

Güncel Gelişmeler Ekseninde Muhasebe ve Denetim

Editörler

Prof. Dr. Tansel Hacıhasanoğlu • Dr. Medet İğde

16,203+
7,410+
4,991+
2,007+

 ÖZGÜR
YAYINLARI

Güncel Gelişmeler Ekseninde Muhasebe ve Denetim

Editörler

Prof. Dr. Tansel Hacıhasanoğlu

Dr. Medet İğde

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozgurayinlari.com

✉ info@ozgurayinlari.com

Güncel Gelişmeler Ekseninde Muhasebe ve Denetim

Accounting and Auditing on the Axis of Current Developments

Editörler: Prof. Dr. Tansel Hacıhasanoğlu / Dr. Medet İğde

Language: Turkish-English

Publication Date: 2023

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-975-447-601-9

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub77>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Hacıhasanoğlu, T., İğde, M., (2023). *Güncel Gelişmeler Ekseninde Muhasebe ve Denetim*.

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub77>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozgurayinlari.com/>

Ön Söz

Muhasebe bilimi dinamik bir bilim dalı olarak Dünya’da yaşanan değişimlere ve gelişmelere reaksiyon göstermek gibi bir misyona da sahiptir. Merkezinde doğru ve güvenilir bilgi üretmek ve raporlamak olan bu bilim dalı gelişime açık bir yapıya sahiptir. Ayrıca yeni gelişmelere uygun metotlar geliştirmek, dijitalleşme gibi kaçınılmaz değişimlere adapte olmak ve yenilikçi yaklaşımlar ortaya koyabilmek de muhasebenin sanatsal boyutunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Çok değerli akademisyenlerin bir araya gelerek katkı sağladığı “Güncel Gelişmeler Ekseninde Muhasebe ve Denetim” isimli bu eser muhasebenin hem bilimsel hem de sanatsal boyutunun bir kanıtı olarak bilim dünyasının hizmetine sunulmuştur. Dünya’da ve Türkiye’de yaşanan güncel gelişmeler ekseninde muhasebe biliminin sağladığı katkılar çerçevesinde bu eser hazırlanmıştır. Bu eserde, çağın bir gereği olan dijitalleşme kapsamında muhasebe, denetim ve bilgi teknolojisi, yeşil aklama ve çevik denetim gibi güncel yaklaşımlar, döviz dönüşümlü kur korumalı mevduat gibi ülkemize özgü ve 2022 yılına damga vuran bir ekonomik politika aracının muhasebe boyutu ve yansımaları, işletmelerin piyasa değeri ve kârlılık, yine enflasyonla beraber dalgalanmalar yaşayan gayrimenkuller gibi varlıkların gerçeğe uygun değerinin ölçümü, kamu alanında büyükşehir belediyelerinin sürdürülebilirlik raporlaması, 2022 yılında Türkiye’de neredeyse üç basamaklı rakamlarla ifade edilmek üzere olan enflasyon ve enflasyonun birey, devlet ve işletme boyutu ile 2023 yılında uygulanmaya başlanacak küçük ve mikro işletmeler için finansal raporlama standartları konu olarak belirlenmiştir. Bu kitabın hazırlanmasında bölüm yazarı olarak katkı sağlayan ve böyle değerli bir eserin literatüre kazandırılmasında rol alan değerli akademisyenlerimize sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

Prof. Dr. Tansel HACIHASANOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Medet İĞDE

Preface

Presentation Accounting science, as a dynamic discipline, has a mission to react to the changes and developments in the world. This branch of science, whose center is to produce and report accurate and reliable information, has a structure open to development. In addition, developing methods suitable for new developments, adapting to inevitable changes such as digitalization and being able to present innovative approaches can also be considered as an indicator of the artistic dimension of accounting. This work named “Accounting and Auditing in the Axis of Current Developments”, to which valuable academicians came together and contributed, was presented to the service of the scientific world as a proof of both the scientific and artistic dimension of accounting. This work has been prepared within the framework of the contributions provided by the science of accounting in the axis of current developments in the world and in Türkiye. In this work, current approaches such as accounting, auditing and information technology, green laundering and agile auditing within the scope of digitalization, which is a necessity of the age, the accounting dimension and reflections of an economic policy instrument that is unique to our country such as foreign currency exchange rate protected deposits, and the market value of enterprises. and profitability, measurement of the fair value of assets such as real estates that fluctuate with inflation, sustainability reporting of metropolitan municipalities in the public sphere, inflation, which is almost three-digit figures in 2022, and the individual, government and enterprise dimensions of inflation, which will be implemented in 2023. Financial reporting standards for small and micro enterprises have been determined as the subject. We would like to express our endless thanks to our esteemed academics who contributed to the preparation of this book as a chapter author and took part in bringing such a valuable work to the literature.

Prof. Dr. Tansel HACIHASANOĞLU

Assistant Professor Medet İÇDE

İçindekiler

Ön Söz

iii

Bölüm 1

Yüksek Enflasyonun Mali Tablolar, Maliyet Unsurları, Hile Yönelimi ve Vergi Üzerine Etkileri 1

Elçin Dalkılıç

Tansel Hacıhasanoğlu

Nurettin Özdemir

Bölüm 2

Döviz Dönüşümlü Kur Korunmalı TL Mevduat Hesaplarının VUK ve TFRS Kapsamında Karşılaştırılması 25

Saime Doğan

Bölüm 3

Yeşil Aklama: Kuramsal Çerçevesi ve Muhasebe Boyutu 45

Gökçe Sinem Erbuğa

Bölüm 4

Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı ile Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardının Genel Bir Karşılaştırması 63

Nurettin Özdemir

Tansel Hacıhasanoğlu

Elçin Dalkılıç

Bölüm 5

- Gayrimenkuller ve Gerçeğe Uygun Değer Üzerine Yapılan Çalışmalar:
Literatür İncelemesi** 87
Neşe Çoban Çelikdemir

Bölüm 6

- Nakit Akış Tablosu Oran Analizleri: Borsa İstanbul'da Bir Uygulama** 123
Mehtab Çelik
Beyza Demir
Bekir Elmas

Bölüm 7

- İşletmelerin Piyasa Değerinin Karlılığa Etkisi: Bist Banka Dışı Likit 10
Endeksinde Bir Uygulama** 147
M. A. İbrahim Sarıay

Bölüm 8

- COSO İç Kontrol Sisteminde Bilgi Teknolojisi** 165
Hüseyin Özyiğit

Bölüm 9

- Denetim ve Robotik Süreç Otomasyonu: Uygulanma Sürecindeki
Engeller** 189
Ersin Korkmaz
Yunus Doğan

Bölüm 10

- Muhasebe Denetiminde Yapay Zekâ Teknolojisine Geçiş** 203
Mehmet Göl

Bölüm 11

21. Yüz Yılda Dijital Denetim ve Dijital İkiz: Dijital Denetimin İşletmelere Olan Yansımaları ve Dijital İkiz Üzerine Bir Değerlendirme	221
<i>Mehmet Ös</i>	

Bölüm 12

Denetimde Yeni Bir Yaklaşım: Çevik Denetim	237
<i>Emine Serap Kurt</i>	

Bölüm 13

Bağımsız Denetim Kalitesi ve Kalite Yönetim Standartları	253
<i>Emrah Yıldız</i>	

Bölüm 14

Kilit Denetim Konuları: Borsa İstanbul'a Kayıtlı Tekstil Sektöründe Faaliyet Gösteren Şirketler Üzerine Bir Araştırma	289
<i>Murat Kurtlar</i>	

Bölüm 15

Büyükşehir Belediyelerinde Sürdürülebilirlik Raporlaması	303
<i>Abdulkadir Akan</i>	
<i>Utku Şendurur</i>	

Yüksek Enflasyonun Mali Tablolar, Maliyet Unsurları, Hile Yönelimi ve Vergi Üzerine Etkileri

Elçin Dalkılıç¹

Tansel Hacıhasanoğlu²

Nurettin Özdemir³

Özet

Muhasebe bilgileri, kullanıcılara karar vermeleri için ilgili ve zamanında bilgi sağlamayı amaçlamaktadır. Muhasebe bilgilerinin yer aldığı mali tablolar ise bu kararların isabetli olması için doğru, güvenilir ve gerçeğe uygun bilgileri içermesi gerekmektedir. Ancak yüksek enflasyonun olduğu ekonomilerde muhasebe bilgilerinin değeri kaybolabilir ve karar alma kalitesi zarar görebilir. Bu doğrultuda bu çalışma kapsamında yüksek enflasyonun mali tablolar, maliyet unsurları, hile yönelimi ve vergi üzerine etkisi incelenecektir. Gerçeğe uygun olmayan muhasebe bilgileri faaliyet sonuçlarını doğru yansıtamaz, işletme yöneticileri etkin bir varlık ve kaynak yönetimi gerçekleştiremez, ve vergilendirme süreci doğru bir şekilde işleyemez. Paranın satın alma gücündeki azalma işletmeler için üretim maliyetlerini arttırması sebebiyle fiyatlandırma kararlarında da güçlük yaşamalarına sebep olmaktadır. Enflasyon sadece işletmeler için değil aynı zamanda da tüketiciler için de gelir azalışını tetiklemektedir. Bu azalış neticesinde meydana gelen belirsizlik toplumda ahlaki bir bozulmaya ve hile olasılığına neden olabilir. Diğer taraftan yüksek enflasyon ülkelerin tüm vergi sistemini bozduğu için vergi yükü dağılımını değiştirmektedir. Ayrıca yüksek enflasyon yolsuzluk ve vergi kaçırma gibi yollarla vergi gelirlerinin

- 1 Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi İİBF, Finans ve Bankacılık Bölümü ORCID: 00000001-5939-8584 elcin.eren@bozok.edu.tr
- 2 Prof. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi İİBF, Finans ve Bankacılık Bölümü ORCID: 00000003-4229-0192 tansel@bozok.edu.tr
- 3 Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi İİBF, Maliye Bölümü ORCID: 0000-0001-6101-3030 nurettin.ozdemir@bozok.edu.tr

azalışına sebep olmaktadır. Fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen sürekli artış muhasebe bilgilerinin güvenilirliğini zedelediği için enflasyonun etkisinden arındırılması gerekmektedir.

1. Giriş

Paranın satın alma gücü olarak da ifade edilen enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin sürekli olarak dalgalanması ve hızlı bir şekilde artması şeklinde ifade edilmektedir (Özdemir ve Arslan, 2007:88). Paranın satın alma gücünün sürekli olarak azaldığı enflasyonist ortamda da muhasebe bilgilerinin ifade ettiği parasal tutarların enflasyon karşısında değiştiği ve bu bilgilerin enflasyonun etkisinden arındırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Açık, 2006:345).

Muhasebe, işletmeler ile ilgili kişi veya kurum/kuruluşlara ihtiyaçları doğrultusunda bilgi sunan bir bilim dalı olarak ifade edilmektedir. Bu bilgiler mali nitelikte olup faaliyetlerin ekonomik sonuçları işletmelerin mali/finansal tablolarında raporlanmaktadır. Bilgi kullanıcıları olarak ifade edilen, işletme bilgilerini kullanarak karar veren kesimler, finansal tabloları kendi çıkarlarına uygun olarak kullanabilmektedir. Bilgi kullanıcıları bu bilgileri kullanırken finansal tablolarda yer alan bilgilerin doğru, güvenilir ve gerçeğe uygun şekilde hazırlanmış olduğu varsayımıyla hareket etmektedirler.

Muhasebe bilgileri, kullanıcılara karar vermeleri için ilgili ve zamanında bilgi sağlamayı amaçlamaktadır. Karar verme, gelecekteki eylemlerle ilgiliyken, muhasebe bilgilerini üreten altyapı, tarihsel verilere dayanmaktadır. Yıllar içinde gelişen bu temel muhasebe uygulamasının, nispi fiyat istikrarı döneminde oldukça tatmin edici olduğu kanıtlanmıştır. Bununla birlikte, çoğu gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, fiyat istikrarının yokluğunda, ekonominin pratik dili olarak muhasebe bilgilerinin değeri kaybolabilir ve karar almayla ilgili olma kalitesi zarar görebilir (Bello, 2010).

Bu doğrultuda, muhasebe bilgilerinin enflasyon dönemlerinde doğru, güvenilir ve gerçeğe uygun şekilde sunulmuş olması gerekliliği daha da önem kazanmaktadır. Fiyatlar genel seviyesine uygun şekilde finansal tabloların yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Mali tabloların homojen bir yapıya sahip olması diğer bir ifadeyle aynı para birimiyle ifade edilmesinin sağlanması ve işletmelerin gerçek kârlarının ortaya konulması enflasyon muhasebesi olarak ifade edilmektedir. Enflasyon muhasebesi vasıtasıyla paranın alım gücündeki değişimler dikkate alınmaktadır (Özulucan, 2002a:128). Enflasyon dönemlerinde, paranın satın alma gücünün dikkate alınmadığı muhasebe bilgileri önemli düzeyde yanıltıcı kararların alınmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle klasik muhasebe anlayışı ile hazırlanan mali tabloların fiyat

hareketleri göz önüne alınarak düzeltilmesi, alınacak kararların daha isabetli olmasını sağlayacaktır.

Gerçeğe uygun olmayan muhasebe bilgilerinin yer aldığı mali tablolar işletmelerin faaliyet sonuçlarını doğru bir şekilde yansıtmamaktadır. Bu durumda da işletme yönetimi etkin bir şekilde varlık ve kaynak yönetimi gerçekleştiremez. Ayrıca işletmelerde olağanüstü kârlar ortaya çıkmakta ve vergilendirme aşaması da olumsuz etkilenmektedir (Arzova ve Şahin, 2022: 28). Diğer taraftan enflasyon neticesinde kârın olduğundan az veya zarar şeklinde gösterilmesi durumunda ise işletmeye yeni yatırımcıların gelmemesi ve yüksek maliyetli yabancı kaynak kullanılması gibi durumlar meydana gelebilecektir (Karasioğlu ve Erdemir, 2005: 166).

Bu doğrultuda bu çalışma kapsamında enflasyonun muhasebe bilgilerinin raporlandığı mali tablolara ve maliyet unsurlarına etkisi, enflasyonun vergi toplayan ve ödeyenler açısından etkisi ve enflasyon ile hile kavramı ilişkisi ele alınacaktır.

2. Enflasyonun Mali Tablolar Üzerine Etkisi

Finansal muhasebede para birimi varsayımı, istikrarlı bir para birimini diğer bir ifadeyle sabit satın alma gücünü ifade etmektedir. Mali tablolar ise doğası gereği zaman içinde satın alma gücündeki değişiklikleri hesaba katmamaktadır. Örneğin, bir firmanın parasal varlıklarında meydana gelen aşınmalar firma için bir kayıp olarak ifade edilirken, firmanın borç gibi parasal yükümlülüklerinin aşınması bir kazanç olarak görünmektedir (Konchitchki, 2011: 1046). Enflasyonun muhasebe bilgileri üzerine etkileri mali tablolar ve işletme sonuçlarına etkileri şeklinde iki başlık altında toplanabilmektedir (Özulucan, 2002b:26). Enflasyonun işletmenin mali yapısına etkileri aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Özkara, 1989: 56-57):

- İşletmenin aktifleri arasında dengenin bozulması,
- İşletmelerin aşırı şekilde borçlanması,
- Uygun olmayan finansman araçları kullanılması,
- Likidite sıkıntısı çekilmesi,
- Riskin artması ve yüksek faiz sebebiyle yatırım yapılamaması,
- Yanlış fiyat politikaları uygulanması,
- Ücret artışlarının verimlilik artışını geçmesi,
- Aşırı kâr dağıtımı,
- Fiktif kâr sebebiyle aşırı vergilendirme.

İşletmelerin hazırladığı mali tablolar, işletme ile ilgili karar verecek kişi ve kuruluşların sağlıklı kararlar vermesini sağlayan doğru ve güvenilir bilgilerin yer aldığı tablolardır. İşletmelerin mali tablolarını kullanan bilgi kullanıcıları iç ve dış bilgi kullanıcıları olarak gruplanmaktadır. İç bilgi kullanıcıları yöneticiler ve ortaklar, dış bilgi kullanıcıları ise başta vergi ve teşvik gibi konular sebebiyle devlet, yatırımcılar, finansal kurumlar, çalışanlar, müşteri ve satıcılar olmak üzere genel kamu olarak ifade edilebilir (Yücel, 1997:6).

Yüksek enflasyon dönemlerinde geleneksel muhasebe ilkelerine göre hazırlanan mali tablolar fiyatlar genel seviyesindeki artışlar sebebiyle gerçek durumu yansıtmamaktadır. Mali tablolarda yer alan muhasebe bilgileri farklı satın alma gücündeki para birimlerinden ifade edildiği için mali tablolar homojenliğini kaybetmektedir (Altınışık, 2019:7). Muhasebe uygulamalarına yön veren temel kavramlardan parayla ölçülme kavramı paranın ölçü birimi olarak değerinin değişmediği varsayımına dayanmaktadır. Ancak enflasyonist dönemlerde fiyatlar genel düzeyinin artması ve paranın satın alma gücünün düşmesi, mali tablolarda yer alan bilgilerin zaman içerisinde aynı para biriminde gösterilmesinde sorunlar oluşturabilmektedir. Bu sorunlar göz ardı edilerek hazırlanan mali tablolar hem gerçeğe uygun olmamakta hem de yıllar itibarıyla karşılaştırılabilirlik özelliğini yitirebilmektedir (Altınışık, 2019: 18-19).

Mali tablolar işletmenin dışa dönük yüzünü gösteren ve bilgi kullanıcılarının karar vermelerine yardımcı olan tablolar olduğu için bu tablolarda yer alan bilgilerin doğru ve güvenilir olması karar vericilerin isabetli kararlar almasını sağlamaktadır. Ancak bazı durumlarda bu bilgilerin gerçeğe uygunluğunu olumsuz etkileyen unsurlar meydana gelebilir. Bunlardan biri de enflasyon olarak ifade edilebilir. Fiyatlar genel seviyesindeki artış olarak ifade edilen enflasyonun işletmelerin muhasebe bilgileri dolayısıyla mali tabloları üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek için, enflasyon muhasebesi uygulamaları yapılmaktadır (Arzova ve Şahin, 2022: 14). Enflasyon muhasebesi mali tabloların düzeltilmesinde kullanılan özel bir muhasebe tekniği olarak ifade edilmektedir (Olawejaju, Mbambo ve Ngiba, 2020: 85).

Enflasyon muhasebesi, fiyatlar genel düzeyinin yükseldiği dönemlerde paranın satın alma gücündeki değişimin kabul edilerek, homojenliğini yitiren mali tabloların sabit bir para birimiyle ifade edilmesi, gelir ve giderlerin cari değerleriyle ifade edilmesiyle gerçek işletme sonuçlarının tespit edilmesi mantığına dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, işletmenin mali tablolarının enflasyon karşısında güncellenerek düzeltilmesi olarak ifade edilebilir (Altınışık, 2019: 62-63). Başka bir tanıma göre enflasyon muhasebesi, mali tabloları cari maliyetlerle uyumlu hale getiren ve bir işletmenin ekonomik

kazançlarının ve enflasyonist bir ortamda mali durumunun analizi için bir temel sağlayan, basit bir şekilde geliştirilmiş bir ölçüm sistemidir (Frank, 2019: 39).

Enflasyon muhasebesi uygulamaları ile muhasebe bilgilerine ilgi duyan kullanıcılar daha gerçek bilgilerin yer aldığı tablo ile karşılaşacaklardır. İşletmelerin mali tablolarındaki olumsuzlukların giderilmesi olarak ifade edilen bu uygulamalar, temel olarak parasal ve parasal olmayan kalemler halinde bilançoju iki kısma ayırarak, parasal olmayan kalemlerin düzeltme katsayılarıyla değerlendirilmesi şeklinde ifade edilmektedir (Altınışık, 2019: 95).

TMS 29 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standardı adıyla yayınlanan standart yüksek enflasyon dönemlerinde finansal raporlama süreçlerini düzenleyerek finansal sonuçların daha etkin bir şekilde sunulmasını amaçlamaktadır. Bu standart 31.12.2005 tarihinde Resmî Gazete’de yayınlanarak uygulanmaya başlanmıştır (Arzova ve Şahin, 2022: 18). Bu standarda göre;

- Nüfusun çoğunluğu servetini parasal olmayan varlıklarda ya da nispeten istikrarlı bir yabancı para biriminde tutmayı tercih ediyorsa,
- Nüfusun çoğunluğu parasal tutarları yerel para biriminden değil de nispeten istikrarlı bir döviz cinsinden dikkate alıp, fiyatları bu döviz cinsinden belirliyorsaa,
- Kredili satış ve satın alımlardaki fiyatlar; süre kısa olsa bile kredi süresince satın alma gücünde beklenen zararları karşılayacak şekilde belirleniyorsa,
- Faiz oranları, ücretler ve fiyatlar bir “fiyat endeksi” ne bağlıysa,
- Son üç yılın kümülatif enflasyon oranı %100’e yaklaşmakta veya aşmaktaysa

yüksek enflasyon varlığından söz edilebilir. Tabii ki bu özellikler yüksek enflasyonun varlığına ilişkin kesin bir oran tanımlamaz. Bahse konu standart yüksek enflasyonlu bir ekonominin para biriminde raporlama yapan işletmelerin mali tablolarına uygulanmaktadır.

İşletme yöneticileri dönem başlarında faaliyetleri ile ilgili planlar yapmakta ve dönem sonlarında gerçekleşen mali tablolar ile bu planlara ulaşıp ulaşılmadığını kontrol etmektedirler. Yüksek enflasyon dönemlerinde dönem başı ile dönem sonu arasındaki veriler farklı satın alma gücündeki para birimiyle ifade edilmiş olması sebebiyle anlamlı olmayan sonuçlara sebebiyet verecektir. İşletmelerin hem kendi durumunu belirlemesi hem de diğer işletmelerle kendini kıyaslayabilmesi adına mali tablolarının homojen olması

gerekmektedir (Özkara, 1989: 61). Bu sebeple mali tabloların enflasyonun etkilerinden arındırılmış olması önemli olmaktadır.

Enflasyondaki değişimler üretim maliyetlerini, sermaye harcamalarını, satılan mal maliyetlerini etkilediği için enflasyonun firma değerini de etkileyeceği açıktır (Friedl ve Schwetzler, 2011: 104). Enflasyonun etkisinin dikkate alınmadığı durumlarda muhasebe bilgileri mali tablo kullanıcıları için daha az yararlı hale gelmektedir. Rakamlar çarpık ve daha az güvenilir hale geldiği için mali tablolarda tarihi maliyetlerin kullanılması uygun değildir. Mali tablolarda sunulan bilgilerin yararlı olması için güvenilirlik esastır (Olawajolu, Mbambo ve Ngiba, 2020: 85-86). Bu sebeple işletme sermayesinin gerçek anlamda sürdürülmesi amacıyla tarihi maliyetlerde gerekli düzeltmelerin yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır (Frank, 2019: 36). Tarihi maliyetleri içeren mali tablolar, yatırımcıların ve hissedarların bilgisine sunmak için cari maliyetlerin yer aldığı finansal tablolar ile birlikte hazırlanmalı ve yayınlanmalıdır (Frank, 2019: 49).

3. Enflasyonun Maliyet Unsurlarına Etkisi

Fiyatlar genel seviyesinin sürekli artışı olarak ifade edilen enflasyon işletmeler için hammadde, işgücü ve çeşitli kalemler için ödenen fiyatların yükseldiği, tüketici açısından da ürün ve hizmet fiyatlarının arttığı anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle bir ülkedeki para miktarı arttıkça her bir TL (para birimi) için daha az mal ve hizmet bulunan bir piyasaya yol açmaktadır. Bu da mevcut mal ve hizmet fiyat artışına sebep olmaktadır (Ogbuchi, 1993: 44).

İşletmelerin temel amaçlarından biri maksimum kâr elde etmektir. Kârı maksimize edebilmek için kâr üzerinde etkili olan maliyetlerin minimize edilmesi oldukça önemlidir. İşletmeler mal veya hizmet üretiminde üretilen mal veya hizmetin maliyetine belirli bir kâr oranı ilave ederek satış fiyatı belirlemektedirler. Üretim maliyetlerinin belirlenmesinde ise hammadde, işçilik ve genel üretim giderlerinin doğru ve güvenilir bir şekilde hesaplanması gerekmektedir.

İşletmelerin fiyatlandırma kararı, yüksek enflasyonlu bir piyasada rekabetçi bir şekilde kalabilme yeteneklerini doğrudan etkilemektedir. Hiçbir zaman kolay bir iş olmayan fiyatlandırma, rekabet, pazar talebi, hükümet düzenlemeleri ve dâhili faktörler (fiyatlandırma hedefleri ve maliyetler) gibi birçok faktörü içermektedir. Bununla birlikte, işletmelerin yüksek enflasyonlu bir piyasada fiyat belirlemesi gerektiğinde ise bu faktörler daha karmaşık hale gelmektedir (Ogbuchi, 1993: 44).

Maliyetler fiyat belirlemede tabanı oluşturmakta ve sabit veya değişken olarak sınıflandırılmaktadır. İşgücü oranları ve hammaddeler gibi değişken maliyetler enflasyondan oldukça etkilenmektedir. Bu sebeple işletmelerin kârlı kalabilmeleri için fiyat artışı zorunlu hale gelmektedir (Ogbuehi, 1993: 44). İşletmelerin girdi maliyetleri içerisinde hammadde giderleri önemli bir paya sahiptir. Özellikle üretim sektöründeki işletmelerin hammadde giderleri, emtia ve döviz kurundaki değişimlerden etkilenmektedir. Döviz kurundaki artışlar ise işletmelerin girdi maliyetlerindeki artışlarda önemli bir etkiye sahiptir (Taban ve Şengür, 2016: 61). Yüksek enflasyon bir ülkenin para birimini zayıflatmakta ve diğer ülkelerin yüksek enflasyonlu ülkedeki ürünlere olan talebini arttırmaktadır. Diğer yandan ülke içindeki ürün talebi azalmaktadır. Çünkü bir ürünü satın almak, fiyat artışları sebebiyle daha fazla para birimine ihtiyaç olması anlamına gelmektedir (Ogbuehi, 1993: 46).

İşletmelerin maliyetlerini etkileyen bir diğer unsur ise işçilik giderleridir. İşçilik giderlerinin belirleyicisi olan asgari ücrette yaşanacak artışlar ise sonraki dönemlerde enflasyonu arttıracak bir etken olarak ifade edilebilir (Taban ve Şengür, 2016: 61). Ancak bu etkinin dolaylı olduğu belirtilmelidir. Çünkü ücretler genellikle toplu sözleşmeler ve asgari ücret komisyonlarınca belirli aralıklarla belirlendiğinden bu dönemler haricinde ücret artışı yapılmamaktadır. Ücretler enflasyonist ortamlarda artış yapılmadığı için aynı kalmakta ama paranın satın alma gücü azaldığı için reel olarak azalmaktadır. Yapılan sözleşmeler geleceğe odaklı olduğu için ve enflasyon oranlarının sadece tahmin edilebilmesi sebebiyle işçi ve işveren açısından farklı durumlar ortaya çıkabilmektedir. Eğer tahmin edilen enflasyon oranı gerçekleşen orandan daha yüksek çıkarsa işçiler açısından kârlı ancak işletmeler için olumsuz bir durum olduğu, düşük çıktığında ise işçilerin zararına bir durum ortaya çıktığı ifade edilebilir (Altınışık, 2019: 17).

Mamul veya hizmet maliyetlerini oluşturan unsurlardan bir diğeri ise genel üretim giderleridir. Bu giderler kira, amortisman, ısıtma, bakım onarım gibi çeşitli giderlerden oluşmaktadır. Bu giderler genellikle fiyat hareketleri ile yakından ilişkili oldukları için maliyetler içinde gerçek değerleriyle yer alacaklardır. Ancak amortisman giderleri duran varlıkların cari maliyetleri göz önünde bulundurulmadan maliyet bedeli üzerinden hesaplanacağı için fiktif kârlara sebebiyet verecektir (Özkara, 1989: 42).

Fiyat istikrarının olduğu dönemlerde stok politikaları, kârı maksimize edecek satış fiyatının belirlenmesi, üretim miktarı gibi konular işletmeler için oldukça sıradan bir iş olmasına rağmen, enflasyonist ortamlarda bu konularda planlamalar yapmak oldukça güç olmaktadır. Fiyatların yükselme eğiliminde olması işletmeleri aşırı stok yapmaya itebilmekte ve gerçek maliyetlerin

belirlenmesine engel olabilmektedir. Gerçek maliyetlerini belirleyemeyen işletmeler maksimum kâr getirecek satış fiyatlarını belirlemede güçlük yaşayabilirler. Bu belirsizlik durumları sebebiyle hammadde sıkıntısı, işçilik giderlerinin artması ve fiyatlardaki artışlar sebebiyle azalan talep, enflasyonun artış hızını oldukça arttıracaktır (Altınışık, 2019: 15). Çünkü enflasyonun toplum içindeki sosyal gruplar arasındaki gelir dağılımını etkilemesi nedeniyle, işletmelerin ürettiği mallara yönelik talep yapısını da değiştireceği bir gerçektir (Özkara, 1989: 46). Ayrıca, enflasyonist dönemlerde işletmelerin satışlarından elde edeceği gelirler aynı üretimi yapması için gerekli unsurları tekrardan temin etmesine olanak vermeyeceği için faaliyetlerinin aksamasına sebebiyet verecektir.

4. Enflasyon ve Hile Yönelimi

Paranın satın alma gücündeki azalış şeklindeki tanımı sebebiyle enflasyon ve hile arasında bir ilişki olabileceği ifade edilebilir. Çünkü fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artış ahlaki bir erozyona sebep olabilir ve ahlaksız davranışlar için fırsat sağlayabilir. Kişilerin satın alma güçlerinin azalmasına karşın günlük yaşamlarını idame ettirmek zorunda olmaları hileye başvurma olasılıklarını arttırabilir (Omidı, Min ve Omidı, 2017: 270).

Finansal piyasalarda halka açık şirketler tarafından yayınlanan mali tabloların kalitesine ilişkin artan bir endişe vardır ve bu kaygı yalnızca şirketlerin ne kadar kârlı olduğu veya hisse başına kazançları ile ilgili değildir. Aksine, yatırımcılar esas olarak göremedikleri şeylerle ilgilenirler; diğer bir ifadeyle merak edilen hile/dolandırılma olasılığıdır. İşletmeler büyüdükçe, mali tabloları daha karmaşık hale gelmekte ve sonuç olarak hile tespiti daha zor ve aynı zamanda daha maliyetli hale gelmektedir. Buna ek olarak, denetimler genellikle daha fazla riskli görülen alanlara odaklanır ve bu da hile olasılığına katkıda bulunabilir (Gava ve Vitiello, 2014: 43).

Muhasebe mesleğinin ülkelerin ekonomik kalkınmalarında önemli bir rolü vardır. Özellikle denetim, topluma açıklanan muhasebe bilgilerinin gerçeğe uygun ve güvenilir olmaları konusunda topluma karşı sorumludur. Ancak ortaya çıkan birçok ekonomik problemin arkasında muhasebe hilelerinin varlığı göze çarpmaktadır. Finansal bilgilerin gizlenmesi, bilerek veya bilmeyerek yapılan eksik bildirimler ve ayrıca bu hileler neticesinde çıkar sağlayan yöneticiler, zararları tüm toplumu etkileyen ekonomik problemlere sebebiyet vermektedir (Aysan, 2005: 11). Diğer yandan hileli işlemler işletme içinde üretilse de, işletmelerin hileli mali tablo açıklama kararına katkıda bulunabilecek dışsal faktörlerin olduğu da bir gerçektir (Gava ve Vitiello, 2014: 43).

Enflasyon, kayıt dışı ekonomi, ücretlerin dengesiz ve eşit olmayışı, hesap verme ve denetim mekanizmalarının yetersizliği gibi çeşitli nedenler yöneticileri hileli işlemler ve yolsuzluk yapmaya sevk edebilmekte ve bu durum her şeyden önce toplum yapısının bozulmasına sebebiyet vermektedir (Yardımcıoğlu vd., 2014: 174). Yüksek enflasyon, işsizlik, ekonomik istikrarsızlık gibi faktörler kayıt dışı ekonomiyi arttırmaktadır. Enflasyonla mücadele kapsamında devletin ekonomik alandaki müdahaleleri, müdahaleden kaçınmaya çalışan kişileri hileli işlemlere yönlendirmektedir (Demir ve Arslan, 2020: 908). Yüksek enflasyon seviyelerinin bir ülke ekonomisi üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu ve genellikle bilançoların şeffaflık düzeyini azalttığı için, yüksek enflasyon dönemlerinde düşük enflasyon dönemlerine göre daha yüksek bir hile olasılığı olduğu ifade edilebilir (Gava ve Vitiello, 2014: 44).

İşletmeler yaşayan organizmalar gibi çevrelerinden hem olumlu hem de olumsuz bir şekilde etkilenmektedirler. Faaliyet alanlarında yaşanan değişimler, müşteri eğilimleri, buldukları ülkede meydana gelen ekonomik krizler, enflasyon, deflasyon, kurdaki değişimler, hammadde ve işçilik gibi girdi fiyatlarındaki değişimler nedeniyle elde edilen kâr veya zararda oynaklıklar meydana gelmektedir. Yöneticiler kendi başarılarını öne çıkartmak ve geçmiş yöneticileri başarısız olarak göstermek için kâr yönetimi uygulamaları ile kârı yüksek olarak hesaplayabilmektedirler. Bu durum iktidara gelen partilere benzetilmiştir. Yeni gelen iktidar enflasyon ve işsizlik gibi oranların hesaplama yöntemlerini değiştirerek geçmiş iktidardan daha başarılı olduğunu hissettirmektedir (Ocak ve Güçlü, 2014: 130).

Diğer taraftan yüksek vergi oranları işletme sahip ve yöneticilerini hile yapmaya yöneltmekte, elde edilen kârın vergi, enflasyon ve kâr dağıtımı gibi çeşitli nedenlerle işletmeden çıkıyor olması işletmelerin mali yapısının bozulmasına neden olmaktadır. Bu durumun önüne geçebilmek adına işletme sahipleri enflasyon dönemlerinde çeşitli çıkış yolları bulmak zorunda kalabilirler (Akkılıç, 2015: 71-72). Muhasebe meslek mensupları ise mükelleflerin istek ve baskıları neticesinde müşteri kaybetme korkusuyla mükellef çıkarlarını gözeterik mesleki sorumluluklarını unutabilmektedirler (Doğan, Gülçin ve Nazlı, 2018: 72).

Enflasyon sebebiyle paranın değerinin düşmesi, sermayeyi kaybetme kaygısı gibi ortaya çıkabilecek zararlardan daha az vergi ödeme yoluyla kaçabilmek için muhasebe hileleri kurtuluş yolu olarak görünmektedir. Diğer taraftan enflasyon karşısında ücret ve maaşların yetersizliği de kişileri hile ve yolsuzluk yapma eğilimine itmektedir. Diğer bir ifadeyle paranın

satın alma gücü azaldıkça kaçış yollarını aramak kişiler için kaçınılmaz hale gelebilmektedir.

5. Vergi Toplayan/Ödeyen Kapsamında Enflasyon

Enflasyonun yüksek seyrettiği dönemlerde, paranın satın alma gücündeki düşme ve faiz oranlarındaki yükselme neticesinde işletmelerin sermaye yapıları bozulmakta ve borçları artmaktadır. Bunların yanı sıra dönem sonunda gerçekleşen fiktif kârlar nedeniyle de işletmeler gereğinden fazla vergi ödemek zorunda kalmaktadır (Arzova ve Şahin, 2022: 14).

Yüksek enflasyon ortamının, pek çok makroekonomik değişken gibi genel olarak vergi sistemini de etkilemesi kaçınılmaz bir durumdur. Enflasyon oranlarının yüksek seyrettiği ve enflasyon probleminin zaman içerisinde kronik hale geldiği ülkelerde, enflasyonun vergiler üzerindeki en önemli etkisi vergi gelirlerinin reel olarak aşındırılması olarak ifade edilebilir. Tüketici ve üreticileri, tasarruf sahiplerini, borçlularını, alacaklıları, mükellefleri, yani toplumun bütününe çeşitli şekillerde etkileyen enflasyon, ülkelerin vergi sistemini bozmakta ve vergi yükü dağılımının değişmesine neden olmaktadır (Akduğan, 2020: 2250).

Kamu maliyesi açısından enflasyon bir vergileme yöntemi olarak da kabul edilmektedir. Enflasyon vergi alınmasına benzer olarak bireylerin satın alma güçlerini azaltmakta ve sermaye birikimi sağlayan bir kaynak görevini yerine getirmektedir. Enflasyonun kamu bütçesine sağlamış olduğu söz konusu gelir etkisi nedeniyle “Enflasyon Vergisi (Senyoraj)” olarak da adlandırılmaktadır. Çünkü söz konusu olumsuz yönü nedeniyle enflasyon, nakit varlığa sahip ve nakit alacağı olanların üzerine konulmuş özel bir vergi ile aynı etkilere sahiptir. Sahip olunan para veya paraya bağlanmış alacaklar şeklindeki likit varlıkların değeri enflasyona bağlı olarak sürekli düşeceğinden, enflasyon vergisi olarak adlandırılan kaynağın miktarı para miktarı ve süresi ile doğru orantılı olarak değişim gösterecektir. Burada bahsedilen enflasyon vergisi, dolaylı vergi şeklinde olduğu için, dolaylı vergilerin psikolojik avantajlarına sahiptir. Özellikle vergi yükünün doğrudan ödeme gücünü hedef almaması ve hissedilmemesi nedeniyle açık bir tavır oluşturulamamaktadır (Çataloluk, 2008: 225-226).

Türkiye’de 2022 yılında yaşanan ve yıl içerisinde % 86’lara çıkan enflasyon nedeniyle söz konusu enflasyon vergisinin yaşandığı ifade edilebilir. Söz konusu enflasyon vergisinin boyutlarını görebilmek için bu yılın ilk 6 aylık döneminde yaratılan enflasyon vergisinin tutarına bakmak yerinde olacaktır. Gayri safi yurt içi hâsıla (GSYH) 2022 yılının ilk altı aylık dönemde cari fiyatlarla 5,9 trilyon TL olarak gerçekleşmiştir. Geçen yıl aynı dönemde bu

tutar 3 trilyon TL civarındaydı. Dolayısıyla bu yıl nominal GSYH artışının 2,9 trilyon TL arttığı görülmektedir. Ancak 2022 yılının ilk altı aylık dönemi için enflasyon (TÜFE) yüzde 42,3 olarak açıklanmıştır. Bunun sonucu olarak da GSYH'deki bu artışın yaklaşık 1,2 trilyon TL'sinin enflasyondan kaynaklandığı ifade edilebilir. Türkiye'de ortalama vergi yükünün yaklaşık yüzde 23 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, halktan ve özel kesimden 276 milyar TL civarında bir kaynağın metaforik bir enflasyon vergisi aracılığıyla devlete aktarıldığı söylenebilir (Durmuş, 2023).

Dolaylı vergiler boyutunda yaşanan bu etkinin aksine doğrudan vergilerde enflasyonun vergi gelirleri açısından olumsuz etkilerinin olduğu ifade edilebilir. Yüksek enflasyon oranlarının vergi gelirleri üzerindeki olumsuz etkisi ödeme ve tahsilat gecikmeleri yoluyla ortaya çıkmaktadır. Çünkü enflasyon dönemlerinde vergi alacağı ve ödenme zamanı arasındaki farkın uzun bir döneme yayılması reel vergi gelirleri kaybına neden olmaktadır. Bununla birlikte, stopaj usulünde olduğu gibi, tarh ve tahsil arasındaki sürecin uzun olmaması durumunda bu olumsuz etkinin sınırlı olacağı ifade edilebilir (Koçak, Karış ve Çil; 2022: 210).

Yüksek enflasyon ortamlarında hane halkı ve işletmelerin varlıklarını enflasyonun aşındırıcı etkilerinden korumak amacıyla yatırım planlarını erteleme yoluna gittikleri veya vergilendirme olasılığı daha düşük varlıkları tercih ettikleri söylenebilir. Söz konusu yatırım araçları tercihi ile gelir, kâr ve sermaye kazançları üzerinden alınan vergi gelirlerinde yüksek enflasyon dönemlerinde azalmalar görülebilmektedir. Ayrıca, yüksek enflasyon kadar enflasyonun volatilitesi (oynaklığı) de yarattığı belirsizlik ortamı nedeniyle ekonomik faaliyetleri azaltmakta ve yatırımlara yönelik planlama ufkunu kısaltma şeklinde olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Söz konusu yatırım kararlarının alınmaması veya ertelenmesi de vergilendirme seviyesini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Koçak, Karış ve Çil; 2022: 211). Ayrıca ekonomilerde yüksek enflasyonist ortamda vergi kaçırımları ile vergiden kaçınma artmakta ve vergi tahsilat süreleri gecikmektedir. Bu yüzden vergi gelirlerinde bir azalma olmaktadır (Güneş, 2020: 424). Çünkü mükellefler enflasyonist ortamlarda reel gelirleri artmamasına rağmen vergi ödemek zorunda kalmaktadırlar. Enflasyon nedeniyle ortaya çıkan fiktif (zahiri) kârların vergilendirilmesi ile elde edilen gelir, enflasyon sonucu artarak yüksek oranlı vergi dilimlerine dahil olmaktadır. Bu durum vergi kaçırma olayların artmasına ve bu nedenle devletin vergi gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır (Durmaz ve Savrul, 2017: 50).

Enflasyonist ortamlarda, vergi gelirlerindeki artışa karşın vergi gelirleri reel olarak azalmakta ve bütçe açıkları artmaktadır. Artan bütçe açıklarının

finansmanında merkez bankalarının emisyon yoluyla para arzını artırması da enflasyon oranının artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla her iki değişken karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir (Abdioğlu ve Terzi, 2009: 195-196).

Enflasyonist olmayan bir ekonomide hane halkının vergi yükleri enflasyonist bir ekonomiye nazaran daha az olurken, reel gelirleri daha fazla olacaktır. Bu sayede tüketicilerin tüketim eğilimleri artış gösterecek ve daha fazla mal ve hizmet talep edilecektir. Toplam talepte yaşanacak bu artış ile hem ürünler üzerinden alınan vergiler hem de gelir ve servet üzerinden alınan vergiler artmış olacaktır. Dolayısıyla politika yapıcılar tarafından iktisadi teori ve politikalara uygun para politikalarının yürütülmesi, düşük enflasyon ortamının sağlanmasını ve dolaylı olarak daha fazla vergi geliri elde edilmesini sağlayacaktır. Böylece vergi ödeme ve tahsilatı konusunda optimum noktaya ulaşılmış ve vergi adaleti ile toplumsal huzur sağlanmış olacaktır (Akgül, 2022: 474).

Yüksek enflasyonun var olduğu bir ekonomide işletmeler de çeşitli risklerle karşı karşıyadır. Maliyet enflasyonu ile birlikte üretim maliyetlerinde meydana gelecek sürekli artışlar ve yoğun rekabet ortamında işletmelerin bu artışları satışlarına yansıtamamaları öncelikli sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Enflasyon muhasebesi uygulanmayan ülkelerde söz konusu enflasyon nedeniyle reel olmayan gelirlerin elde edilmesi ve bu gelirler üzerinden vergi ve temettü ödenmesi durumu söz konusudur. Bu da işletme öz kaynaklarının erimesine neden olabilmektedir. Enflasyon ortamında adaletli bir vergileme için, öncelikle işletmelerin gerçek kârının nasıl hesap edilebileceği üzerinde durmak gerekir (Yücel, 1997: 10).

Yüksek enflasyonun bulunduğu ekonomilerde faaliyetlerini sürdürmeye çalışan işletmelerin varlıkları piyasa değerlerinin altında değerlendirilir. Ulusal paranın satın alma gücündeki zayıflama ve yüksek enflasyon dönemlerinde artan faiz oranları sonucunda işletmelerin sermaye yapıları bozulurken borçları da yükseliş gösterir. Söz konusu olumsuz süreçler işletmelerin finansal yapılarını bozmakla kalmaz, bu işletmelerin finansal tablolarının gerçeğe uygun bilgileri sunmasını da engeller. Dolayısıyla işletmelerin mevcut durumlarını doğru bir şekilde görerek doğru adımlar atması ve işletme ilgililerinin isabetli kararlar alabilmesi için yüksek enflasyon dönemlerinde enflasyon muhasebesi uygulanmasını zorunlu kılar (Arzova ve Şahin, 2022: 14).

Örnek Olay: *Yüksek Enflasyon, Şirket Kârları ve Pay Başına Temettü Ödemesi: Türkiye Örneği (2019-2022 Yılları Arası)*

Türkiye yıllarca yüksek enflasyon ile mücadele etmiş bir ülkedir. 2000'lı yıllara kadar şirketlerin söz konusu yüksek enflasyon nedeniyle mali

tablolarda meydana gelen bozulmaların önüne geçmek ve reel verilerin ortaya konulmasını sağlamak amacıyla öncelikle geleneksel muhasebe uygulamaları kullanılmıştır. Söz konusu geleneksel uygulamalar aşağıda sunulmuştur (Yenisu, 2022: 725-726):

- Maddi duran varlıkların yeniden değerlendirilmesi,
- Azalan bakiyeler yönteminin kullanılması,
- Maddi duran varlık yenileme fonu (özel fonlar),
- Alacak ve borç senetleri reeskontu hesaplama,
- Yatırımcı işletme için finansman fonu (vergi erteleme),
- Gayrimenkul ve iştirak satışı kazançlarının sermayeye ilave edilmesinde kurumlar vergisi istisnası,
- Maliyet artış fonu (maliyet bedeli artırımı),
- Stokların değerlendirilmesinde LIFO yönteminin kullanılması,
- Araştırma ve geliştirme fonu (vergi erteleme),
- Kullanılmayan yatırım indirimi haklarının yeniden değerlendirilmesi,
- Gider artış fonu uygulaması (yıllara yaygın ağaç yetiştirme giderlerinin yeniden değerlendirilmesi),
- Geçici vergi uygulaması.

Yüksek enflasyonun görüldüğü Türkiye’de yukarıda belirtilen kısmi uygulamalar yeterli olmamış ve finansal tabloların topluca düzeltilmesini öngören enflasyon düzeltmesi uygulaması getirilmiştir. Türkiye’de 5024 sayılı Kanun ile VUK’un mükerrer 298. Maddesi değiştirilerek 01.01.2004 tarihi itibarıyla enflasyon muhasebesi uygulamasına geçilmiştir. Söz konusu düzenlemeye göre; “Gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri, son üç yılın toplam enflasyon oranı % 100’ü aşar ve içinde bulunulan yıl da enflasyon oranı % 10’un üzerinde gerçekleşirse enflasyon muhasebesi uygulamak zorundadırlar” ibaresi yer almıştır (Yenisu, 2022: 726).

2004 yılında uygulanan enflasyon muhasebesi, sonraki dönemlerde enflasyonda meydana gelen düşüşe paralel olarak uygulanmamıştır. Son yıllarda enflasyon oranlarında meydana gelen hızlı artış enflasyon muhasebesini zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte henüz enflasyon muhasebesi uygulamasına geçilmemiş ve geleneksel enflasyonla mücadele yöntemlerinin birçoğunun kullanılmasına kamu otoritesi tarafından da izin verilmemektedir. Günümüzdeki yüksek enflasyon oranları nedeniyle enflasyon muhasebesi uygulama koşulları yeniden ortaya çıktığı için tekrardan tartışmaya

açılmıştır. Mevcut durumda şirketler enflasyonun zararlı etkileri ile yüz yüze kalmışlardır. Özellikle yüksek zahiri (fiktif) kârların ortaya çıkması ile birlikte şirket kaynaklarından vergi ve temettü olarak yüksek tutarda çıkışlar söz konusu olmuştur. Bu durumu verilerle ortaya koymak adına 2019 yılı 3. çeyrek ve 2022 yılı 3. çeyrek arası dönemde gerçekleşen enflasyon oranları, kârlılık ve temettü ödeme endekslerinde yer alan veriler kullanılmıştır. Bu dönem özellikle hiper enflasyona doğru hızlı bir sıçrama yaşanan dönem olduğu için belirlenmiştir. Tablo 1’de söz konusu dönemde gerçekleşen üçer aylık dönemler itibarıyla ortaya çıkan yıllık üretici ve tüketici enflasyon verileri yer almaktadır.

Tablo 1 – Türkiye’de Gerçekleşen 09-2019 ve 09-2022 Dönemi Aylık ve Yıllık Tüketici/Üretici Fiyat Endeksi

Dönem	TÜFE (Yıllık % Değişim)	TÜFE (Aylık % Değişim)	ÜFE (Yıllık % Değişim)	ÜFE (Aylık % Değişim)
09-2022	83.45	3.08	151.50	4.78
06-2022	78.62	4.95	138.31	6.77
03-2022	61.14	5.46	114.97	9.19
12-2021	36.08	13.58	79.89	19.08
09-2021	19.58	1.25	43.96	1.55
06-2021	17.53	1.94	42.89	4.01
03-2021	16.19	1.08	31.20	4.13
12-2020	14.60	1.25	25.15	2.36
09-2020	11.75	0.97	14.33	2.65
06-2020	12.62	1.13	6.17	0.69
03-2020	11.86	0.57	8.50	0.87
12-2019	11.84	0.74	7.36	0.69
09-2019	9.26	0.99	2.45	0.13

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR...>

Tablo 1 incelendiğinde 2019 yılı 3. çeyreğinden itibaren enflasyonun sürekli arttığı ve 2021 yılı 3. çeyreğinde yıllık tüketici enflasyonu % 9,26’dan % 36,08’e; üretici enflasyonu ise % 2,45’den % 43,96’ya yükseldiği görülmektedir. Bu tarihten itibaren ise enflasyondaki artış ivmesi sıçrama yapmış ve 2022 yılı 3. çeyreğinde yıllık tüketici enflasyonu 83,45’e ve üretici enflasyonu ise % 151,50 oranına yükselmiştir. Burada üretici enflasyonundaki

artış oranının bu kadar yüksek olmasının şirketler açısından oldukça yıpratıcı olduğu ifade edilebilir. Ülkede izlenen mali politikalar nedeniyle şirket kârları konusunda da sektörler açısından ciddi farklılıklar ortaya çıkmıştır. Sektörel bazda ve genel olarak BİST’de işlem gören firmaların kârlılık endekslerine bakılması konunun anlaşılması adına yararlı olacaktır.

Tablo 2’de 2019 yılı 3. çeyrek ile 2022 yılı 3. çeyrek arası BİST’de yer alan firmalara ait sektörel bazda ve genel kârlılık endeksleri verilmiştir. Ana endeks verilerine bakıldığında 2021 ilk çeyreklik döneme kadar bir önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında % 16,37 - % 36,81 aralığında değişim yaşandığı (endeks değerinin de 183 – 240 aralığında değiştiği) belirlenmiştir. Yaklaşık 18 aylık bu dönemde kârlılık endeksinin yaklaşık 1,50 kat arttığı görülmüştür. Sektörel bazda ise sırasıyla sınıai sektöründe % 13,38 - % 120,81 aralığında değişim yaşandığı (endeks değerinin de 216 – 353 aralığında değiştiği), mali sektörde % -6,79 - % 25,29 aralığında değişim yaşandığı (endeks değerinin de 137,33 – 188,24 aralığında değiştiği), hizmetler sektöründe % 797,40 - % -2,60 aralığında değişim yaşandığı (endeks değerin de 748,51 – 630,41 aralığında değiştiği) ve teknoloji sektöründe ise, % 13,09 - % 36,65 aralığında değişim yaşandığı (endeks değerinin de 284,88 – 516,50 aralığında değiştiği) tespit edilmiştir. Bu tarih aralığında üretici fiyat endeksi % 2,45’den % 31,20’ye, tüketici fiyat endeksi ise % 9,29’dan % 16,19’a yükselmiştir.

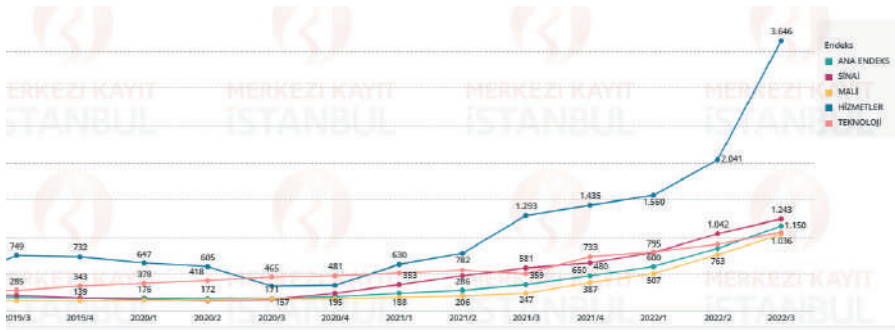
2021 yılı ikinci çeyreğinden itibaren ise enflasyonda artışa paralel olarak kârlılık endeksinde hızlı bir yükseliş yaşanmaya başlamıştır. 2022 yılı üçüncü çeyreğinde yıllık tüketici endeksi % 83,45’e ve üretici endeksi ise % 151,50’ye yükselmiştir. Enflasyonda yaşanan bu hızlı artış kârlılık endekslerine de yansımıştır. BİST firmalarının bu çeyrek itibarıyla ana endeks kârlılık endeksi 1.150,49 olarak gerçekleşerek 2021 yılı ilk çeyreğine göre yaklaşık 6 kat artış göstermiştir. Sektörler itibarıyla bakıldığında ise, en yüksek kârlılık endeksinin 3.645,89 ile hizmetler sektörüne ait olduğu görülecektir. Hizmetler sektörünü sırasıyla sınıai sektörü (1.242,80), teknoloji sektörü (1.064,21) ve mali sektör (1.035,94) takip etmiştir. Enflasyon artışına paralel olarak kârlılık endekslerinde de hızlı bir artış yaşanmıştır. Söz konusu durum şekil 1’de grafiksel olarak gösterilmiştir. Bununla birlikte hızlı artışın yaşandığı bu dönem enflasyon muhasebesi uygulamasına geçilmemiştir ve söz konusu kârlılık endeksi hesaplamaları enflasyondan arındırılmamış veriler üzerinden yapılmıştır.

Tablo 2- MKK Kârlılık Endeksi (2019/3-2022/3 Dönemleri Arası)

Dönem	ANA ENDEKS			SINAI			MALİ		
	Endeks	Bir Önceki Döneme Göre Değişim (%)	Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Değişim (%)	Endeks	Bir Önceki Döneme Göre Değişim (%)	Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Değişim (%)	Endeks	Bir Önceki Döneme Göre Değişim (%)	Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Değişim (%)
2022/3	1.150,49	35,39%	220,07%	1.242,80	19,23%	114,06%	1.035,94	35,82%	319,92%
2022/2	849,77	41,69%	196,72%	1.042,38	31,08%	119,29%	762,75	50,46%	270,06%
2022/1	599,74	24,97%	149,12%	795,24	22,33%	125,10%	506,95	31,00%	169,31%
2021/4	479,90	33,51%	146,71%	650,09	11,97%	163,78%	386,99	56,67%	126,06%
2021/3	359,45	25,51%	110,66%	580,57	22,14%	269,97%	246,70	19,69%	49,54%
2021/2	286,39	18,36%	66,41%	475,35	34,55%	247,08%	206,12	9,49%	33,33%
2021/1	240,74	23,76%	36,81%	353,29	-43,35%	120,81%	188,24	9,96%	25,29%
2020/4	194,52	14,00%	10,47%	246,46	57,05%	37,25%	171,19	3,77%	23,15%
2020/3	170,63	-0,86%	-7,22%	156,92	14,58%	-27,64%	164,97	6,72%	20,13%
2020/2	172,10	-2,19%	4,33%	136,95	-14,40%	-36,34%	154,59	2,89%	17,69%
2020/1	175,96	-0,67%	5,02%	160,00	-10,90%	-25,79%	150,25	8,08%	6,27%
2019/4	176,09	-4,25%	0,23%	179,56	-17,20%	-19,64%	139,01	1,23%	-7,57%
2019/3	183,91	11,49%	16,37%	216,86	0,80%	13,28%	137,33	4,55%	-6,79%

Dönem	HİZMETLER			TEKNOLOJİ		
	Endeks	Bir Önceki Döneme Göre Değişim (%)	Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Değişim (%)	Endeks	Bir Önceki Döneme Göre Değişim (%)	Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Değişim (%)
2022/3	3.645,89	78,66%	182,04%	1.064,21	18,28%	109,97%
2022/2	2.040,63	30,82%	161,05%	899,71	12,94%	62,98%
2022/1	1.559,92	8,70%	147,45%	796,62	8,61%	54,23%
2021/4	1.435,04	11,01%	308,82%	733,46	44,71%	52,41%
2021/3	1.292,69	65,37%	286,30%	506,84	-8,19%	9,06%
2021/2	781,70	24,00%	25,27%	552,04	6,88%	32,18%
2021/1	630,41	79,59%	-2,60%	516,50	7,33%	36,65%
2020/4	351,02	4,90%	-52,05%	481,25	3,55%	40,34%
2020/3	334,64	-44,66%	-55,29%	464,76	11,28%	63,14%
2020/2	604,69	-6,58%	53,07%	417,64	10,49%	46,03%
2020/1	647,25	-11,59%	123,97%	377,98	10,22%	34,50%
2019/4	732,10	-2,19%	153,18%	341,92	20,38%	34,14%
2019/3	748,51	89,47%	797,40%	284,88	-0,39%	13,09%

Kaynak: <http://www.vap.org.tr/mkk-kar-endeksi>.

Şekil 1- MKK Kârlılık Endeksi Değişim Grafiği (2019/3-2022/3 Dönemleri Arası)

Kaynak: <http://www.vap.org.tr/mkk-kar-endeksi>.

Enflasyonist ortamlarda raporlanan fiktif kârlar dolayısıyla işletme kaynaklarında olması gerekenin üzerinde bir azalmaya neden olan diğer durum ise ödenen temettülerdir. Söz konusu durumun verilerle ortaya konulması amacıyla Tablo 3 oluşturulmuştur.

Tablo 3- MKK Temettü Ödeme Endeksi (2017-2022 Yılları Arası)

Dönem	TÜM ŞİRKETLER			SINAI		
	Endeks	Pay Başına Temettü	Temettü Ödeme Oranı	Endeks	Pay Başına Temettü	Temettü Ödeme Oranı
2017	100,00	0,38	0,34	100,00	0,56	0,86
2018	133,70	0,40	0,12	148,65	0,82	0,61
2019	130,19	0,56	0,26	183,01	1,11	0,58
2020	79,13	0,34	0,16	70,32	0,49	0,26
2021	227,37	0,63	0,38	319,45	2,03	0,84
2022	360,79	0,91	0,28	506,10	2,69	0,55
Dönem	MALİ			HİZMETLER		
	Endeks	Pay Başına Temettü	Temettü Ödeme Oranı	Endeks	Pay Başına Temettü	Temettü Ödeme Oranı
2017	100,00	0,22	0,17	100,00	0,54	0,82
2018	117,14	0,23	0,18	91,38	0,43	0,38
2019	71,94	0,26	0,08	85,18	0,30	0,34
2020	59,66	0,21	0,08	121,91	0,41	0,28
2021	114,58	0,18	0,12	244,02	0,73	0,59
2022	191,79	0,30	0,10	361,13	0,94	0,39
Dönem	TEKNOLOJİ					
	Endeks	Pay Başına Temettü	Temettü Ödeme Oranı			
2017	100,00	0,11				0,13
2018	121,97		0,13			0,09
2019	184,03		0,17			0,06
2020	283,00		0,15			0,10
2021	381,21		0,18			0,10
2022	557,69		0,25			0,08

Kaynak: <http://www.vap.org.tr/mkk-temettu-odeme-endeksi>.

Tablo 3 incelendiğinde enflasyon artışının yüksek ivmeli olarak gerçekleştiği 2021 yılı itibarıyla ve devamının yaşandığı 2022 yılında BIST’de işlem gören firmaların temettü ödeme endekslerinin tüm şirketler için 2021 yılı için 227,37 ve 2022 yılı için ise 360,79 olarak gerçekleştiği belirlenmiştir. Aynı yıllar itibarıyla pay başına temettü ödemelerinin ise sırasıyla 0,63 ve 0,91 olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir. Sektörel bazda temettü ödeme endeksinin en yüksek olduğu alan 2022 yılı itibarıyla teknoloji sektörü (557,69) olmuştur. Teknoloji sektörünü sırasıyla sınai sektörü (506,10), hizmetler sektörü (361,13) ve mali sektör (191,79) takip etmiştir. Enflasyon artışına paralel olarak kârlılık endeksinde yaşanan artışla birlikte pay başına temettü ödemelerinin bütün sektörlerde arttığı görülecektir. En yüksek pay başına temettü ödemesi 2,59 ile sınai sektöründe gerçekleşmiştir. Pay başına temettü ödemesinde sınai sektörünü sırasıyla hizmetler sektörü (0,94), mali sektör (0,30) ve teknoloji sektörü (0,25) izlemiştir. 2017 sonrası dönemi kapsayan verilerin yer aldığı grafik şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2- MKK Temettü Ödeme Endeksi Değişim Grafiği (2017-2022 Yılları Arası)

Kaynak: <http://www.vap.org.tr/mkk-temettu-odeme-endeksi>.

İşletme kârlarında meydana gelen artışa paralel olarak pay başına dağıtılan temettü miktarının artması doğaldır. Ama burada odaklanılması gereken nokta enflasyondan arındırılmamış veriler üzerinden raporlanan kârlar üzerinden ödenen vergi ve temettü tutarlarının işletme öz kaynaklarında azalmaya neden olmasıdır. Bu nedenle enflasyon muhasebesinin uygulanmadığı yüksek enflasyonist ortamlarda görünen resim gerçeği yansıtmamaktadır. Kâğıt üzerinde yüksek kâr raporlayan bir işletmenin reel olarak mali yapısının iyi olduğu sonucuna ulaşamaz. Çoğunlukla enflasyon muhasebesinin uygulanmadığı yüksek enflasyonist ekonomilerde işletmelerde olması gerekenden daha yüksek kaynak çıkışı meydana gelmektedir.

6. Sonuç

Muhasebe bilgilerinin, bu bilgileri kullananların doğru karar alabilmeleri için güvenilir ve zamanında sunulmuş olması gerekmektedir. Doğru kararlar alabilmek ve doğru kararlar aldırabilmek için mali tabloların doğruluğu oldukça önemlidir. Karar verme işlevinin gelecekle ilgili olması, fakat mali tabloların tarihi bilgilerle raporlanmış olması enflasyon dönemlerinde büyük bir problemi beraberinde getirmektedir. Yüksek enflasyon dönemlerinde paranın satın alma gücü azaldığı için raporlanan muhasebe bilgileri isabetli karar almayı engelleyebilmektedir.

Enflasyon, işletmelerin mali tablolarında birçok etki bırakmaktadır. İşletmelerin aktifleri arasında dengenin bozulması, uygun olmayan borçlanma araçları kullanılması, faizlerin yükselmesi sebebiyle gerekli yatırımların yapılamaması, tarihi maliyetlerin kullanılması sebebiyle yanlış fiyat politikalarının uygulanması ve fiktif kârlar sebebiyle aşırı vergilendirme gibi işletmelerin mali yapılarının bozulmasına sebebiyet verebilmektedir.

Diğer taraftan enflasyonist ortamlar üretim işletmelerini de derinden etkilemektedir. Üretim maliyetlerini belirleyen çeşitli giderler, bir yandan

enflasyon sebebiyle artarken bir yandan da enflasyonu hızlandırıcı etki de oluşturmaktadır. Örneğin hammadde giderleri özellikle dövizdeki dalgalanmalar sebebiyle maliyetlerin artışına sebep olmaktadır. Bir diğer üretim maliyeti unsuru olan işçilik giderleri ise enflasyonla dolaylı bir ilişki halindedir. Ücretler için yapılan sözleşmeler önceden yapıldığı için tahmin edilen enflasyona göre ya işçi ya da işveren açısından kârlı/zararlı bir durum ortaya çıkarabilir. Genel üretim giderleri ise genellikle fiyat hareketleri ile yakından ilişkili olduğu için maliyetler içinde gerçek değerleriyle yer alırlar. Üretim maliyetlerinde meydana gelen artışlar sebebiyle fiyatlar artacak ve dolayısıyla ürünlere olan talep azalacaktır. Bu durum da enflasyonun artışına hız kazandıracaktır. Ayrıca hem işletmeler hem de tüketiciler belirsiz durum karşısında çeşitli önlemler almaya yöneleceklerdir.

Satın alma gücünde gerçekleşen azalış toplumda ahlaki bir azalışa sebep olabilir. Çünkü kişiler hayatlarını idame ettirmek, işletmeler de faaliyetlerini devam etmek zorundadırlar. Enflasyonun ülke ekonomisindeki olumsuz etkisi mali tabloların şeffaflık düzeylerini azaltmakta ve hile olasılığını arttırmaktadır. İşletme sahipleri ve yöneticileri yüksek vergi oranlarıyla karşı karşıya kaldıkları için çeşitli çıkış yollarına yönelebilirler. Ulusal para değerinin azalması sebebiyle sermaye kaybetme kaygısı daha az vergi ödemeyi yollarını aratabilir. Muhasebe meslek mensupları da mükellef baskısı sebebiyle mesleki sorumluluklarını göz ardı edebilir. Sadece işletmeler değil kişiler de enflasyon karşısında satın alma gücündeki azalışı hile ve yolsuzlukla değiştirmek isteyebilirler.

Yüksek enflasyon olan ekonomilerde tüketici ve üreticiler, tasarruf sahipleri, borçlular, alacaklılar, mükellefler, yani toplumun bütün kesimi çeşitli şekillerde etkilenmektedir. Yüksek enflasyon ülkelerin vergi sistemini bozmakta ve vergi yükü dağılımının değişmesine neden olmaktadır. Özellikle Türkiye gibi toplam vergiler içerisinde dolaylı vergilerin oranı yüksek olduğu ekonomilerde bireyler daha yüksek vergi ödeme durumunda kalmaktadırlar. Söz konusu ödenen yüksek vergiler enflasyon vergisi olarak bilinmektedir. Vergi gelirlerini ağırlıklı olarak dolaylı vergilerden elde eden ülkeler açısından kısa vadede daha fazla vergi toplamak mümkün olsa da uzun vadede birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Çünkü hane halkı ve işletmelerin varlıklarını enflasyonun olumsuz etkilerinden korumak amacıyla yatırım kararları ertelenmekte veya daha düşük vergi yükü olan varlıkları tercih ettikleri ifade edilebilir. Ayrıca ekonomilerde yaşanan yüksek enflasyonist ortamda vergi kaçırımları ile vergiden kaçınma artmakta ve vergi tahsilat süreleri gecikmektedir. Bu yüzden vergi gelirlerinde bir azalma söz konusu olmaktadır.

Yüksek enflasyonun var olduğu ekonomilerde firmalar da çeşitli risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Enflasyon muhasebesi uygulanmayan ülkelerde söz konusu enflasyon nedeniyle reel olmayan kârların raporlanması ve bu kârlar üzerinden vergi ve temettü ödenmesi durumu söz konusudur. Buda işletme öz kaynaklarının azalmasına neden olabilmektedir. Enflasyonda adaletli bir vergileme için, öncelikle işletmelerin reel kârlarının nasıl hesap edilebileceği üzerinde durmak gerekir.

Kaynakça

- Abdioğlu, Z. ve Terzi, H. (2009), “Enflasyon ve Bütçe Açıkları İlişkisi: Tanzi ve Patinkin Etkisi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (2), 195-211.
- Açık S. (2006). “Enflasyonun Finansal Tablolar Üzerindeki Etkilerini Giderici Bir Tedbir Olarak Enflasyon Muhasebesi ve Türkiye’deki Yasal Düzenlemeler”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 345-360.
- Akdoğan, U. (2020). “Enflasyon ve Dolaylı Vergiler Arasındaki Bağlantı: Türkiye Örneği”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2248-2262.
- Akgül, A. (2022). “Türkiye’de Enflasyon ile Vergi Gelirleri İlişkisinin Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Analizi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 17(2), 455 – 478. Doi: 10.17153/oguııbf.1058349.
- Akkılıç, C. (2015). *Muhasebe Hata ve Hilelerinin Meslek Etiği Açısından Değerlendirilmesi ile Örnek Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Altınışık, İ. (2019). *Enflasyonun İşletmeler Üzerindeki Etkisi ve Bu Etkileri Gidermeye Yönelik Yöntemler*. İksad Yayınevi, Ankara.
- Arzova, S. B. ve Şahin, B. Ş. (2022), “Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Süreçleri ve Enflasyon Muhasebesinin Finansal Tablolara Etkisi”, *İSMMO Mali Çözüm Dergisi*, 32 (170), 13-31.
- Aysan, M. A. (2005). “Ekonomik Kalkınmada Muhasebe Denetiminin Rolü”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (27), 6-17.
- Bello, A. (2010). “Financial Information Quality and Inflation Accounting Disclosure in Nigerian Cement Industry”. SSRN 1537622. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1537622
- Çataloluk, C. (2008), “Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları”, *The Journal of Selcuk University Social Sciences Institute*, 20, 213-228.
- Demir, M., ve Arslan, Ö. (2020). “Muhasebe Meslek Mensuplarını Hile Eylemine Yönelten Psikolojik ve Ekonomik Faktörler”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), 903-911.
- Doğan, Z., Gülçin, K., ve Nazlı, E. (2018). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Hile Yapmaya Eğilim Düzeylerinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma”. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(4), 64-83.
- Durmaz, G. ve Kılıncı Savul, B. (2017), “Türkiye’de Vergi Gelirleri ile Enflasyon Arasındaki İlişkinin VAR Analizi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Econometrics, Statistics & Empirical Economics Journal*, 6, 48 – 73.

- Durmuş, M. (2023), www.evrensel.net/haber/471760/prof-dr-mustafa-durmus-yuksek-enflasyon-halki-ezen-bir-vergiye-donustu, Erişim Tarihi: 08.03.2023.
- Frank, E. O. (2019). "A Comparative Analysis of Inflation-Adjusted and Historical Cost Accounting Information: Implications for the Value Relevance of Corporate Reports". *Trends Economics and Management*, 13(33), 35-50.
- Friedl, G., ve Schwetzler, B. (2011). "Terminal Value, Accounting Numbers, and Inflation". *Journal of Applied Corporate Finance*, 23(2), 104-112.
- Güneş, H. (2020), "Seçilmiş OECD Ülkelerinde Vergi Gelirlerinin Enflasyona Etkisi", *Fiscaoeconomia*, 4 (2), 422-436.
- Karasioğlu, F., ve Erdemir, N. K. (2005). "Enflasyon Muhasebesi Uygulamalarında Temel İşlemler Üzerine Bir Çalışma". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2005(2), 145-167.
- Koçak, S., Karış Ç. ve Çil, D. (2022). "Enflasyon, Enflasyon Oynaklığı ve Vergi Gelirleri Arasındaki Dinamik İlişkiler: Türkiye Örneği". *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 36, 209-222. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.1116532>.
- Konchitchki, Y. (2011). "Inflation and Nominal Financial Reporting: Implications for Performance and Stock Prices". *The Accounting Review*, 86(3), 1045-1085.
- Ocak, M. ve Güçlü, F. (2014). "Muhasebe Manipülasyonu: Hile, Yaratıcı Muhasebe, Kâr ve İzlenim Yönetimine İlişkin Kavramsal Çerçeve". *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(3).
- Ogbuehi, A. O. (1993). "Pricing Strategies In High-Inflation Markets: Implications For The Multinational Corporation". *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 9(1), 44-49.
- Olarewaju, O., Mbambo, M. A., ve Ngiba, B. (2020). "Effects of Inflation Accounting on Organizational Decisions and Financial Performance in South African Retail Stores". *Problems and Perspectives in Management*, 18(4), 85-95.
- Omidi, M., Min, Q., ve Omidi, M. (2017). "Combined Effect of Economic Variables on Fraud, A Survey of Developing Countries". *Economics and Sociology*, 10(2), 267-278.
- Özdemir, F. S., ve Arslan, S. (2007). "Enflasyon Muhasebesinde Kullanılan Yöntemlerin Karşılaştırılmalı Analizi". *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2), 87-104.
- Özkara, M. (1989). *Enflasyonun İşletmeler Üzerindeki Etkileri ve Bu Etkilerin Vergisel Açıdan İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

- Özulucan, A. (2002a). “Enflasyonun Muhasebe Verileri Üzerindeki Etkisinin Giderilmesinde Kullanılan Otofinsanman Yöntemleri ve Enflasyon Muhasebesi Üzerine Bir Araştırma”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(04), 127-152.
- Özulucan, A. (2002b). “Enflasyonun Muhasebe Verileri Üzerindeki Etkileri, Türkiye Muhasebe Standardı-2 ve Sermaye Piyasası Kurulu Seri: XI-No: 20 Çerçevesinde Önerilen Enflasyon Muhasebesi Yöntemi ve Enflasyon Muhasebesine Geçişte Alınabilecek Önlemler”. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 9(1), 25-42.
- Taban, S., ve Şengür, M. (2016). “Türkiye’de Enflasyonun Kaynağının Belirlenmesine Yönelik Ekonometrik Bir Analiz”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (47), 47-64.
- Yardımcıoğlu, M., Koca, N., Günay, Y., ve Kocamaz, H. (2014). “Yolsuzluk, Muhasebe Hileleri ve Örnekleri”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 171-188.
- Yenisu, E. (2022), “Enflasyonun Finansal Tablolara Etkisi ve Enflasyon Muhasebesi”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (27), 717-741.
- Yücel, G. (1997). “Enflasyon Karşısında Muhasebe Mesleği”. *Yönetim: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi*, 28, 5-14.
- <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Tuketici+Fiyatlari>, Erişim Tarihi: 11.03.2023.
- <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Uretici+Fiyatlari>, Erişim Tarihi: 11.03.2023, Erişim Tarihi: 11.03.2023.
- <http://www.vap.org.tr/mkk-kar-endeksi>, Erişim Tarihi: 11.03.2023.
- <http://www.vap.org.tr/mkk-temettu-odeme-endeksi>, Erişim Tarihi: 11.03.2023.

Döviz Dönüşümlü Kur Korunmalı TL Mevduat Hesaplarının VUK ve TFRS Kapsamında Karşılaştırılması

Saime Doğan¹

Özet

Kur Korunmalı TL Mevduat Hesapları (KKMH), döviz cinsinden para birimleri karşısında Türk lirasının değer kaybını önlemek amacıyla uygulamaya konan ve Türk lirası mevduat sahiplerine vade sonunda kazanmış oldukları faize ek olarak kur farkı getirisi sağlayan bir mevduat çeşididir. İlk olarak gerçek kişilere yönelik yapılan düzenleme Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB) tarafından 21 Aralık 2021’de yapılan basın açıklaması ile duyurulmuş sonrasında T.C. Merkez Bankası (TCMB) gerçek ve tüzel kişilerin döviz/ altın hesaplarından Türk lirasına dönüşümü destekler nitelikte tebliğler yayımlamıştır. Diğer taraftan, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından yayımlanmış olan “Döviz/Altın Dönüşümlü Kur/Fiyat Korunmalı TL Mevduat Hesaplarının Muhasebeleştirilmesi Hakkında Duyuru” doğrultusunda bu hesapların “TFRS 9 Finansal Araçlar” Standardı kapsamında muhasebeleştirileceği açıklanmıştır. Bu çalışmada KKMH teorik olarak ve yasal esaslarıyla anlatıldıktan sonra bu hesapların Vergi Usul Kanunu (VUK) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) kapsamında örnek bir uygulama üzerinde karşılaştırılmasına yer verilmiştir.

1. GİRİŞ

2019 Aralık ayı sonlarında ortaya çıkan ve başta sağlık sektörü olmak üzere tüm dünyada etkileri görülen Covid 19 pandemisi, ülke ekonomileri de dahil pek çok sektörü olumsuz yönde etkilemiştir. Pandemi sonucunda yaşanan ekonomik daralma, likiditeye olan ihtiyacı arttırmıştır. Artan likidite ihtiyacı rezerv para konumunda olan dolar ve benzeri diğer para birimlerinin aşırı değerlemesine neden olurken, rezerv para talebi yüksek olan ve gelişmekte olan ülke ekonomilerini negatif yönde etkilemiştir (Yalçın ve Emül, 2022,

1 Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, ORCID: 0000-0003- 2638-9694, saimedogan@klu.edu.tr

s. 93). Bu durumun da etkisiyle ülkemizin son dönemdeki makroekonomik verileri değerlendirildiğinde, döviz cinsinden kredi ve borçlanmalar ile mevduatlarda dolarizasyonun etkileri görülmüştür (Öztürk, 2022, s. 180).

Literatürde “para ikamesi” kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılan dolarizasyon, yerli para birimi yerine yabancı para biriminin “ödeme aracı ve hesap birimi olma, değer saklama,” fonksiyonları için kullanılmasıdır. Yanlış mali politikalar uygulaması sonucunda ortaya çıkan iktisadi, mali ve para krizleri yerli paraya olan güveni azaltmakta ve bunun sonucunda dolarizasyon ortaya çıkmaktadır. (Özen, 2018, s. 103-105).

TCMB fiyat istikrarını sağlamak amacıyla yönelik olarak yayımlanmış olduğu Enflasyon Raporu 2022-I’de “Liralaşma Stratejisi” kavramına yer vermiştir. Finansal sistemin Türk lirası enstrümanlar kullanılarak yapılandırılmasını esas alan liralaşma stratejisi, Türk lirasının sistemdeki kullanımını merkezine alan bütüncül bir yaklaşımdır (TCMB, Enflasyon Raporu 2022-I).

Ülkemizde liralaşma stratejisi kapsamında Kur Korunmalı Mevduat (KKM) ve Dönüşüm Destekli Mevduat (DDM) ürünleri uygulamaya konmuştur. Bu ürünler, geleneksel olmayan ve makro düzeydeki yeni para politikası uygulamaları olarak değerlendirilebilmektedir. KKM hesapları HMB tarafından takip edilirken, DDM hesapları ise TCMB tarafından takip edilmektedir (Öztürk, 2022, s. 184).

Ülkemizde KKMH kapsamında yapılan ilk düzenleme HMB tarafından 21 Aralık 2021 tarihinde yapılmış olan basın açıklamasıyla “TL cinsinden mevduat sahibi olan gerçek kişileri” döviz kurlarındaki dalgalanmalara karşı koruyabilmek amacıyla uygulamaya konulan “*Kur Korunmalı TL Vadeli Mevduat*” hesabıdır.

Sonrasında finansal istikrarı sağlamaya yönelik olarak TCMB tarafından öncelikle “Türk Lirası Mevduat ve Katılma Hesaplarına Dönüşümün Desteklenmesi Hakkında Tebliğ” sonrasında “Altın Hesaplarından Türk Lirası Mevduat ve Katılma Hesaplarına Dönüşümün Desteklenmesi Hakkında Tebliğ” yayımlanarak gerçek ve tüzel kişilerin sahip oldukları döviz ve altın cinsinden mevduat hesaplarının, TL vadeli mevduat hesabına (KKMH) dönüştürmeleri sağlanarak yatırımcının kur ve altın fiyatındaki dalgalanmalara karşı korunması amaçlanmıştır (KGK, 2022).

KKM hesapları, “tasarruflarını TL cinsinden değerlendiren” gerçek ve tüzel kişilerin kazançlarını döviz kurlarındaki artışa karşı koruma altına alan hesaplar olup, DDM hesapları ise yine yurt içinde yerleşik gerçek/tüzel kişilerin gerek döviz gerekse de altın cinsinden mevduat/katılım fonu

hesaplarının vadeli TL cinsinden mevduat/katılma hesaplarına çevrimini esas alan düzenlemedir (Kaldırım ve Selvi, 2022, s. 15).

Yeni uygulamaların esası; TL cinsinden finansal varlıklara yönelimi sağlamak ve bu esnada kur farkından dolayı ortaya çıkabilecek zararları kamu tarafından telafi ederek tasarruf sahibini korumaktır. Ayrıca; zorunlu karşılıklarda likidite oranları arttırılmakla birlikte yeni ürünler bankalar açısından da cazip hale getirilmektedir. Böylece Türk lirasının toplam mevduat ve katılım fonu içerisindeki payı arttırılarak finansal istikrarın sağlanması amaçlanmıştır (TCMB, Enflasyon Raporu 2022-I).

Bu çalışmada, kur korumalı mevduat hesaplarının VUK ve TFRS açısından karşılaştırmalı olarak muhasebeleştirilmesi ele alınmıştır. Bu doğrultuda; kur korumalı mevduat hesaplarının sınıflandırılarak muhasebeleştirilmesi ve ölçülmesi her iki düzenlemeye göre örnek bir uygulama üzerinde gösterilmiştir. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü sonrasında yer alan ikinci bölümde kur korumalı mevduat hesapları anlatılmıştır. Üçüncü bölümde döviz dönüşümlü mevduat hesapları anlatıldıktan sonra dördüncü bölümde döviz dönüşümlü KKM hesapları açıklanmıştır. Beşinci bölümde döviz dönüşümlü KKM hesaplarının muhasebeleştirilmesi öncelikle VUK sonrasında TFRS çerçevesinde bir örnek uygulama üzerinde anlatılmıştır. Sonuç bölümü ile çalışma sonlandırılmıştır.

2. KUR KORUMALI TL MEVDUAT HESAPLARI

HMB 21 Aralık 2021 tarihinde yapmış olduğu basın açıklamasında TL cinsinden mevduat sahibi olan *gerçek kişileri* döviz kurlarındaki dalgalanmalara karşı koruyabilmek için “*Kur Korumalı TL Vadeli Mevduat*” uygulamasına geçildiğini duyurmuştur (HMB, 2021).

Basın açıklaması doğrultusunda kur korumalı mevduat hesabına ilişkin düzenlemeler aşağıdaki gibidir:

- Ürün gerçek kişilere uygulanacaktır.
- Vadeli TL üzerinden sağlanan faiz getirisi hesaplanırken hesap açılışı ile vade tarihlerindeki döviz kuru karşılaştırılarak yüksek olan oran üzerinden faiz getirisi sağlanacak ve ürüne stopaj uygulanmayacaktır.
- Kur farkı hesaplamalarında TCMB'nin (saat 11:00'deki) döviz alış kuru kullanılacaktır.
- Vade sonundaki kur değişimi faiz getirisinden büyük olursa ortaya çıkan fark müşteriye ödenecektir.

- Hesaplar 3, 6, 9, 12 ay vadelerle açılacak ve uygulanabilecek en düşük faiz oranı ise TCMB Politika Faiz Oranı'dır.
- Bütün bankalar sisteme dahil olabilecektir.
- Vadede önce para çekilirse hesap vadesiz hesaba dönüşeceğiinden faiz hakkı ortadan kalkacaktır. Bu durumda hesap bakiyesi güncellenirken; TCMB'nin hesap açılış tarihindeki kuru ile hesabın kapatıldığı tarihteki kurdan düşük olanı dikkate alınacaktır.

3. DÖVİZ DÖNÜŞÜMLÜ KUR KORUMALI TL MEVDUAT HESAPLARI

TCMB, 21 Aralık 2021 tarihinde 2021/14 sayılı “*Türk Lirası Mevduat ve Katılma Hesaplarına Dönüşümün Desteklenmesi Hakkında Tebliğ*”i yayımlanmıştır. Bu Tebliğin amacı, yurt içi yerleşik *gerçek kişilerin* döviz cinsinden tevdiat/katılım fon hesaplarının Türk lirası vadeli mevduat/katılım hesaplarına dönüşmesi durumunda tasarruf sahiplerine sağlanacak desteğe ilişkin usul ve esasları düzenlemektir (Md. 1). Tebliğin kapsamı 11 Ocak 2022 tarihinde yayımlanan 2022/1 sayılı tebliğ ile *tüzel kişileri* de kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Md. 1).

Döviz cinsinden mevduat ve katılım hesaplarının Türk lirasına dönüşümünü takiben TCMB tarafından 29 Aralık 2021’de 2021/16 sayılı “*Altın Hesaplarından Türk Lirası Mevduat ve Katılma Hesaplarına Dönüşümün Desteklenmesi Hakkında Tebliğ*” yayımlanmıştır. Bu Tebliğin amacı, yurt içi yerleşik gerek gerçek gerekse de tüzel kişilerin *altın cinsinden* mevduat/katılım fonu hesaplarının Türk lirası vadeli mevduat/katılım hesaplarına dönüşmesi durumunda tasarruf sahiplerine sağlanacak desteğe ilişkin usul ve esasları düzenlemektir (Md. 1). Tebliğin kapsamı 11 Ocak 2022’de yayımlanmış olan 2022/2 sayılı tebliğ ile *tüzel kişileri* de kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Md. 1).

Çalışma döviz tevdiat hesaplarının Türk lirası mevduat hesaplarına dönüşümünü kapsadığından; TCMB'nin 2021/14 ve 2022/1 sayılı tebliğ hükümlerine göre döviz tevdiat hesaplarının TL mevduat hesaplarına dönüşümüne ilişkin düzenlemeler aşağıdaki gibidir (Md. 4):

- Gerçek kişilerin 20.12.2021, tüzel kişilerinse 31.12.2021 tarihinde sahip oldukları döviz tevdiat hesabı (ABD \$, Euro ve İngiliz Sterlini), TCMB dönüşüm kurundan TL'ye çevrilerek ilgili bankaya aktarılır.
- Mevduat hesapları gerçek kişiler için 3 ay, 6 ay veya 1 yıl vadelerle, tüzel kişiler içinse 6 ay veya 1 yıl vadelerle açılır.

- Mevduata uygulanacak faiz TCMB'nin bir hafta vadeli repo ihale faiz oranından düşük olamaz.

2021/14 sayılı tebliğ hükümlerine göre döviz tevdiat hesaplarının TL mevduat hesaplarına dönüşümü sonucunda vadede kur farkının ödenmesine yönelik hükümler şu şekildedir (Md. 5):

- Vade sonunda TL mevduat/katılma sahiplerine anapara + faiz ya da kar payı ödemesi bankaca yapılır.
- Vade sonundaki kur dönüşüm kurundan yüksekse ve kur farkı tutarı faiz/kar payı tutarını aşarsa faizi aşan kur farkı tutarı, mevduat/katılma sahibine ödenmek üzere TCMB tarafından bankaya ödenir.
- Bu hesaplardan vadeden önce çekim yapılması halinde mevduat sahibine ödeme yapılmaz.

4. DÖVİZ DÖNÜŞÜMLÜ KKM HESAPLARINDA VADE SONU İŞLEMLERİ

TCMB 22.12.2021 tarihinde yayımladığı “Türk Lirası Mevduat ve Katılma Hesaplarına Dönüşümün Desteklenmesi Hakkında Tebliğe İlişkin Uygulama Talimatı” ile 2021/14 sayılı Tebliğe yönelik uygulama detaylarını açıklamıştır. Mevduat sahibinin vade sonunda döviz bazındaki anaparasının korunması amacı doğrultusunda aşağıdaki her bir koşulda uygulanacak işlemler (Md. 5):

Birinci Durum: Vade sonu kuru dönüşüm kurundan düşük ise banka tarafından mevduat sahibine *anapara + faiz* ödemesi yapılır (Md. 5/2).

İkinci Durum: Vade sonu kuru dönüşüm kurundan yüksek ve faiz > kur farkı ise banka tarafından mevduat sahibine *anapara + faiz* ödemesi yapılır (Md. 5/3-a).

Üçüncü Durum: Vade sonu kurun dönüşüm kurundan yüksek ve faiz < kur farkı ise banka tarafından mevduat sahibine *anapara + faiz + “kur farkı - faiz”* ödemesi yapılır (“kur farkı - faiz” ödemesi Merkez Bankası tarafından karşılanır (Md. 5/3-b).

Yukarıdaki üç duruma ait hesaplamalar aşağıdaki örnekler üzerinden gösterilmiştir:

Örnek 1- Birinci Durum (Vade sonu kuru dönüşüm kurundan düşük ise)

Hesabın Açılış Tutarı (Anapara)	1.879.000,00 TL (100.000 USD karşılığı)
Faiz Oranı	%17
Vade	92 gün
Vade Sonu Tarihi	11 Nisan 2023
Dönüşüm Kuru (Hesap Açılış Kuru)	18,79 TL
Vade Sonu Kuru (Hesap Kapanış Kuru)	18,00 TL
Faiz Tutarı	80.514,00 TL
Kur Farkı Tutarı	
Banka Tarafından Ödenecek Tutar (Anapara + Faiz)	1.959.514,00 TL

$$I) \text{ Faiz Tutarı} = a \times n \times t / 36.500 = [(1.879.000,00 \times 92 \times 17) / 36.500] = 80.514,00 \text{ TL}$$

II) Vade sonu kuru < Dönüşüm kuru olduğundan “kur farkı yoktur”.

Bu durumda; banka tarafından ödenecek tutar = Anapara + Faiz

$$= 1.879.000,00 \text{ TL} + 80.514,00 \text{ TL}$$

$$= \mathbf{1.959.514,00 \text{ TL}}$$

Örnek 2- İkinci Durum (Vade sonu kuru dönüşüm kurundan yüksek ve faiz > kur farkı)

Hesabın Açılış Tutarı (Anapara)	1.879.000,00 TL (100.000 USD karşılığı)
Faiz Oranı	%17
Vade	92 gün
Vade Sonu Tarihi	11 Nisan 2023
Dönüşüm Kuru (Hesap Açılış Kuru)	18,79 TL
Vade Sonu Kuru (Hesap Kapanış Kuru)	19,00 TL
Faiz Tutarı	80.514,00 TL
Kur Farkı Tutarı	21.000,00 TL
Banka Tarafından Ödenecek Tutar (Anapara + Faiz)	1.959.514,00 TL

$$I) \text{ Faiz Tutarı} = a \times n \times t / 36.500 = [(1.879.000,00 \times 92 \times 17) / 36.500] \\ = 80.514,00 \text{ TL}$$

$$II) \text{ Vade sonu kuru} > \text{Dönüşüm kuru olduğundan; Kur Farkı} = [(19.00 \\ \text{TL} - 18,79 \text{ TL}) \times 100.000 \text{ USD}] \\ = 21.000,00 \text{ TL}$$

Bu durumda Faiz > Kur Farkı (80.514,00 TL > 21.000,00 TL) olduğundan;

$$\text{Banka tarafından ödenecek tutar} = \text{Anapara} + \text{Faiz} \\ = 1.879.000,00 \text{ TL} + 80.514,00 \text{ TL} \\ = \mathbf{1.959.514,00 \text{ TL}}$$

Örnek 3- Üçüncü Durum (Vade sonu kuru dönüşüm kurundan yüksek ve faiz < kur farkı)

Hesabın Açılış Tutarı (Anapara)	1.879.000 TL (100.000 USD karşılığı)
Faiz Oranı	%17
Vade	92 gün
Vade Sonu Tarihi	11 Nisan 2023
Dönüşüm Kuru (Hesap Açılış Kuru)	18,79 TL
Vade Sonu Kuru (Hesap Kapamış Kuru)	20,00 TL
Faiz Tutarı	80.514,00 TL
Kur Farkı Tutarı	121.000,00 TL
Banka Tarafından Ödenecek Tutar [Anapara + Faiz + (Kur Farkı-Faiz)]	2.000.000,00 TL

$$I) \text{ Faiz Tutarı} = a \times n \times t / 36.500 = [(1.879.000,00 \times 92 \times 17) / 36.500] \\ = 80.514,00 \text{ TL}$$

$$II) \text{ Vade sonu kuru} > \text{Dönüşüm kuru olduğundan; Kur Farkı} = [(20,00 \text{ TL} \\ - 18,79 \text{ TL}) \times 100.000 \text{ USD}] \\ = 121.000,00 \text{ TL}$$

Bu durumda Faiz < Kur Farkı (80.514,00 TL < 121.000,00 TL) olduğundan;

$$\text{Banka tarafından ödenecek tutar} = \text{Anapara} + \text{Faiz} + (\text{Kur Farkı} - \text{Faiz}) \\ = 1.879.000,00 \text{ TL} + 80.514,00 \text{ TL} + (121.000,00 \text{ TL} - 80.514,00) \\ = 1.879.000,00 \text{ TL} + 80.514,00 \text{ TL} + 40.486,00 \text{ TL} \\ = \mathbf{2.000.000,00 \text{ TL}}$$

5. DÖVİZ DÖNÜŞÜMLÜ KKM HESAPLARININ MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Döviz Dönüştümlü KKM hesabı açmış olan işletmeler lehine VUK hükümleri doğrultusunda bazı vergi istisnaları getirilmiştir. Diğer taraftan TFRS'ye tabi olan işletmeler, KGK'nın "Döviz/Altın Dönüştümlü Kur/Fiyat Korunmalı TL Mevduat Hesaplarının Muhasebeleştirilmesi Hakkında Duyurusu" doğrultusunda KKM hesaplarını ölçüm ve sınıflamaya tabi tutmuşlardır.

5.1. Vergi Usul Kanuna Göre Muhasebeleştirme

29 Ocak 2022 tarihli ve 31734 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 7352 sayılı "Vergi Usul Kanunu ile Kurumlar Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanuna geçici 14. madde eklenmiştir. Geçici madde 14/1'e göre; işletmeler, 31.12.2021 tarihli dönem sonu bilançolarındaki yabancı paralarını dördüncü geçici vergi dönemi beyannamesinin verildiği tarihe kadar Türk lirasına dönüştürmeleri ve en az üç ay vadeli mevduat hesabı açtırmaları halinde yabancı paraların dönem donu değerlemesi sonucu ve beyanname verilme tarihine kadar ortaya çıkan kur farkı kazançları, (dönem sonu değerlemesinden kaynaklananlar da dâhil) vade sonu faiz, kâr payları ve diğer kazançları kurumlar vergisinden muaf tutulmuştur.

2021 yılını kapsayan yukarıdaki düzenleme 2022 yılı için geçici madde 14/2 ile düzenlenmiştir. İşletmeler, 31.12.2021 tarihli dönem sonu bilançolarındaki yabancı paralarını 2022 yılı sonuna kadar Türk lirasına dönüştürmeleri ve en az üç ay vadeli mevduat hesabı açtırmaları halinde yabancı paraların dönem donu değerlemesi sonucu ve beyanname verilme tarihine kadar ortaya çıkan kur farkı kazançları, (dönem sonu değerlemesinden kaynaklananlar da dâhil) vade sonu faiz, kâr payları ve diğer kazançları kurumlar vergisinden muaf tutulmuştur (Geçici madde 14/2).

9 Kasım 2022 tarihli ve 32008 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 7420 No.lu "Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile 7352 sayılı Kanun'un geçici 14. maddesinde yapılan değişiklik ile 2022 yılı sonu 2023 şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklik doğrultusunda, işletmelerin 2023 yılı sonuna kadar döviz dönüştümlü KKM hesabı açmaları durumunda, dönem sonu değerlemesi ve raporlama dönemlerinde ortaya çıkan kur farkı kazançları, faiz ve kâr payları ile diğer kazançları kurumlar vergisinden muaf tutulmuştur.

Vergi Usul Kanununa göre, işletmeler döviz dönüşümlü kur korumalı TL mevduat hesaplarını Finansal Durum Tablosunda 102 Bankalar Hesabında, bu hesaba yansıyan faiz gelirlerini ise 642 Faiz Gelirleri Hesabı altında açılacak olan Kurumlar Vergisinden İstisna Kazanç olarak muhasebeleştirirler. Kur farkından kaynaklanan kazançların muhasebeleştirilmesinde ise aşağıdaki gibi farklı görüşler söz konusudur (Yıldırım ve Selvi, 2023, s. 23-24):

- 646 Kambiyo Kârları hesabının altında açılacak Kurumlar Vergisinden İstisna Kazanç olarak,
- 642 Faiz Gelirleri hesabının altında açılacak Kurumlar Vergisinden İstisna Kazanç olarak veya
- 649 Diğer Faaliyetlerden Olağan Gelir ve Kârlar hesabının altında açılacak Kurumlar Vergisinden İstisna Kazanç olarak (kur farkının devlet teşviki olarak nitelendirilmesi durumunda)

Faiz geliri ve kur değerlemesinden kaynaklanan gelirler Kurumlar Vergisi Beyannamesinin, “Matrah Bildirimi” kısmının “Zarar Olsa Dahı İndirilecek İstisna ve İndirimler” bölümündeki “KVK Geçici Mad. 14/2 Kapsamında Değerlemeden Doğan Kazanç İstisnası” satırında gösterilerek kurum kazancından indirilir (Kaya, 2022, s. 128).

26 Ekim 2021 tarihli ve 31640 sayılı Resmi Gazete Yayınlanan 7338 sayılı “Vergi Usul Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile Gelir ve Kurumlar Vergisi Mükelleflerinin beyan etmeleri gereken 4. Geçici Vergi kaldırılmıştır. Söz konusu uygulama 2022 kazançlarına ilişkin geçerli olacağı için, 2023 yılından itibaren artık 4. Geçici Beyannamesi verilmeyecektir. Bu doğrultuda işletmelerin 31.12.2022 tarihi itibarıyla, dönem sonu bilançolarında yer alan yabancı paralarını 2023 yılı sonuna kadar en az üç ay vadeli döviz dönüşümlü KKM hesabına çevirmeleri durumunda; dönem sonunda değerlemesinden kaynaklanan (önceki haliyle dördüncü geçici vergi dönemi sonu) kur farkı kazançlarını, hesap açılış ve hesap kapanış kayıtlarını ilgili VUK hükümleri çerçevesinde kaydetmeleri gerekmektedir. Bu kapsamda döviz dönüşümlü kur korumalı mevduat hesaplarının VUK hükümlerine göre muhasebeleştirilmesi aşağıdaki örnek uygulama üzerinde gösterilmiştir.

Örnek Uygulama: Burgaz A.Ş.’nin X Bankası nezdinde 100.000 USD tutarında döviz tevdiat hesabı bulunmaktadır. İşletme, 10 Ocak 2023 tarihinde hesabındaki 100.000 USD’yi TCMB (saat 11:00’deki) dönüşüm kuru 18,79 TL’den bozdurarak elde ettiği 1.879.000,00 TL’yi %14 faiz ve 92 gün vadeyle Döviz Dönüşümlü KKM hesabına yatırmıştır (30.09.2022 tarihinde USD kuru: 18,55 TL, 31.12.2022 tarihinde USD kuru: 18,73 TL).

I. Yabancı paraların dönem sonu değerlemesinde ortaya çıkan kur farkı kazançları kurumlar vergisinden istisnadır;

İşletmenin vadesiz döviz tevdiat hesabında yer alan ve 31.12.2022 bilançosuna yansıtılan 100.000 USD'nin dönem sonu değerlemesinden kaynaklanan kur farkı kazancı olan $[(18,73 \text{ TL} - 18,55 \text{ TL}) \times 100.000 \text{ USD}]$ 18.000,00 TL kurumlar vergisinden istisnadır.

1.	102 BANKALAR	18.000,00	
	102.02. Vadesiz Döviz Tevdiat Hs. 646 KAMBİYO KARLARI 646.01. KVK Geç. Md. 14/2 Kaps. İst. Kazanç		18.000,00
2.	940 VERGİYE TABİ OLMAYAN GELİRLER	18.000,00	
	940.02. Kur Farkı KVK Geç. Md. 14/2 Kaps. İst. Kazanç 941 VERGİYE TABİ OLMAYAN GELİRLER 941.02. Kur F. KVK Geç. Md. 14/2 Kaps. İst. Kazanç		18.000,00

II. Hesap açılışında ortaya çıkan kur farkı kazançları kurumlar vergisinden istisnadır;

İşletmenin 01.01.2023-10.01.2023 tarih aralığında elde ettiği kur farkı kazancı $[(18, 79 \text{ TL} - 18,73 \text{ TL}) \times 100.000 \text{ USD}]$ olan 6.000,00 TL kurumlar vergisinden istisnadır.

3.	102 BANKALAR	1.879.000,00	
	102.03. Döviz Dönüşümlü KKM Hs. 102 BANKALAR 102.02 Vadesiz Döviz Tevdiat Hs. 646 KAMBİYO KARLARI 646.01. KVK Geç. Md. 14/2 Kaps. İst. Kazanç		1.873.000,00 6.000,00
4.	940 VERGİYE TABİ OLMAYAN GELİRLER	6.000,00	
	940.02. Kur F. KVK Geç. Md. 14/2 Kaps. İst. Kazanç 941 VERGİYE TABİ OLMAYAN GELİRLER 941.02. Kur F. KVK Geç. Md. 14/2 Kaps. İst. Kazanç		6.000,00

III. Vade sonunda elde edilen faizler kurumlar vergisinden istisnadır;

Vade sonu tarihi olan 11 Nisan 2023 tarihinde farklı vade sonu kurlarıyla banka tarafından ödenecek tutarlar Tablo 1'de özetlendiği gibidir (ilgili hesaplamalar vade sonu işlemleri kısmında yapılmıştır):

Tablo 1. Farklı Vade Sonu Kurlarıyla Ortaya Çıkan Durumlar

Hesap Bilgileri	1. Durum	2. Durum	3. Durum
Hesap Açılış Tutarı (Anapara)	1.879.000,00 TL (100.000 USD karşılığı)	1.879.000,00 TL (100.000 USD karşılığı)	1.879.000,00 TL (100.000 USD karşılığı)
Faiz Oranı	%17	%17	%17
Vade	92 gün	92 gün	92 gün
Vade Sonu Tarihi	11 Nisan 2023	11 Nisan 2023	11 Nisan 2023
Dönüşüm Kuru (Hesap Açılış Kuru)	18,79 TL	18,79 TL	18,79 TL
Vade Sonu Kuru (Hesap Kapanış Kuru)	18,00 TL	19,00 TL	20,00 TL
Faiz Tutarı	80.514,00 TL	80.514,00 TL	80.514,00 TL
Kur Farkı Tutarı	-	21.000,00 TL	121.000,00 TL
Banka Tarafından Ödenecek Tutar (Anapara + Faiz)	1.959.514,00 TL	1.959.514,00 TL	2.000.000,00 TL

a) **1. Durum ve 2. Durumda “banka tarafından ödenecek olan tutar” aynı olup işletme tarafından aşağıdaki gibi muhasebeleştirilir:**

5.	102 BANKALAR	1.959.514,00	
	102.01. Vadesiz TL Mevduat Hs.		
	102 BANKALAR		1.879.000,00
	102.03. Döviz Dönüşümlü KKM Hs.		
	642 FAİZ GELİRLERİ		80.514,00
	642.01. KVK Geçici Md. 14/2 Kaps. İst. Kazanç		
6.	940 VERGİYE TABİ OLMAYAN GELİRLER	80.514,00	
	940.01. Faiz Farkı KVK Geç. Md. 14/2 Kaps. İst. Kazanç		
	941 VERGİYE TABİ OLMAYAN GELİRLER		80.514,00
	941.01. Faiz Farkı KVK Geç. Md. 14/2 Kaps. İst. Kazanç		

b) **(Veya) 3. Durum işletme tarafından aşağıdaki gibi muhasebeleştirilir:**

5.	102 BANKALAR	2.000.000,00	
	102.01. Vadesiz TL Mevduat Hs.		
	102 BANKALAR		1.879.000,00
	102.03. Döviz Dönüşümlü KKM Hs.		
	642 FAİZ GELİRLERİ		80.514,00
	642.01. KVK Geçici Mad. 14/2 Kaps. İst. Kazanç		
	646 KAMBİYO KARLARI		40.486,00
	646.01. KVK Geçici Mad. 14/2 Kaps. İst. Kazanç		
6.	940 VERGİYE TABİ OLMAYAN GELİRLER	121.000,00	
	940.01. Faiz F. KVK Geç. Md. 14/2 Kap. İst. Kaz.: 80.514,00		
	940.02. Kur F. KVK Geç. Md. 14/2 Kap. İst. Kaz.: 40.486,00		
	941 VERGİYE TABİ OLMAYAN GELİRLER		121.000,00
	941.01. Faiz F. KVK Geç. Md. 14/2 Kap. İst. Kaz.: 80.514,00		
	941.02. Kur F. KVK Geç. Md. 14/2 Kap. İst. Kaz.: 40.486,00		

5.2. TFRS'ye Göre Muhasebeleştirme

Finansal varlıklar, finansal varlık modelinde kullanılan iş modeli ve finansal varlıktan sağlanan nakit akışlarının niteliklerine göre aşağıdaki gibi üç gruba ayrılmaktadır (TFRS 9 Par. 4.1.1):

- İtfa edilmiş maliyet üzerinden ölçülen finansal varlıklar,
- Gerçeğe uygun değer değişimi diğer kapsamlı gelire yansıtılarak ölçülen finansal varlıklar,
- Gerçeğe uygun değer değişimi kâr veya zarara yansıtılarak ölçülen finansal varlıklar.

Herhangi bir finansal aracın *“itfa edilmiş maliyeti”* ile ölçülebilmesi için bu varlık için işletme tarafından kullanılan iş modelinin sözleşmeye bağlı nakit akışlarını tahsil etme amacı olmalıdır. Dolayısıyla herhangi bir şekilde uygun koşullarda elden çıkararak sermaye kazancı amaçlanmamalıdır. Ayrıca finansal aracın getirisi anapara, anaparaya bağlı faiz ve/veya kur farkı olmalıdır. Bunlar da genelde sabit getirili finansal varlıklardır. Ticari/ticari olmayan, senetli/senetsiz alacaklar, tahvil, bono, finansman bonusu, varlığa dayalı menkul kıymetler bu tür varlıklara örnek olarak gösterilebilir (Kaval, Örtten ve Karapınar, 2021, s. 390). *“Gerçeğe uygun değer değişimi diğer kapsamlı gelire yansıtılarak ölçülen finansal varlıklar”* ise, sözleşmeye bağlı anapara ve faiz ödemelerinden oluşan nakit akışlarının tahsiliyle birlikte satış amacıyla da elde tutulan varlıklardır (TFRS 9, Par. 4.1.2A). Yani hem faizinden faydalanmak hem de satıldığında alım satım karı elde etmek gibi ticari amaçları bulunmalıdır. Örneğin uzun vadeli olarak elde edilen devlet tahvilleri, özel sektör tahvilleri, varlığa dayalı menkul kıymetlerde olduğu gibi (Kaval, Örtten ve Karapınar, 2021, s. 393). Diğer yandan bir finansal varlık, ne itfa edilmiş maliyeti üzerinden ne de gerçeğe uygun değer değişimi diğer kapsamlı gelire yansıtılarak ölçülemiyorsa bu durumda *“gerçeğe uygun değer değişimi kâr veya zarara yansıtılarak”* ölçülür.

KKMH'nın hangi finansal varlık grubunda sınıflandırılacağı hususunda finansal varlığa ilişkin işletmenin benimsediği iş modeli ile finansal varlığa ilişkin sözleşmeye ait nakit akışları önemlidir. KKMH, sözleşme sahibine anapara, faiz/katkı payı ile birlikte kurdaki artışlar doğrultusunda nakit akışları sağlamaktadır. Dolayısıyla; KKMH, nakit akışlarının sadece anapara ve faiz içermemesi, finansal varlık olarak satışının mümkün olmaması ve vade sonlarındaki nakit girişlerinin belirsiz olması gibi sebeplerle itfa edilmiş maliyet ve gerçeğe uygun değer değişimi diğer kapsamlı gelire yansıtılarak ölçülmesi mümkün değildir (Akgemci, 2022, s. 1349).

KGK'nın, 01.03.2022 Tarihli "Döviz/Altın Dönüştümlü Kur/Fiyat Korunmalı TL Mevduat Hesaplarının Muhasebeleştirilmesi Hakkında Duyurusuna" göre; KKMH, TFRS 9 kapsamında ölçüm ve sınıflamaya tabi tutulacaktır. Bu kapsamda bu hesaplar Finansal Durum Tablosunda "Finansal Yatırımlar" altında "Gerçeğe Uygun Değer Değişimi Kâr Veya Zarara Yansıtılarak Ölçülen Finansal Varlıklar" olarak, dönem sonlarında ise KKMH'nın gerçeğe uygun değerindeki değişimler Kâr veya Zarar ve Diğer Kapsamlı Gelir Tablosunda "Yatırım Faaliyetlerinden Gelirler/Giderler" hesabında izlenecektir.

Mevcut Tekdüzen Hesap Planı (TDHP) mali tabloların hazırlanmasında yeterli olmadığından KGK 2018'de Türkiye Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları (TMS/TFRS) ile uyumlu "Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağı" nı hazırlamıştır.

TFRS'ye göre muhasebeleştirme aşağıdaki örnek uygulama üzerinde gösterilmiştir. İşlemlerin muhasebeleştirmesinde KGK'nın Taslak Hesap Planındaki hesaplardan yararlanılmıştır.

Örnek Uygulama: Burgaz A.Ş.'nin X Bankası nezdinde 100.000 USD tutarında döviz tevdiat hesabı bulunmaktadır. İşletme, 10 Ocak 2023 tarihinde hesabındaki 100.000 USD'yi TCMB (saat 11:00) dönüşüm kuru 18,79 TL'den bozdurarak elde ettiği 1.879.000,00 TL'yi %14 faiz ve 92 gün vadeyle Döviz Dönüştümlü KKM hesabına yatırmıştır (30.09.2022 tarihinde USD kuru: 18,55 TL, 31.12.2022 tarihinde USD kuru: 18,73 TL).

I. 10 Ocak 2023 tarihinde Döviz Dönüştümlü Kur Korunmalı TL Mevduat hesabının açılması;

	110 GERÇEĞE UYGUN DEĞER FARKI KAR/ZARARA YANSITILAN FİNANSAL YATIRIMLAR	1.879.000,00	
1.	110.01 Döviz Dönüştümlü KKM Hs.		1.873.000,00
	102 BANKALAR		
	102.02 Vadesiz Döviz Tevdiat Hs.		
	664 KUR FARKI KAZANÇLARI		6.000,00
	664.01. Döviz Dön. KKM Hs. Kur Farkı		

II. Vade sonu olan 11 Nisan 2023 tarihinde aşağıdaki farklı durumlarda yapılacak kayıtlar;

a) **1. ve 2. Durumda banka tarafından ödenecek tutarın işletme tarafından kaydı;**

2.	102 BANKALAR	1.959.514,00	
	102.01. Vadesiz TL Mevduat Hs.		
	110 GERÇEĞE UYGUN DEĞER FARKI KAR/ZARARA YANS. FİN. YATIRIMLAR		1.879.000,00
	110.01 Döviz Dönüşümlü KKM Hs.		
	660 MEVDUAT FAZİ GELİRLERİ		80.514,00
	660. 02. Döviz Dön. KKM Hs. Faiz Gelirleri		

b) (Veya) **3. Durum işletme tarafından aşağıdaki gibi muhasebeleştirilir;**

TFRS'ye 31 Mart 2023 tarihi itibariyle finansal tablo düzenlenmesi halinde aşağıdaki değerleme kaydının yapılması gerekmektedir;

$$\text{Faiz} = a \times n \times t / 36.500 = [(1.879.000 \times 17 \times 81)/36.500] = 70.887,00 \text{ TL}$$

2.	110 GERÇEĞE UYGUN DEĞER FARKI KAR/ZARARA YANSITILAN FİNANSAL YATIRIMLAR	70.887,00	
	110.01 Döviz Dönüşümlü KKM Hs.		
	660 MEVDUAT FAZİ GELİRLERİ		70.887,00
	660.02 Döviz Dön. KKM Hesabı Faiz Gelirleri		

11 Nisan 2023 tarihinde 11 günlük faiz gelirinin tahakkuku;

$$\text{Faiz} = a \times n \times t / 36.500 = [(1.879.000 \times 17 \times 11)/36.500] = 9.627,00 \text{ TL}$$

3.	102 BANKALAR	2.000.000,00	
	102.01. Vadesiz TL Mevduat Hs.		
	110 GERÇEĞE UYGUN DEĞER FARKI KAR/ZARARA YANSITILAN FİN. YAT.		1.949.887,00
	110.01 Döviz Dönüşümlü KKM Hs.		
	660 MEVDUAT FAZİ GELİRLERİ		9.627,00
	660. 02. Döviz Dönüşümlü KKM Hesabı Faiz Gelirleri		
	668 DİĞER FİNANSAL GELİRLER		40.486,00
	668.02. Yatırım Faaliyet. Gelirler*		
	*TCMB tarafından ödenen "Kur Farkı-Faiz" tutarı		

SONUÇ

KKM Hesapları, yabancı para birimleri karşısında Türk lirasının değer kaybını önlemek amacıyla uygulamaya konan, mevduat hesabı sahiplerine vade sonunda banka tarafından faiz ödemesine ek olarak TCMB tarafından faizi aşan kur farkı tutarında ödeme yapılan bir mevduat türüdür. Temel amaç, tasarruf sahibinin TL cinsinden finansal varlıklara yönelmesini sağlamak ve bu süreçte kur farkından dolayı ortaya çıkabilecek zararları kamu tarafından telafi ederek tasarruf sahibini korumaktır.

KKMH'ye ilişkin ilk düzenleme HMB tarafından yapılan basın açıklaması ile kamuoyuna duyurulan “*Kur Korunmalı TL Vadeli Mevduat*” hesabıdır. Sonrasında, TCMB tarafından “Türk Lirası Mevduat ve Katılma Hesaplarına Dönüşümün Desteklenmesi Hakkında Tebliğ” ile “Altın Hesaplarından Türk Lirası Mevduat ve Katılma Hesaplarına Dönüşümün Desteklenmesi Hakkında Tebliğ” yayımlanarak gerçek ve tüzel kişilerin döviz ve altın mevduat/katılım fonu hesaplarının vadeli Türk lirası hesabına dönüştürmeleri sağlanarak hesap sahiplerinin kur ve altın fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı korunması hedeflenmiştir. Bu durumda; kur korunmalı mevduat hesapları; “*Kur Korunmalı TL Vadeli Mevduat*” hesabı ve “*Dönüşüm Destekli TL Vadeli Mevduat*” hesabı olmak üzere iki grupta sınıflandırılabilir. KKM hesapları, “tasarruflarını TL cinsinden değerlendiren” gerçek ve tüzel kişilerin kazançlarını döviz kurlarındaki artışa karşı koruma altına alan hesaplar olup, DDM hesapları ise yine yurt içinde yerleşik gerçek ve tüzel kişilerin “döviz ve altın cinsinden mevduat/ katılım fonu hesaplarının vadeli TL cinsinden mevduat/katılma hesaplarına dönüşümünü” esas alan düzenlemedir. Bu çalışma döviz tevdiat hesaplarının Türk lirası mevduat hesaplarına dönüşümünü kapsamaktadır.

Döviz dönüştümlü kur korunmalı TL mevduat hesabı açmış olan işletmeler lehine VUK hükümleri doğrultusunda bazı vergi istisnaları getirilmiştir. 7352 sayılı “Vergi Usul Kanunu ile Kurumlar Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” doğrultusunda 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanuna eklenen geçici 14. maddeye göre; kurumların 31/12/2021 tarihli bilançolarında yer alan yabancı paralarını 2022 yılı sonuna kadar Türk lirasına çevirmeleri halinde dönem sonu değerlemesinden kaynaklananlar da dâhil olmak üzere vade sonunda elde ettikleri faiz ve kâr payları ile diğer kazançları kurumlar vergisinden istisna edilmiştir. Sonrasında yayımlanan 7420 No.lu “Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” doğrultusunda 7352 sayılı Kanun’un geçici 14. maddesinde yapılan değişiklik ile 2022 yılı sonu 2023 şeklinde

değiştirilmiştir. Bu değişiklik doğrultusunda, işletmelerin 2023 yılı sonuna kadar dvız dönüşümlü KKM hesabı açmaları durumunda, dönem sonu değerlemesinden kaynaklananlar da dâhil olmak üzere, raporlama dönemlerinde ortaya çıkan kur farkı kazançları, faiz ve kâr payları ile diğer kazançları kurumlar vergisinden muaf tutulmuştur.

Diğer taraftan TFRS'ye tabi olan işletmeler, dvız dönüşümlü KKM hesaplarını KGK'nın “Dvız/Altın Dönüşümlü Kur/Fiyat Korumalı TL Mevduat Hesaplarının Muhasebeleştirilmesi Hakkında Duyurusu” doğrultusunda ölçüm ve sınıflamaya tabi tutmuşlardır. İlgili duyuru doğrultusunda KKMH, TFRS 9 kapsamında ölçüm ve sınıflamaya tabi tutulacaktır. Bu kapsamda bu hesaplar Finansal Durum Tablosunda “Finansal Yatırımlar” altında “Gerçeğe Uygun Değer Değişimi Kâr Veya Zarara Yansıtılarak Ölçülen Finansal Varlıklar” olarak, dönem sonlarında ise KKMH'nın gerçeğe uygun değerindeki değişimler Kâr veya Zarar ve Diğer Kapsamlı Gelir Tablosunda “Yatırım Faaliyetlerinden Gelirler/Giderler” hesabında izlenecektir.

Bu çalışmada, kur korumalı mevduat hesaplarının VUK ve TFRS açısından karşılaştırmalı olarak muhasebeleştirilmesi ele alınmıştır. Bu doğrultuda; kur korumalı mevduat hesaplarının sınıflandırılarak muhasebeleştirilmesi ve ölçülmesi her iki düzenlemeye göre örnek bir uygulama üzerinde gösterilmiştir. Kur korumalı mevduat hesaplarının VUK hükümleri doğrultusunda muhasebeleştirilmesinde işletmelere tanınan vergi istisnaları dikkat çekmektedir. Diğer taraftan, kur korumalı mevduat hesaplarının TFRS 9 kapsamında finansal yatırımlar altında “gerçeğe uygun değer değişimi kâr veya zarara yansıtılarak ölçülen finansal varlık” olarak sınıflandırılması TFRS açısından gerçeğe uygun değerin önemini vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgemici, A. (2022). Kur korumalı mevduat hesabının TFRS 9 kapsamında muhasebeleştirilmesi. *International Social Science Studies Journal*, 8(97), 1347-1352.
- Emül, E. ve Yalçın, Z. (2022). Kur korumalı TL vadeli mevduat hesaplarını muhasebeleştirme sorununa yönelik muhasebe uygulaması ve çözüm önerileri. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), 93-116. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tusbd/issue/74551/1126263>
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2021). Basın Açıklaması 21.12.2021. <https://www.hmb.gov.tr/haberler/basin-aciklamasi-i-21-12-2021> (Erişim Tarihi: 10.01.2023)
- Kaldırım, Z. ve Selvi, Y. (2022). Kur korumalı ve dönüşüm destekli mevduat hesaplarındaki saklı türevlerin muhasebeleştirilmesi. *Mali Çözüm*, 33(175), 13-38.
- Kaval, H., Örtün, R. ve Karapınar, A. (2021). Türkiye muhasebe-finansal raporlama standartları uygulama ve yorumları (14. Baskı). Gazi Kitabevi.
- Kaya, H. P. (2022). Döviz dönüştümlü kur korumalı Türk lirası mevduat hesaplarının Vergi Usul Kanunu kapsamında muhasebeleştirilmesi, *Mali Çözüm Dergisi*, 32(172), 117-132.
- KGK (2022). Döviz/Altın Dönüştümlü Kur/Fiyat Korumalı TL Mevduat Hesaplarının Muhasebeleştirilmesi Hakkında Duyuru, <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/Diger/Kur%20Korumal%C4%B1%20TL%20Mevduat%20Hesaplar%C4%B1n%C4%B1n%20Muhasebele%C5%9Ftirilmesi.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023)
- Özen, A. (2018). Dolarizasyon olgusu: Teorik bir inceleme ve Türkiye örneği. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 3 (1) , 101-113. <http://doi.org/10.30784/epfad.416391>
- Öztürk, N. (2022, Şubat, 25-26). *TCMB'nin Liralaşma Stratejisi Adımları*. Uluslararası İzmir İktisat Kongresi, İzmir, Türkiye.
- TCMB (2021). Altın Hesaplarından Türk Lirası Mevduat ve Katılma Hesaplarına Dönüşümün Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (Sayı: 2021/16) (29 Aralık 2021 tarih ve 31704 Sayılı Resmi Gazete) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/12/20211229-26.htm>
- TCMB (2021). Türk Lirası Mevduat ve Katılma Hesaplarına Dönüşümün Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (Sayı: 2021/14) (21.12.2021 Tarih ve 31696 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/12/20211221M1-1.htm>
- TCMB (2022). Altın Hesaplarından Türk Lirası Mevduat ve Katılma Hesaplarına Dönüşümün Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (Sayı: 2022/2) (11 Ocak 2022 Tarih ve 31716 Sayılı Resmi Gazete) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/03/20220307-4.htm>

- TCMB (2022). Enflasyon Raporu 2022-I. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Enflasyon+Raporu/2021/Enflasyon+Raporu+2021+-+I> (Erişim Tarihi: 12.01.2023)
- TCMB (2022). Türk Lirası Mevduat Ve Katılma Hesaplarına Dönüşümün Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (Sayı: 2021/14)'De Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Sayı: 2022/27) (30.09.2022 Tarih ve 31969 Sayılı Resmi Gazete). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/09/20220930-6.htm>
- TCMB (2022). Türk Lirası Mevduat ve Katılma Hesaplarına Dönüşümün Desteklenmesi Hakkında Tebliğe İlişkin Uygulama Talimatı. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/b55353d5-7d27-4b89-8658-a2a1441bef0e/Turk_Lirasi_Mevduat_ve_Katilma_Hesaplarina_Donusumun_Desteklenmesi_Hakkinda_Tebliğe_Iliskin_Uygulama_Talimatı.pdf?MOD=AJPERES (Erişim Tarihi: 15.01.2023)
- TFRS 9-Finansal Araçlar Standardı <http://www.kgk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2023)
- 7338 Sayılı Vergi Usul Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2021). (26 Ekim 2021 Tarih ve 31640 Sayılı Resmi Gazete) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/10/20211026-1.htm>
- 7352 Sayılı Vergi Usul Kanunu ile Kurumlar Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, (2022). (29 Ocak 2022 Tarih ve 31734 Sayılı Resmi Gazete) <https://www.resmigazete.gov.tr/29.01.2022>
- 7420 No.lu Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Karar-namelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2022). (9 Kasım 2022 Tarih ve 32008 Sayılı Resmi Gazete) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/11/20221109.pdf>

Yeşil Aklama: Kuramsal Çerçevesi ve Muhasebe Boyutu

Gökçe Sinem Erbuğa¹

Özet

Günümüzde çevre suçları hem işletmelerin hem de devletlerin gündeminde yer almaya başlamıştır. Çevre suçlarından biri olan yeşil aklama, özellikle pandemi dönemi ve sonrasında bir muhasebe hilesi olarak literatürde daha fazla yer almaya başlamıştır. Yeşil aklama, resmi olarak beyan edilen bir davranışın şirket raporlarındaki mevcut/fiili davranıştan farklılaştırılması sonucunda ortaya çıkan bir çelişkiyi temsil eder. Yeşil aklama, işletmenin faaliyetlerinde çevre dostu bir imaj çizmesine rağmen çevreye karşı duyarsız veya olumsuz bir dışsallık yaratarak faaliyetlerini yürütmesi olarak ifade edilmektedir. İşletmelerin haksız rekabet gücü, kar ve kurumsal imaj elde etmelerine neden olan yeşil yıkama, bir tür muhasebe hilesidir ve bir mali tablo hilesi suçu gibi incelenmelidir. Ayrıca yeşil aklama, dolandırıcılık/sahtekarlık ile büyük ölçüde paralellik göstermektedir. Her iki suç türünde de failler işledikleri suç gelirlerini aklamakta ve bunları finansal sisteme yönlendirmektedir. Ayrıca her iki suç türünde de suç teşkil eden faaliyetleri gizlemek amacıyla failler herhangi bir ticaret veya üretim faaliyetinde bulunmayan paravan işlemler gerçekleştirilmekte ve bu işlemler aracılığıyla para transferi gerçekleştirilmektedir. Yeşil aklama örneklerine her sektörde sıkça rastlanmaktadır. Bu çalışmada yeşil yıkama eylemleri ele alınmış ve bu eylemlerin nasıl önlenebileceği teorik olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca yeşil aklamayı önlemek için bazı önerilerde bulunulmuştur.

1. Giriş

İşletmeler, en temel amaçları olan kar elde etmenin yanında, yaşamını sürdürübilme ve toplumsal faydaya hizmet etme amacı da gütmektedirler. İşletmeler söz konusu amaçlara yönelirken, ortaklarının refahını maksimize etme, onlara karşı sorumlu bir şekilde faaliyetlerini sürdürme görevini de yerine getirmektedirler (Süklüm, 2020:151). İşletmelerin söz konusu

1 Dokuz Eylül Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-1604-4668, gokceerbuga@gmail.com

bu sorumluluklarını yerine getirmeleri sırasında çevrelerine dışsallık oluşturmaktadırlar. Dışsallık, işletmelerin mal ve hizmet üretimi ve tüketimi sürecinde, çevrelerine ya da toplumda yer alan diğer kişilere fayda ya da zarar sağlaması olarak tanımlanmaktadır (Rekabet Kurumu, 2023). Bahsi geçen dışsallıklar, kişilere fayda sağladıklarında pozitif dışsallık; maliyet yüklediğinde ya da zarar oluşturduğunda negatif dışsallık olarak adlandırılmaktadır.

İşletmelerin faaliyetlerini yürütmeleri sürecinde paydaşlarından biri olan çevreye zarar vermesinin temelinde negatif dışsallığa neden olmaları yatmaktadır. Negatif dışsallıklar hem doğal kaynaklara zarar verebilmekte hem de finansal piyasaların işleyişinde aksaklıklara yol açarak piyasaların işleyişini etkinsizleştirebilmektedir.

Bu sebeplerden ötürü işletmeler, kurumsal sosyal sorumluluk anlayışı doğrultusunda çevreye olan dışsallıklarını raporlamalı ve aynı zamanda muhasebeleştirmelidir. Aynı zamanda neden olunan bu dışsallıkların kamu otoriteleri ve yetkili merciler tarafından denetiminin sağlanması gerekmektedir. Çünkü kurumsal sosyal sorumluluk çerçevesinde tüm işletmelerin hukuki ve etik kuralların ötesine geçerek kamusal norm ve düzenleyici ilkelere bağlı kalması ve toplumsal meselelerin çözümünde aktif şekilde rol almaları beklenmektedir (Argüden, 2007: 37).

Son yıllarda küresel piyasalarda kurumsal sosyal sorumluluğun, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının çok sık kullanılır hale gelmesiyle, işletmelerin de bahsi geçen bu kavramları gündemlerine almaları söz konusu olmuştur. Bununla birlikte, işletmelerin sosyal bağlılıklarını sergiledikleri çok güçlü ve büyük kurumsal kampanyalar yürütmesi, sosyal ve çevresel raporlamalarını olması gerektiği gibi gerçekleştirmesi ve ortaklarına karşı sergilediği kurumsal ilgi ve alaka, yine de günümüzde işlenen kurumsal ve finansal skandallar ile çevre felaketlerinin önüne geçilmesine engel olamamaktadır. Bahsi geçen bu tür kriminal olayların gerçekleştirilmesinin temelinde, işletmelerin sahip oldukları bilgileri ve verileri kamufle etme fırsatları yatmaktadır. Kamufle etme fırsatları, çoğu zaman paydaşların kurumsal faaliyetlerin gerçek sosyal ve çevresel etkisini değerlendirme şansına (örn. bilgiye erişim diğer bir ifadeyle asimetrik bilgi) sahip olmamaları nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Michelon ve diğ.,2016:3). Bunun yanı sıra, işletmelerin ortaklarıyla uygun bir biçimde müzakerelerde bulunmaması, raporlamaya ilişkin zorunlu uygulamaların eksikliği, denetim ya da yaptırım mekanizmalarının etkin bir şekilde çalışmaması neticesinde oluşan raporlama ile mevcut durumu resmetme arasında oluşan farklılıklardan kendilerine fırsat yaratabilmektedir (Adams, 2004:752).

Muhasebe literatüründe konuya ilişkin yapılmış çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen (Patten, 2002; Cormier and Magnan, 2007), işletmelerin sosyal sorumluluğu destekleyici davranışlarını açıklamak için tek bir doğru yoldan bahsedilememektedir. İşletmelerin gerek sosyal gerekse de çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini belirleyebilmek karmaşık ve kapsamlı araştırmalar gerektirmesinin yanı sıra, konuya ilişkin tek bir doğru yöntemin varlığından bahsedebilmek de mümkün değildir.

2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk (CSR) Anlayışı

Kurumsal sosyal sorumluluk anlayışı temelinde üç temel adımın benimsenmesini barındırmaktadır. Söz konusu bu adımlara göre (Argüden, 2007: 38):

- İşletmelerin faaliyetleri gerçekleştirmesi süresince hukuka, etik kurallara ve insan haklarına koşulsuz şartsız uymaları; neden oldukları ya da olacakları negatif dışsallığı asgari düzeye indirmeyi benimsemeleri ve bu doğrultuda hareket etmeleri,
- Faaliyetlerin yürütülmesi sürecinde sadece işletmenin içine odaklanmadan, dış çevreye, piyasalara, tedarikçilere, faaliyet gösterdiği coğrafi bölgeye uyumlu bir biçimde, kamu organları, sivil toplum kuruluşları ve diğer bütün sosyal paydaşları ile iş birliği içinde davranmaları,
- İş birliğinin getirdiği sorumluluk bilincine öncelikle, işletmenin üst düzey yönetiminde yer alan yönetim kurulu, yönetim kurulu başkanı ve genel müdürünün sahip olması gerekmektedir.

Dolayısıyla sağlıklı bir kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının (CSR) geliştirilebilmesi için bahsi geçen üst düzey yönetim kademesinin işletme bünyesinde liderlik rolü üstlenmesi, CSR'ın uygulanması amacıyla ilk olarak kapsamlı bir anlayışın benimsenmesine yardımcı olması beklenmektedir. Bu doğrultuda sosyal paydaşlar detaylı bir biçimde tanınmalı ve bilgilendirilmeli; uygulamanın tabana yayılması sağlanmalı ve ayrıca, uygulama sonuçları dahilinde şeffaf bir şekilde hesap verilebilirlik sağlanmalıdır.

Günümüzde artan ticaret hacmine paralel şekilde artan üretim ve tüketim faaliyetleri sonucunda işletmelerin çevreye etkisi her zamankinden çok daha fazla olmaktadır. Bunun yanı sıra, kontrolsüz bir biçimde artan dünya nüfusu ve beraberinde getirdiği çok yoğun tüketim sonucu açığa çıkan (özellikle geri dönüşümü uzun süren ya da dönüştürülemeyen) atıklar nedeniyle çevresel sorunlar günümüzün en temel problemi haline gelmiştir. Üretim ve tüketimin artması doğal kaynakların rasyonel olmayan bir anlayışla sorumsuz

bir şekilde kullanımı, karbon salınımının kabul edilebilir sınırların çok daha üstüne çıkması, temiz su kaynaklarına erişimin azalması ve kaynak kalitesinin düşmesi vb. (Baykal, 2010) birçok hayati olumsuzluğu neden olmaktadır. Dolayısıyla işletmelerin çevreye olan etkileri, geleneksel muhasebe yaklaşımının ötesine geçilerek yeşil muhasebe, çevre muhasebesi ya da sosyal muhasebe vb. çeşitli isimlerle adlandırılan muhasebe uygulamalarıyla ele alınmaktadır (Süklüm, 2020:152).

İşletmelerin finansal performanslarının yanı sıra toplumsal görevlerini de göz önünde bulunduran bir planlama yapması ve bu planlamayı hayata geçirmesi gerekmektedir. İlaveten toplumsal sorumlulukların ne derecede yerine getirildiğinin tespit edilmesi ve rutin bir biçimde denetiminin sağlanması oldukça önemlidir. Bu doğrultuda toplumsal sorumluluklara ilişkin performans ölçütleri belirlenmeli ve belirli aralıklarla raporlanmalıdır (Argüden, 2007:40). Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmelerin bünyesinde yürütülen tüm süreçleri kapsamakta; kurumsal sosyal sorumluluğun yarattığı etkinin belirlenmesi (ölçülmesi), denetimi ve raporlama süreçlerini de içermektedir (Süklüm, 2020:152).

İşletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk performanslarını ortaya koyan farklı ülkelerde kullanılmakta olan Dow Jones Sürdürülebilirlik Endeksi (Dow Jones Sustainability Indices), Domini 400 Sosyal Endeksi (MSCI KLD 400 Social Index), BIST Sürdürülebilirlik Endeksi, FTSE4GOOD gibi çeşitli endeksler mevcuttur. Söz konusu bu endekslerin her biri, işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk performanslarını ölçmek amacıyla kendi performans ölçütlerini belirlemiştir.

İşletmeler etik raporlarını şeffaflık ilkesi doğrultusunda tüm maddi etkilerin pozitif çıktıları kadar negatif çıktılara da yer vererek hazırlamalıdır. Hesap verilebilirlik çerçevesinde işletmeler, tüm etik, sosyal ve çevresel sorumluluklarını kurumsal bazda ele almalıdır. Ayrıca, kurumsal değerlerini oldukça açık bir şekilde ifade ederek, bu değerlere ulaşmayı hedeflediği bir tarih belirlenmelidir. Kurumsal hedefler açık şekilde belirlendikten sonra, işletmelerin bu hedefleri gerçekleştirmeye ne derece yaklaştığı işletmenin karşılaştığı temel etik sorunları içeren raporlarla ortaya konulmalıdır (Adams, 2004:732). İşletmelerin, hazırlayacakları bu raporlara temel oluşturan sosyal sorumluluk faaliyetlerinin raporlanması aşamasında muhasebeden yararlanılmaktadır (Doğan, 2018:104).

Sosyal sorumluluk kavramını işletmeler açısından üç ana başlıkta ele almak mümkündür: İş hayatına karşı, tüketicilere karşı ve çevreye karşı olan sosyal sorumluluk. İş hayatında işletmelerin sahip olması gereken sosyal sorumlulukların başında çalışanlarına karşı yerine getirmek zorunda oldukları

sorumluluklar gelmektedir. Söz konusu sorumluluklar çalışma koşulları, ücret, çalışanlara rahat ve huzurlu bir çalışma ortamı yaratma, yönetime katılma, söz hakkı sağlama, iş- özel hayat dengesini gözetme, sendikalaşma veya grev yapma gibi anayasal haklarını koruma altına alma gibi her türlü çalışan haklarını kapsamaktadır (Çelik, 2007:65).

İşletmelerin tüketicilere karşı olan sosyal sorumlulukları ise üretmiş oldukları ve tüketiciye sundukları mal ve hizmetlere ilişkindir. Üretilen mal ve hizmetlerin kalite ve sağlık standartlarına uygun olması, ürünlerin içeriğine dair tüketicilere güvenilir ve açıklayıcı bilgiler sunulması, tüketici sağlığa özen göstererek kaliteli ürün sunma anlayışı, işletmelerin tüketicilere karşı yerine getirmesi beklenen sosyal sorumluluklarından bazılarıdır (Güney, 2015:74).

Son olarak, işletmelerin çevreye karşı yerine getirmelerinin beklendiği sosyal sorumlulukları söz konusudur. İşletmeler söz konusu sorumlulukları gereği gerek çevreyi gerekse de toplum sağlığını tehdit eden faktörleri ve sebep olduğu riskleri dikkatli bir biçimde belirlemelidir. Tüm üretim aşamalarında çevresel sorumluluğunu göz ardı etmeden, sorumlu bir şekilde davranmalı; üretim süreçlerini kamu sağlığına uygun, çevreye duyarlı ve toplumsal faydayı gözetten bir biçimde yeniden yapılandırmalıdır. Üretimin başından sonuna kadar bir çevreci yaklaşım benimsenmelidir (Çelik, 2007:74). Ayrıca yok olma riskiyle karşı karşıya bulunan doğal kaynakların bilinçsiz ve plansız bir şekilde tüketilmesinin önüne geçilebilmesi, işletmelerin çevreye karşı sosyal sorumluluklarını yerine getirmesiyle söz konusudur. Öte yandan işletmelerin çevresel sorumluluklarını yerine getirmesi, işletmelere beraberinde ilave maliyet anlamına gelmektedir. İşletmelerin katlanmak zorunda kaldığı bu ilave maliyetleri kaydederek, paydaşlarını hazırlamış oldukları raporlar aracılığıyla bilgilendirmeleri gerekmektedir (Süklüm, 2020:157).

Literatürde sosyal sorumluluk üzerine yapılan araştırmalar farklı yaklaşımlara dayandırılarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımlar sosyal sorumluluğun gerekliliği olan raporlama aşamasında örgütsel gerekçeleri ve stratejileri çeşitli yönleriyle ele almaktadır. Literatürde konuya ilişkin yararlanılan ilk yaklaşım olan politik ekonomi teorisi, “işletme yönetiminin, kendi çıkarları doğrultusunda var olan durumu kendi hikayesi şeklinde anlatması ya da anlatmaktan kaçınması” ve dolayısıyla kamuya açıklamanın bir kamufraj stratejisi olarak kullanılabilmesi varsayımına dayanmaktadır.

Kurumsal sosyal sorumluluk konusuna ilişkin yararlanılan başka bir yaklaşım ise meşrutiyet teorisine dayandırılmaktadır. Söz konusu teoriye göre, gönüllü çevresel raporlama, işletmenin kurumsal çevresel performansının gelecekteki iyileştirmelerine potansiyel bir engel olarak oluşturabilecektir

(Cho ve diğ., 2012). Bunun temel sebebi bugün yansıtılmış olan olumlu tablo, işletmenin mevcut ve/veya gelecekteki performansını geliştirmeye yönelik çalışmalar için gereken teşvikleri azaltabilmesidir. Bu teori doğrultusunda kamufle etme fikri, farklı bir meşruiyet kavramının ve onu elde etmek için kullanılacak stratejilerin tanımlanmasını kolaylaştırmaktadır (Michelon ve diğ., 2016:7).

Kurumsal sosyal sorumluluk konusuna ilişkin yararlanılan bir diğer yaklaşım ise kurumsal kuram olarak ifade edilen teoridir. Kuramsal kuram dahilinde, kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının altında yatan temel motivasyonlar ortaya konmakta ve bu uygulamaların ne derecede yeşil stratejinin ya da kurumsal kamuflej fiilinin bir parçası olduğunu belirlenmektedir (Michelon ve diğ., 2016:9).

Stratejik bakış açıları arasında yer alan kaynak bağımlılığı teorisi ise bir işletmenin hayatta kalması için hayati kaynakların temeli olarak çevreye odaklanmaktadır. Kaynak bağımlılığı teorisinde çevre, özümsemesi, kaçınılması veya kabul edilmesi gereken belirli bir koşul olmayıp; kendi çıkar ve amaçları doğrultusunda ihtiyaç duydukları kaynakları güvende tutmayı amaçlayan çok sayıdaki işletmenin arasındaki etkileşimlerin dinamik bir çıktısıdır (Ulrich ve Barney, 1984:472). İşletmelerin olumsuz sosyal ve çevresel etkileri kamufle etmek suretiyle kaynak elde etme çabalarını kurumsal sürdürülebilirlik motivasyonları hakkında bilgi vermektedir (Chen ve Roberts, 2010:657).

Paydaşlar teorisine göre ise, işletmeler devamlılıklarını sağlayabilmek için endişelerinin anlaşılması ve ele alınması gereken karmaşık bir paydaşlar ağının merkezinde yer almaktadır (Freeman, 1984). Bu bağlamda, işletme ile paydaşları arasında bir diyalog olarak ifade edilen sosyal sorumluluk raporlama süreci aynı zamanda menfaat sahiplerinin şirket faaliyetlerine katılabilecekleri bir araç olarak da değerlendirilmektedir (Roberts, 2003:252).

Bahsedilen teorik yaklaşımların hepsinin odak noktası olarak “kurumsal kamuflej” olgusu belirlenmiştir. Kurumsal kamuflej, etik kuralların işletmenin suistimale yol açan fiillerini saklamaya yarayan bir nevi kamuflej görevi gören bir sistem olduğunu ileri sürmektedir (McCusker, 1999:140). Kurumsal kamuflej işletmelerin, yöneticilerinin asıl amaçlarını, çıkarlarını saklamak, gizlemek, değiştirmek ve örtbas etmek amacıyla sözleşmeler, tüzükler ve yönetmeliklerin tasarımında hile yapma olarak ifade edilebilmektedir. İşletme yöneticilerinin kötü olan bir durumu hileli bir biçimde iyiymiş gibi göstermesi ve böylelikle işletme ortaklarından bilgi gizlemek suretiyle kar elde etmeleri, muhasebe literatüründe kazanç yönetimi, gelir düzeltme ve yaratıcı muhasebe uygulamaları şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Cicon,

2020: 10). Ancak tüm bu araştırma konuları ele alındığında hepsinin “işletme yöneticilerinin, -fırsatçı bir biçimde- yatırımcıların gerçek firma değerine ilişkin değerlendirmesini yanıltmak” motivasyonu ile gerçekleştirildiği görülmektedir (Stolowy ve Breton, 2004:5).

Literatürde kendisine kurumsal kamuflej adıyla da yer bulan yeşil aklama (greenwashing) kavramı, işletmelerin, kurum veya kuruluşların eylemlerinin çevre dostu iddiasında, görünümünde veya imasında olmasına rağmen; aslında çevreye duyarlı olmayan veya düşmanca eylemlerde bulunduğu durumları ifade etmektedir (Kurpierz ve Smith, 2020:1076). Gerek tüketiciler gerekse de işletmeler açısından ciddi sorunlara yol açabilen yeşil aklama eylemleri özellikle yanıltıcı reklam ve pazar rekabeti konusunda işletmelerin yanıltıcı ve hileli bilgiler yaratmasına neden olmaktadır. Yeşil aklama eylemini gerçekleştiren kişiler fiili bir biçimde sürdürülebilirliği yerine getirmeyip ya da sınırlı bir biçimde gerçekleştirip, sürdürülebilir bir işletme olmanın getirmiş olduğu sosyal faydaları ve haksız kazançları elde etmektedirler. Bu nedenle, yeşil aklama konusunda elde edilecek ufak bir ilerleme bile toplumsal kalkınmada bariz bir etki yaratmasa bile; önemli toplumsal kazançları veya ekonomik aktörler arasında uygunsuz dağılımları telafi edebilmektedir (Williamson, 1979:251).

3. Yeşil Aklama (Greenwashing)

Son yıllarda, yatırımcıların çevresel, sosyal ve yönetim konularına artan ilgisi sebebiyle bilgi açığa çıkan bilgi asimetrisi sorunu birçok araştırmacı tarafından ele alınıp incelenmiştir. Bilgi asimetrisinin neden olduğu sorunlardan birini de yeşil aklama eylemi oluşturmaktadır. Yeşil aklama kısaca işletmelerin çevresel sorunlara dair yanlış açıklamalarda bulunması şeklinde tanımlamak mümkündür (Kornreich, 2022:7). Literatürde yeşil aklamaya dair çeşitli tanımlamalar mevcut olup; bu tanımlamaların ortak noktasını “kamunun kurumsal çevre performansı hakkında sınırlı bilgiye sahip olması ve bu nedenle işletmelerin kamuoyunu yanıltmak için bilginin yayılmasını manipüle edebilmesi” fikri oluşturmaktadır (Lyon ve Maxwell, 2011:8). Yeşil aklama, tüketicileri bir işletmenin çevresel uygulamaları (işletme düzeyinde yeşil aklama) veya bir ürün ya da hizmetin çevresel faydaları (ürün düzeyinde yeşil aklama) konusunda yanıltma eylemi olarak tanımlanmaktadır (Delmas ve Burbano, 2011:66).

Yeşil aklama (greenwashing) temelinde çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) konularına ilişkin dolandırıcılık, görevi kötüye kullanma ve yanlış beyanları barındırıp; günümüz işletmelerinin sürdürülebilirlikleri açısından önemli bir risk olarak değerlendirilmelidir. Özellikle son yıllarda artan yeşil

aklama vakaları hem tüketicilerin işletmelere hem de yeşil ürünlere olan güveni üzerinde derin olumsuz etkilere sahip olmasına ve yeşil ürün ve hizmet pazarının etkinliğini azaltmaya neden olabilmektedir. Aynı şekilde yeşil aklama, çevre dostu firmalara olan yatırımcı güvenini olumsuz yönde etkileyerek sosyal sorumluluk sahibi olan yatırım sermayesi piyasasını aşındırabilmektedir (Delmas ve Burbano, 2011:64).

Yeşil aklama iddiaları son yıllarda gündemde daha sık bir şekilde kendine yer bulurken; yeşil aklama suç iddialarıyla itham edilen işletmelerin de hisse senedi fiyatlarına etkisini göstermektedir. Yasal çerçeveden değerlendirilecek olursa yeşil aklama, suistimal ve(ya) yanlış beyanlar etrafında çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) meseleleriyle ilgili dolandırıcılık iddialarını içerir. Her ne kadar yeşil aklama iddiaları daha çok ön planda yer alıp, üzerinde daha fazla dikkat çekse de suç niteliği taşıyan çevresel suistimalleri içeren iddialar potansiyel olarak çok yüksek maliyetlere neden olabilmektedir (Runyon, 2022).

Son yıllarda çok büyük ve kurumsal dünya markalarının yeşil aklama işlemleriyle sıklıkla karşılaşmıştır. Örneğin en bilindik fast-food markalarından biri olan McDonald's, sürdürülebilirlik adına şubelerinde plastik pipet kullanımına son vereceğini 2018 yılında açıklamıştır. Ancak izleyen yıllarda McDonald's'ın tahhüt ettiği süre içerisinde kâğıt pipet kullanımına geçmediği ve kullanımı süren mevcut pipetlerin ise geri dönüştürülebilir özelliğın bulunmadığı tespit edilmiştir. Mc Donald's tarafından gerçekleştirilen diğer bir yeşil aklama vakası da 2050 yılına kadar küresel sera gazı emisyonunu net sıfıra düşüreceğine ilişkin taahhüdüdür. Ancak uzmanların belirttiği görüşe göre bu taahhütlerin yerine getirilebilmesi adına Mc Donald'sın şimdiden çalışmalara başlamış olması gerektiği; dolayısıyla bu taahhütlerin kamuoyunun manipülasyonu şeklinde gerçekleştirilen bir yeşil aklama eylemi olduğu görülmektedir (Nartner & Partners, 2022).

Başka bir örnekte ise Coca Cola, plastik atık probleminin ortadan kaldırılmasına destek vereceğini ve konuya ilişkin farkındalık yaratmak adına çalışmalarda bulunacağını bildirmiştir. Ancak, 2019 yılı itibarıyla Coca Cola'nın yaklaşık olarak 3 milyon ton değerinde plastik atık oluşumuna neden olduğu belirlenmiştir. 06-20 Kasım 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olan 27. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı'nın (COP27) sponsorluğunu Coca Cola'nın üstlenmesi, çevre örgütleri tarafından bir yeşil aklama olarak değerlendirilip gerek Coca Cola gerekse de konferans yoğun bir biçimde eleştirilmiştir (BBC, 2022).

Diğer bir örnek olarak ise Rusya- Ukrayna savaşı sonrası Avrupalı devletlerin doğalgazı terk etmeleri ve fosil yakıtlara yönelmeleri sonucunda, fosil yakıt şirketlerinin rekor kârlara ulaşması gösterilebilir. Örneğin Shell, 2022 yılında 39 milyar USD kar elde ederek kuruluşundan itibaren elde ettiği en yüksek kar seviyesine ulaşmıştır. Ancak Shell'in ABD'de fosil yakıtları yenilebilir yakıt olarak göstermesi ve ABD devlet makamlarına bu konuda sahte bilgi sunması iddialarıyla yeşil aklamada bulunduğu öne sürülmektedir (Yeşil Gazete, 2023). Bunun yanında Shell'in kesin bir biçimde 2050'ye kadar net sıfıra ulaşma ön görüşü olsa da Shell'in 2030 ve 2035 için 'yoğunluk' taahhütleri, yakın vadede mutlak azalma sağlama taahhütleriyle paralellik göstermemektedir (ClientEarth, 2023). Yeşil aklama davalarını detaylı bir biçimde kamuoyuyla paylaşan ClientEarth adlı sivil toplum kuruluşu, Shell'in taahhütlerindeki boşluklar ve önümüzdeki 14 yıl boyunca devam eden fosil yakıt satışlarına izin vermesi sebebiyle yeşil aklama olarak nitelendirmektedir.

Yeşil aklamamın en klasik örneklerinden biri de Volkswagen'e aittir. Volkswagen'in çeşitli araçlara kusurlu ölçüm cihazları takması sonucu emisyon testlerinde hile yapması söz konusudur. Araçların emisyon seviyesini düşürmek için performansı değiştirebilen bir yazılımla emisyon testlerinde yeşil aklama gerçekleştirildiği Volkswagen tarafından sonrasında kabul edilmiştir.

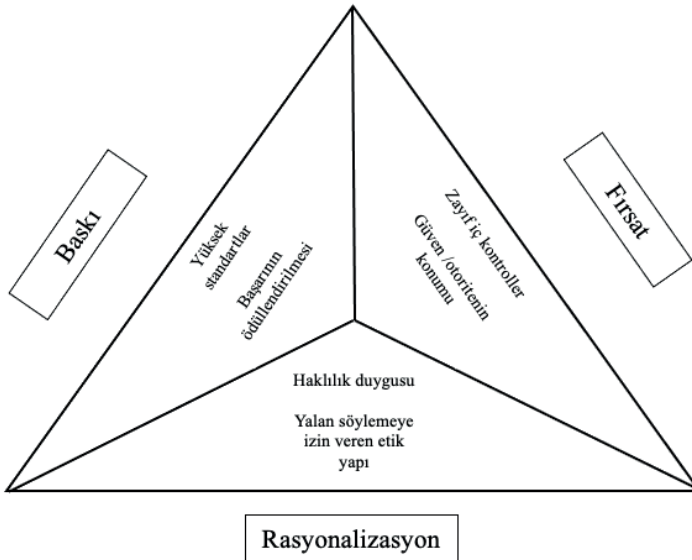
Yeşil aklama çoğunlukla hileli raporlamaya yol açmakta; dolayısıyla, dolandırıcılık modelleri ile yeşil aklama modelleri arasında yapısal olarak benzerlikler bulunmaktadır. İşletmelerin, yeşil aklamada bulunmasına yardımcı olan temel faktör, düzenlenmiş, bağımsız denetimden geçirilmiş, yapılandırılmış ve zorunlu finansal raporların aksine, sürdürülebilirlik raporlarının çoğunlukla gönüllü, yapılandırılmamış, zorunlu denetimden muaf ve düzenlenmemiş olmasıdır (Thewissen ve diğ., 2022). Bu durum işletmelere istediklerini açıklama ve istedikleri standartları takip etme konusunda özgürlük tanımaktadır (Yu ve diğ., 2020:3).

Yeşil aklamamın temelinde raporlanan davranış ile gerçek (mevcut) davranışlar arasındaki çatışmalar yatmaktadır. Söz konusu bu çatışmalar, raporlanan değer ile gerçek değer arasında belli, bilinen bir farklılığın (boşluğun) oluşmasına neden olan dolandırıcılık eylemlerine bu yönüyle teorik açıdan oldukça benzemektedir. Ayrıca gerek yeşil aklamada gerekse de dolandırıcılıkta, aldatmak amacıyla ve rapordan yararlanacakların zararına yanıltıcı açıklamalar yapılması söz konusudur (Kurpierz ve Smith, 2020:1081).

Sürdürülebilirlik raporlarında yeşil aklama iki farklı şekilde karşımıza çıkabilmektedir. İlk yöntemde işletmeler, şirket değerini artırmak, yani gerçek

çevresel performansını abartmak için yanlış bilgileri kamuya paylaşmaktadır (Lyon ve Montgomery, 2013:747). İkinci yöntemde ise, işletmelerin raporlamak istedikleri bilgileri dikkatle seçmeleri söz konusu olup; sadece iyi haberleri verip, kötü haberleri bildirmemeleri söz konusudur (Lyon ve Maxwell, 2011:5; Lyon ve Montgomery, 2013:747-748). Ancak, şaşırtıcı bir biçimde yeşil aklama vakalarının büyük bir çoğunluğu, işletmelerin yanlış bilgilerle raporlama yapmasından kaynaklanmamaktadır. Aşırı olumlu bir kurumsal imaj yaratmak için, olumsuz bilgilerin tam açıklanmadan, çevresel veya sosyal performans hakkında olumlu bilgilerin seçici olarak paylaşılmasından kaynaklanmaktadır (Lyon ve Maxwell, 2011:9).

Hileli raporlama araştırmaları, dolandırıcılık üçgeni vasıtasıyla dolandırıcılığın yapısını detaylı bir biçimde haritalandırmaktadır. Dolandırıcılık üçgeni ya da diğer adıyla hile üçgeni ya da suiistimal üçgeni, yolsuzluk ve dolandırıcılık eylemlerinin temelinde yatan üç temel faktörü para kazanmak için baskı hissi, para kazanmak için yaratılmış bir fırsat ve bu tür davranışların kendi imajlarıyla uyumlu olduğuna dair rasyonalizasyon olarak belirlemiştir. Dolandırıcılık üçgeninin yaratıcısı olan Donald Cressey, yöntemi ilk olarak zimmete para geçirme eylemine ilişkin anlayış oluşturmak için geliştirmiş olup; zimmete para geçirmenin gerçekleşmesi için her üç şartın da gerekli olduğunu ifade etmiştir. Ancak, zamanla bu üç şartın sadece zimmet için değil diğer tüm dolandırıcılık biçimleri için gerekli olduğu anlaşılmıştır (Albrecht ve diğ., 2011).

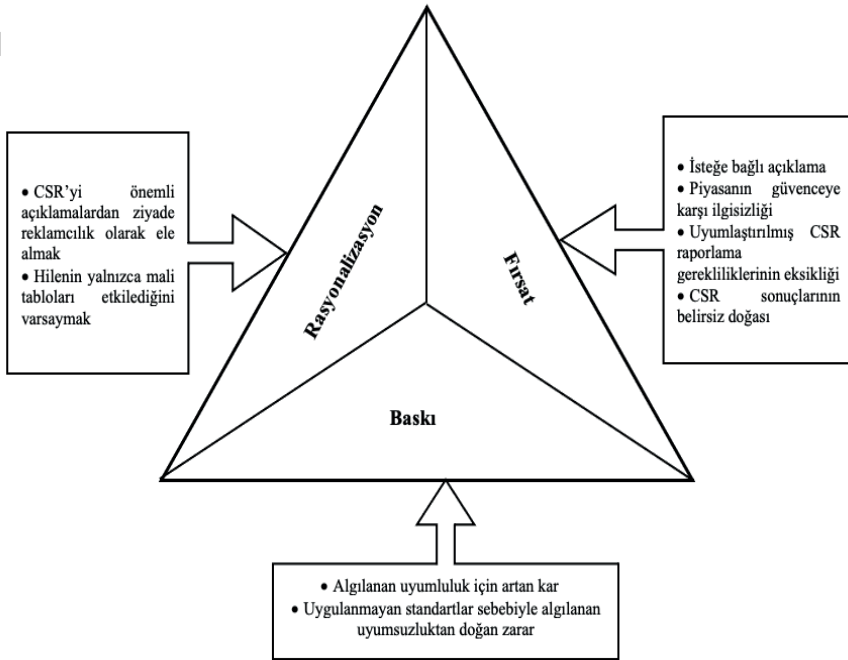
Şekil -1. Dolandırıcılık (Hile/Suistimal) Üçgeni

Kaynak: Kurpierz ve Smith, 2020.

Dolandırıcılık üçgeni, dolandırıcılığa neden olan üç faktörden herhangi birinde meydana gelecek bir azalmanın dolandırıcılık olayını azaltacağını; dolayısıyla bu üç faktörden hangisinin azaltılmasının en kolay ve en ucuz olduğunu belirlemek ve bu durumu azaltmaya odaklanmak, dolandırıcılığı azaltmanın en etkili yolu olduğunu savunmaktadır. Öte yandan, yeşil aklamamanın geleneksel hile raporlamayla olan benzerliği her iki olgunun da benzer şekilde incelenmesine, araştırılmasına, anlaşılmasına ve ele alınmasına olanak tanımaktadır. Dolandırıcılık bakış açısıyla yeşil aklamayı değerlendirmek, dolandırıcılığı tanımlayan modellerin, yeşil aklamayı açıklamada da kullanılabileceğini göstermektedir.

Dolayısıyla literatürde dolandırıcılık ve yolsuzlukla mücadele amacıyla kullanılan araçların, kurumsal sosyal sorumluluk politikalarına dahil edilip yeşil aklama suçuna uyarlanmasıyla (Rezaee, 2005) bu tür suçları önlemede kullanılabileceği savunulmaktadır. Bu doğrultuda yeşil aklama faaliyetlerinin tespit edilmesi ve hatta önüne geçilebilmesi için “yeşil aklama üçgeni (greenwashing triangle)” geliştirilmiştir. Yeşil aklama üçgeni, kurumsal sosyal sorumluluk araştırmaları için yeni bir yol önermektedir. Yeşil aklama üçgeni, kamuya açıklamanın baskın itici güçlerini belirleyerek etik ve hesap verebilir kurumsal sosyal sorumluluğu teşvik etmenin en iyi yolunu bulmaya çalışan karar vericiler, uygulamacılar ve araştırmacılara önemli faydalar sağlayabilmektedir (Kurpierz ve Smith, 2020:1084-1085).

Günümüzde tüketicilerin sürdürülebilir diğer bir ifadeyle yeşil ürünlere yönelik talebi gün be gün artmaktadır. Avrupa Birliği üye ülkelerinde yaşayan vatandaşların yaklaşık olarak %26’sı alışverişlerinde çoğunlukla çevreye duyarlı yeşil ürünleri tercih ederken; %54’ü zaman zaman tercihlerini bu yönde gerçekleştirdiklerini ifade etmiştir (Eurobarometer, 2013). 2000 yılı itibariyle X Kuşağı tüketicilerinin sürdürülebilir markalardan alışveriş yapma tercihi yaklaşık %25, sürdürülebilir ürünler için daha fazla ödeme yapma istekleri ise %42 artmıştır (Forbes, 2022). Forbes (2022)’un yapmış olduğu araştırmaya göre, 2000 yılında tüm nesillerdeki tüketicilerin yalnızca %58’i sürdürülebilir seçenekler için daha fazla harcamaya istekliken; bugün, X Kuşağı tüketicilerinin yaklaşık %90’ı, sürdürülebilir ürünler için daha fazla harcamaya istekli olduklarını bildirmiştir. Ancak artan bu talebe karşın, işletmelerin yeşil aklamada bulunmasının önüne geçebilmek adına çok sınırlı ölçüde denetim gerçekleştirilmektedir (Delmas ve Burbano, 2011:?). Artan yeşil işletmecilik anlayışı doğrultusunda işletmelerin yeşil aklama yaptığı durumları önlemek, tespit etmek ve düzeltebilmek için yeşil aklama üçgeni önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Şekil- 2. Yeşil Aklama Üçgeni

Kaynak: Kurpiers ve Smith, 2020.

Dolandırıcılık üçgeni, dolandırıcılığa yol açabilecek faktörleri belirlemesi ve bu faktörlerin değiştirilmesi suretiyle dolandırıcılığın önüne geçilebileceğini belirtmektedir. Dolandırıcılığın bir alt formu olan yeşil aklama içinse yeşil aklama üçgeninden yararlanılarak yeşil yıkamaya neden olabilecek baskı, fırsat ve rasyonalizasyon unsurlarını azaltmak ya da ortadan kaldırmak mümkündür. Dolandırıcılık üçgeninde çoğunlukla dolandırıcılığı önlemeye yönelik eylemlerin öncelikli olarak hileye neden olacak fırsatları ortadan kaldırmaya yönelik olduğu görülmektedir. Baskıya veya rasyonalizasyonlara karşı önlemler de mevcut olup; bu önlemler fırsatların önlenmesinden sonra ikincil olarak ele alınan ve uygulanan önlemlerdir. Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde gerek hileli finansal raporlama gerekse de yeşil aklamının güçlü iç kontroller, titiz raporlama süreçleri ve eksiksiz ve tam bir şekilde kayıt tutma yöntemleriyle tespit edilebilecek ve önüne geçilebilecek olgular olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yeşil aklamının önüne geçilebilme için suç fırsatlarını azaltabilecek sistemlerin ve kontrollerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Yeşil aklama üçgeninin bir diğer ayağını oluşturan rasyonalizasyonun azaltılması işletme açısından oldukça zordur. Rasyonelleştirme işletme dışındaki diğer aktörlerin kontrolünde gerçekleştiği

için işletmenin bu aşamada etkisi sınırlı olabilmektedir. Ancak yeşil aklama üçgenine bakıldığında, üçgeninin rasyonelleştirme ayağı, iyileştirmelere karşı dolandırıcılık üçgenine göre daha savunmasızdır. Dolayısıyla yeşil aklama fiillerinin rasyonelleştirilmesinin engellenmesi için yapılacak müdahaleler dolandırıcılık vakalarına kıyasla daha etkilidir (Kurpierz ve Smith, 2020:1086).

4. Sonuç

Günümüzde hızla artan nüfus, doğal kaynakların plansız bir biçimde kullanımı, karbon salınımında artış, iklim değişikliğinin kendisini susuzluk ve kuraklık biçiminde açık bir şekilde göstermesi gibi birçok sebepten çevresel konulara ilişkin gerek bireysel gerekse de toplumsal ve hatta küresel bazda farkındalığın artması söz konusudur. Artan farkındalıkla birlikte hem işletmeler hem de devletler çevresel konularda yeni adımlar atmaya ve izledikleri politikaların, çevreye duyarlı yeşil stratejilerle uyumlu olmasına özen göstermektedirler. Ancak uygulamada ürün ve hizmetlerinin çevreye duyarlı üretim süreçleri sonunda oluştuğunu iddia edip; söz konusu bu yeşil stratejileri benimseyip aynı zamanda uygulamaya koymayan işletmeler bulunmaktadır (Korkmaz ve Kaya, 2022).

Bu çeşit işletmeler, çevresel bilgileri stratejik olarak kamuyla paylaşmaktan kaçınabilmekte ya da çevresel performans verilerini sürdürülebilirlik raporlarıyla paylaşmış olsalar da raporlarda sadece işletmenin çevresel performansının olumlu şekilde etkileyen gelişmelere yer verebilmektedirler (Lyon ve Maxwell, 2011:29). Literatürde kendisine yeşil aklama kavramı altında yer bulan bu eylemler, son yıllarda araştırmalara sıklıkla konu olmuştur. Olumsuz dışsallıklar yaratarak sosyal refahı olumsuz etkileyen ve çevreye zararlı davranışlarda bulunmaya ısrarla devam eden işletmeler çevresel sorunların en büyük kaynağıdır.

Yeşil aklama olayını azaltmak için politikalar uygulamaya veya eylemlerde bulunmaya çalışan işletmeler, yöneticiler, düzenleyiciler ve STK'lar için, yeşil aklamayı tetikleyen faktörleri anlamak, bunlarla en iyi nasıl mücadele edileceğini belirlemek için çok önemlidir (Delmas ve Burbano, 2011:84). Yeşil aklama ve hileli raporlamanın, benzer motivasyonlarla (baskı, fırsat ve rasyonalizasyon) ortaya çıktığı ve benzer sonuçlara sebep olduğu; dolayısıyla her iki durumda da taraflar arasında bilgi asimetrisi olduğu görülmektedir (Kurpierz ve Smith, 2020:1093).

Yeşil aklamamanın önüne geçilebilmesi için işletmeler güçlü bir kurumsal yönetim anlayışı çerçevesinde sağlıklı işleyen bir kurumsal uyum programına sahip olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra işletmelerin,

verilerini anlamaya ve şeffaflık kazanmaya yardımcı olmak için veri analitiği araç ve teknolojilerini kullanması gerekmektedir (Runyon, 2022). Ayrıca, tüketicilerin yeşil aklamaya ilişkin bilinçlendirilmesi, konuya ilişkin düzenli bir biçimde bilgilendirmelerin yapılması ve işletmelerin sürdürülebilirlik raporlarının denetiminin sıkı bir biçimde sağlanması yeşil aklamanın önüne geçilebilmesi için oldukça önemlidir (Tarakçı ve Gökteş, 2019:1107).

Referanslar

- Adams, C. A. (2004). The ethical, social and environmental reporting-performance portrayal gap. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*.
- Albrecht, W.S, Albrecht, C.O., Albrecht, C.C. and Zimbelman, M.F. (2011). *Fraud Examination*, Cengage Learning.
- Argüden, Y. (2007). Kurumsal sosyal sorumluluk. Kurumsal sosyal sorumluluk: işletmeler ve sosyal sorumluluk, 37-44.
- Baykal, H. (2010). Küreselleşme ve Başlıca Küresel Çevre Kirlilikleri. *Mevzuat Dergisi*, 13(148). <https://mevzuatdergisi.com/2010/04a/04.htm>
- BBC. (2022). COP27 İklim Zirvesi: Çevre örgütleri Coca Cola sponsorluğunu ‘yeşil aklama’ diye nitelendiriyor. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cd12y7j22z3o>
- Chen, J.C. and Roberts, R.W. (2010), “Toward a more coherent understanding of the organization – society relationship: a theoretical consideration for social and environmental accounting research”, *Journal of Business Ethics*, Vol. 97, pp. 651-665.
- Cho, C.H., Guidry, R.P., Hageman, A.M. and Patten, D.M. (2012), “Do actions speak louder than words? An empirical investigation of corporate environmental reputation”, *Accounting, Organization and Society*, Vol. 37, pp. 14-25.
- Cicon, J. E. (2012). *Hiding in plain sight camouflage in the corporate governance of IPOs*. University of Missouri-Columbia.
- ClientEarth. (2023). *Greenwashing Files: Shell*. <https://www.clientearth.org/projects/the-greenwashing-files/shell/#greenwashing>
- Cormier, D., Magnan, M. (2003). “Environmental reporting management: a continental European perspective”, *Journal of Accounting and Public Policy*, 22(1), 43-62.
- Delmas, M.A. and Burbano, V.C. (2011). “The drivers of greenwashing”, *California Management Review*, 54(1), 64-87.
- Doğan, Saime (2018) “Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Muhasebenin Sosyal Sorumluluğu”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4.1, ss. 100- 107.
- Eurobarometer. (2013). *GESIS Data Archive, Cologne. ZA5877 Data file Version 2.0.0*, <https://doi.org/10.4232/1.12792>.
- Forbes. (2022). *Consumers Demand Sustainable Products And Shopping Formats*. <https://www.forbes.com/sites/gregpetro/2022/03/11/consumers-demand-sustainable-products-and-shopping-formats/?sh=9f33ccd6a062>
- Korkmaz, S. ve Kaya, G.N. (2022). *Bir Pazarlama Tekniği Olarak Yeşil Aklama*. <https://www.mondaq.com/turkey/climate-change/1171720/bir-pazarlama-tekni%C4%9Fi-olarak-ye%C5%9Fil-aklama>

- Kornreich, M. (2022). How does greenwashing affect firm value? Empirical analysis from stock market reaction and companies' performance. Louvain School of Management, Université catholique de Louvain. <https://dial.uclouvain.be/memoire/ucl/object/thesis:36587>
- Kurpierz, J. R., & Smith, K. (2020). The greenwashing triangle: adapting tools from fraud to improve CSR reporting. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 11(6), 1075-1093.
- Lyon, T.P. and Maxwell, J.W. (2011), "Greenwash: corporate environmental disclosure under threat of audit", *Journal of Economics and Management Strategy*, Vol. 20 No. 1, pp. 3-41.
- Lyon, T. P., and Montgomery, A. W. (2013). Tweetjacked: The impact of social media on corporate greenwash. *Journal of business ethics*, 118(4), 747-757.
- McCusker, R. (1999). Codes of Ethics as Corporate Camouflage: An Expression of Desire, Intent or Deceit?. *Journal of Financial Crime*, 7(2), 140-146.
- Michelon, G., Pilonato, S., Ricceri, F., & Roberts, R. W. (2016). Behind camouflage: Traditional and innovative theoretical perspectives in social and environmental accounting research. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 7(1), 2-25.
- Narter & Partners. (2022). Greenwashing (Yeşil Aklama) Nedir?. <https://www.narterlaw.com/greenwashing-yesil-aklama-nedir/>
- Patten, D. M. (2002). "The relation between environmental performance and environmental disclosure", *Accounting, Organizations and Society*, (27) 8, 763-773.
- Rezaee, Z. (2005). "Causes, consequences, and deterrence of financial statement fraud", *Critical Perspectives on Accounting*, Vol. 16 No. 3, pp. 277-298.
- Rekabet Kurumu. (2023). Dışsalıklar. <https://www.rekabet.gov.tr/tr/Sayfa/Yayinlar/rekabet-terimleri-sozlugu/terimler-listesi?icerik=87768be3-9d38-40f3-a593-72370b37b6d4>
- Roberts, J. (2003). "The manufacture of corporate social responsibility: constructing corporate sensibility", *Organization*, 10 (2), 249-265.
- Runyon, N. (2022). Are allegations of greenwashing part of ESG fraud? It depends on whom you ask. <https://www.thomsonreuters.com/en-us/posts/investigation-fraud-and-risk/greenwashing-esg-fraud/#:~:text=From%20a%20legal%20point%20of,fraud%20are%20potentially%20very%20expansive.>
- Stolowy, H., & Breton, G. (2004). Accounts manipulation: A literature review and proposed conceptual framework. *Review of accounting and finance*, 3(1), 5-92.
- Süklüm, N. (2020). Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Yeşil Muhasebe ve Yeşil Denetim İlişisine Kavramsal Bir Bakış. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi-

- si Sosyal Bilimler Dergisi, TBMM 100. Yıl Özel Sayısı,151-163 DOI: 10.33905/bseusbed.752576
- Tarakçı, İ. E., Göktaş, B. (2019). Pazarlamanın Yeni Rengi: Yeşil Aklama, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 54(3), 1095-1113.
- Thewissen, J., Arslan-Ayaydin, Ö., Shrestha, P., Torsin, W., & Grava, T. (2022). The thematic content of ESG reports: A topic modeling approach. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4024247
- Ulrich, D. and Barney, J.B. (1984). “Perspectives in organizations: resource dependence, efficiency, and population”, *Academy of Management Review*, Vol. 9 No. 3, pp. 471-481.
- Yeşil Gazete. (2023). Salt yeşil aklama: Shell, bugüne kadarki en yüksek kâr miktarına ulaştı. <https://yesilgazete.org/salt-yesil-aklama-shell-bugune-kadarki-en-yuksek-kar-miktarina-ulasti/>
- Yu, E. P., Van Luu, B., & Chen, C. H. (2020). Greenwashing in environmental, social and governance disclosures. *Research in International Business and Finance*, vol.52(C), 101192.
- Williamson, O.E. (1979). “Transaction-cost economics: the governance of contractual relations”, *The Journal of Law and Economics*, Vol. 22 No. 2, pp. 233-261.

Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı ile Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardının Genel Bir Karşılaştırması

Nurettin Özdemir¹

Tansel Hacıhasanoğlu²

Elçin Dalkılıç³

Özet

Finansal bilgi kullanıcılarının işletme ile ilgili karar verme sürecinde ihtiyaç duydukları bilgiler, finansal raporlama çerçevelerine göre hazırlanan finansal tablolar yoluyla sunulmaktadır. Finansal raporlamaya ilişkin esasların yer aldığı finansal raporlama çerçeveleri ise önceleri kamu kurumları tarafından hazırlanırken daha sonra kamu kurumlarının yetkilendirdiği kurumlar tarafından hazırlanmaya devam etmiştir. KGK tarafından yürütülen bu süreç, son yıllarda büyük bir ivme kazanarak çok sayıda finansal raporlama çerçevesinin hazırlanmasına imkân sağlamıştır. TMS/TFRS'lerin yanı sıra BOBİ FRS ve son olarak da KÜMİ FRS'nin yayımlanmasıyla birlikte neredeyse tüm işletmelerin bir finansal raporlama standardına tabi olması sağlanmıştır. Bu noktada çalışmanın da konusunu oluşturan KÜMİ FRS ve BOBİ FRS büyük bir öneme sahiptir. 2013/34 sayılı AB Muhasebe Direktifindeki “önce küçükleri düşün” yaklaşımına uygun olarak hazırlanan BOBİ FRS ile 6.000 işletmenin, KÜMİ FRS ile de 639.485 işletmenin gerçeğe uygun, finansal bilgi ihtiyacını karşılayan ve karşılaştırılabilir finansal tablolar hazırlamasına imkân sağlanmıştır.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi İİBE, Maliye Bölümü ORCID: 0000-0001-6101-3030 nurettin.ozdemir@bozok.edu.tr

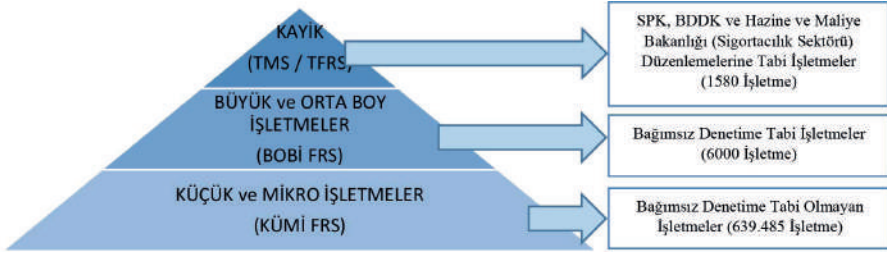
2 Prof. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi İİBE, Finans ve Bankacılık Bölümü ORCID: 00000003-4229-0192 tansel@bozok.edu.tr

3 Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi İİBE, Finans ve Bankacılık Bölümü ORCID: 00000001-5939-8584 elcin.eren@bozok.edu.tr

KÜMİ FRS ile BOBİ FRS'nin karşılaştırılarak farklı ve benzer uygulamaların tespit edildiği bu çalışmada; hazırlanan finansal tablolar, faydalı finansal bilginin özellikleri, finansal raporlamanın genel ilkeleri, ölçüme ilişkin ilke ve esaslar, finansal raporlamaya esas bilgiler (hasılat, stoklar, tarımsal faaliyetler, finansal araçlar ve özkaynaklar, maddi duran varlıklar ve maddi olmayan duran varlıklar) incelenmiştir. İki düzenleme arasında vade farkları, borçlanma maliyetleri, ölçüm esasları ve bölümlerin kapsamı gibi konularda önemli farklılıklar tespit edilmiştir. İfade edilen alanlarla ilgili KÜMİ FRS'de yer alan hükümlerin BOBİ FRS'de yer alan hükümlere nazaran işletmelere uygulama kolaylığı sağladığı görülmektedir.

1. Giriş

Muhasebe, işletmeler tarafından üretilen finansal bilgilerin işletme ile ilgili taraflara ulaştırılmasını sağlayan bir bilgi sistemidir. Bu amaçla başta mevcut yatırımcılar olmak üzere potansiyel yatırımcılar, kredi kuruluşları, kamu kurumları gibi finansal bilgi kullanıcıları için ihtiyaç duydukları bilgiler üretilerek onların kullanımına sunulmaktadır (Özdemir ve Ulusan, 2022: 691). Finansal tablolar aracılığıyla sunulan bu bilgilerin düzenlenmesinde, yürürlükte yer alan raporlama çerçevelerinden yararlanılmaktadır. Raporlama çerçeveleri ise kamu kurumları, özel sektör düzenleyici kurumlar ya da kamu kurumlarının yetkisini devrettiği özerk kurumlar tarafından hazırlanmaktadır (Üstündağ, 2000: 32-35). İşletmelerin yasal mevzuatlarına ve büyüklüklerine göre yapacağı finansal raporlamaya temel teşkil eden bu düzenlemeler, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de önemli çalışmaların yapılmasına neden olmuştur (Özbek, 2019: 356). Önceleri kamu kurumları tarafından hazırlanan ve yürürlüğe konulan Türk Ticaret Kanunu (TTK), Vergi Usul Kanunu (VUK) ve Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MSUGT) gibi düzenlemeler, yerini kamu kurumlarının yetkilendirdiği özerk kurumlar tarafından yapılan düzenlemelere bırakmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar ise 2011 yılı itibarıyla Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından uluslararası muhasebe ve finansal raporlama standartlarının çevirisini yapılmasıyla gerçekleşmektedir. KGK tarafından bu kapsamda yapılan çalışmalara bakıldığında Türkiye Muhasebe / Finansal Raporlama Standartları, Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) ve Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (KÜMİ FRS) gibi raporlama çerçevelerinin düzenlendiği görülmektedir.

Şekil 1: Türkiye'deki Finansal Raporlama Çerçevesi

Kaynak: Şentürk, 2019: 4.

Şekil 1'de yer alan raporlama çerçevelerinden TMS/TFRS'ler, bağımsız denetime tabi olan kamu yararı ilgilendiren kuruluşlar (KAYİK) tarafından kullanılması zorunlu olan bir düzenlemedir. BOBİ FRS ise bağımsız denetime tabi olmasına rağmen KAYİK kapsamında olmayan işletmeler tarafından kullanılırken ilgili işletmeler tercihen TMS/TFRS'leri kullanabilmektedirler. Bir diğer düzenleme KÜMİ FRS, bağımsız denetime tabi olmayan ve Türk Ticaret Kanunu (TTK)'nın 64 ila 88'inci madde hükümlerine tabi olan gerçek ve tüzel kişilerden isteğe bağlı olarak TMS/TFRS ya da BOBİ FRS'ye göre raporlama yapmayan işletmeler tarafından kullanılan bir raporlama çerçevesidir.

Türkiye'de 2005 yılında TMS'ler ile başlayan finansal raporlamada standartlaşma çalışmaları, son olarak 2023 yılı itibariyle yürürlüğe giren KÜMİ FRS ile birlikte neredeyse tüm işletmeleri kapsam içerisine alacak bir düzeye gelmiştir (Parlak, 2021: 86). TMS ve TFRS'lerin yanı sıra 29.07.2017 tarihinde yayımlanan ve 01.01.2018 tarihi itibariyle yürürlüğe giren BOBİ FRS ve 16.01.2023 tarihinde yayımlanan ve 01.01.2023 tarihi itibariyle yürürlüğe giren KÜMİ FRS ile birlikte finansal raporlamada standartlaşma süreci büyük bir ilerleme kaydetmiştir. 2013/34 sayılı AB Muhasebe Direktifindeki "önce küçükleri düşün" yaklaşımına uygun olarak hazırlanan son düzenlemelerle birlikte, standartlara göre raporlama yapacak işletmelerin kapsamı genişleyerek çok sayıda işletmenin gerçeğe uygun, finansal bilgi ihtiyacını karşılayan ve karşılaştırılabilir finansal tablolar hazırlamasına imkân sağlanmıştır.

Bu çalışmada finansal raporlamada kullanılan raporlama çerçevelerinden BOBİ FRS ile KÜMİ FRS'nin karşılaştırması yapılmış olup düzenlemeler arasındaki farkların ve benzerliklerin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaçla öncelikle KÜMİ FRS ile BOBİ FRS'nin karşılaştırılmasına yönelik yapılan çalışmalar ile ilgili bir literatür araştırması yapılmıştır. Sonra KÜMİ

FRS ile BOBİ FRS genel hatlarıyla ifade edilerek düzenlemelerde yer alan hükümler çerçevesinde finansal tabloların sunumu, faydalı finansal bilginin özellikleri, finansal raporlama ilkeleri, değerlemeye (ölçüme) ilişkin ilke ve esaslar ve finansal raporlamaya esas bilgilerin karşılaştırması yapılmıştır. Daha sonra sonuç ve değerlendirmeler yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

2. Literatür Araştırması

Finansal raporlama çerçevelerinden BOBİ FRS ve KÜMİ FRS'nin karşılaştırılması yapılarak, düzenlemeler arasındaki farkların ve benzerliklerin ortaya konulması amacıyla bazı çalışmalar yapılmıştır. Genel itibariyle KÜMİ FRS taslağı üzerinden yapılan ulusal çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Gökçen, Öztürk ve Güleç (2019) çalışmalarında; KÜMİ FRS taslağı ile BOBİ FRS ve TMS/TFRS setlerinin farklılıklarını ortaya koymuşlardır. Bu çerçevede KÜMİ FRS taslağında yer alan bölümlerin ilgili düzenlemelerde yer alan bölümlerle karşılaştırması yapılmıştır. Çalışmada KÜMİ FRS taslağının diğer düzenlemelerden ölçüm esasları, finansal bilginin özellikleri, düzenlenmesi zorunlu olan finansal tablolar, vade farklarının ve değer düşüklüğü zararlarının hesaplanması gibi alanlarda farklı hükümlerinin olduğu tespit edilmiştir.

Gücenme Gençoğlu (2020) çalışmasında; KÜMİ FRS taslağının BOBİ FRS, TFRS ve vergi uygulamaları ile karşılaştırması yapılmıştır. Çalışmada KÜMİ FRS taslağı ile BOBİ FRS ve TFRS arasında benzerliklerin ve farklılıkların oluştuğu tespit edilmiştir. KÜMİ FRS ile BOBİ FRS ve TFRS arasında borçlanma maliyetleri, araştırma ve geliştirme giderleri, varlıklarda değer düşüklüğü hesabı gibi temel konularda farkların olduğu belirtilmiştir. KÜMİ FRS ile vergi mevzuatı arasında ise büyük oranda benzer uygulamaların olduğu ifade edilmiştir.

Kıymetli Şen ve Özbirecikli (2020) çalışmalarında; KÜMİ FRS ile BOBİ FRS, TMS/TFRS ve MSUGT/VUK hükümlerinin karşılaştırması yapılmış olup, KÜMİ FRS'nin iş dünyasına sağlayacağı katkı ve etkilerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada düzenlemeler arasındaki benzer ve farklı yönler ayrıntılı bir şekilde incelenmiş olup genel itibariyle KÜMİ FRS'nin MSUGT'lerin eksik kalan yönlerini tamamlarken diğer taraftan standartlara bir yakınlaşma sağlayacağı ifade edilmiştir. KÜMİ FRS'nin sade ve maliyet esaslı yaklaşımının TMS/TFRS ve BOBİ FRS'ye göre işletmeler açısından daha düşük bir maliyet ile raporlama yapmasına imkân sağlayacağı tespit edilmiştir.

Aytaç ve Gücenme Gençoğlu (2020) çalışmalarında; TFRS, BOBİ FRS, KÜMİ FRS taslağı ve MSUGT'lerde yer alan maddi duran varlıklar

ve amortismanlarla ilgili hükümlerin karşılaştırması yapılarak benzer ve farklı yönlerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada maddi duran varlıklar ve amortismanlarla ilgili olarak TFRS, BOBİ FRS ve KÜMİ FRS taslağında yer alan hükümlerle ilgili benzer yönlerin bulunduğu, borçlanma maliyetleri ile vade farklarının ayrıştırılması konusunda farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan standartlar ile vergi düzenlemeleri arasında sonraki dönemlerde yapılan ölçümlerde ve amortisman hesaplamalarında farklılıkların olduğu belirtilmiştir.

Ayar ve Fowzi (2021) çalışmalarında; KÜMİ FRS taslağı ile BOBİ FRS'nin aynı başlığı taşıyan bölümleri üzerinden bir karşılaştırma yapılmış olup iki düzenleme arasındaki benzer ve farklı yönlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada KÜMİ FRS taslağı ile BOBİ FRS'nin ilgili hükümleri arasında bazı farklılıkların bulunmasına rağmen büyük oranda uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

Parlak (2021) çalışmasında; KÜMİ FRS ile diğer düzenlemelerin hasılat hükümleri açısından karşılaştırması yapılmıştır. KÜMİ FRS'nin diğer düzenlemelere göre daha sade bir anlatıma sahip olduğu belirtilen çalışmada, hasılatın tespit edilmesi yönünden KÜMİ FRS, BOBİ FRS ve TMS /TFRS'lerde benzer hükümler yer alırken, vergi mevzuatı ile aralarında farklılıkların olduğu ortaya konmuştur.

Kaya ve Utku (2021) çalışmalarında; stoklara ilişkin hükümleri muhasebeleştirme açısından ele alınmış olup KÜMİ FRS ile VUK/MSUGT, TMS 2 Stoklar standardı ve BOBİ FRS stoklar bölümünde yer alan hükümlerin karşılaştırması yapılmıştır. Çalışmada KÜMİ FRS'de yer alan stoklar bölümünde TMS/TFRS ve BOBİ FRS'ye göre daha az detaya değinildiği, bu nedenle de stoklara ilişkin hükümlerin anlaşılabilirlik ve uygulanabilirlik yönünden kolaylık sağladığı tespit edilmiştir. Stokların satın alınmasında ortaya çıkan vade farklarının ayrıştırılması ve stok değer düşüklüklerinin hesaplanmasında KÜMİ FRS'nin diğer standartlardan ayrıştığı belirtilmiştir.

Keleş (2022) çalışmasında; düzenlemelerden TMS/TFRS, BOBİ FRS, KÜMİ FRS taslağı ve VUK'ta yer alan tarımsal faaliyetlerle ilgili hükümlerin benzer ve farklı yönleri ortaya konmuştur. Çalışma kapsamında tarımsal faaliyetlere yönelik hükümler açısından KÜMİ FRS taslağının BOBİ FRS ile benzer yapıda olduğu ancak TMS/TFRS ve VUK ile arasında farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.

3. KÜMİ FRS ve BOBİ FRS Hakkında Genel Bilgiler

Çalışmanın konusunu oluşturan raporlama çerçevelerinden biri olan KÜMİ FRS 2022 sürümü, 16.01.2023 tarihli ve 32075 sayılı (Mükerrer) Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. KGK tarafından 17.01.2023 tarihinde bir duyuru metni yayımlanarak kamuoyu ile standarda ilişkin önemli bilgiler paylaşılmıştır. Duyuru metninde yer alan bilgiler doğrultusunda KÜMİ FRS, TTK’ya göre bağımsız denetime tabi olmayan ve isteğe bağlı olarak TMS/TFRS ya da BOBİ FRS’ye göre raporlama yapmayan işletmeler için hazırlanmış bir raporlama çerçevesi olarak yürürlüğe girmiştir. Standardın temel amacı, TTK’nın 64 ila 88’inci madde hükümlerine tabi gerçek ve tüzel kişiler tarafından hazırlanan finansal tabloların gerçeğe uygun, ihtiyaca uygun ve karşılaştırılabilir nitelikte bilgi sunmasına imkân sağlamaktır. 01.01.2023 tarihi ve sonrasındaki hesap dönemleri itibarıyla yürürlüğe giren KÜMİ FRS;

- *“Cumhurbaşkanı Kararı ile yürürlüğe konulan Bağımsız Denetime Tabi Şirketlerin Belirlenmesine Dair Karar kapsamı dışında olup diğer mevzuat uyarınca bağımsız denetime tabi olarak hazırlanan finansal tablolarda”* ve
- *“Belirli alanların düzenlenmesi ve denetlenmesinden sorumlu kurum, kurul veya kuruluşlarca talep edilen denetimden geçmiş veya KGK tarafından yayımlanan standartlara atıf yapılarak hazırlanması istenen finansal tablolarda”* uygulanacaktır.

Belirtilen maddeler dışındaki küçük ve mikro işletmeler TTK uyarınca hazırlayacakları finansal tablolarda isteğe bağlı olarak KÜMİ FRS’yi uygulayabileceklerdir (KGK, KÜMİ FRS Duyuru Metni, <https://www.kgk.gov.tr/>).

22 bölüm ve 104 sayfadan oluşan KÜMİ FRS, AB Direktifinde yer alan “önce küçükleri düşün” yaklaşımına uygun bir bakış açısıyla hazırlanmıştır. Genel itibariye maliyet esaslı bir yaklaşım çerçevesinde hazırlanan KÜMİ FRS, işletmeler açısından TMS/TFRS ve BOBİ FRS gibi diğer raporlama çerçevelerine nazaran daha az maliyetle raporlama yapılabilmesine imkân sağlamaktadır (KGK, KÜMİ FRS Duyuru Metni, <https://www.kgk.gov.tr/>). KÜMİ FRS ile MSUGT ve VUK’taki vergi odaklı raporlama anlayışı nedeniyle gerçeğe uygun raporlamadan uzaklaşan finansal tabloların, TMS/TFRS ve BOBİ FRS’ye uyumlu hale getirilmesi planlanmaktadır. Bu noktada KÜMİ FRS, mevcut uygulama diye adlandırılan MSUGT ve VUK ile hem TMS/TFRS hem de BOBİ FRS arasında köprü görevi üstlenmektedir.

KÜMİ FRS'ye göre raporlama yapacak işletmeler için alt sınıf bilanço esasına göre defter tutma hadleri olarak belirlenirken üst sınır ise bağımsız denetim kapsamının belirlenmesine ilişkin hadlere göre belirlenmiştir. Buna ilişkin hadler Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1 KÜMİ FRS Kapsamına Giren İşletmelerin Alt ve Üst Sınırları

KÜMİ FRS Alt Sınırı (Bilanço Esasına Göre Defter Tutma Hadleri)		KÜMİ FRS Üst Sınırı (Bağımsız Denetim Kapsamı)	
Alış Tutarı Satış Tutarı	890.000 TL 1.270.000 TL	Aktif Toplamı	75.000.000 TL <
Yıllık Gayrisafi İş Hasılatı	440.000 TL	Net Satış Hasılatı	150.000.000 TL <
İş Hasılatının Beş Katı ile Yıllık Satış Tutarının Toplamı	890.000 TL	Çalışan Sayısı	150 <

Kaynak: Şentürk, 2019: 6; VUK Genel Tebliği, 2022: Sıra No: 544.

Tablo 1'de alt ve üst sınırları belirlenen KÜMİ FRS ile ilgili önemli bir husus da küçük ve mikro işletme ayrımının yapılmasıdır. Yapılan ayırım doğrultusunda aşağıdaki ölçütlerden en az ikisini sağlayan gerçek ve tüzel kişi tacirler küçük işletme olarak değerlendirilirken, diğerleri ise mikro işletme olarak değerlendirilmektedir (KÜMİ FRS, madde: 5):

- Aktif toplamı 3,5 milyon ve üstü Türk Lirası,
- Yıllık net satış hasılatı 7 milyon ve üstü Türk Lirası,
- Ortalama çalışan sayısı 10 ve üstü olan işletmeler.

Çalışmanın konusunu oluşturan diğer bir raporlama çerçevesi olan BOBİ FRS, ilk olarak 29.07.2017 tarihli ve 30138 sayılı (Mükerrer) Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. BOBİ FRS, bağımsız denetime tabi olan ancak KAYİK kapsamında olmayan ve isteğe bağlı olarak TMS/TFRS'leri uygulamayan işletmeler için hazırlanmış bir raporlama çerçevesidir. 01.01.2018 tarihi ve sonraki dönemler itibarıyla yürürlüğe giren standardın temel amacı, gerçeğe uygun, finansal bilgi ihtiyacına uygun ve karşılaştırılabilir finansal tablolar hazırlanmasına imkân sağlamaktır. KGK, BOBİ FRS'nin yayımlanmasından sonra uygulayıcılardan alınan geri dönütler, kurum tarafından yapılan inceleme çalışmaları, Elektronik Finansal Raporlama (EFR) sistemine yüklenen finansal tabloların incelenmesi ve ilgili paydaşların görüşleri sonucunda bazı alanlarda iyileştirme yapmak

için çalışmalar yapmıştır. Bölümler arası uyumun artırılması ve net olmayan hususların netleştirilmesi amacıyla yapılan iyileştirme çalışmaları sonucunda 30.01.2021 tarihli ve 31439 sayılı (Mükerrer) Resmî Gazete’de BOBİ FRS 2021 Sürümü yayımlanarak 01.01.2021 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir (BOBİ FRS 2021 Sürümü, madde: 6).

27 bölüm ve 273 sayfadan oluşan BOBİ FRS de, KÜMİ FRS gibi 2013/34 sayılı AB Muhasebe Direktifindeki “önce küçükleri düşün” yaklaşımına uygun olarak hazırlanmıştır. Standartta orta büyüklükteki işletmeler için finansal raporlamada maliyet esaslı yaklaşım tercih edilirken büyük işletmelere ilave yükümlülükler getirilmiştir. BOBİ FRS ile işletmelerin başka bir raporlama çerçevesine ihtiyaç duymadan finansal raporlama yapabilmesi için karşılaşılabilecekleri tüm muhasebe işlemlerine ilişkin esaslar belirlenmiştir. Sade ve anlaşılabilir bir dil ile hazırlanan BOBİ FRS, finansal raporlama açısından kabul edilebilir özelliklere sahip olmanın yanı sıra aynı zamanda uluslararası muhasebe ve finansal raporlama uygulamaları ve AB düzenlemeleriyle uyumlu bir yapıya sahiptir (KKG, BOBİ FRS (2017 Sürümü) Açıklaması, <https://www.kgk.gov.tr/>).

BOBİ FRS’ye göre raporlama yapacak işletmeler, daha önce de belirtildiği üzere KAYİK kapsamı dışında kalan, bağımsız denetime tabi olan ve isteğe bağlı olarak TMS/TFRS uygulamayan işletmeler olarak belirlenmiştir. Bağımsız denetim kapsamı ise 01.01.2023 tarihinden geçerli olmak üzere 30.11.2022 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 29.11.2022 tarih ve 6434 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile yürürlüğe konulan “Bağımsız Denetime Tabi Şirketlerin Belirlenmesine Dair Karar” ile belirlenmiştir. Buna göre aşağıdaki üç ölçütten en az ikisini son iki raporlama döneminde geçen işletmeler BOBİ FRS kapsamına girmektedirler:

- Aktif toplamı 75 milyon Türk Lirası,
- Yıllık net satış hasılatı 150 milyon Türk Lirası,
- Çalışan sayısı 150 kişi olan işletmeler.

Yukarıda belirtilen bağımsız denetime tabi olma kriterlerinin yanı sıra BOBİ FRS’de büyük ve orta boy işletme ayırımının yapılması da büyük önem arz etmektedir. Çünkü standarda göre büyük işletme kapsamına giren işletmelere ilave yükümlülükler getirilmiştir. BOBİ FRS 2021 Sürümünde yapılan güncellemeye göre aşağıdaki ölçütleri karşılayan işletmeler büyük işletme olarak değerlendirilirken diğerleri orta boy işletme olarak değerlendirilmektedir (BOBİ FRS 2021 Sürümü, madde: 5):

- Aktif toplamı 200 milyon ve üstü Türk Lirası,

- Yıllık net satış hasılatı 400 milyon ve üstü Türk Lirası,
- Ortalama çalışan sayısı 250 ve üstü.

4. KÜMİ FRS ve BOBİ FRS'nin Karşılaştırılması

Bu bölümde KÜMİ FRS ve BOBİ FRS'de yer alan hükümler çerçevesinde finansal tabloların sunumu, faydalı finansal bilginin özellikleri, finansal raporlama ilkeleri, değerlemeye (ölçüme) ilişkin ilke ve esaslar ve finansal raporlamaya esas bilgiler karşılaştırılarak iki düzenleme arasındaki benzer ve farklı uygulamalar başlıklar halinde sunulmuştur.

4.1. Finansal Tabloların Sunumu

İşletmeler hem finansal bilgi kullanıcılarına işletmenin finansal durumu ve finansal performansı hakkında bilgi vermek hem de işletme yöneticilerinin kaynakları kullanma etkinliklerini ölçmek amacıyla finansal tablolar hazırlamaktadırlar (KÜMİ FRS, prg: 2.2). İşletmelerin tabi olduğu finansal raporlama çerçevesine göre hazırlayacakları zorunlu finansal tablolar da farklılık göstermektedir. Buna göre KÜMİ FRS'ye tabi olan işletmeler sadece finansal durum tablosu, kâr veya zarar tablosu ve dipnotları hazırlamak zorundadırlar (KÜMİ FRS, prg: 2.3). BOBİ FRS'ye tabi olan işletmelerin ise bunlara ilave olarak nakit akış tablosunu ve özkaynak değişim tablosunu hazırlamaları gerekmektedir (BOBİ FRS, prg: 1.3). Her iki düzenlemeye göre de finansal tablolar standart hükümlerine uygun, açık, anlaşılır ve en az iki raporlama dönemini karşılaştırılabilir bir şekilde sunulması gerekmektedir (KÜMİ FRS, prg: 2.4-2.5; BOBİ FRS, prg: 1.4-1.24).

Finansal tabloların sunumu açısından iki düzenleme arasındaki temel farklardan biri konsolide finansal tabloların hazırlanmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü KÜMİ FRS'de hem küçük hem de büyük işletmelerin konsolide finansal tablo hazırlanmasına ilişkin bir zorunluluk bulunmamaktadır. Ancak BOBİ FRS'de orta boy işletmeler konsolide finansal tabloları isteğe bağlı hazırlarken büyük işletmelerin hazırlamaları zorunluluk arz etmektedir (BOBİ FRS, prg: 22.10).

4.2. Faydalı Finansal Bilginin Özellikleri

Finansal tablolar yoluyla sunulan bilgilerin faydalı olabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekir. Çünkü sunulan her bilgi finansal bilgi kullanıcıları için faydalı bilgi değildir. Bu bağlamda hem KÜMİ FRS'de hem de BOBİ FRS'de faydalı bir bilginin sahip olması gereken özellikler; *“ihtiyaca uygunluk, gerçeğe uygun sunum, anlaşılabilirlik, karşılaştırılabilirlik ve zamanında sunum”* olarak ifade edilmiştir. Her iki düzenlemede de ihtiyaca

uygunluk ve gerçeğe uygun sunum temel özellik olarak nitelendirilirken diğerleri destekleyici özellik olarak ifade edilmiştir (KÜMİ FRS, prg: 2.8; BOBİ FRS, prg: 1.7). Düzenlemelerde faydalı finansal bilginin sahip olması gereken özellikler benzer şekilde açıklanmıştır.

4.3. Finansal Raporlama İlkeleri

İşletmeler tarafından hazırlanan finansal tabloların, finansal raporlamanın genel ilkelerine uygun bir şekilde hazırlanması gerekir. Hem KÜMİ FRS'de hem de BOBİ FRS'de bahsedilen ilkelere ve açıklamalarına yer verilmiştir. İki düzenlemede de benzer bir şekilde yer verilen bu ilkeler; *işletmenin sürekliliği, tahakkuk esası, ihtiyatlılık, önemlilik, mahsup yasağı, raporlamanın saklılığı, karşılaştırmalı bilgi ve sunumda tutarlılıktır* (KÜMİ FRS, prg: 2.14; BOBİ FRS, prg: 1.14-26). İşletme yöneticilerinin, finansal tablo hazırlanma sürecinde bahsedilen ilkelere uygun bir yaklaşım sergilemeleri ve bu doğrultuda finansal raporlama yapmaları gerekir.

4.4. Değerlemeye (Ölçüme) İlişkin İlke ve Esaslar

Değerleme, KÜMİ FRS ve BOBİ FRS'de benzer bir şekilde tanımlanmış olup her iki düzenlemede de değerlendirme kavramı yerine ölçüm kavramı kullanılmıştır. Buna göre KÜMİ FRS'de ölçüm, "*Finansal tablolarda yer alan varlık, yükümlülük, gelir ve giderlerin parasal tutarların belirlenmesi işlemidir*" şeklinde tanımlanırken BOBİ FRS'de "*Finansal tablolarda yer alan unsurların Finansal Durum Tablosunda ve Kâr veya Zarar Tablosunda kayda alınacakları ve gösterilecekleri parasal tutarların belirlenmesi işlemi ifade eder*" şeklinde tanımlanmıştır (KÜMİ FRS, prg: 1.10; BOBİ FRS, Ek-9 Tanımlar). Her iki düzenlemede de varlık ve yükümlülüklerin ilk defa kayda alınmasında başka bir ölçüm esası belirlenmediği sürece maliyet bedeli üzerinden ölçüm yapılır (KÜMİ FRS, prg: 1.11; BOBİ FRS, prg: 1.34). Ancak varlık ve yükümlülüklerin sonraki dönem ölçümlerinde farklı ölçüm esasları kullanılmaktadır. KÜMİ FRS'de ölçüm esası olarak maliyet bedelinin yanı sıra sadece gerçeğe uygun değer esası kullanılmaktadır. BOBİ FRS'de ise gerçeğe uygun değer, bugünkü değer, geri kazanılabilir tutar, itfa edilmiş değer, kullanım değeri, itibari değer ve net gerçekleştirilebilir değer gibi birçok ölçüm esası kullanılmaktadır (Kıymetli Şen ve Özbirecikli, 2020: 3).

4.5. Finansal Raporlamaya Esas Bilgiler

Bu bölümde finansal raporlamaya esas bilgilerin sunumuna ilişkin KÜMİ FRS ile BOBİ FRS'nin karşılaştırılması yapılarak iki düzenleme arasındaki benzer ve farklı uygulamalar incelenmiştir. Bu çerçevede düzenlemelerdeki hasılat, stoklar, tarımsal faaliyetler, finansal araçlar ve özkaynaklar, maddi

duran varlıklar ve maddi olmayan duran varlıklarla ilgili bölümlerde yer alan hükümler kapsam ve ölçüm açısından özetlenmiştir.

4.5.1. Hasılat

Hasılatla ilişkin muhasebe ilkeleri KÜMİ FRS'de 7. Bölümde, BOBİ FRS'de ise 5. Bölümde düzenleme altına alınmıştır. Her iki düzenlemede de hasılat, *“işletmenin olağan faaliyetleri esnasında ortaya çıkan gelir”* şeklinde tanımlanırken *“mal satışı, hizmet sunumu, işletmenin yüklenici olduğu inşaa sözleşmeleri, işletme varlıklarının kullandırılmasından kaynaklanan faiz, isim hakkı ve kâr payları”* hasılat olarak değerlendirilmektedir (KÜMİ FRS, prg: 7.2-7.4; BOBİ FRS, prg: 5.2-5.3). Düzenlemelerde yer alan hükümlere göre hasılat, taraflarca yapılan sözleşme kapsamında, kasa ve miktar iskontoları indirildikten sonra tahsil edilen ya da edilmesi beklenen tutar olarak ölçülmektedir (KÜMİ FRS, prg: 7.5; BOBİ FRS, prg: 5.8). Hem KÜMİ FRS'de hem de BOBİ FRS'de hasılatın bir yıldan kısa sürede tahsil edilmesi halinde vade farkı ayrıştırılmaksızın belirlenen bedel üzerinden ölçümü yapılmaktadır. Ancak vadenin bir yıldan uzun olması halinde BOBİ FRS'ye göre hasılatın peşin değer üzerinden ölçümü yapılır ve bu kapsamda etkin faiz yöntemine göre hesaplanan faiz tutarı hasılat bedelinden ayrıştırılarak faiz geliri olarak muhasebeleştirilmektedir (BOBİ FRS, prg: 5.9). KÜMİ FRS'de ise bir yıldan uzun sürede tahsil edilmesi beklenen hasılatın ölçümünde küçük ve mikro işletme ayrımı yapılmaktadır. Buna göre küçük işletmeler bir yıldan uzun sürede tahsil edilecek hasılatı, başlangıçta belirlenen sabit faiz oranı kullanılarak iskonto edilmiş bugünkü değer üzerinden muhasebeleştirirken mikro işletmeler ise vade farkı ayrıştırmadan muhasebeleştirilmektedirler (KÜMİ FRS, prg: 7.6-7.7).

KÜMİ FRS ve BOBİ FRS'ye göre hizmet sunumu ve inşaa sözleşmelerinden elde edilmesi beklenen hasılat, sözleşme sonucunun güvenilir bir şekilde tahmin edilebilmesi koşuluyla tamamlanma yüzdesi yöntemi kullanılarak hesaplanır ve hasılatın ilgili olduğu dönemlerle ilişkilendirilmesi sağlanır (KÜMİ FRS, prg: 7.17-7.21; BOBİ FRS, prg: 5.18-5.23).

Bir diğer hasılat unsuru olan faiz, isim hakkı ve kâr payı gelirleri, her iki düzenlemeye göre de ekonomik faydaların işletmeye girişinin muhtemel olması ve ilgili faydaların güvenilir bir şekilde ölçülmesi halinde muhasebeleştirilmektedir (KÜMİ FRS, prg: 7.41; BOBİ FRS, prg: 5.5).

4.5.2. Stoklar

Stoklara ilişkin muhasebe ilkeleri KÜMİ FRS'de 8. Bölümde, BOBİ FRS'de ise 6. Bölümde düzenleme altına alınmıştır. KÜMİ FRS ve BOBİ

FRS'de benzer bir şekilde belirlenen stokların kapsamına, *“olağan işletme faaliyetleri kapsamında satılmak ya da satılmak üzere üretilmekte olan varlıklar ile üretim veya hizmet sunumunda kullanılması planlanan ham madde ve malzemeler”* girmektedir (KÜMİ FRS, prg: 8.2; BOBİ FRS, prg: 6.2). Kapsamı benzer bir şekilde belirlenen stokların ölçümü ile ilgili iki düzenleme arasında hüküm farklılıkları bulunmaktadır. KÜMİ FRS'de stokların ölçümü maliyet bedeli üzerinden yapılırken her raporlama dönemi sonunda stok değer düşüklüğüne uğrayıp uğramadığı değerlendirilir (KÜMİ FRS, prg: 8.4). Stokların tahmini satış fiyatının maliyet bedelinden %10 ya da daha fazla düşük olması halinde stok değer düşüklüğü zararı kayda alınır. Borsa ya da teşkilatlanmış piyasalarda işlem gören ve stok kapsamında değerlendirilen altın ve diğer kıymetli madenlerin ölçümü gerçeğe uygun değer üzerinden yapılmaktadır (KÜMİ FRS, prg: 8.5-8.20).

BOBİ FRS'de ise stoklar maliyet bedeli ile net gerçekleşebilir değerini düşük olanı üzerinde ölçülmektedir (BOBİ FRS, prg: 6.4). BOBİ FRS'de de KÜMİ FRS'de olduğu gibi her raporlama dönemi sonunda stoklara ilişkin değer düşüklüğü olup olmadığı değerlendirilir. Ancak KÜMİ FRS'deki %10'luk orandan bağımsız olarak yapılan değerlendirmeye göre stokların zarar görmesi, kısmen veya tamamen kullanılamaz hale gelmesi, satış fiyatının düşmesi, tamamlama maliyetlerinin artması ya da tahmini satış giderlerinin yükselmesi gibi nedenlerin gerçekleşmesi durumunda stok değer düşüklüğü zararı kayda alınır (BOBİ FRS, prg: 6.22).

Stokların maliyetinin belirlenmesine yönelik KÜMİ FRS ve BOBİ FRS'de benzer hükümler yer almaktadır. Düzenlemelerde stokların maliyeti satın alma, dönüştürme ve stokların bulunduğu yere ve mevcut durumuna getirilebilmesi için karşılanan tüm maliyetlerden oluşmaktadır (KÜMİ FRS, prg: 8.6; BOBİ FRS, prg: 6.6). Stokların satın alma yoluyla edinilmesi durumunda ortaya çıkan vade farklarına ilişkin hususlar düzenlemelere göre farklılık göstermektedir. Buna göre KÜMİ FRS'de küçük işletme ve mikro işletme ayrımı yapılmış olup mikro işletmelerde hiçbir vade farkının ayrıştırılmazken küçük işletmelerde ise bir yıldan uzun olan vade farklarının ayrıştırılması gerekmektedir (KÜMİ FRS, prg: 7.6-7.7). BOBİ FRS'de tüm işletmeler tarafından bir yıl ve altında olan vade farkları ayrıştırılmazken bir yılın üzerindeki vade farkları ise ayrıştırılmaktadır (BOBİ FRS, prg: 6.8).

KÜMİ FRS ve BOBİ FRS'de stoklara ilişkin dönüştürme maliyetlerinin belirlenmesinde (tam maliyet ve normal maliyet), maliyet ölçüm tekniklerinde (fiili maliyet, standart ve perakende maliyet) maliyet hesaplama yöntemlerinde (ilk giren ilk çıkar (FIFO) ve ağırlıklı ortalama maliyet yöntemi) herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

4.5.3. Tarımsal Faaliyetler

Tarımsal faaliyetlere ilişkin muhasebe ilkeleri KÜMİ FRS’de 9. Bölümde, BOBİ FRS’de ise 7. Bölümde düzenleme altına alınmıştır. İlgili bölümlerin kapsamına “*tarımsal faaliyetlerde bulunan işletmelerin canlı varlıkları ile basat zamanındaki tarımsal ürünleri*” girmektedir (KÜMİ FRS, prg: 9.1; BOBİ FRS, prg: 7.1). KÜMİ FRS ve BOBİ FRS’ye göre canlı varlıklar maliyet ya da gerçeğe uygun değer yönetimine göre ölçülürken, tarımsal ürünler hasat zamanındaki satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer üzerinden ölçülmektedir (KÜMİ FRS, prg: 9.5-9.9; BOBİ FRS, prg: 7.5-7.11). İki düzenleme arasındaki en temel farklılık ise canlı varlıkların ölçümünde gerçeğe uygun değer yönteminin seçilmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. KÜMİ FRS’de gerçeğe uygun değer yönteminin seçilmesi durumunda gerçeğe uygun değer belirlenmesi için aşırı maliyete ya da çabaya katlanılması gerektiğinde maliyet yöntemine göre ölçüme izin verilmektedir (KÜMİ FRS, prg: 9.8). Ancak BOBİ FRS’de ise gerçeğe uygun değer yöntemine göre ölçümü yapılmış bir canlı varlığın daha sonraki dönemlerde maliyet yöntemine göre ölçümüne izin verilmemektedir (BOBİ FRS, prg: 7.6). Bu noktada canlı varlıklara ilişkin hükümler karşılaştırıldığında, KÜMİ FRS’nin BOBİ FRS’ye göre daha esnek bir yapıya sahip olduğu ve kullanıcılara kolaylık sağladığı görülmektedir.

4.5.4. Finansal Araçlar ve Özkaynaklar

Finansal araçlara ve özkaynaklara ilişkin muhasebe ilkeleri KÜMİ FRS’de 10. Bölümde, BOBİ FRS’de ise 9. Bölümde düzenleme altına alınmıştır. İlgili bölümlerin kapsamına “*işletmenin finansal varlıkları, finansal yükümlülükleri ve kendi özkaynak araçlarına ilişkin yapılan yatırımları*” girmektedir (KÜMİ FRS, prg: 10.1; BOBİ FRS, prg: 9.1). Bağlı ortaklıklar, iştirakler ve müşterek girişimler KÜMİ FRS’de finansal araçlar ve özkaynaklar kapsamında değerlendirilirken (KÜMİ FRS, prg: 10.2), BOBİ FRS’de ise bahsedilen konuların ayrı bölümler altında düzenlenmesi nedeniyle bu bölümün kapsamı dışında bırakılmıştır (BOBİ FRS, prg: 9.2).

İşletmenin taraf olduğu finansal varlık ya da yükümlülükler, sözleşmenin özü dikkate alınarak sınıflandırması yapıldıktan sonra buna göre ölçümü yapılarak finansal tablolara yansıtılmaktadır (KÜMİ FRS, prg: 10.8-10.9; BOBİ FRS, prg: 9.4-9.5). Finansal araçlar ve özkaynaklar, iki düzenlemede de benzer bir şekilde “*alacaklar ve borçlar, borçlanma araçları, özkaynak araçlarındaki yatırımlar ve diğer finansal araçlar*” şeklinde sınıflandırmaya tabi tutulmuştur (KÜMİ FRS, prg: 10.10-10.11; BOBİ FRS, prg: 9.6).

Yapılan sınıflandırma doğrultusunda alacak veya borç olarak değerlendirilen finansal araçların, KÜMİ FRS'ye göre ölçümü küçük işletme ve mikro işletme ayırımına göre yapılmaktadır. Buna göre küçük işletmelerin vadesi bir yıl veya daha kısa olan alacak ve borçları iskonto edilmemiş tutar üzerinden ölçülürken bir yıldan uzun olanlar ise iskonto edilmiş bugünkü değeri üzerinden ölçülmektedir (KÜMİ FRS, prg: 10.13-10.14). Mikro işletmeler ise tüm alacak ve borçlarını iskonto edilmemiş tutar üzerinden ölçmektedirler (KÜMİ FRS, prg: 10.15). BOBİ FRS'de hem orta boy işletmeler hem de büyük işletmeler için aynı esaslara göre ölçüm yapmaktadırlar. Buna göre vadesi bir yıl veya daha kısa olan alacak ve borçlar itibari değer üzerinden ölçülürken bir yıldan uzun vadeli olanlar ise itfa edilmiş değer üzerinden ölçülmektedir (BOBİ FRS, prg: 9.8). KÜMİ FRS ve BOBİ FRS'de yer alan alacak ve borçlara ilişkin ölçüm esaslarına bakıldığında hem işletmelerin kapsamına göre hem de uygulanan ölçüm esaslarına göre farklılıklar olduğu görülmektedir.

Borç verene sabit veya değişken getiri sağlayan ve alacaklar ile borçların dışında kalan borçlanma araçları, KÜMİ FRS'ye göre ilk muhasebeleştirme sırasında işlem fiyatı üzerinden kayda alınırken işlem maliyetleri ise bu fiyata dâhil edilmeyerek kâr veya zarara yansıtılmaktadır (KÜMİ FRS, prg: 10.19-10.20). Sonraki dönemlerde yapılan ölçüm, borçlanma aracına tahakkuk eden faiz geliri veya giderinin hesaplanması yoluyla yapılmaktadır. Faiz geliri veya gideri, varlığın ya da yükümlülüğün defter değerine sabit faiz oranının (finansal varlıktan/yükümlülüğün gelecekte tahsil edilmesi/ödenmesi beklenen tutarı, varlığın/yükümlülüğün defter değerine eşitleyen oran) uygulanmasıyla hesaplanır (KÜMİ FRS, prg: 10.22-10.23). BOBİ FRS'de de borçlanma araçlarının ilk muhasebeleştirilmesinde işlem fiyatları üzerinden ölçüm yapılırken işlem maliyetleri bu fiyata dâhil edilmektedir (BOBİ FRS, prg: 9.12). İşlem maliyetlerinin işlem fiyatına dâhil edilme bakımından değerlendirildiğinde iki düzenleme arasında farklı uygulamalar olduğu görülmektedir. BOBİ FRS'ye göre sonraki dönemlerde borçlanma araçları, etkin faiz yöntemiyle hesaplanan itfa edilmiş değer üzerinden ölçülmektedir (BOBİ FRS, prg: 9.15).

Özkaynak araçlarındaki yatırımların ölçümü ile ilgili KÜMİ FRS ve BOBİ FRS'de yer alan hükümlerin genel itibariyle uyumlu olduğu görülmektedir. Her iki düzenlemede de borsada ve/veya teşkilatlanmış diğer piyasalarda işlem gören özkaynak araçları, ilk muhasebeleştirmede işlem fiyatı üzerinden ölçülürken işlem maliyetleri kâr veya zarara yansıtılmakta olup sonraki dönemlerde yapılan ölçümü ise piyasa değeri (gerçeğe uygun değer) üzerinden yapılmaktadır (KÜMİ FRS, prg: 10.28; BOBİ FRS, prg: 9.20). Borsada ve/veya teşkilatlanmış diğer piyasalarda işlem görmeyen

öz kaynak yatırımları, ilk muhasebeleştirmede maliyet bedelinden (işlem fiyatları ile işlem maliyetlerinin toplamı) ölçülürken sonraki dönemde ise maliyet bedelinden birikmiş değer düşüklüğü zararları (varsa) düşülerek ölçülmektedir (KÜMİ FRS, prg: 10.29; BOBİ FRS, prg: 9.21). Ölçüm esasları bakımından benzer uygulamalara sahip olan iki düzenleme arasındaki temel farklılık öz kaynak araçlarının kapsamından kaynaklanmaktadır. Çünkü BOBİ FRS’de farklı bölümlerde düzenleme altına alınan bağlı ortaklıklar, müşterek işletmeler ve iştirakler KÜMİ FRS’de ise öz kaynak araçlarındaki yatırımlar olarak dikkate alınmaktadır.

Alacak ve borçlar, borçlanma araçları ve öz kaynak araçlarındaki yatırımların dışında kalan diğer finansal araçların ölçümüne ilişkin KÜMİ FRS’de açıklamaya yer verilmezken BOBİ FRS’deki 9. Bölüme atıfta bulunulmuştur. Standardın ilgili bölümünde varlığa dayalı menkul kıymetler ve türev finansal araçlar gibi net olarak nakitle yerine getirilen finansal araçlar ilk muhasebeleştirmede ve sonraki muhasebeleştirmede gerçeğe uygun değer üzerinden ölçülürken ölçüm farkları kâr veya zarara yansıtılmaktadır (Kıymetli Şen ve Özbirecikli, 2020: 8). Net olarak nakitle yerine getirilemeyen ve taahhüt yerine getirildiğinde borçlanma aracı tanımını karşılayan kredi alınmasına ilişkin taahhütler maliyet bedeli ile ölçülmektedir. Bu kapsamda yer alan taahhütlerin ilk muhasebeleştirmesinde işlem maliyetleri de maliyete dâhil edilirken sonraki dönem muhasebeleştirmesinde ise varsa değer düşüklüğü zararları maliyet bedelinden düşülerek ölçülmektedir (BOBİ FRS, prg: 9.25).

4.5.5. Maddi Duran Varlıklar

Maddi duran varlıklara ilişkin muhasebe ilkeleri KÜMİ FRS’de 11. Bölümde, BOBİ FRS’de ise 12. Bölümde düzenleme altına alınmıştır. İlgili bölümlerin kapsamına “*mal ya da hizmet üretiminde kullanılmak, başkalarına kiraya verilmek veya idari amaçlar için elde tutulan ve bir yıldan daha uzun sürede kullanılması planlanan fiziki kalemler*” girmektedir (KÜMİ FRS, prg: 11.3; BOBİ FRS, prg: 12.2). Kira geliri veya değer artışı ya da her ikisini birlikte elde etmek amacıyla elde tutulan yatırım amaçlı gayrimenkuller, KÜMİ FRS’ye göre maddi duran varlık olarak değerlendirilirken BOBİ FRS’de ise bağımsız bir bölümde düzenleme altına alınmıştır. Ancak BOBİ FRS’de ilk sınıflandırma sonrasında yapılan yeniden sınıflandırma sonucunda değer artışı amacıyla elde tutulan yatırım amaçlı gayrimenkullerin ilk kayda alınmasında ve ölçümü maliyet yöntemine göre yapılan yatırım amaçlı gayrimenkullerin sonraki ölçümlerinde maddi duran varlık bölümüne ilişkin hükümler uygulanmaktadır (BOBİ FRS, prg: 12.2A).

KÜMİ FRS ve BOBİ FRS'ye göre maddi duran varlıkların ilk muhasebeleştirilmesi maliyet bedeli üzerinden yapılırken bu bedel, ticari iskontolar ve indirimler düşülmüş satın alma fiyatı, satın alma giderleri ve varlığın amaçlanan şekilde kullanımına uygun hale getirilmesi için katlanılan maliyetlerden oluşmaktadır (KÜMİ FRS, prg: 11.6; BOBİ FRS, prg: 12.7). KÜMİ FRS'ye göre vadeli alınan maddi duran varlıkların vadesinin bir yıl veya daha kısa süreli olması halinde hem küçük işletmelerde hem de mikro işletmelerde vade farkı ayrıştırılmazken bir yılın üzerindeki vadeli alımlarda sadece küçük işletmeler tarafından vade farkının ayrıştırılması gerekir (KÜMİ FRS, prg: 11.13). BOBİ FRS'ye göre ise hem büyük hem de orta boy işletmeler tarafından bir yıl veya daha kısa vadede alınan varlıklar için vade farkı ayrıştırılmazken bir yılın üzerindeki vade farkları ayrıştırılmaktadır (BOBİ FRS, prg: 12.9).

Maddi duran varlıkların sonraki ölçümü hem KÜMİ FRS hem de BOBİ FRS'ye göre maliyet yöntemi ya da yeniden değerlendirme yöntemine göre yapılmaktadır. Her iki düzenlemeye göre de maliyet yönteminin seçilmesi durumunda ölçüm işlemi, maliyet bedelinden birikmiş amortisman tutarları ile birikmiş değer düşüklüğü zararlarının indirilmesi suretiyle yapılır (KÜMİ FRS, prg: 11.17; BOBİ FRS, prg: 12.15). Bir diğer yöntem olan yeniden değerlendirme yönteminin seçilmesi durumunda; varlığın gerçeğe uygun değerinden yeniden değerlendirme sonrasındaki birikmiş amortisman ve birikmiş değer düşüklüğü zararının indirilmesi sonucunda hesaplanan yeniden değerlendirilmiş tutarı üzerinden ölçüm yapılır. Gerçeğe uygun değer ise varlığın değerlendirme yapıldığı tarihteki gerçeğe uygun değeri olup bu değer BOBİ FRS'nin "Bölüm-9 Finansal Araçlar ve Özkaynaklar" bölümünde yer alan hükümler doğrultusunda tespit edilmektedir. Gerçeğe uygun değer değişimindeki etkiyi takip etmek amacıyla varlığa ilişkin yeniden değerlendirme işleminin belirli aralıklarla yapılması gerekmektedir (KÜMİ FRS, prg: 11.18; BOBİ FRS, prg: 12.16).

KÜMİ FRS ve BOBİ FRS'de maddi duran varlıklara ilişkin amortisman, değer düşüklüğü ve finansal tablo dışı bırakma gibi hususlarda farklılık bulunmamaktadır.

4.5.6. Maddi Olmayan Duran Varlıklar

Maddi olmayan duran varlıklara ilişkin muhasebe ilkeleri KÜMİ FRS'de 12. Bölümde, BOBİ FRS'de ise 14. Bölümde düzenleme altına alınmıştır. İlgili bölümlerde maddi olmayan duran varlık, "*fiziksel niteliği bulunmayan ancak tanımlanabilir nitelikteki parasal olmayan varlık*" şeklinde tanımlanmıştır (KÜMİ FRS, prg: 12.3; BOBİ FRS, prg: 14.2). KÜMİ FRS'ye göre maddi

olmayan duran varlıklar satın alma, işletme içinde oluşturma, varlıkların takası ya da işletme birleşmesi şeklinde edinilebilmektedir (KÜMİ FRS, prg: 12.5; BOBİ FRS, prg: 14.8-14.17).

Maddi olmayan duran varlıkların ilk muhasebeleştirilmesi iki düzenlemeye göre de maliyet bedeli üzerinden yapılmaktadır (KÜMİ FRS, prg: 12.4; BOBİ FRS, prg: 14.7). Ancak maddi olmayan duran varlıkların edinim şekline göre maliyet bedelinin tespitinde KÜMİ FRS ile BOBİ FRS arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Buna göre satın alma yoluyla edinilen maddi olmayan duran varlıkların maliyet bedeli; satın alma fiyatı (ticari iskontolar ve indirimler hariç), satın alma işlemine ilişkin giderler ve varlığın amaçlanan kullanıma hazır hale getirilmesiyle doğrudan ilişkilendirilen maliyetlerden oluşturmaktadır (KÜMİ FRS, prg: 12.6; BOBİ FRS, prg: 14.8). Ancak maddi olmayan duran varlıkların amaçlanan kullanıma uygun hale getirilmesine kadar katlanılan finansman giderleri (kur farkları dâhil) KÜMİ FRS'ye göre maliyete eklenirken BOBİ FRS'ye göre sadece amaçlanan kullanıma hazır hale getirilmesi bir yıl ve daha fazla süren varlıklara ilişkin finansman giderleri maliyete eklenebilmektedir (KÜMİ FRS, prg: 12.7; BOBİ FRS, prg: 14.8-14.10). Aynı şekilde maddi olmayan duran varlıkların vadeli satın alınması durumunda KÜMİ FRS'ye göre mikro işletmelerde vade farkı ayrıştırılmazken küçük işletmelerde vadesi bir yıldan fazla olan varlıklar için vade farklarının ayrıştırılması gerekir (KÜMİ FRS, prg: 12.7). BOBİ FRS'de ise işletme ayrımı yapılmaksızın bir yıl ve daha kısa vadeli alımlarda vade farkı ayrıştırılmazken bir yıldan uzun vadelerin ayrıştırılması gerekir (BOBİ FRS, prg: 14.9).

Maddi olmayan duran varlığın işletme içinde oluşturulması durumunda maliyet bedelinin belirlenmesi ile ilgili olarak düzenlemeler arasında hüküm farklılıkları bulunmaktadır. KÜMİ FRS'ye göre maddi olmayan duran varlığın oluşturulması için katlanılan araştırma ve geliştirme kapsamındaki tüm harcamalar varlığın maliyetine eklenirken BOBİ FRS'de ise araştırma ve geliştirme safhalarının ayrımı yapılmaktadır (KÜMİ FRS, prg: 12.10; BOBİ FRS, prg: 14.15). Buna göre BOBİ FRS'de araştırma safhasında yapılan harcamalar varlığın maliyetine eklenmeyerek doğrudan giderlere yansıtılırken geliştirme safhasındaki harcamalar ise maliyete eklenmektedir (BOBİ FRS, prg: 14.16-14.17).

Maddi olmayan duran varlıkların takas ya da işletme birleşmesi şeklinde edinilmesi durumunda KÜMİ FRS ile BOBİ FRS arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Maddi olmayan duran varlıkların sonraki dönemlerde ölçümü, iki düzenleme açısından da birikmiş itfa payları ile birikmiş değer düşüklüğü

zararları düşülmüş maliyet bedeli üzerinden yapılmaktadır (KÜMİ FRS, prg: 12.16; BOBİ FRS, prg: 14.21). Düzenlemelere göre maddi olmayan duran varlıklar için itfa payı zorunlu olarak (BOBİ FRS'de kripto paralar hariç) ayrılırken bu işlem varlığın amaçlanan kullanıma hazır hale gelmesiyle başlamaktadır (KÜMİ FRS, prg: 12.17; BOBİ FRS, prg: 14.22). Varlığın maliyet bedelinden kalıntı değerinin çıkarılması sonucunda bulunan itfaya tabi tutar üzerinden kıst amortisman yöntemine göre hesaplanan itfa payı, varlığın faydalı ömrü boyunca sistematik bir şekilde dağıtılır (KÜMİ FRS, prg: 12.17-12.19; BOBİ FRS, prg: 14.22-14.24). Faydalı ömrü belli olmayan varlıklar için kalıntı değer sıfır olarak kabul edilir ve 5 ila 10 yıl arasında itfa edilir (KÜMİ FRS, prg: 12.25-12.26; BOBİ FRS, prg: 14.33-14.33A). Maddi olmayan duran varlıklar için “Varlıklarda Değer Düşüklüğü” bölümünde yer alan hükümler doğrultusunda her raporlama döneminde değer düşüklüğü testi yapılmaktadır (KÜMİ FRS, prg: 12.27; BOBİ FRS, prg: 14.35).

5. Sonuç ve Değerlendirme

Finansal bilgi kullanıcılarının işletme ile ilgili karar verme sürecinde ihtiyaç duydukları bilgiler, finansal raporlama çerçevelerine göre hazırlanan finansal tablolar yoluyla sunulmaktadır. Finansal raporlamaya ilişkin esasların yer aldığı finansal raporlama çerçeveleri ise önceleri kamu kurumları tarafından hazırlanırken daha sonra kamu kurumlarının yetkilendirdiği kurumlar tarafından hazırlanmaya devam etmiştir. KGK tarafından yürütülen bu süreç, son yıllarda büyük bir ivme kazanarak çok sayıda finansal raporlama çerçevesinin hazırlanmasına imkân sağlamıştır. TMS/TFRS'lerin yanı sıra BOBİ FRS ve son olarak da KÜMİ FRS'nin yayımlanmasıyla birlikte neredeyse tüm işletmelerin bir finansal raporlama standardına tabi olması sağlanmıştır. Bu noktada çalışmanın da konusunu oluşturan KÜMİ FRS ve BOBİ FRS büyük bir öneme sahiptir. 2013/34 sayılı AB Muhasebe Direktifindeki “önce küçükleri düşün” yaklaşımına uygun olarak hazırlanan BOBİ FRS ile 6.000 işletmenin, KÜMİ FRS ile de 639.485 işletmenin gerçeğe uygun, finansal bilgi ihtiyacını karşılayan ve karşılaştırılabilir finansal tablolar hazırlamasına imkân sağlanmıştır.

Bilanço esasına göre defter tutan ve bağımsız denetime tabi olmayan işletmeler için raporlama çerçevesi olarak yayımlanan KÜMİ FRS, 01.01.2023 tarihi ve sonrasındaki hesap dönemlerinde uygulanacaktır. 22 bölüm ve 104 sayfadan oluşan standart seti, genel itibarıyla maliyet esaslı bir yaklaşım çerçevesinde hazırlanması nedeniyle TMS/TFRS ve BOBİ FRS gibi diğer raporlama çerçevelerine nazaran daha az maliyetle raporlama yapılabilmesine imkân sağlamaktadır. KÜMİ FRS'de aktif toplamı, yıllık

net satış hasılatı ve ortalama çalışan sayısı gibi kriterler doğrultusunda yapılan sınıflama sonucunda işletmeler küçük ve mikro işletme ayrımına tabi tutulmuştur. Standartta yer alan tüm hükümler küçük işletmelere göre düzenleme altına alınırken mikro işletmelere birçok konuda uygulama kolaylığı sağlanmıştır.

Bağımsız denetime tabi olan ve KAYİK kapsamı dışında kalan işletmeler için raporlama çerçevesi olarak yayımlanan, 01.01.2018 tarihi ve sonrasındaki hesap dönemlerinde uygulanan BOBİ FRS 27 bölüm ve 273 sayfadan oluşmuştur. Standartta işletmeler büyük ve orta boy işletmeler olarak ikiye ayrılmış olup büyük işletmelere ilave yükümlülükler getirilmiştir. Sade ve anlaşılabilir bir dil ile hazırlanan BOBİ FRS, AB düzenlemeleri ile uyumlu bir yapıya sahiptir.

Yaklaşık 650.000 işletme tarafından finansal raporlama çerçevesi olarak kullanılan KÜMİ FRS ve BOBİ FRS'nin karşılaştırıldığı bu çalışmada aşağıdaki hususlar tespit edilmiştir:

- KÜMİ FRS'ye tabi olan işletmeler sadece finansal durum tablosu, kâr veya zarar tablosu ve dipnotları hazırlarken BOBİ FRS'ye tabi olan işletmeler ise bunlara ilave olarak nakit akış tablosu ile özkaynak değişim tablosunu da hazırlamaları gerekmektedir.
- Hem KÜMİ FRS hem de BOBİ FRS'ye göre faydalı finansal bilginin özellikleri; ihtiyaca uygunluk, gerçeğe uygun sunum, anlaşılabilirlik, karşılaştırılabilirlik ve zamanında sunum olarak ifade edilmiştir.
- KÜMİ FRS ve BOBİ FRS'ye göre işletmeler tarafından hazırlanan finansal tabloların *“işletmenin sürekliliği, tabakkuk esası, ihtiyatlılık, önemlilik, mahsup yasağı, raporlamanın sıklığı, karşılaştırmalı bilgi ve sunumda tutarlılık”* gibi finansal raporlamanın genel ilkelerine uygun bir şekilde hazırlanması gerekir.
- İki düzenlemede de varlık ve yükümlülüklerin ilk defa kayda alınmasında başka bir ölçüm esası belirlenmediği sürece maliyet bedeli üzerinden ölçüm yapılırken sonraki dönem ölçümlerinde farklı ölçüm esasları kullanılmaktadır. Buna göre KÜMİ FRS'de maliyet bedelinin yanı sıra sadece gerçeğe uygun değer esası kullanılırken BOBİ FRS'de ise gerçeğe uygun değer, bugünkü değer, geri kazanılabilir tutar, itfa edilmiş değer, kullanım değeri, itibari değer ve net gerçekleştirilebilir değer gibi ölçüm esasları kullanılmaktadır.
- KÜMİ FRS ile BOBİ FRS arasındaki en temel farklardan biri vade farklarından kaynaklanmaktadır. Buna göre BOBİ FRS'de stoklar, hasılat, finansal araçlar ve özkaynaklar, maddi ve maddi olmayan

duran varlıklar gibi kalemlerle ilgili ortaya çıkan bir yılın altındaki vade farkları ayrılmazken bir yılın üstündekiler her zaman ayrıştırılmaktadır. KÜMİ FRS'de ise küçük işletmeler için BOBİ FRS'dekine benzer bir uygulama yer alırken mikro işletme kapsamındaki işletmeler bir yılın üstünde olan vadelerde de ayırım yapmamaktadırlar.

- KÜMİ FRS'ye göre stokların ölçümü maliyet bedeli üzerinden yapılırken BOBİ FRS'de ise maliyet bedeli ile net gerçekleştirilir değerlerin düşük olması üzerinde ölçülmektedir.
- Tarımsal faaliyetlerle ilgili canlı varlıkların ölçümünde gerçeğe uygun değer yönteminin seçilmesi durumunda iki düzenleme arasındaki farklı bir uygulama ortaya çıkmaktadır. Buna göre KÜMİ FRS'de gerçeğe uygun değer yönteminin seçilmesi durumunda gerektiği durumlarda maliyet yöntemine geçişe izin verilirken BOBİ FRS'de ise gerçeğe uygun değer yöntemine göre ölçümü yapılmış bir canlı varlığın daha sonraki dönemlerde maliyet yöntemine göre ölçümüne izin verilmemektedir.
- Bağlı ortaklıklar, iştirakler ve müşterek girişimler KÜMİ FRS'de finansal araçlar ve özkaynaklar kapsamında değerlendirilirken BOBİ FRS'de ise ifade edilen konuların ayrı bölümler altında düzenlenmesi nedeniyle finansal araçlar ve özkaynaklar bölümünün kapsamı dışında bırakılmıştır.
- Kira geliri veya değer artışı ya da her ikisini birlikte elde etmek amacıyla elde tutulan yatırım amaçlı gayrimenkuller, KÜMİ FRS'ye göre maddi duran varlık olarak değerlendirilirken BOBİ FRS'de ise bağımsız bir bölümde düzenleme altına alınmıştır.
- Maddi olmayan duran varlıkların amaçlanan kullanıma uygun hale getirilmesine kadar katlanılan finansman giderleri (kur farkları dâhil) KÜMİ FRS'ye göre maliyete eklenirken BOBİ FRS'ye göre sadece amaçlanan kullanıma hazır hale getirilmesi bir yıl ve daha fazla süren varlıklara ilişkin finansman giderleri maliyete eklenebilmektedir.
- İşletme içinde oluşturulan maddi olmayan duran varlığa ilişkin araştırma ve geliştirme kapsamındaki tüm harcamalar KÜMİ FRS'ye göre varlığın maliyetine eklenirken BOBİ FRS'de ise sadece geliştirme safhasındaki harcamalar maliyete eklenmektedir.

Yukarıdaki maddeler değerlendirildiğinde, KÜMİ FRS'de yer alan hükümlerin BOBİ FRS'de yer alan hükümlere nazaran işletmelere uygulama kolaylığı sağladığı görülmektedir. KÜMİ FRS ile birlikte, MSUGT ve VUK'taki vergi odaklı raporlama anlayışı nedeniyle gerçeğe

uygun raporlamadan uzaklaşan finansal tabloların, TMS/TFRS ve BOBİ FRS'ye uyumlu hale getirilmesi planlanmaktadır. Bu noktadan hareketle KÜMİ FRS'nin, mevcut uygulama diye adlandırılan MSUGT/VUK ile hem TMS/TFRS hem de BOBİ FRS arasında köprü görevi üstlendiği ifade edilebilir.

Kaynakça

- Ayar, H. C. ve Fowzi, H. (2021). “Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (KÜMİ FRS) Taslağı ile Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS)’nın Karşılaştırılması”. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 4(2), 115 – 123.
- Aytaç, A. ve Gücenme Gençoğlu, Ü. (2020). “Maddi Duran Varlıklar ve Amortismanlar Açısından TFRS, BOBİ FRS, KÜMİ FRS Taslağı ve MSU-GT’deki Uygulamaların Karşılaştırılması”. *Business and Economics Research Journal*, 11(3), 753-767.
- Gücenme Gençoğlu, Ü. (2020). “Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı Taslağı’nın BOBİ FRS ve Vergi Uygulamalarımız ile Karşılaştırılması ve Genel Değerlendirme.” *Business and Economics Research Journal*, 11(1), 187-199.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (Gelir İdaresi Başkanlığı), Vergi Usul Kanunu Genel Tebliğı, Sıra No: 544, (30 Aralık 2022), T.C. Resmi Gazete, Sayı: 32059 (2. Mükerrer), Erişim: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/12/20221230M2-15-1.pdf>, Erişim Tarihi: 03.03.2023.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu Başkanlığı (KGK). (2021). Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) 2021 Sürümü. Erişim: <https://www.kgk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 01.03.2023.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu Başkanlığı (KGK). (2022). Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (KÜMİ FRS). Erişim: <https://www.kgk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 01.03.2023.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu Başkanlığı (KGK). (2017). Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) 2017 Sürümü. Erişim: <https://www.kgk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 01.03.2023.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu Başkanlığı (KGK). (2017). Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) 2017 Sürümü Açıklaması. Erişim: <https://www.kgk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 02.03.2023.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu Başkanlığı (KGK). (2023). Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (KÜMİ FRS) İçin Duyuru Metni. Erişim: https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/KUMI/KUMI_FRS_Kurum_Sitesi_Duyuru_Metni.pdf, Erişim Tarihi: 02.03.2023.
- Kaya, Y. ve Utku, M. (2021). “Stoklara İlişkin Hükümlerin KÜMİ FRS Kapsamında İncelenmesi ve Türkiye’deki Mevcut Uygulama ve Standartla-

- rın Karşılaştırılması”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (91), 1-16. DOI: 10.25095/mufad.881460
- Keleş, D. (2022). “Türkiye’deki Finansal Raporlama Çerçevesi Kapsamında Tarımsal Faaliyetlere Yönelik Düzenlemeler: TMS/TFRS, BOBİ FRS, KÜMİ FRS ve VUK Çerçevesinde Bir Karşılaştırma”. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 24 (3), 620-640. DOI: 10.31460/mbdd.953500
- Kıymetli Şen, İ. ve Özbirecikli, M. (2020). “KÜMİ FRS’nin İş Dünyasına Sağlayabileceği Yararlar: BOBİ FRS, TMS/TFRS ve Mevcut Muhasebe Sistemi ile Mukayeseli Bir İnceleme”. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22 (Özel Sayı), 1-19.
- Özbek, C. Y. (2019). “Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği ile Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağının Maliyet Hesapları Açısından Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ağustos 2019(Özel Sayı), 355-376.
- Özdemir, N. ve Ulsan, H. (2022). “Farklı Muhasebe Düzenlemelerine Göre Hazırlanan Finansal Tabloların Dönüşüm Sürecinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (3), 690-708.
- Öztürk, E., Gökçen, G. ve Güleç, Ö. F. (2019). “KÜMİ FRS Seti Taslağı, BOBİ FRS Seti ve Tam Set TMS/TFRS’nin Temel Konular Açısından Karşılaştırılması”. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (3), 413-430.
- Parlak, N. (2021). “Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (KÜMİ FRS) Taslağı Çerçevesinde Hasılatın Muhasebeleştirilmesi ve Diğer Finansal Raporlama Standartları ile Karşılaştırılması”. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi-Journal of Accounting Institute*, 65, 75-89. <https://doi.org/10.26650/MED.939802>
- Şentürk, E. (2019). “Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (KÜMİ FRS)”. Erişim: <https://archive.ismmmo.org.tr/docs/semn-notlar/11092019/emresenturk.pdf>, Erişim Tarihi: 01.03.2023.
- Üstündağ, S. (2000). “Muhasebe Standartları Oluşturulması Süreci”. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, (1), 32-35.

Gayrimenkuller ve Gerçeğe Uygun Değer Üzerine Yapılan Çalışmalar: Literatür İncelemesi

Neşe Çoban Çelikdemir¹

Özet

Çalışmanın amacı, işletmelerin elinde bulundurduğu gayrimenkullere yönelik gerçeğe uygun değer ile ilgili olarak yapılan çalışmaları incelemek ve gelecek çalışmalara ilişkin önerilerde bulunmaktır. Yine özellikle ABD, İngiltere gibi ülkelerin güçlü sermaye piyasasına sahip olmaları gerçeğe uygun değer üzerine çalışmaların daha çok finansal varlıklar üzerine gerçekleştirildiği, gayrimenkuller, tesisler gibi işletmenin uzun ömürlü varlıklarının gerçeğe uygun değerini konu eden çalışmaların daha olduğu tespit edilmiştir. Yine gerçeğe uygun değer yönteminin daha güvenilir olduğu, bu konuda yönetimin daha muhafazakar olduğu, kazanç dalgalanmalarını azalttığı ve dış değerlendirme uzmanı kullanılması durumunda çok daha güvenilir tahminler sunulduğu yönünde tespitler yapılmıştır. Türkçe literatüre bakıldığında işletmelerin uzun dönemli varlıklarının gerçeğe uygun değeri ile ilgili çalışmaların çok az sayıda olduğu, çoğunluğunun ya da hemen hemen hepsinin yatırım amaçlı gayrimenkuller ile ilgili olduğu görülmektedir. Çalışmaların yarısı TMS 40 standardına uygun olarak nasıl muhasebeleştirileceği ya da ilk muhasebeleştirme sonrasında nasıl ölçüleceği ile ilgili iken, diğer yarısı da yabancı literatürün daha en başta araştırma konusu yapıp incelediği hususları tespit etmekle yetinmiştir.

1. GİRİŞ

Gerçeğe uygun değer kavramı ile ilgili literatüre bakıldığında; çalışmaların genellikle finansal varlıklar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu nedenle işletmelerin uzun ömürlü varlıklarına ilişkin literatür nispeten daha sınırlıdır. Özellikle işletmelere ait gayrimenkuller, ister kullanım amaçlı ister

1 Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Finansal Bilimler Fakültesi, Sigortacılık Bölümü, ncoban@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2842-529X

yatırım amaçlı olsun, finansal varlıklara oranla daha çok elde tutma eğilimi içermektedir. Bu nedenle gayrimenkullere ilişkin gerçeğe uygun değer tahminleri, kote edilmiş piyasa fiyatları dışındaki gözlemlenebilir girdilere veya gözlemlenemeyen girdilere dayanır, yani genellikle seviye 2 veya seviye 3 üzerinden gerçeğe uygun değerleri belirlenmektedir. Bu durum işletmeye takdir yetkisi vermekte ve suiistimal riskini ortaya çıkarabilmektedir. Çalışmada ilgili standartlara yönelik detaylı bilgilere yer verilmeyecek olup, literatür çalışmalarına değinilecektir. Bu bağlamda öncelikle gerçeğe uygun değer standardı ve standartlarda gayrimenkullerin nasıl değerlendirildiğine kısaca değinildikten sonra gayrimenkuller açısından gerçeğe uygun değer ile ilgili olarak literatürde ne gibi çalışmaların yer aldığı incelenmiştir.

2.GERÇEĞE UYGUN DEĞER ÖLÇÜMÜ VE İŞLETME GAYRİMENKULLERİ

“Türkiye Finansal Raporlama Standardı (TFRS) 13 Gerçeğe Uygun Değer Ölçümü” standardı, 30.12.2012 tarihli ve 28513 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmış ve 31.12.2012 tarihinden sonra başlayan hesap dönemlerinde uygulanmaya başlamıştır. Standardın yayımlanmasından itibaren finansal tablo hazırlayıcılarının, gerçeğe uygun değer söz konusu olduğunda TFRS 13 Gerçeğe Uygun Değer Ölçümü Standardı’nda yer alan ilkeleri uygulaması gerekmektedir. TFRS 13, gerçeğe uygun değer ölçülmesi ve bununla ilgili bazı açıklamalar gerektiren tek bir TFRS çerçevesi sunmaktadır. Standart, tarihi maliyet esası yerine piyasaya göre değerlendirme (mark-to-market) anlayışının yerleşmesi ve öz kaynak defter değerinin piyasa değerine yaklaşması açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Standart gerçeğe uygun değeri, “piyasa katılımcıları arasında ölçüm tarihinde olağan bir işlemde, bir varlığın satışından elde edilecek veya bir borcun devrinde ödenecek fiyat” olarak tanımlamaktadır (Cebeci ve Gökçen, 2019, s.198).

İşletmelerin varlıklarını ilk edini fiyattan satmaları beklenmeyeceği gibi borçlarını da üstlenirken aldıkları fiyattan devretmeleri beklenmemektedir. Çoğunlukla, işlem fiyatı gerçeğe uygun değere eşit olmaktadır. İlk muhasebeleştirirmede gerçeğe uygun değer işlem fiyatına eşit olup olmadığını belirlenirken, ilgili işleme ilişkin unsurlar ile işleme konu varlık veya borca ilişkin unsurları dikkate alınmaktadır. Başka bir TFRS’nin bir varlığın veya borcun ilk muhasebeleştirme sırasında gerçeğe uygun değeri üzerinden ölçülmesini zorunlu tuttuğu ya da buna izin verdiği ve işlem fiyatının gerçeğe uygun değerden farklı olduğu durumlarda, işletme ilgili TFRS’de aksine bir hüküm bulunmadıkça ortaya çıkan kazanç veya kayıp

kar veya zararda muhasebeleştirilmektedir (Otlu & Çenberlitaş, 2017, ss. 351–352).

Standart, uygulamada birliği sağlamak amacıyla bir “gerçeğe uygun değer hiyerarşisi” ortaya koymuştur. Seviye 1 girdileri değerlemeye tabi borç veya varlığın aktif bir piyasada doğrudan elde edilebilecek bir alış veya satış fiyatının varlığında söz konusu olup en güvenilir fiyattır ve dolayısıyla işletme değerlemeye ilişkin herhangi bir düzeltme yapmadan finansal tablolarına yansıtılabilir. Seviye 2 girdileri değerlemeye tabi tutulan borcun veya varlığın piyasa değerinin tespit edilememesi durumunda benzer borç veya varlıkların değerini kıstas alan girdilerdir. İşletme, bu girdileri kullanırken düzeltme yapma ihtiyacı duyabilir. Eğer söz konusu düzeltmeler, gerçeğe uygun değer hesaplamasını önemli düzeyde etkiliyorsa gerçeğe uygun değer ölçümü Seviye 3 düzeyine inebilir. Seviye 3 girdileri gerçeğe uygun değer ölçümlerinde kullanılan en güvenilir girdiler olup takdir yetkisine oldukça açıktır. İşletme 1. 2. ve 3. Seviye girdileri, kullanılma nedeni, farklı girdi kullanması durumunda değişikliğinin nedeni vb. hususlara yer vererek finansal tablosunda açıklamak durumundadır (Çetinkaya, 2017, s.73– 74).

Gayrimenkuller, standartlar çerçevesinde dört kategoride incelenebilmektedir;

- Satış için inşa edilen veya elde bulundurulananlar (TMS 2 Stoklar Standardı)
- Kullanım amacıyla elde bulundurulananlar (TMS 16 Maddi Duran Varlıklar Standardı)
- Satış amacıyla elde tutulmasına karar verilen maddi duran varlık niteliğindeki gayrimenkuller (TFRS 5 Satış Amaçlı Elde Tutulan Duran Varlıklar ve Durdurulan Faaliyetler Standardı),
- Yatırım amaçlı (kira geliri, değer artış kazancı gibi) gayrimenkuller (TMS 40 Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller Standardı) (Gökgöz, 2015, s. 460).

TMS 40 “Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller” standardına göre gayrimenkuller 2 gruba ayrılmaktadır. Elde etme amacına göre;

- *Yatırım amaçlı gayrimenkuller,
- *Sahibi tarafından elde tutulan gayrimenkuller.

Yatırım amaçlı gayrimenkul: Kira geliri veya değer artış kazancı ya da her ikisini birden elde etmek amacıyla (sahibi veya finansal kiralama sözleşmesine

göre kiracı tarafından) elde tutulan gayrimenkullerdir (arsa veya bina ya da binanın bir kısmı veya her ikisi).

Sahibi tarafından kullanılan gayrimenkuller: Mal veya hizmet üretimi veya tedariki ya da idari amaçla kullanılmak üzere elde tutulan (sahibi veya finansal kiralama sözleşmesine göre kiracı tarafından) gayrimenkullerdir. Gayrimenkulün yatırım amaçlı gayrimenkul veya sahibi tarafından kullanılan gayrimenkul olarak sınıflandırılması ve muhasebeleştirilmesi söz konusu gayrimenkulün;

*Yatırım amaçlı gayrimenkul tanımına girmesi,

*Yatırım amaçlı olarak sınıflandırılan tüm gayrimenkullerin gerçeğe uygun değer yöntemine göre muhasebeleştirilmesi gerekmektedir.

Gayrimenkullerin değerlemesi Tablo 1'deki gibi gösterilebilir. Tablo 1'de görüldüğü üzere gerçeğe uygun değer uygulaması yatırım amaçlı gayrimenkullerde ön plana çıkmaktadır. Literatüre bakıldığında çalışmaların da bu konu üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Tablo 1: Gayrimenkullerin Değerlemesi

Gayrimenkul Tanımı	Standart	İlk Muhasebeleştirme	İzleyen Dönemlerde Ölçüm
Stok	TMS 2	Maliyet Bedeli	Maliyet Bedeli ve net gerçekleşebilir değerinden düşük olanı
Maddi Duran Varlık	TMS 16	Maliyet Bedeli	Maliyet/Yeniden değerlendirme modeli
Satış amaçlı elde tutulan varlık	TFRS 5	Defter değeri ile satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değerinden düşük olanı	Defter değeri ile satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değerinden düşük olanı
Yatırım amaçlı olan	TMS 40	Maliyet Bedeli	Maliyet Bedeli/Gerçeğe Uygun Değer

Kaynak: Çetinkaya, 2017: 76; Sözer ve Yavuz, 2020: 18; Yavuz ve Sözer, 2020: 15; Yavuz ve Özbay, 2020: 75; TFRS 5: par.15'ten faydalanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Yatırım amaçlı gayrimenkul başlangıçta maliyeti bedeli ile ölçülmektedir. Satın alınan yatırım amaçlı bir gayrimenkulün maliyeti; satın alma fiyatı ile bu işlemle doğrudan ilişkilendirilebilen harcamaların toplamından

oluşur. Doğrudan yapılan harcamalara örnek olarak; avukatlık hizmetlerine ilişkin ödenen ücretler, gayrimenkul alım vergisi ve diğer işlem maliyetleri gösterilebilir.

Alım sonrasında değerlendirilmede ise iki yöntem kullanılmaktadır. Bunlar maliyet yöntemi ve gerçeğe uygun değer yöntemidir. TMS 40 Standardının 32A maddesinde bir işletme;

“(a) Getirisi doğrudan doğruya yatırım amaçlı gayrimenkulleri de içeren varlıkların gerçeğe uygun değerlerine ya da söz konusu varlıkların getirilerine bağlanmış olan borçların dayandığı yatırım amaçlı gayrimenkullere ilişkin olarak, gerçeğe uygun değer yöntemini ya da maliyet bedeli yöntemini ve

(b) (a)’da yapılan seçime bağlı kalmaksızın diğer bütün yatırım amaçlı gayrimenkuller için gerçeğe uygun değer yöntemini veya maliyet yöntemini seçebilir.” denilmektedir.

Gerçeğe uygun değer konusunda TFRS 13 ve TMS 40 karşılaştırılacak olursa;

-Gerçeğe uygun değerleri belirlemek için kullanılan yöntem her iki standartta da açıklanmalıdır.

- Hem TMS 40 hem de TFRS 13, şirketlerin yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değerini belirlemede uygulanan varsayımlar hakkında bilgi vermesini zorunlu kılar.

- TFRS 13 açıklama gerekliliklerinin daha kesin olduğu ve yönetim tarafından öznel değerlendirmeye daha az yer bırakmaktadır. Ancak, TFRS 13 tüm yargıyı ortadan kaldırmaz. Örneğin, gerçeğe uygun değer ölçümünün, gözlemlenemeyen girdilerdeki değişikliklere duyarlılığının bir açıklamasının açıklanmasını, ancak girdilerdeki değişikliklerin gerçeğe uygun değerler üzerinde önemli bir etkisinin olması bekleniyorsa gerektirir. Bu ifade, yönetime “önemli” yi tanımlamada önemli ölçüde takdir yetkisi verir.

3.GAYRİMENKULLER VE GERÇEĞE UYGUN DEĞER ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE LİTERATÜR İNCELEMESİ

Dietrich ve arkadaşları (2000); İngiltere’de yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değer tahminlerinin güvenilirliğini, gerçekleşen satış fiyatları ve tarihi maliyetlerle karşılaştırmalar yaparak araştırdıkları çalışmalarında, aynı zamanda gerçeğe uygun değer tahminlerinin güvenilirliğinin firma içi ve dışı değerlendirme uzmanına göre ve denetim şirketinin itibarına (o yıl için Big6 içinde olma ya da olmama) göre değişip değişmediğini de araştırmışlardır.

Örneklemi İngiltere’de emlak sektöründe faaliyet gösteren 76 firmanın “Datastream International”dan elde ettikleri finansal tablo ve piyasa verilerine dayalı 451 firma/yl gözleminde oluşmaktadır. Gerçeğe uygun değer ile tarihi maliyet değerlerinin satış fiyatları ile karşılaştırarak yapmış oldukları analizde; gerçeğe uygun değerlerin gerçekleşen satış fiyatlarından daha düşük tahmin edildiği ve gerçeğe uygun değere göre yapılan tahminlerdeki oynaklığın tarihi maliyete göre 4 kat düşük olduğu dolayısıyla daha doğru ve tutarlı olduğu belirtilmiştir. Bu analizi parametrik olmayan Z-testi uygulayarak yapmışlardır. Diğer analizlerini, değerlendirme uzmanının türünü üç kategoriye (yalnızca harici, tamamen dâhili veya hem harici hem de dahili) ayırarak, denetçi türünü Big6 olan ve olmayan olarak ikiye ayırarak gerçekleştirmişlerdir. Yine bu testi de parametrik t-testi (ortalama için) ve parametrik olmayan Z-testi (medyan için) uygulayarak yapmışlardır.

Elde ettikleri bulgular; dış değerlendirme uzmanlarının yaptıkları değerlemenin nispeten daha güvenilir gerçeğe uygun değer tahminleri sağladığını, yine Big6 denetçileri tarafından denetlenen ve şirket içi değerlendirme uzmanı kullanan şirketlerde daha doğru gerçeğe uygun değer tahminleri sağlandığını, ancak Big6 denetçileri tarafından denetlenmeyen şirketlerde dış değerlendirme uzmanı tarafından yapılan değerlemelerin, Big6 denetçileri tarafından denetlenen ve firma içi uzmanların yaptığı değerlemeye göre daha fazla doğruluk taşıdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Cotter ve Richardson (2002) arazi, bina, ekipman, bitkiler gibi maddi duran varlıkların gerçeğe uygun değer tahminlerinde değerlemenin içsel ve dışsal olarak yapılmasına göre tahminlerin güvenilirliğini araştırırken, düşük değerlemeler yerine (ABD’de bu konuda yeterli derecede çalışma olduğu belirtilmiş) özellikle yüksek değerlemeler üzerine odaklanmışlardır. Daha önceki araştırmalarda, firmaya borç kapasitesindeki artışlar, hisse senedi piyasalarına olumlu sinyaller ve politika maliyetlerdeki düşüşler gibi faydalar sağladığının tespit edilmesi göz önünde bulundurularak hipotezlerini firmaların varlıklarının değerlerini artırmaya yönelik hareket ettikleri varsayımına dayandırmışlardır. Dolayısıyla ileri sürdükleri hipotez dış değerlendirme uzmanlarının GUD tahminlerinin daha güvenilir olduğudur. Avustralya firmalarının 1981-1999 yıllarını kapsayan dönemdeki finansal tabloları ve dipnotlarını inceleyerek toplamda 225 örneklem kullanmışlardır. İlk değerlendirme artışına sonraki değer artışlarını ekleyip azalışları çıkararak elde ettikleri tutarı yine ilk değerlendirme artışına bölmek suretiyle bir güvenilirlik endeksi ortaya koymuşlar ve bu endeks üzerinden elde ettikleri bulguları incelemişlerdir. T testi ve parametrik olmayan Mann-Whitney testi ile ulaştıkları sonuçlar, arazi ve binalar için dış değerlemelerin az ya da çok güvenilir olduğuna dair tutarlı bir kanıt olmadığı yönündedir. Bu

durumu çok değişkenli olarak incelemek için ise belirlilik endeksinin bağımlı değişken olduğu bir regresyon modelini uygulamışlardır. Ancak örneklemin sansürlenmiş olması yani bağımlı değişkenin gözlemlerinin bazılarının gözlenmemesi nedeniyle en küçük kareler yerine Tobit modeli ile regresyon denklemini analiz etmişlerdir. Elde ettikleri bulgular yine arazi ve binalar için dış değerlemelerin iç değerlemeye göre daha güvenilir tahminler sunduğuna ilişkin bir kanıt sunmamaktadır. Söz konusu iki değerlendirme arasında anlamlı bir fark yoktur.

Yöntem Açıklaması: Mann-Whitney testi normal dağılım özelliği göstermeyen bir dağılımda iki bağımsız grup ortalamalarını karşılaştırmak amacıyla kullanılan non-parametrik bir yöntemdir. Bu test genellikle küçük örneklem gruplarının analizinde kullanılır. Ayrıca Mann-Whitney testi Student t testinin ön şartları yerine gelmediğinde kullanılan alternatif bir non-parametrik testtir.

Değerlendirme: Dietrich ve arkadaşları (2000)'nin bulgularıyla karşılaştırıldığında sonuçlar uyumlu olmamakla beraber; bu çalışmada arazi ve bina değerlemeleri, diğerinde yatırım amaçları gayrimenkul değerlemelerinin kullanılması ve Cotter ve Richardson (2002)'nin örnekleminde yalnızca yukarı yönlü değerlemeleri dikkate alması nedeniyle farklı sonuçlara ulaşılmamasının normal olduğu düşünülebilir.

Danbolt ve Rees (2008) çalışmalarında, İngiliz gayrimenkul ve yatırım fonu firmalarının, GAAP (genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri), tarihi maliyet ve gerçeğe uygun değer temel alarak yapmış olduğu değerlemeleri değer ilişkisi ve açısından karşılaştırmışlardır. Örneklemi 1993-2002 dönemini kapsayan 446 gayrimenkul ve 915 yatırım şirketi firma/yıl gözleminden oluşmaktadır. Feltham and Ohlson modelini temel alarak regresyon denklemleri oluşturmuşlardır. Yöntem olarak panel veri analizi kullanılmış ve regresyon denklemi Pooled OLS ile tahmin edilmiş dolayısıyla sabit etkiler modelinin kullanıldığı söylenebilir. Elde edilen bulgulara göre değer ilişkisi açısından gayrimenkul şirketleri için, gerçeğe uygun değer kazançları, hisse fiyatlarındaki yıllık değişiklikleri açıklamada hem GAAP hem de tarihi maliyete göre değerlendirme gelirlerinden daha üstündür.

Yöntem açıklaması: Panel veri analizi zaman serileri ve yatay kesit gözlemlerin birleştirilerek analiz edildiği yani yatay kesit gözlemlerin zaman içerisindeki hareketlerinin analiz edildiği bir yöntem olup araştırmalarda çokça kullanılmaktadır. Panel veri analizi zaman serisi ve yatay kesit analizlerin dezavantajlarını da ortadan kaldırmaktadır. Panel veri analizi ile karmaşık davranış modelleri incelenebilir, zaman içinde değişen dinamikler araştırılabilir, gözlenemeyen etkiler daha iyi belirlenip ölçülebilmekle birlikte

daha az doğrusal bağlantı, daha fazla serbestlik derecesi ve daha fazla etkinlik sunmaktadır (Tarı, 2018, s.475-476).

Lourenço ve Curto (2008) ise Fransa, Almanya, İsveç ve İngiltere’de borsada kote gayrimenkul şirketlerinin, yatırım amaçlı gayrimenkullerinin muhasebeleştirilen maliyetinin, muhasebeleştirilmiş gerçeğe uygun değerinin ve açıklanan gerçeğe uygun değerinin yatırımcılar tarafından farklı fiyatlandırılıp fiyatlandırılmadığını araştırmaktadır. Örneklemeleri, 2005-2008 dönemini kapsayan Birleşik Krallık (93), Fransa (55), Almanya (40) ve İsveç (36) olmak üzere 224 firma/yıl gözleminde oluşmaktadır. Bu çalışmada da Feltham and Ohlson modelini temel alarak regresyon denklemleri oluşturmuşlardır. Regresyon denklemleri değişen varyans problemini bertaraf etmek adına ağırlıklandırılmış en küçük kareler (WLS) ile tahmin edilmiştir. **Elde ettikleri bulgulara göre;**

- Yatırım amaçlı gayrimenkullerin muhasebeleştirilen maliyetleri ve muhasebeleştirilen gerçeğe uygun değerleri için değer ilişkisi mevcuttur. Yani yatırımcılar maliyet modeli ve gerçeğe uygun değer modeli altında muhasebeleştirilen tutarların ayırımını yapabilmektedir.

- Aynı şekilde yatırımcılar muhasebeleştirilen maliyet değeri ve açıklanan gerçeğe uygun değer tutarlarının ayırımını yapabilmektedir.

- Benzer şekilde muhasebeleştirilen gerçeğe uygun değer ve açıklanan gerçeğe uygun değer için değer ilişkisi mevcuttur. Yani yatırımcılar muhasebeleştirilen gerçeğe uygun değer ve açıklanan gerçeğe uygun değer tutarlarının ayırımını yapabilmektedir.

- Ülke karşılaştırması açısından da her dört ülkede de muhasebeleştirilen gerçeğe uygun değer için değer ilişkisi mevcuttur.

Değerlendirme: Hem temelde kullanılan yöntem hem de araştırma sorularına bakıldığında bu çalışma Danbolt ve Rees (2008)’in çalışmasıyla paralellik göstermektedir. Elde edilen bulgular da uyumludur. Danbolt ve Rees (2008)’in çalışması uyum öncesi yılları kapsarken, bu çalışmada Uluslararası Muhasebe Standardı (International Accounting Standard- IAS 40 uyum sonrası (2005) sonrası dönem incelenmekte, dolayısıyla İngiltere için bir değişikliğin olmadığı söylenebilir. Ancak bu çalışmada hangi yöntemin değer ilişkisini daha iyi açıkladığına ilişkin bir analizde bulunulmadığı görülmektedir. Danbolt ve Rees (2008) her bir değerlendirme yöntemine göre net gelirleri ayrı birer bağımsız değişken olarak modele dâhil ederken, bu çalışmada değerlendirme yöntemleri birer kukla değişken olarak modellerde yer almıştır.

So ve Smith (2009) yapmış oldukları çalışmada, Hong Kong'da gayrimenkul sektöründe faaliyet gösteren borsaya kote firmaların yatırım amaçlı gayrimenkullerinin gerçeğe uygun değerlemelerinin değer ilişkisini araştırmaktadırlar. 92 şirketin 2004-2006 dönemindeki finansal tabloları ve hisse senedi verileri kullanılarak Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (International Financial Reporting Standard-IFRS)'na uyum kapsamında "Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller" standardının kabulü öncesi ve sonrasıyla değerlendirilmiş, standardın kabulüyle yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değerlerindeki değişikliklerin gelir tablosunda gösterilmeye başlanılmasının değer ilişkisi analiz edilmiştir. Çalışmada yöntem olarak olay çalışması öngörülmüş, kısa pencere olay çalışması yaklaşımı ve daha uzun pencere getiri ilişkilendirmeleri yaklaşımı olmak üzere iki yaklaşım kullanılmıştır. Kısa pencere olay çalışması yaklaşımı, finansal tablo bilgileri yeni ve beklenmedik bir durum içeriyorsa bir şirketin finansal tablolarının yayınlanmasına yanıt olarak, yatırımcıların bunu sinyal olarak algılayıp bu bilgileri analiz edeceği bu nedenle de şirketin hisse fiyatlarında hareketlenmelere neden olacağı perspektifine dayanmaktadır. Çalışmada, raporların ilan edildiği gün, bilgilerin halka açık hale geldiği gün olarak belirlenmiş ve üç günlük kısa olay penceresi tanımlanmıştır. Raporların duyurulması dışında şirkete özgü olayların bu üç günlük sürede nispeten az olacağı düşünülerek oluşabilecek anormal getirilerden açıklanan muhasebe bilgilerinin sorumlu olacağı düşünülmektedir. 3 günlük anormal getirinin bağımlı değişken olarak kullanıldığı bir regresyon denklemi ile analiz yapılmıştır. İkinci yaklaşım olarak getiri penceresi 12 ay olarak belirlenerek uzun vadeli analiz yapılmak istenmiştir. Bu durumda hisse fiyatları, sadece muhasebe bilgilerini değil mevcut tüm bilgileri yansıtmaktadır. Bu nedenle buradan yalnızca raporlanan muhasebe bilgilerinin ve anormal getirinin ilişkili olduğu sonucunun çıkarılabileceği belirtilmiştir. Uzun pencere için aynı regresyon denklemi kullanılmış olup tek fark 3 günlük anormal getiri 12 aylık getiri kullanılmıştır. **Elde ettikleri bulgulara bakıldığında;**

- Tanımlayıcı istatistiklerde ilgi çeken bir bulgu olarak yatırım amaçlı gayrimenkullerin toplam varlıklara oranı standart öncesi 0.345 iken standart sonrası 0.403'e yükselmiştir.

- Kısa pencere olay çalışması bulguları, standart sonrası yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değerindeki değişikliklerin gelir tablosunda sunumunun, yatırımcılar için standart öncesi sunumdan daha bilgilendirici olduğu, dolayısıyla yatırımcıların gelir tablosunda yer alan bilgilere cevap vererek anormal getirilere neden olduğu yönünde kanıtlar sunulmaktadır.

- Uzun pencereci olay çalışması bulguları, standart sonrası yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değerindeki değişikliklerin gelir tablosunda sunumunun yıllık düzeltilmiş hisse senedi getirileri ile ilişkili olduğu yönünde kanıtlar sunmaktadır.

Değerlendirme: Piyasa yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değer değişikliği bilgilerine önemli bir fiyat tepkisi göstermektedir. Uzun dönemde ise hisse senedi getirileri ile yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değerinin gelir tablosunda sunulması arasında önemli bir ilişki mevcuttur. Elde edilen sonuçlar, Lourenço ve Curto (2008)'nin bulguları ile uyumludur. Her iki çalışmada örneklemelerinin borsada kote gayrimenkul şirketlerinden oluşması, IFRS'ye uyum kapsamında yatırım amaçlı gayrimenkuller standardının kabulü öncesi ve sonrasını ele aldığı düşünüldüğünde, farklı piyasalarda farklı ampirik yöntemler kullanarak benzer bulgular elde etmişlerdir.

Kvaal ve Nobes (2010) çalışmalarında, şirketlerin IFRS kapsamında kullandıkları muhasebe politikaları açısından ülkeler arasında sistematik farklılıklar olup olmadığı, eğer varsa IFRS'ye geçişte politikaların nasıl seçildiğinin açıklanması sorularının üzerine yoğunlaşarak Avustralya, Fransa, Almanya, İspanya ve İngiltere'de faaliyet gösteren şirketlerin finansal raporlarını incelemişlerdir. Hipotezlerini önceki literatürden yola çıkarak, şirketlerin UFRS kapsamında mümkün olduğunda önceki ulusal uygulamalarına devam etme eğiliminde oldukları üzerine kurmuşlardır. Örneklem olarak söz konusu 5 ülkede borsada kote toplam 232 şirketin 2005-2006 dönemini kapsayan raporları analiz edilmiştir.

Gayrimenkullerin içinde bulunduğu duran varlıklar için; Sadece Avustralya'da ve İngiltere'de serbestçe yeniden değerlemeye izin verilmesi nedeniyle buna ilişkin hipotez şu şekildedir:

H10: Avustralya ve Birleşik Krallık şirketleri, PPE (property-plant-equipment)'leri gerçeğe uygun değer üzerinden ölçmeye diğerlerinden daha meyillidir.

Yatırım amaçlı gayrimenkuller için ise; Fransa, Almanya ve İspanya'da IFRS öncesi tarihi maliyet esasına göre ölçüm yapılması, Avustralya'da seçim serbestisi olması, İngiltere'de ise sürekli değerlemenin zorunlu olması nedeniyle buna ilişkin hipotez şu şekildedir:

H11: Yatırım amaçlı gayrimenkulleri gerçeğe uygun değerle ölçme eğilimi İngiltere, Avustralya ve Kıta Avrupası sırasıyla azalacaktır.

Hipotezleri test etmek için yöntem olarak ki-kare testi ve binomial test kullanmışlardır. Elde ettikleri bulgular söz konusu ülkelerdeki şirketlerin

önceden uyguladıkları yöntemleri devam etme eğiliminde olduklarını göstermekte olup önceki literatürle uyumludur.

Yöntem açıklaması: Ki-kare testi gözlem değerlerinin genel olarak beklenen değerlerden farklı olup olmadığını test eden non-parametrik bir testtir. Ayrıca iki veya daha çok grup arasında fark olup olmadığının testinde, iki değişken arasında ilişki olup olmadığının testinde, gruplar arası homojenlik testinde, örneklemden elde edilen dağılımın istenen bir teorik dağılıma uyup uymadığının testinde (Uyum iyiliği testinde) de kullanılmakta olup Veriler, oranlar veya yüzdelikler olarak ifade edilmişse testin uygulanması mümkün değildir (Nakip ve Yaraş, 2017, s. 374–379).

Quagli ve Avallone (2010) Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya, İspanya ve İsveç'te faaliyet gösteren gayrimenkul şirketleri üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında (i) hem politika maliyetlerin azaltılması hem de borç verenin korunması açısından verimlilik (ii) bilgi asimetrisi ve (iii) yönetsel fırsatçılık yaklaşımları açısından hipotezler geliştirerek analizlerini gerçekleştirmişlerdir. Buna göre aşağıdaki hipotezleri öne sürmüşlerdir:

H1: Şirketin IFRS'ye geçmeden önce kaldırılacak oranının yüksek olması durumunda gerçeğe uygun değer seçme olasılığı azalmaktadır.

H2: Gerçeğe uygun değeri seçme olasılığı firmanın büyüklüğü ile azalmaktadır.

H3a: Gerçeğe uygun değeri seçme olasılığı, hisse senedinin piyasa değeri ile defter değeri arasındaki fark arttıkça yükselmektedir.

H3b: IFRS 1 seçimi olarak tarihsel maliyeti seçme olasılığı, hisse senedinin piyasa değeri ile defter değeri arasındaki fark arttıkça yükselmektedir.

H4: Yöneticiler artışları kullanarak rapor edilen kazançların değişkenliğini azaltırsa, gerçeğe uygun değer seçme olasılığı azalmaktadır.

Yöntem olarak multinominal lojistik regresyon uygulayarak analizlerini gerçekleştirmişlerdir. Modelde karşılaştırılacak referans kategorisi olarak tarihi maliyet belirlenmiş olup ($Y = 0$), log formları ise yatırım amaçlı gayrimenkullerin IFRS1 seçeneği ile tarihi maliyet kullanılarak yeniden değerlendirilmesi ($Y = 1$) ve gerçeğe uygun değer kullanılması ise ($Y = 2$) ile olarak belirlenmiştir.

Örneklemlerini 2005-2007 dönemi için, IFRS öncesi yatırım amaçlı gayrimenkuller için GUD'a izin vermeyen söz konusu ülkelerde faaliyet gösteren borsaya kote 76 gayrimenkul şirketi oluşturmaktadır.

Elde ettikleri bulgulara göre;

- Genel olarak bilgi asimetrisi, verimlilik ve yönetsel fırsatçılığın gerçeğe uygun değer seçimini açıkladığı belirtilmektedir.
- Politika maliyetlerinin göstergesi olarak firma büyüklüğünün gerçeğe uygun değeri kullanma olasılığını azalttığı görülmüştür. Diğer bir gösterge olan kaldırıcın ise gerçeğe uygun değer seçimini etkilemediği görülmüştür.
- Piyasa / Defter değeri oranının gerçeğe uygun değer seçimi ile ters ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Piyasa/defter değeri oranı daha büyük olan firmaların (bilgi asimetrisi) gerçeğe uygun değeri seçme olasılıklarının daha düşük olduğu belirtilmiştir.
- Kazançları yumuşatma faaliyetleriyle ortaya çıkan yönetsel fırsatçılık, gerçeğe uygun değer seçimi ile ters ilişkilidir. Yani IFRS kabulü öncesi kazançları fırsatçı bir şekilde düzelten firmaların gerçeğe uygun değer modelini seçme olasılığı daha düşüktür.

Yöntem açıklaması: Lojistik regresyon, gözlemleri tahmini gruplarla eşleştirmek ve bağımsız değişkenlerle ilişkilerini incelemek için kullanılan bir yöntemdir. Ayırma analizinde bağımsız değişkenlerin normal dağılımı varsayımı yer alırken, çoklu regresyon yöntemi kategorik değişkenler için kullanılamamaktadır. Bu nedenle lojistik regresyon daha esnek bir yöntem olarak avantaj sağlar. Bağımlı değişken iki durum içeriyorsa ikili lojistik regresyon yöntemi, ikiden fazla durum içermekte ise çoklu lojistik regresyon yöntemi kullanılmaktadır. Ancak bağımlı değişkende durum sayısı arttıkça sonuçların analizi güçleşmektedir (Nakip ve Yaraş, 2017, s.420).

Cairns ve arkadaşları (2011) çalışmalarını aşağıda belirtilen araştırma soruları çerçevesinde gerçekleştirmişlerdir;

- Zorunlu IFRS gerçeğe uygun değer gereklilikleri gerçeğe uygun değer ölçümü kullanımını artırır mı?
- Zorunlu IFRS gerçeğe uygun değer gereklilikleri önceki ulusal genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ile karşılaştırıldığında ülkeler içinde ve arasında karşılaştırılabilirliği artırır mı?
- IFRS, şirketlerin gerçeğe uygun değer ölçümü ile geçmiş maliyete dayalı ölçüm arasında seçim yapmalarına izin verdiğinde, gerçeğe uygun değer ölçümünün kullanımını artırır mı?
- IFRS, şirketlerin gerçeğe uygun değer ölçümü ile geçmiş maliyete dayalı ölçüm arasında seçim yapmalarına izin verdiğinde seçimin ülke içi karşılaştırılabilirlik üzerindeki etkisi nedir?

Çalışmada 22 sektörden İngiltere'den 114 ve Avustralya'dan 114 olmak üzere toplam 228 büyük şirketin, ilk IFRS raporlama dönemi ile ulusal genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri altında sunulan son dönem konsolide finansal tabloları incelemiştir. Çalışmanın hipotezleri araştırma soruları ekseninde şöyle belirlenmiştir:

H1: Gerçeğe uygun değer ölçümü için zorunlu IFRS gereklilikleri (a) ulusal, (b) ülke içinde ve (c) İngiltere ve Avustralya'daki şirketler için ülkeler arası karşılaştırılabilirlikte artış sağlar.

H2: UFRS'nin gerçeğe uygun değer ölçümü seçenек olarak sunması (a) ulusal, (b) ülke içinde ve (c) İngiltere ve Avustralya'daki şirketler için ülkeler arası karşılaştırılabilirliği azaltır.

Çalışmada yöntem olarak ise Taplin (2004)'in, van der Tas (1988) tarafından geliştirilen H, C ve I endekslerini genişleterek birçok spesifik indeks içeren esnek bir çerçeve olarak geliştirdiği T endeksleri kullanılmıştır. T endekslerinin sağladığı esneklik, farklı politika seçimleri için farklı endekslerin kullanılmasına veya seçilen endekse göre sonuçların duyarlılığının incelenmesine ve belirli bir durum için belirli bir endeksin hesaplanmasına imkan verir. Analiz sonucu elde ettikleri bulgular gayrimenkul ve yatırım amaçlı gayrimenkul açısından değerlendirildiğinde;

- Gayrimenkuller için sadece 6 (% 5) İngiliz ve 12 (% 11) Avustralya şirketinin ulusal GAAP kapsamında yeniden değerlendirme modelini kullandığı buna karşılık 3 İngiliz ve 8 Avustralya şirketinin IFRS kapsamında yeniden değerlendirme modelini kullandığı belirtilmiştir. IFRS'ye geçiş ile 3 İngiliz ve 4 Avustralya şirketinin GAAP kapsamında yeniden değerlendirme modelini kullanmayı bıraktığı görülmüştür.
- Yatırım amaçlı gayrimenkuller açısından bakıldığında şirketlerin çoğunun gerçeğe uygun değer yöntemini kullandığı görülmektedir. Avustralya'da 17 şirket hem ulusal GAAP hem de IFRS kapsamında gerçeğe uygun değer yöntemini kullanırken yalnızca bir şirket maliyet yöntemini kullanmıştır. İngiltere'de 15 şirketin tamamının, ulusal GAAP kapsamında gerçeğe uygun değer (maliyet yöntemine izin verilmiyordu) yöntemini kullandığı görülmektedir. IFRS kapsamında İngiltere'de 17 şirketin gerçeğe uygun değer, 6 şirketin ise maliyet yöntemini kullandığı görülmektedir.
- Bu bağlamda Avustralya için ulusal karşılaştırılabilirlikte bir değişiklik olmadığı, İngiltere için ulusal karşılaştırılabilirlikte önemli bir düşüş yaşandığı bunu da şirketlere seçenек sunulmasından ileri geldiği şeklinde yorumlanmıştır.

Nellessen ve Zuelch (2011) çalışmalarında yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değer tahminlerinin net varlık değerinden (NAV) sapmasını araştırmaktadırlar. Örneklemi Avrupa’da gayrimenkul sektöründe faaliyet gösteren 76 Avrupa firmanın 179 firma/yıl gözleminden oluşmakta, 2005-2007 dönemini kapsayan ve hem Datastream / Worldscope veritabanından alınan veriler hem de elle toplanan verileri kullanarak NAV’den sapma modeli belirlenerek ve tahmin edilmiştir. Çalışmada NAV’daki sapmaların IFRS gerçeğe uygun değer tahminleri için güvenilirlik eksikliğiyle doğrudan bağlantılı olduğunu varsayılmıştır ve GUD tahminlerinin güvenilirliği üzerinde durulmuştur. Çalışmada yöntem olarak dengesiz panel veri analizi kullanılmaktadır.

Elde edilen bulgulara göre;

- Bir gayrimenkul şirketinin piyasa değerinin, yatırım amaçlı gayrimenkul portföyünün NAV’den sapmalarının, raporlanan yatırım amaçlı gayrimenkul değerlerinin güvenilirlik derecesi ile ilişkili olduğu görülmüştür.
- Sapmaların, rapor edilen yatırım amaçlı gayrimenkul gerçeğe uygun değerlerinin düşük güvenilirliği ile birlikte artış gösterdiği, kurumsal yatırımcılar veya içeriden sahiplenmenin yüksek olduğu şirketlerin ve yüksek kaldıraç oranının sapmaları azaltma eğiliminde olduğu görülmüştür.

Christensen ve Nikolaev (2013) çalışmalarında finansal olmayan varlıklar için gerçeğe uygun değer ve tarihi maliyet yöntemlerinin kullanımına ilişkin tercihlerin işletmelerin seçimine bırakıldığı bir ortamda hangi yöntemin kullanıldığı ve iki yöntem arasındaki geçişleri ve değerlendirme yöntemlerinin kullanımına ilişkin kararları etkileyen faktörleri incelemiştir. Almanya ve İngiltere’de faaliyet gösteren 1.539 firmanın 2005-2006 dönemini kapsayan verilerini analiz etmişlerdir. Çalışmanın hipotezleri şu şekildedir;

H1: Gerçeğe uygun değer, IFRS’nin benimsenmesinden sonra İngiltere’de Almanya’dan daha fazla kullanılması muhtemeldir.

H2: Yöneticilerin fabrika, ekipman ve maddi olmayan varlıklardan ziyade gayrimenkuller için gerçeğe uygun değer muhasebesini seçmesi daha olasıdır.

H3: Varlık değerindeki değişikliklerin zamanında finansal tablolarla alınmasında performans ölçümünü kolaylaştırdığında gerçeğe uygun değer kullanılması daha olasıdır.

H4: Gerçeğe uygun değer muhasebesinin borç finansmanına dayalı bir ilişkisi vardır.

Yatay kesit örnekleme bakıldığında gayrimenkuller için çok az sayıda İngiliz firmasının (%5) IFRS sonrası GUD’u tercih ettiği görülmektedir. Bu durum Cairns ve arkadaşları (2011)’nin bulgularıyla uyumludur. İlginç bir bulgu olarak ulusal GAAP kapsamında gerçeğe uygun değer kullanan firmaların % 44’ünün IFRS sonrası tarihsel maliyet yöntemine geçmiştir. Yatırım amaçlı gayrimenkuller için bakıldığında çoğunun IFRS sonrası GUD yöntemini benimsediği görülmüştür. Gayrimenkuller açısından yine çok az sayıda Alman firmasının (%1) IFRS sonrası GUD’u tercih ettiği görülmekte olup bu durumun İngiltere ile karşılaştırıldığında H1 hipotezini doğruladığı görülmektedir. Ayrıca GUD kullanan şirketlere bakıldığında % 93’ünün gayrimenkul için GUD kullandığı görülmekte bu durum da H2 hipotezini desteklemektedir.

H3 hipotezini elde ettikleri regresyon denklemi ile test etmişler, yatırım amaçlı gayrimenkulün gerçeğe uygun değerinin gayrimenkul endüstrisindeki ekonomik performansın üstün bir ölçüsü olduğu yönünde kanıtlara ulaşmışlardır.

Aynı şekilde bulgular, borç finansmanına daha fazla güvenen şirketlerin, yatırım amaçlı gayrimenkul için gerçeğe uygun değer muhasebesini seçme olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sonuçlar, H4 hipotezini desteklemektedir.

Genel olarak finansal olmayan varlıkların değerlendirilmesinde seçim söz konusu ise tarihsel maliyet yönteminin tercih edildiği, bu seçimin gerçeğe uygun değer tahminleri oluşturmanın maliyetlerinden kaynaklandığı ileri sürülmüştür.

Koçyiğit (2013) ise çalışmasında Türkiye Muhasebe Standardı (TMS) 40 “Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller” kapsamında İMKB’de işlem gören 259 adet şirketin 31.12.2012 tarihli finansal tabloları ve finansal tablo dipnotlarını incelemiş, yatırım amaçlı gayrimenkullere ilişkin olarak seçilen muhasebe politikaları ve TMS 40 gereği finansal tablo dipnotlarında açıklanması gereken bazı önemli hususların açıklanıp açıklanmadığını araştırmıştır. Elde edilen bulgular şu şekildedir:

- Yatırım amaçlı gayrimenkullerin ilk muhasebeleştirilmesine ilişkin olarak, işletmelerin çoğunluğunun (% 64 oranla) bu konuda bilgi vermediği, % 36’sının ise maliyet bedeli ile değerlendirdiği belirtilmiştir. Bilgi vermeyen %64’lük kesimin, standarda göre ilk muhasebeleştirmede maliyet bedelinin kullanılacak olması nedeniyle bilgi verme ihtiyacı hissetmediği düşünülebilir.

- Yatırım amaçlı gayrimenkullerin izleyen dönemlerde değerlemesine bakıldığında, işletmelerin % 46'sının maliyet yöntemini, % 49'unun gerçeğe uygun değer yöntemini kullandığı belirtilmiştir. İşletmelerin % 5'i ise bu konuda bilgi verildiği görülmüştür.
- Maliyet yöntemini uygulayan işletmelerin % 67,5'inin yatırım amaçlı gayrimenkullerinin gerçeğe uygun değerini belirttikleri, % 32,5'inin ise bu konuda hiçbir bilgi vermedikleri görülmüştür. Gerçeğe uygun değeri belirten işletmelerden % 55,6'sı gerçeğe uygun değer bağımsız değerlendirme uzmanı tarafından belirlendiğini belirtirken, % 22,2'si gerçeğe uygun değer bağımsız uzmanı tarafından belirlenmediğini belirtmiştir. İşletmelerin % 22,2'si de bu konuda bilgi vermemiştir.
- Yatırım amaçlı gayrimenkullerini izleyen dönemlerde GUD yöntemi ile değerleyen işletmelerin %86'sı bağımsız değerlendirme uzmanı kullanırken, % 14'ünün herhangi bir bilgi vermediği görülmüştür. Buradan GUD'u seçen işletmelerin büyük çoğunluğunun bağımsız bir değerlendirme uzmanı kullandığı söylenebilmektedir.

Değerlendirme: Çalışmada her ne kadar IFRS öncesi ve sonrası karşılaştırma yapılmadan yalnızca IFRS ortamında analiz yapılmış olsa da sonuçlar karşılaştırıldığında Cairns ve arkadaşları (2011) ve Christensen ve Nikolaev (2013) bulguları ile uyumlu şekilde yatırım amaçlı gayrimenkuller açısından IFRS kapsamında işletmelerin çoğunluğunun GUD yöntemini tercih ettiği söylenebilir. Ancak gayrimenkul sektöründeki firmaların incelendiği çalışmalarda GUD kullanma eğiliminin çok daha yüksek olduğu görülmektedir.

Nobes ve Stadler (2013) çalışmalarında muhasebe sınıflandırmalarının keyfi olup olmadığını, manipüle edilip edilmediklerini ampirik olarak araştırmayı amaçlamışlardır. IFRS kapsamında 12 ülkeden (Avustralya, Kanada, Çin, Fransa, Almanya, Hong Kong, İtalya, Güney Afrika, Güney Kore, İspanya, İsviçre ve İngiltere) borsaya kote edilmiş şirketlerin 2011 yılı uygulamaları değerlendirme kapsamına alınarak belirlenen 14 konuda gözlemlenebilir muhasebe politikaları incelenmiştir. Toplamda 514 firmanın 5689 politika tercihi analiz edilmiştir. Genel olarak küçük istisnalar dışında, sınıflandırmaların tek tek ülkeler veya sektörler hariç tutulduğunda çok daha tutarlı olduğu bu nedenle, IFRS tercihlerine dayalı sınıflandırmamızın esasen keyfi olmadığı sonucuna varmışlardır. Gayrimenkuller açısından elde ettikleri bulgulara bakılacak olursa;

- Gayrimenkuller için Avustralya (% 10), Kanada (% 10), Hong Kong (% 5) ve İngiltere (% 10)'de yeniden değerlendirme modelinin

kullanıldığını, diğer ülkelerin hiçbirinde ise yeniden değerlendirme modelinin kullanılmadığı sonucuna varmışlardır.

- Yatırım amaçlı gayrimenkuller açısından ise, İtalyan firmaların hiçbirinin gerçeğe uygun değer modelini kullanmadığı, diğer ülkelerde kullanım oranının ise % 3 (Güney Kore) ile % 94 (Hong Kong) arasında değişkenlik gösterdiğini belirlemişlerdir.

Değerlendirme: Yukarıda belirtildiği gibi yatırım amaçlı gayrimenkuller açısından bakıldığında gayrimenkul sektörüne odaklanan çalışmalar, gerçeğe uygun değer modelinin bu sektörde esas yaklaşım olarak tercih edildiği dolayısıyla kullanım oranının yüksek olduğu görülmektedir. Bu bakımdan bu çalışma için yatırım amaçlı gayrimenkullerde GUD kullanımının çok farklı oranlarda bulunması araştırmanın sektör ayrımı yapmadan yapılmış olmasından ileri geldiği şeklinde yorumlanabilir.

Goncharov ve arkadaşları (2014) çalışmalarında gerçeğe uygun değer raporlamasının ve niteliklerinin denetim ücretleri üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Örneklem olarak Avrupa'da faaliyet gösteren gayrimenkul firmalarının 2001-2008 dönemlerini kapsayan 2717 firma/yıl gözlemi kullanmışlardır. Yöntem olarak probit regresyon analizi kullanmışlardır.

Yazarlar gayrimenkul denetim ortaklarıyla yapılan görüşmelerde, gayrimenkul varlıkları için gerçeğe uygun değerlerin ya 2. seviye ya da 3. seviye girdilerle gerçekleştirildiğini tespit etmişler dolayısıyla gerçeğe uygun değer raporlamasının yönetim tahminlerine önemli ölçüde takdir yetkisi verdiğini bu nedenle denetçilerin itibar riski, dava riski veya her ikisine ilişkin değerlendirmelerini ve sonuç olarak gerçeğe uygun değer tahminlerini doğrulama çabalarını artırmalarına yol açabileceğini belirtmişlerdir. Ancak amortisman tabi maliyet esaslı raporlamanın bileşen amortismanı ve değer düşüklüğü testi gibi gayrimenkul endüstrisindeki denetim sürecine potansiyel karmaşıklık ve belirsizlik getiren iki özelliğe sahip olduğu bu nedenle de daha yüksek denetim maliyetlerine yol açabileceğini öne sürmüşlerdir. Buradan hareketle hipotezlerini aşağıdaki gibi kurmuşlardır;

H1A: Denetim ücretleri, birincil işletme varlıklarına amortisman tabi tutulmuş maliyet ile gerçeğe uygun değer raporlaması uygulayan firmalar için farklılık gösterir.

H1B: Değer düşüklüğü, birincil işletme varlıklarını amortisman tabi tutulmuş maliyet altında rapor eden firmalar için daha yüksek denetim ücretlerine yol açar.

H2A: Denetim ücretleri, gerçeğe uygun değerdeki birincil işletme varlıklarının daha düşük bir oranına kıyasla daha yüksek bir oran rapor eden firmalar için farklılık gösterir.

H2B: Denetim ücretleri, ölçülmesi daha zor gerçeğe uygun değerlere sahip firmalar için daha yüksektir.

H2C: Denetim ücretleri, varlıkların gerçeğe uygun değerini bilançoda raporlayan firmalarda, dipnotlarda açıklayan firmalara göre daha yüksektir.

H2D: Denetim ücretleri, harici değerlendirme uzmanı kullanılarak elde edilen gerçeğe uygun değer üzerinden raporlayan firmalar için harici değerlendirme uzmanı kullanmayan firmalara göre daha düşüktür.

Genel olarak elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

- Gayrimenkullerini amortismanına tabi maliyet üzerinden raporlayanlara kıyasla, gerçeğe uygun değeri kullanarak raporlayan firmalar için denetim ücretlerinin daha düşük olduğu bulunmuştur.
- Değer düşüklüklerinin, amortismanına tabi tutulmuş maliyet kullanan firmalar için yüksek denetim ücretlerinin başlıca nedeni olduğu belirtilmiştir.
- Denetim ücretlerinin, firmaların gerçeğe uygun değere geçişle birlikte düştüğü, gerçeğe uygun değer ölçümünün karmaşıklaşması bilançoda raporlanması durumunda yükseldiği görülmüştür.
- Denetim ücretlerinin harici değerlendirme uzmanı kullanılmasıyla azalacağı yönündeki varsayımları için ise kanıt bulamamışlardır.

Değerlendirme: Dietrich ve arkadaşları (2010) gerçeğe uygun değer ile yapılan değerlemelerin daha muhafazakar olduğu ve oynaklığının çok daha az olduğunu belirtmişler dolayısıyla hesaplanan değerlerin güvenilirliğine vurgu yapmışlardır. Bu durum denetimi gayrimenkul şirketleri için daha kolay hale getirebileceği dolayısıyla da denetim ücretlerinde düşüş yaşanabileceği şeklinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen sonuçlar önceki literatürle uyumluluk göstermektedir denilebilir. Diğer taraftan denetim ücretlerinin harici değerlendirme uzmanı kullanılmasıyla azalacağı, bir önceki sonuç düşünüldüğünde, sonucunun elde edilememesi Dietrich ve arkadaşları (2010)'nın Big6 denetçileri tarafından denetlenmeyen şirketlerde dış değerlendirme uzmanı tarafından yapılan değerlemelerin, Big6 denetçileri tarafından denetlenen ve firma içi uzmanların yaptığı değerlemeye göre daha fazla doğruluk taşıdığı bulgusu da değerlendirildiğinde düşündürücüdür.

Liang ve Riedl (2014), yatırım amaçlı gayrimenkullerin IFRS kapsamında GUD ile değerlendirildiği İngiltere ile kendi standartları kapsamında tarihi maliyet ile değerleyen ABD gayrimenkul firmalarının 2002-2010 dönemini kapsayan verilerini inceleyerek iki analiz tahmininin; bilanço tabanlı tahmin NAV ve gelir tablosuna dayalı tahmin EPS (hisse başına kazanç), doğruluğunu farklı şekilde etkileyip etkilemediğini araştırmışlardır. Örneklemi; NAV analizi için ABD 'den 614 İngiltere'den 140 olmak üzere toplam 754 firma/yıllık gözlemi, EPS analizi için ise ABD'den 587 ve İngiltere'den 241 olmak üzere toplam 828 firma/yıl gözleminden oluşmaktadır. Oluşturdukları regresyon denklemlerini panel veri analizi ile tahmin etmişlerdir.

Yazarlar GUD'un açıklamalarda temel varlık değerlerine ilişkin özel bilgileri ortaya koyması ve analistler bu bilgileri tahminlerine dahil ederek daha doğru tahminler sağlayacağını bu nedenler gereğince uygun değerleri sağlayan firmalar için NAV tahminlerinin daha yüksek doğruluğa sahip olacağını varsaymışlardır. Yani, İngiltere'de faaliyet gösteren firmalar için NAV tahminlerinin daha yüksek doğruluğa sahip olması beklenmiştir. İkinci olarak, gerçeğe uygun değerleri sağlayan firmalar için bu nispeten daha yüksek NAV doğruluğunun, gerçeğe uygun değer ile tarihsel maliyet raporlama modellerinin yakınsama olasılığının yüksek olduğu durumlarda zayıflayacağını varsaymışlardır. Böyle bir ortamı temsil etmek için, hem İngiltere hem de ABD'deki gayrimenkul varlıklarının önemli ölçüde azaldığı mali krizi kullanmışlardır. Üçüncü olarak, IFRS kapsamında gerekli olan GUD raporlamasının, gerçekleştirilmemiş kazançları ve zararları gibi ilişkilendirilmemiş kalemleri içerdiğinden net geliri tahmin etmedeki artan zorluk nedeniyle, analistlerin EPS tahminlerinin doğruluğunu azaltacağını varsayarak hipotezlerini bu varsayımların üzerine kurmuşlardır.

Elde edilen sonuçlar, üç tahminin de tamamını doğrulamaktadır. İngiltere firmaları için NAV tahminlerinin ABD firmalarına göre daha doğru olduğunu görülmüştür. Yine NAV doğruluğunun Bu durumun kriz döneminde gerçeğe uygun değer ve tarihi maliyet raporlama modellerinin yakınsamasıyla tutarlı olarak zayıfladığı görülmüştür. Son olarak, ABD firmalarının İngiltere firmalarına göre daha yüksek EPS tahmin doğruluğu sağladığı görülmüştür.

Değerlendirme: Çalışmada elde edilen bulgulara bakıldığında, NAV'daki sapmaların yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değerinin güvenilirliği ile ilişkili olduğu (güvenilirlik arttıkça NAV sapması azalmakta) yönünde kanıtlar sunan Nellesen ve Zuelch (2011) bulgularıyla paralellik arz ettiği söylenebilir.

Taplin, Yuan ve Wei (2014) Çin'de faaliyet gösteren borsada kote 96 şirketin yatırım amaçlı gayrimenkulleri için gerçeğe uygun değer muhasebesinin kullanımını 2008 yılsonu finansal raporları üzerinden incelemişlerdir. Yazarlar araştırma hipotezlerini şu şekilde kurmuşlardır:

H1: Daha yüksek kaldıraç oranına sahip şirketlerin gerçeğe uygun değer modelini kullanma olasılığı daha yüksektir.

H2: Rapor edilen kazançlarda daha yüksek değişkenliğe sahip şirketlerin gerçeğe uygun değer modelini kullanma olasılığı daha yüksektir.

H3: Yurtdışında listelenen Çinli şirketlerin gerçeğe uygun değer modelini kullanma olasılığı daha yüksektir.

H4: İçeriden öğrenenler tarafından sahip olunan hisselerine sahip şirketlerin gerçeğe uygun değer modelini kullanma olasılığı daha yüksektir.

H5: Uluslararası faaliyet gösteren şirketlerin gerçeğe uygun değer modelini kullanma olasılığı daha yüksektir.

İstatistiksel iki farklı yöntem kullanılmıştır. İlk olarak, şirketlerin aynı değerlendirme yöntemini (gerçeğe uygun değer veya tarihsel maliyet) ne ölçüde kullandığını özetlemek için uyum (veya karşılaştırılabilirlik) endeksleri kullanılmıştır. Herfindahl H endeksleri toplam örneklem için ve yurtdışında listelenen şirketler için ayrı ayrı, ülkeler arası C endeksi yerli ve yabancı şirketler arasındaki karşılaştırılabilirliği özetlemek için kullanılmıştır. Bu endeks değerleri, rastgele seçilen iki şirketin (ülkeler arası endeks durumunda farklı ülkelerden), yatırım amaçlı gayrimenkulleri için aynı değerlendirme yöntemini kullanmaları bakımından karşılaştırılabilir hesaplara sahip olma olasılığına eşittir. İkinci olarak, değerlendirme seçimi ile bağımsız ve kontrol değişkenleri arasındaki ilişkileri aynı anda test etmek için ikili lojistik regresyon kullanılmıştır. Lojistik regresyon, geleneksel çoklu regresyon şeklini alır, ancak regresyon denklemindeki sürekli bağımlı değişkenin beklenen değeri, logodds ile değiştirilir (gerçeğe uygun değeri kullanma olasılığının doğal logaritması, tarihi maliyet kullanma olasılığına bölünür). Dolayısıyla, bağımsız bir değişken için pozitif katsayılar, bağımsız değişken daha yüksek olduğunda gerçeğe uygun değer kullanımının daha yaygın olduğunu gösterir. Lojistik regresyon katsayıları, maksimum olasılık kullanılarak tahmin edilir ve P- değerlerini elde etmek için Wald testleri kullanılarak test edilir.

Elde edilen bulgular şu şekildedir:

- Şirketlerin yarısının tarihi maliyet yarısı GUD yöntemini kullanması nedeniyle düşük bir karşılaştırılabilirlik düzeyi mevcuttur (Herfindahl endeksi $H=0,5$). Örneklenen tüm şirketler bir Çin menkul kıymetler

borsasında listelenmiş olsa da, uluslararası bir menkul kıymetler borsasında da listelenmiş olmak, gerçeğe uygun değer kullanımı ile daha güçlü ilişkilidir ve bu borsada işlem gören Çinli şirketler arasındaki karşılaştırılabilirlik düzeyini azaltır.

- Şirketlerin, uluslararası bir borsada listelenmeleri, uluslararası gelire sahip olmaları, rapor edilen kazançlarda daha yüksek dalgalanmalara sahip olmaları ve boyutları daha küçük olmaları durumunda yatırım amaçlı gayrimenkuller için gerçeğe uygun değeri kullanma olasılıkları daha yüksek olup bu bulgular H2, H3 ve H5 hipotezlerini doğrulamaktadır.

Değerlendirme: Çin dışındaki yatırım amaçlı gayrimenkul piyasa değerlerinin değer uygunluğuna ilişkin Lourenço ve Curto (2008) bulgularıyla tutarlı olarak, uluslararası borsalarda listelenen Çinli şirketlerin uluslararası borsalarda GUD yöntemini kullandığı görülmektedir. H1 hipotezini destekleyici kanıtlara ulaşamaması, Quagli ve Avallone (2010)'nun yüksek kaldıraç oranı ile GUD seçimi arasında ilişki olmadığı yönündeki bulguları ile uyumludur.

Yamamoto (2014) öncelikle İngiliz şirketlerinin IAS 40 benimseme, GUD kullanma ve GUD tahminlerinin dış ve iç uzmanlarca yapılmasına ilişkin olarak genel bir görünüm sunmuştur. Sonrasında ise Japon şirketleri ile ilgili araştırma sorularını belirleyerek hipotezlerini kumuş ve analiz etmiştir.

Londra Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 350 şirketin (FTSE 350) 1 Şubat 2011 itibarıyla en son finansal raporları inceleme konusu yapılmıştır. Finansal şirketler hariç 246 şirketin 20'sinin IAS 40'ı benimsediği 20 şirketin 12'sinin gerçeğe uygun değer modelini ve 8'inin maliyet modelini kullandığı belirtilmiştir. GUD yöntemini kullanan 12 şirketten 7'sinin dış değerlendirme uzmanı kullandığı, 5'inin ise iç değerlendirme yaptığı belirtilmiştir. direktör değerlemesi kullanmaktadır. Finansal şirketlerden ise 29'unun IAS 40'ı benimsediği ve bunlardan 28'nin GUD modelini kullandığı belirtilmiştir. Söz konusu 28 şirketten 22'sinin dış değerlendirme uzmanı kullandığı, 6'sının ise iç değerlendirme yaptığı belirtilmiştir.

Japon şirketleri konusunda test edilecek hipotezler şu şekildedir:

H1: Gerçekleşmemiş karları büyük olan yatırım amaçlı gayrimenkullere sahip şirketlerin yöneticileri, bir dış değerlendirme uzmanının değerlemesini seçme eğilimindedir.

H2: Yatırımcılar, bir dış değerlendirme uzmanının değerlemesinin yararlılığının farkındadır.

Çalışmada hipotezleri test etmek için Japonya'da faaliyet gösteren ve IAS 40'la uyumlu ASBJ 20 standardına göre açıklamada bulunan 213 şirketin 2010-2011 yıllarına ilişkin finansal tablolarından yararlanılmıştır. H1 hipotezini test etmek için ikili lojistik regresyon yöntemi kullanılmıştır. Dış değerlendirme uzmanı kullanıp kullanmamayı gösteren bağımlı değişken için, değerlendirme uzmanının kullanılmamasına 0 değeri ve değerlendirme uzmanı kullanılmasına 1 değeri atanmıştır. H2 hipotezini test etmek için ise, vaka analizi ile GUD muhasebesi açıklamalarının ile kısa vadeli hisse senedi fiyatı verileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Açıklama öncesi ve sonrası 10 günlük (toplam 20 günlük) anormal getiri hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular dış değerlendirme uzmanı ya da iç değerlendirme uzmanı kullanılmasının farkının hisse senedi fiyatı dalgalanmaları ile ilişkili olduğunu göstermiştir.

Genel olarak bulgular değerlendirildiğinde;

- İmalat sektöründeki şirketlerin yöneticileri, yatırım amaçlı gayrimenkulün gerçekleşmemiş karı büyük olduğunda dış değerlendirme uzmanı kullanma seçme eğilimindedir. Bunun nedeni olarak, yöneticilerin gerçekleşmemiş kar bilgilerinin yararlılığını kabul etmeleri ve yatırımcılarına doğru varlık değeri bilgilerini iletmek için güçlü bir şekilde motive olmaları olduğu ileri sürülmüştür. Bu nedenle, H1 hipotezi imalat sektöründe doğrulanmıştır. Ancak gayrimenkul sektöründe bu eğilim gözlenmemiştir. Japon şirketleri, dış değerlendirme uzmanlarının değerlemesine prim veren İngiltere'deki gayrimenkul şirketlerinden büyük ölçüde farklıdır.
- Yatırımcıların dış değerlendirme uzmanının değerlemesi ile iç değerlendirme arasındaki farka ilişkin bilgilerin yararlılığını kabul ettiği dolayısıyla H2 hipotezinin doğrulandığı belirtilmiştir.

Değerlendirme: Çalışmanın sonuçları Dietrich ve arkadaşlarının (2010) dış değerlendirme uzmanlarının daha güvenilir tahminler elde ettiğine ilişkin sonuçlarını desteklemektedir. Ayrıca Danbolt ve Rees (2008) ile Lourenço ve Curto (2008)'nin yatırımcıların GUD değerlemesinin önemsedikleri yönündeki sonuçlarını bir adım ileri götürerek dış değerlendirme uzmanının tahminlerini daha fazla önemsediklerini ortaya koymuştur.

Alpaslan (2015) çalışmasında gayrimenkullerin değerlendirilmesinde kullanılan teoriler hakkında bir literatür taraması yaptıktan sonra gayrimenkullerin gerçeğe uygun değerinin tespitinde emsal karşılaştırma ve gelir indirgeme yöntemleri kullanılarak örnek bir uygulama yapmıştır. Gayrimenkul değerlendirme yöntemlerinin temel olarak geleneksel değerlendirme

yöntemleri, istatistiksel yöntemler, modern yöntemler olarak gruplandırıldığı belirtilerek yöntemler aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır;

(1) Geleneksel Değerleme Yöntemleri: Piyasa veya Emsal Karşılaştırma, Maliyet Yaklaşımı, Gelir İndirgeme, Puanlama Yöntemi.

(2) İstatistiksel Yöntemler: Nominal Değerleme Yöntemi, Çoklu Regresyon Analizi, Hedonik Değerleme Yöntemi.

(3) Modern Yöntemler: Yapay Sinir Ağları, Bulanık Mantık

Çalışmada örnek bir gayrimenkulün değeri emsal karşılaştırma ve gelir indirgeme yöntemleri kullanılarak hesaplanan değerler karşılaştırılmıştır.

- Emsal kira bedeli belirlenirken aynı bölgede benzer nitelikler taşıyan gayrimenkullerin birim satış değerlerinin 5.051-TL/m²-10.241-TL/m² aralığında değiştiği tespit edilerek gayrimenkulün ana aks üzerinde yer alması, erişim imkânının yüksek olması, üzerindeki yapının vasfı ve kullanım alanının büyük olması ve emsallerin pazarlık payı içerdiğine ilişkin değerlendirmeler sonucu gayrimenkulün birim fiyatının 7.243,6-TL/m² olduğu buradan hareketle toplam değeri 13.732.728 TL olarak hesaplanmıştır
- Gelir indirgeme yöntem ile bedel tespitinde; aynı bölgede bu gayrimenkule emsal teşkil edecek çok sayıda kiralık yapılar bulunduğundan hareketle kira değeri takdiri yapılmış yıllık kira tutarı 516.470 TL olarak hesaplanmıştır. Yıllık bazdaki bileşik faiz %9.2, kira artış endeksi %6.7 ve binanın ekonomik ömrü 50 yıl dikkate alınmış, yıllık kira gelirinin %20'si binanın boş veya diğer giderlerine karşılık mahsup edilerek gayrimenkulün toplam değeri 11.238.343,68 TL olarak hesaplanmıştır.

Değerlendirme: Sonuç olarak her kullanılan iki yöntem arasında 2.494.385 TL bir fark ortaya çıkmış olup, hangi değerlendirme yönteminin kullanılacağı ya da hangisinin gerçeğe uygun sunumu sağladığı konusunda soru işaretleri ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma sorunun en başına gitmektedir. Yabancı literatür bu soruyu araştırmaya yönelik çalışmaları barındırmaktadır.

Bal (2015) çalışmasında BIST'te işlem gören 31 adet gayrimenkul yatırım ortaklığının yatırım amaçlı gayrimenkulleri için izleyen dönemlerde hangi değerlendirme yöntemleri kullandıklarını incelemişlerdir. Bu şirketlerden konsolide finansal tablo sunmayan 21 tanesi ile, yöntem farklılığının şirketlerin özkaynak karlılığı, aktif karlılığı ve piyasa değeri/ defter değeri oranları üzerinde etki olup olmadığı parametrik olmayan Mann-Whitney U

Testi ile analiz edilmiştir. Çalışmada şirketlerin 31.12.2013 tarihli finansal tabloları ve dipnotları incelenmiştir. Elde ettikleri bulgulara göre;

- Söz konusu şirketlerden 11 tanesinin yatırım amaçlı gayrimenkullerini alım sonrasında maliyet değeri yönteminin, 20 tanesinin ise alım sonrasında gerçeğe uygun değer yöntemini tercih ettiği görülmüştür.
- Özkaynak karlılığı ortalaması maliyet değeri yöntemini tercih eden şirketlerde % 10.81 iken, GUD yöntemini tercih eden şirketlerde bu oranın %3,82'e düştüğü görülmektedir.
- Aktif karlılığı ortalaması maliyet değeri yöntemini tercih eden şirketlerde % 6.5 iken, GUD yöntemini tercih eden şirketlerde bu oranın %2.3'e düştüğü görülmektedir.
- Piyasa Değeri/Defter Değeri maliyet değeri yöntemini tercih eden şirketlerde 1.27 iken, GUD yöntemini tercih eden şirketlerde bu oranın 0.80'e düştüğü görülmektedir.
- Söz konusu şirketlerin yatırım amaçlı gayrimenkullerini maliyet değeri yöntemini ile değerlemesi ya da gerçeğe uygun değer yöntemiyle değerlemesinin Özkaynak Karlılığı, Aktif Karlılığı ve Piyasa Değeri/Defter Değeri oranları üzerinde farklılaştırıcı bir etki yaratmadığı (elde edilen katsayılar istatistiksel olarak anlamsızdır) istatistiksel olarak görülmüştür.

Değerlendirme: Elde edilen sonuçlar yatırım amaçlı gayrimenkullerde GUD tercihinin daha yüksek olduğunu göstermekte dolayısıyla önceki literatürle paraleldir. Ancak tek bir dönemin Finansal tabloları ele alınarak farklı politika tercih eden şirketler açısından analiz yaparak Özkaynak Karlılığı, Aktif Karlılığı ve Piyasa Değeri/ Defter Değeri oranlarındaki farklılaşmanın anlamlılığının test edilmesi sonuçlar açısından soru işareti oluşturmaktadır. Politika değişikliği yapan şirketlerin tespit edilerek belli bir dönemi kapsayan finansal tabloları incelenerek söz konusu oranlarda bir etki yaratıp yaratmadığı, yaratıyorsa şirketlerin bunu manipüle etmek için kullanıp kullanmadığı ya da değişikliğin altında yatan farklı nedenlere ilişkin varsayımlar kurularak araştırma probleminin belirlenmesi ve analizin bu kapsamda yapılması yerli literatür için daha yön verici bir olabilir.

Gökçöz ve Şentürk (2015) çalışmalarında TFRS 13 Standardı kapsamında, gerçeğe uygun değer ölçüm seviyeleri (hierarchy) açıkladıktan sonra BIST'te işlem gören şirketlerin, gerçeğe uygun değer tespiti yaparken hangi seviye girdileri kullandıklarını belirlemeye yönelik bir envanter çalışması yapmışlardır. Örneklem olarak "mali kuruluşlar" sektörü başlığı altında sınıflandırılmış, 145 şirketin 2013 ve 2014 yılı finansal tablo ve dipnotları

içerik analizine tabi tutulmuştur. Yatırım amaçlı gayrimenkuller açısından bakıldığında her iki yılda da 10 şirketin seviye 2, 7 şirketin ise seviye 3 girdiler kullandığı görülmüştür.

Değerlendirme: Genel anlamda literatüre bakıldığında zaten bu durumun bilindiği ve çoğu çalışmada buradan hareket ederek araştırma sorularının belirlendiği görülmektedir. Çalışmanın yatırım amaçlı gayrimenkuller açısından literatüre bir şey katmadığı söylenebilir.

Israeli (2015) ise Fransa, Almanya, İtalya ve İspanya şirketlerinin 2005-2010 dönemi finansal tablolarını kapsayan çalışmasında bir firmanın yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değerlerini ve ilgili yeniden değerlendirme kazançlarını muhasebeleştirme ve ifşa etme tercihiyle ilişkili faktörleri, muhasebeleştirilen ve açıklanan tutarların hisse senedi yatırımcıları tarafından eşit olarak değerlendirilip değerlendirilmediğini ve bu tutarların gelecekteki finansal sonuçlarla eşdeğer ilişkiler sergileyip sergilemediğini IAS 40 kapsamında araştırmıştır. Örnekleme halka açık 86 gayrimenkul firmasının 532 firma/yıl gözleminde oluşmaktadır. Yöntem olarak yatay kesit analiz ile probit regresyon modeli tahmini kullanmıştır.

Elde edilen bulgulara göre;

- Önceki kazanç düzeltmelerinin gerçeğe uygun değer modelinin seçimi ile negatif ilişkili olduğu belirtilmiştir.
- Söz konusu ülke firmalarında açıklanan ve kabul edilen gerçeğe uygun değerlerin (ve gerçeğe uygun değer değişikliklerinin) net kira geliri ve işletme nakit akışlarındaki gelecekteki değişikliklerle eşdeğer olduğunu göstermektedir.
- Yatırımcıların bir firma değerini belirlerken açıklanan bilgilere daha az ağırlık verdikleri tespit edilmiştir.

Değerlendirme: Çalışmada bilgilerin ifşası ile ifade edilen izleyen dönemlerde maliyet yöntemi ile değerlendirme yapılması durumunda bu bilginin dipnotlarda açıklanmasıdır. Dolayısıyla yatırımcının bu bilgilere daha az ağırlık vermesi GUD yöntemi ile yapılan değerlere daha çok önem atfettiklerini göstermektedir. Bu doğrultuda elde edilen sonuçlar Danbolt ve Rees (2008), Lourenço ve Curto (2008), So ve Smith'in elde ettiği bulguları desteklemektedir.

Nobes ve Stadler (2015) ise çalışmalarında firma yöneticilerinin finansal bilgilerin niteliksel özelliklerini kullanımını ampirik olarak araştırmayı amaçlamışlardır. Bu doğrultuda IFRS daha fazla politika seçeneğine izin vermesi ve önemli etkiye sahip politika değişikliklerinin açıklanmasını

gerektirmesi nedeniyle inceleme konusu yapılmıştır. 10 ülkeden (Avustralya, İsviçre, Çin, Almanya, İspanya, Fransa, Birleşik Krallık, Hong Kong, İtalya ve Güney Afrika) 514 firmanın 2005 - 2011 mali tablolarında bulunan 16 başlıkta elle toplanan 40.895 IFRS politika seçeneğini veri olarak kullanmışlardır. Söz konusu politika seçeneklerinden 434 politika değişikliği belirlenmiştir. Elde ettikleri sonuçlara göre kalite kontrollerin kullanımı ile bir ülkenin şeffaflığının ölçüsü arasında önemli bir ilişki olduğu bulunmuştur. Muhasebe politikası değişiklikleri yaparken yöneticiler için sağduyunun önemli bir kalite güvencesi olduğuna dair çok zayıf kanıtlar elde edilmiştir.

Chen ve Gavigous (2016), gerçeğe uygun değer değişikliklerinden elde edilen kazançlar ile IFRS kapsamında gerçeğe uygun değer değişikliklerini (ör. Yatırım amaçlı gayrimenkul) rapor eden şirketlerin temettü politikaları arasındaki bağlantıyı incelemişlerdir. Örneklem olarak 2007 yılında IFRS'yi kabul eden ve halka açık 508 İsrail şirketinden oluşmaktadır. Dönem olarak IFRS öncesi 6 yıl (2001–2006) ve IFRS sonrası 6 yılı (2007– 2012) analiz etmişlerdir. 508 şirketin içinden ise gerçekleşmemiş kazançlardan temettü dağıtan 168 firma (%33) belirlenmiştir. İsrail Şirketler Hukuku, şirketlerin muhasebe kazançlarından temettü dağıtmalarına izin vermekte ve gerçekleşen ve gerçekleşmemiş kazanç ayırımı yapmamaktadır.

Elde edilen bulgulara göre, firmaların 2007 yılında IFRS'ye geçiş yapmasıyla birlikte dağıtılabilir kazançlar gerçekleşmemiş gerçeğe uygun değer değişikliklerinin miktarıyla arttığı görülmüştür. IFRS öncesi gerçekleşen kazançlardan temettü dağıtımında % 32'lik bir artış görülürken, IFRS sonrası ise % 115'ine kadar artışlar görülmüştür.

Bandyopadhyay, Chen ve Wolfe (2017), yatırım amaçlı gayrimenkullerin GUD yöntemi ile yeniden değerlemelerinin uygunluğunu (tahmin kabiliyeti) ve özellikle de muhasebe ihtiyatlılığının bu ilişkiyi UMS40 kapsamında nasıl etkilediğini incelemişlerdir. Çalışmada Kanada'da faaliyet gösteren gayrimenkul yatırım ortaklıklarının IFRS ve IAS 40 kabulünü takip eden 2011 yılı ilk çeyreği ve 2014 yılı ilk çeyreğini kapsayan verileri kullanılmıştır. Ayrıca muhasebe ihtiyatlılığını tahmin etmek için IFRS öncesi dönem olan 2008-2010 arasındaki verileri de kullanmışlardır. Yöntem olarak panel veri analizi kullanmışlardır. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde;

- GYO'larının yatırım amaçlı gayrimenkullerinin GUD yöntemi ile değerlendirilmesinin, ortalama olarak gelecekteki kümülatif nakit akışları ve eşzamanlı hisse senedi fiyatı ile pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir.
- Muhasebe ihtiyatlılığının, yöneticilerin karşılaştığı fırsatçı teşviklere karşı verimli sözleşme yapma becerisini yakalayabildiği, IFRS öncesi

dönemde yüksek düzeyde muhasebe ihtiyatçılığı uygulayan firmaların, IFRS sonrası yatırım amaçlı gayrimenkul yeniden değerlemelerine daha yüksek düzeyde ilgi gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca piyasanın, daha muhafazakar GYO firmalarının gerçeğe uygun değer ayarlamalarına daha yüksek değerler atadığı görülmüştür.

Sikalidis ve Leventis (2017) yatırım amaçlı gayrimenkullerin ve finansal menkul kıymetlerdeki düzeltmelerle ilgili temettü değişikliklerinin derecesini inceleyerek temettü politikasını etkileyip etkilemediğini araştırmıştır. Örneklem olarak 2006-2008 yılları arasında Yunanistan borsasında listelenen 243 firmadan elde edilen 693 firma/yıl gözlemi kullanmışlardır. Çalışmada da çeşitli regresyon denklemleri oluşturularak panel veri analiz yöntemi ile tahmin edilmiştir.

Elde ettikleri bulgulara değerlendirildiğinde;

- Yatırım amaçlı gayrimenkuller için gerçeğe uygun değer düzeltmelerinin gelecek dönemlerde kalıcı olduğu görülmüştür.
- Yatırım amaçlı gayrimenkul üzerinde hem olumlu hem de olumsuz düzeltmelerin devam ettiği, düzeltmelerinin kalıcılığı azalmakla birlikte sonraki iki dönem içerisinde de önemini koruduğu görülmüştür.
- Yatırım amaçlı gayrimenkullerin pozitif gerçeğe uygun değer düzeltmelerinin temettü politikasını etkilediği de tespit edilmiştir.
- Son olarak daha az iyimser yöneticilerin, daha yüksek borçlanma kapasitesine sahip firmaların ve daha yüksek içeriden sahiplik seviyesine sahip şirketlerin yatırım amaçlı gayrimenkul düzeltmelerinden sağlanan temettü ödemelerini artırma olasılığının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Çetinkaya (2017) Türkiye’de faaliyet gösteren gayrimenkul yatırım ortaklıklarının yatırım amaçlı gayrimenkullerini değerlemede hangi değerlendirme yöntemini kullandığını tespit ederek, bu değerlendirme yönteminin ilgili firmaların finansal tablolarını nasıl etkilediğini araştırmıştır. Örneklem olarak 31 GYO’nun 2009-2017 dönemlerine ilişkin 207 adet finansal tablo kullanılmıştır. 31 Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı firmasından 2 tanesinin yatırım amaçlı gayrimenkulünün bulunmadığı, 3 tanesinin değerlendirme yöntemi olarak maliyet yöntemini seçtiği ve bu yöntemi değiştirmede, 17 tanesinin bütün dönemlerde gerçeğe uygun değer yöntemini uyguladığı ve 9 tanesinin maliyet yöntemini uygularken gerçeğe uygun değer yöntemini uygulamaya başladığı görülmüştür.

Elde edilen bulgular;

- Yatırım amaçlı gayrimenkulün kira getirisi sağlayan bir gayrimenkul olması ve gelecek dönemleri içeren kira kontratlarının varlığı halinde gerçeğe uygun değerın tespitinde gelir indirilmesi yöntemi, değer artış kazancı hedeflenen yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değerinin tespitinde ise emsal karşılaştırma yaklaşımını kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca GUD yöntemini benimseyen tüm firmaların istisnasız SPK tarafından yetkilendirilmiş değerlendirme kuruluşlarına yıllık olarak değerlendirme yaptırdığı görülmüştür.
- Maliyet yöntemi yerine gerçeğe uygun değer yöntemi uygulayan işletmelerin bu tercihlerinden kaynaklanan değerlendirme farkları nedeniyle kümülatif olarak kârlılıklarının arttığı tespit edilmiştir.

Değerlendirme: Çalışmada politika değişikliğinin etkisinin yüzeysel olarak incelendiği söylenebilir. Karların yüksek miktarlarda arttığı tespit edilmiş ancak çalışma burada bırakılmıştır. Yabancı literatür takip edilerek bu durumun temettü politikasını nasıl etkilediği, politika değişikliklerinde yönetsel fırsatçılık yapıp yapılmadığı araştırma konusu yapılabilir.

Sundgren ve arkadaşları (2018) çalışmalarında ilk olarak şirketlerin IFRS 13 kapsamında IAS 40'a göre daha fazla açıklama yapıp yapmadıklarını incelemişler, sonrasında ise açıklanan bilgi kalitesinin analist takibi ve piyasa likiditesi ile ilişkili olup olmadığını analiz etmişlerdir. Çünkü daha kaliteli gerçeğe uygun değer açıklamalarının bilgi asimetrisi sorunlarını azaltabileceği ve böylece analistlerin bir şirketi takip etme teşviklerini ve yatırımcıların yatırım yapma istekliliğini artırabileceğini ama aynı zamanda uzmanların finansal raporlarda yer alan bu kadar çok veride okuyucuların kaybolacağı ve esas bilgilerin es geçileceği endişesi taşıdıkları belirtilmiştir. Çalışmada örneklem olarak 2009-2014 döneminde AB'de borsaya kote 57 gayrimenkul şirketinin yer aldığı 289 gözlem kullanılmıştır. Seçilen şirketler özellikle Seviye 3 girdileri ile gelir yaklaşımına (indirgenmiş nakit akışları) göre GUD tahminleyen şirketler seçilmiştir. Çalışmada oluşturulan denklemler probit regresyon ve lojistik regresyon modelleri kullanılarak tahmin edilmiştir.

Elde edilen bulgulara göre;

- Açıklanan bilginin kalitesinin yüksek olmasının analistler ve yatırımcılar tarafından olumlu bir şekilde değerlendirildiğini göstermiştir.
- Yine IFRS 13 kapsamında IAS 40'a göre daha kapsamlı bilgi sunulduğu tespit edilmiş. Ancak daha kapsamlı bilgi sunulması daha kaliteli bilgi sunulduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü IFRS 13 kapsamında sunulan kapsamlı açıklamaların analist takibi ve piyasa

likiditesi üzerinde olumlu bir etkisinin olup olmadığına ilişkin herhangi bir kanıt elde edilememiştir. Dolayısıyla bu durum kapsamlı bilgide okuyucuların detaylarda kaybolacağı endişelerini desteklemektedir.

Değerlendirme: Elde edilen ilk bulgular değerlendirildiğinde, dış değerlendirme uzmanınca daha güvenilir gerçeğe uygun değer tahminleri sağlandığını ortaya koyan Dietrich ve arkadaşlarının (2000) bulguları ile yatırımcılar tarafından dış değerlendirme uzmanının gerçeğe uygun değer tahminlerinin, iç değerlemeye göre daha yararlı olduğunun benimsendiğini ortaya koyan Yamamoto (2014)'nin bulguları ile paralellik göstermektedir. Bilgi kalitesinin artması yatırımcı tarafından olumlu karşılanmaktadır.

Chen ve arkadaşları (2020), performansı yönetmek için Çin firmalarının yatırım amaçlı gayrimenkulün gerçeğe uygun değer raporlamasında takdir yetkisi kullanıp kullanmadıklarını araştırmışlardır. Yatırım amaçlı gayrimenkullere sahip tüm halka açık Çin firmalarının 2007- 2015 arası finansal tabloları incelenmiş, örneklem olarak 7176 firma/yıl gözlemi kullanılmıştır. Söz konusu 1.245 firmadan yalnızca 54'ünün (%4,34) yatırım amaçlı gayrimenkulleri için gerçeğe uygun değer muhasebesine geçtiğini görülmüştür. GUD yöntemine geçen firmaların, geçmeyenlere göre daha yüksek kaldıraç oranına, daha düşük varlık getirisine (ROA), daha düşük işletme nakit akışına sahip olduğunu gözlemlenmiş bu nedenle, firmaları GUD yöntemini performansı yönetmek için bir araç kullandığını varsayımını öne sürmüşlerdir. Çalışmada oluşturulan denklemler lojistik regresyon yöntemi ile tahmin edilmiştir.

Elde edilen bulgulara göre;

- Yatırım amaçlı gayrimenkul için gerçeğe uygun değer modelinin daha çok muhasebe takdirine daha fazla ihtiyaç duyan firmalar tarafından seçilmektedir.
- Kabul sonrasında, gerçeğe uygun değeri benimseyen firmaların, yatırım amaçlı gayrimenkullerinden elde edilen gerçekleştirilmemiş kazanç ve kayıpları kullanarak kazançları yumuşatmaya başladığı görülmektedir.

Genel olarak yazarlar şu sonucu çıkarmışlardır; yatırım amaçlı gayrimenkuller için gerçeğe uygun değer raporlamasına ilişkin yeni muhasebe standartlarının, Çinli firmaların ihtiyari amaçlar için gerçeğe uygun değerleri benimsenmesinin Çin'de endişelere neden olması gerektiği çünkü Çinli firmaların GUD'u yönetsel fırsatçılık için kullanmaktadırlar.

Değerlendirme: Kazançların yumuşatmaya çalışıldığına ilişkin bulgular, yine Çinli firmalar üzerinde çalışan ve rapor edilen kazançlarda daha yüksek

dalgalanmalara sahip olan firmaların GUD kullanma olasılığının yüksek olduğunu belgeleyen Taplin, Yuan ve Wei (2014)'nin bulgularıyla uyumludur. Ancak yazarlar, kazançları yumuşatma faaliyetleriyle ortaya çıkan yönetimsel fırsatçılığın, gerçeğe uygun değer seçimi ile ters ilişkili olduğu yani IFRS kabulü öncesi kazançları fırsatçı bir şekilde düzelteren firmaların gerçeğe uygun değer modelini seçme olasılığının daha düşük olduğu yönünde kanıtlar sunan Quagli ve Avallone (2010)'nun bulguları ile çelişen genellemede bulunmuşlardır. Bu durumun, çalışmada yatırım amaçlı gayrimenkule sahip tüm sektör firmalarının analiz edilmesi, GUD'u tercih eden firma sayısının çok az olması ve yine çalışmada belirtildiği üzere Çin'deki yapısal koşullar dolayısıyla ortaya çıkmış olabileceği söylenebilir.

4.SONUÇ

Genel olarak gerçeğe uygun değer literatürüne bakıldığında özellikle Anglo-Sakson etkisinin hakim olduğu ülkelerde (İngiltere, ABD, Avustralya gibi) kavram olarak daha eski bir geçmişe sahip olması nedeniyle daha geçmişte yapılmış çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Yine özellikle ABD, İngiltere gibi ülkelerin güçlü sermaye piyasasına sahip olmaları GUD üzerine çalışmaların daha çok finansal varlıklar üzerine gerçekleştirildiği söylenebilir. Bu bağlamda gayrimenkuller, tesisler gibi işletmenin uzun ömürlü varlıklarının gerçeğe uygun değerini konu eden çalışmalar nispeten daha azdır. Söz konusu çalışmaların daha çok gayrimenkullerin gerçeğe uygun değeri ile ilgili olduğu söylenebilir. ABD ve İngiltere gibi ülkelerde yine yukarıda belirtilen nedenlerle daha eski çalışmalar rastlanılmakla birlikte IAS 40 standardının IFRS 13'e göre daha önceki tarihlerde çıkarılması IFRS'yi benimseyen ülkelerin incelendiği çalışmalar da yakın geçmişte yapılmıştır.

Yabancı literatür gayrimenkullerin GUD değerlemesinde genelde Seviye 2 ve 3 kullanılması nedeniyle yapılan değer tahminlerinin güvenilirliği, yönetimin bu durumu kendi lehine kullanarak fırsatçılık yapıp yapmadığı, hangi tür değerleyici kullanmanın daha doğru tahminler sağladığı gibi sorular üzerinden gelişmiştir. Genel olarak bakıldığında en başta varsayılanın aksine GUD yönteminin daha güvenilir olduğu, GUD belirlemede yönetimin daha muhafazakar olduğu, kazanç dalgalanmalarını azalttığı ve dış değerlendirme uzmanı kullanılması durumunda çok daha güvenilir tahminler sunulduğu yönünde tespitler yapılmıştır. Bu konudaki çalışmaların çoğunluğu birbirini desteklemektedir. GUD'un güvenilirliği üzerine tartışmalar sonuçlarının literatür burada eksen değiştirerek GUD'la ilgili politika kararlarının altında hangi nedenlerin yattığı, GUD kullanımının değer ilişkisi, temettü politikalarına etkisi gibi araştırma sorularına cevap aranılmaya başlanmıştır.

Özellikle yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değeri ile ilgili çalışmaların yapılmasında şu nedenler vardır:

- IAS 40 yatırım amaçlı gayrimenkullerle ilgili GUD uygulamalarını ortaya koyması
- Özellikle gayrimenkul sektöründeki firmalar analiz kapsamına alınırsa; söz konusu firmaların varlıklarının ağırlıklı olarak gayrimenkullerden oluşması nedeniyle gayrimenkullerle ilgili her türlü muhasebe olayının neden-sonuç ilişkisini analiz etmek daha kolay ve elde edilen bulgular daha tutarlı olmaktadır. Çünkü sonucu etkileyecek diğer parametreler nispeten daha azdır. Ticari ya da finansal bir işletmenin bu açıdan çalışılsa sonuçlar çok sağlam olmayabilir. Bu bakımdan gayrimenkul sektöründeki firmaların yatırım amaçlı gayrimenkulleri ile ilgili araştırma ortamı araştırmacılar için adeta bir laboratuvar gibidir.

Türkçe literatüre bakıldığında işletmelerin uzun dönemli varlıklarının gerçeğe uygun değeri ile ilgili çalışmaların çok az sayıda olduğu, çoğunluğunun ya da hemen hemen hepsinin yatırım amaçlı gayrimenkuller ile ilgili olduğu görülmektedir. Çalışmaların yarısı TMS 40 standardına uygun olarak nasıl muhasebeleştirileceği ya da ilk muhasebeleştirme sonrasında nasıl ölçüleceği ile ilgili iken, diğer yarısı da yabancı literatürün daha en başta araştırma konusu yapıp incelediği hususları tespit etmekle yetinmiştir. Türkiye’de inşaat sektörü ekonomi için lokomotif bir sektördür. Dolayısıyla yabancı literatür takip edilerek ülkemizdeki durumun nasıl olduğu IFRS’ye uyum ile farklılıkların ortadan kalktığı mı yoksa yapısal sorunların mı bulunduğu (Çin örneğinde olduğu gibi) araştırılabilir.

KAYNAKLAR

- Alpaslan, H. (2015). TMS/TFRS Kapsamında Gayrimenkul Değerleme Ve Gerçeğe Uygun Değerin Tespitinde Emsal Karşılaştırma Ve Gelir İndirgeme Yöntemleri Üzerine Bir Uygulama. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 17–35.
- Bal, E. Ç. (2015). TMS- 40 “ Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller “ Standardına Göre Halka Açık Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerini Değerleme Politikalarının İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 404–418.
- Bandyopadhyay, S. P., Chen, C., & Wolfe, M. (2017). The predictive ability of investment property fair value adjustments under IFRS and the role of accounting conservatism. *Advances in Accounting*, (September) 1–14. <https://doi.org/10.1016/j.adiac.2017.05.002>
- Cairns, D., Massoudi, D., Taplin, R., & Tarca, A. (2011). IFRS fair value measurement and accounting policy choice in the United Kingdom and Australia. *British Accounting Review*, 43(1), 1–21. <https://doi.org/10.1016/j.bar.2010.10.003>
- Cebeci, Y., ve Gökçen, G. (2019). Gerçeğe Uygun Değer Hiyerarşisine İlişkin Borsa İstanbul’da İçerik Analizi. *Journal of Research in Business*, 4(2), 196–215.
- Çetinkaya, N. (2017). Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin Değerlemesinde Gerçeğe Uygun Değer Tespiti Ve Türkiye’deki Uygulamaların Değerlendirilmesi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 69–83.
- Chen, C., Lo, K., Tsang, D., & Zhang, J. (2020). Understanding accounting discretion in China: An analysis of fair value reporting for investment property. *Journal of Accounting and Public Policy*, 39(4), 1–19. <https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2020.106766>
- Chen, E., & Gaviious, I. (2016). Unrealized earnings, dividends and reporting aggressiveness: an examination of firms’ behavior in the era of fair value accounting. *Accounting and Finance*, 56(1), 217–250.
- Christensen, H. B., & Nikolaev, V. V. (2013). Does fair value accounting for non-financial assets pass the market test? *Review of Accounting Studies*, 18(3), 734–775. <https://doi.org/10.1007/s11142-013-9232-0>
- Cotter, J., & Richardson, S. (2002). Reliability of Asset Revaluations : The Impact. *Review of Accounting Studies*, 7(4), 435–457.
- Danbolt, J., & Rees, W. (2008). An experiment in fair value accounting: UK investment vehicles. *European Accounting Review*, 17 (2) , 271–303. <https://doi.org/10.1080/09638180701819865>
- Dietrich, J. R., Harris, M. S., & Muller, K. A. (2000). The reliability of investment property fair value estimates. *Journal of Accounting and Economics*, 30(2), 125–158. <https://doi.org/10.12800/ccd.v11i31.639>

- Gökgöz, A. (2015). Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin Muhasebeleştirilmesi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(3), 459–478. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- Gökgöz, A., ve Şentürk, F. (2015). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Şirketlerin Gerçeğe Uygun Değer Ölçümü Hiyerarşisinde Kullandıkları Seviye Gir-dilerinin Tespiti Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 1(4), 67–80.
- Goncharov, I., Riedl, E. J., & Sellhorn, T. (2014). Fair value and audit fees. *Review of Accounting Studies*, 19(1), 210–241. <https://doi.org/10.1007/s11142-013-9248-5>
- Israeli, D. (2015). Recognition versus disclosure: evidence from fair value of investment property. *Review of Accounting Studies*, 20(4), 1457–1503. <https://doi.org/10.1007/s11142-015-9335-x>
- Kamu Gözetimi Kurumu (KGK). *Türkiye Muhasebe Standardı 40: Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller*. https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2023/Mavi_Kitap/TMS/TMS%2040.pdf
- KGK. *Satış Amaçlı Elde Tutulan Duran Varlıklar ve Durdurulan Faaliyetler*. https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2023/Mavi_Kitap/TFRS/TFRS%205.pdf
- KGK. *Türkiye Finansal Raporlama Standardı 13: Gerçeğe Uygun Değer Ölçümü*. https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2023/Mavi_Kitap/TFRS/TFRS%2013.pdf
- Koçyiğit, S. Ç. (2013). İMKB'de İşlem Gören Şirketlerde Finansal Tablo Dip-notlarında Açıklanan Muhasebe Politikalarının TMS 40 (Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller Standardı) Açısından Değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 254–272.
- Kvaal, E., & Nobes, C. (2010). International differences in IFRS policy choice: A research note. *Accounting and Business Research*, 40(2), 173–187. <https://doi.org/10.1080/00014788.2010.9663390>
- Liang, L., & Riedl, E. J. (2014). The Effect of Fair Value versus Historical Cost Reporting Model on Analyst Forecast Accuracy. *The Accounting Review*, 89(3), 1151–1177. <https://doi.org/10.2308/accr-50687>
- Lourenço, I. C., & Curto, J. D. (2008). The Value Relevance of Investment Property Fair Values. *SSRN Electronic Journal*, 1–22. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1301683>
- Nakip, M., & Yaraş, E. (2017). *SPSS Uygulamalı Pazarlamada Araştırma Teknikleri* (4. Basım). Seçkin Yayıncılık. Ankara.
- Nellessen, T., & Zuelch, H. (2011). The reliability of investment property fair values under IFRS. *Journal of Property Investment and Finance*, 29(1), 59–73. <https://doi.org/10.1108/14635781111100209>

- Nobes, C., & Stadler, C. (2013). How arbitrary are international accounting classifications? Lessons from centuries of classifying in many disciplines, and experiments with IFRS data. *Accounting, Organizations and Society*, 38(8), 573–595. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2013.10.001>
- Nobes, C. W., & Stadler, C. (2015). The qualitative characteristics of financial information, and managers' accounting decisions: evidence from IFRS policy changes. *Accounting and Business Research*, 45(5), 572–601. <https://doi.org/10.1080/00014788.2015.1044495>
- Otlu, F., ve Çenberlitaş, İ. (2017). TFRS 13 Çerçevesinde Gerçeğe Uygun Değer Yaklaşımları ve Standart Uyarınca Kaydileştirilmesi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(14), 345–362.
- Quagli, A., & Avallone, F. (2010). Fair value or cost model? Drivers of choice for IAS 40 in the real estate industry. *European Accounting Review*, 19(3), 461–493. <https://doi.org/10.1080/09638180.2010.496547>
- Sikalidis, A., & Leventis, S. (2017). The Impact of Unrealized Fair Value Adjustments on Dividend Policy. *European Accounting Review*, 26(2), 283–310. <https://doi.org/10.1080/09638180.2016.1146153>
- So, S., & Smith, M. (2009). Value-relevance of presenting changes in fair value of investment properties in the income statement: Evidence from Hong Kong. *Accounting and Business Research*, 39(2), 103–118. <https://doi.org/10.1080/00014788.2009.9663352>
- Sözer, A. ve Yavuz, İ. (2020). Türkiye Muhasebe Standardı 16 Maddi Duran Varlıklardaki Değişiklikler, VUK, TFRS Açısından Karşılaştırılması ve BOBİ FRS Uygulamaları. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kongresi-ISRC 2020, Antalya.
- Sundgren, S., Mäki, J., & Somoza-López, A. (2018). Analyst Coverage, Market Liquidity and Disclosure Quality: A Study of Fair-value Disclosures by European Real Estate Companies Under IAS 40 and IFRS 13. *International Journal of Accounting*, 53(1), 54–75. <https://doi.org/10.1016/j.intacc.2018.02.003>
- Taplin, R., Yuan, W., & Brown, A. (2014). The Use of Fair Value and Historical Cost Accounting for Investment Properties in China. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 8(1), 101–113. <https://doi.org/10.14453/aabfj.v8i1.6>
- Tarı, R. (2018). *Ekonometri*. . Umuttepe Yayınları. 13.Baskı. Kocaeli
- Yamamoto, T. (2014). Fair Value of Investment Property and Independent Appraisers: The Experience in the UK and Japan. *The Appraisal Journal*, 82(2), 138–154.
- Yavuz, İ. ve Sözer, A. (2020). Türkiye Muhasebe Standartları: Stoklar Standardının Vergi Usul Kanunu ve Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal

Raporlama Standartları ile Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi ve Muhasebe Kayıtları. *İzmir Dayanışma*, (2), 12-26.

Yavuz, İ. ve Özbay, F. (2020). Uluslararası Muhasebe Standardı 2-Stoklar: Literatür İncelemesi. *Çivi Yazısından Dijital Kodlamaya Ekonomi, İşletme ve Finans Çalışmaları içinde*. Ekin Yayınevi. 1. Baskı. 73-100.

Nakit Akış Tablosu Oran Analizleri: Borsa İstanbul'da Bir Uygulama

Mehtab Çelik¹

Beyza Demir²

Bekir Elmas³

Özet

İşletmelerin finansal performansı, başta kredi verenler ve yatırımcılar olmak üzere tüm paydaşlar için önem arz etmektedir. Özellikle nakit sağlama gücü, işletmelerin finansal performanslarının değerlendirilmesinde dikkate alınmaktadır. Nakit akış tabloları da işletmelerin nakit akışları ile ilgili bilgiler sunduğu için, gerekli analizler yapıldığında planlama ve karar verme süreçlerinde etkili olabilecek bilgiler sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, BIST’te işlem gören FORD, TOFAŞ ve KARSAN olmak üzere 3 otomotiv firmasının 2020-2022 dönemine ait nakit akış performanslarının nakit akış oranları ile analiz edilmesidir. Araştırma sonucunda, ele alınan dönemler itibariyle FORD’un nakit akış performansının genel olarak diğer firmalara kıyasla daha iyi olduğu sonucuna varılmıştır.

NAKİT AKIŞ TABLOSU

Nakit akış tablosu dışında diğer tüm finansal tablolar tahakkuk esasına göre düzenlenir. Tahakkuk esasına göre düzenlenen finansal durum tablosu, kapsamlı gelir tablosu ve öz kaynak değişim tablosu gibi finansal tablolar, işletmenin ortaklarına kâr payı dağıtma ve vadesi gelen borçlarını ödeme gibi yükümlülüklerini yerine getirebilme düzeyini göstermezler. Bu nedenle

1 Atatürk Üniversitesi, SBE, Doktora Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-8441-6278, celikmehtap92@gmail.com

2 Atatürk Üniversitesi, SBE, Doktora Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-6989-6947, 94beyzadmr@gmail.com

3 Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İİBE, İşletme Bölümü, belmas@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2094-2180, belmas@atauni.edu.tr

nakit esasına göre düzenlenen nakit akış tablosunun bu ihtiyaçları gidermek amacıyla hazırlanır (Elmas, 2022: 84).

Nakit akış tablosu, genel olarak işletmenin belirli bir dönemde elde ettiği nakit kaynaklarını ve bu kaynakları nerelerde kullandığını gösteren bir finansal tablodur (Özerhan ve Yanık, 2012: 65). Daha kapsamlı bir ifadeyle nakit akış tablosu; işletmenin belirli bir dönemdeki nakit akışlarını işletme, yatırım ve finansman faaliyetlerine göre sınıflandırarak, işletmenin nakit ve nakit benzeri üretme kabiliyetini gösteren finansal tablodur (Subatnieks, 2005: 164). Burada ifade edilen nakit, işletmedeki nakit ile vadesiz mevduatı; nakit benzeri, vadeli mevduatlar ile tutarı belirli nakde çevrilmesi kolay olan kısa vadeli ve yüksek likiditeye sahip ve değerindeki değişim riski önemsiz olan vadesi 3 ay ve daha kısa olan yatırımları; nakit akışları ise, nakit ve nakit benzerlerinin giriş ve çıkışlarını belirtmektedir (Elmas, 2017: 60). İşletmenin faaliyetlerini devam ettirirken ihtiyaç duyduğu temel bir varlık olan nakit; işletme hammadde veya malzemeleri alırken, vadesi gelen borçlarını öderken, yeni yatırımlar yaparken, çalışanlara ücretlerini öderken, kâr payı dağıtırken vb. durumlarda her zaman gerekli olduğundan işletmenin nakit akışlarını görmek önemlidir. Nakdin kullanıldığı yerlerin bilinmesi, işletmenin gelecekteki olası nakit ihtiyacını belirlemeye imkân sağlar (Günceme ve Arsoy, 2006: 67).

Türkiye Muhasebe Standartları 1 (TMS-1)'de işletmelerin düzenlemesi zorunlu bulunan finansal durum tablosu ve kapsamlı gelir tablosunun yanı sıra nakit akış tablosunun da her dönemde düzenlenerek kamuoyuna sunulması gerekliliği ifade edilmiştir. Bu nedenle nakit akış tablosu da temel finansal tablolar arasında yer almaktadır (Özerhan ve Yanık, 2010: 65). Nakit akış tablosu nakit esasına göre düzenlendiği için, yatırımcılar, kredi verenler ve işletme ile ilgili diğer tarafların karar almalarında, işletmenin nakit oluşturma gücünü ve zamanlamasını değerlendirebilmeleri için gerekli bilgileri sunar (Özerhan ve Yanık, 2012: 65). Nakit akış tablosu, direkt olarak finansal durum tablosu ve kapsamlı gelir tablosu gibi finansal tablolardan elde edilemeyen bilgileri içermesinden dolayı işletmeye yönelik yapılan finansal analizlerde söz konusu tablolar arasında bir köprü görevi üstlenmektedir (Kieso vd., 2013: 198).

Tahakkuk esasına göre düzenlenen finansal tablo bilgilerini nakit esasına göre ilişkili taraflara sunan bu tablo, nakit giriş ve çıkışlarını toplam ve faaliyet bazında gösterir (Karapınar ve Eflatun, 2017: 39). Dolayısıyla nakit akış tablosu, diğer finansal tablolarla birlikte ele alındığında, kullanıcıların işletmenin borç ödeme gücü ve likidite gibi finansal yapısını değerlendirebilmeleri için yararlanabilecekleri bir tablodur (Omag, 2016:

116). Bu bağlamda nakit akış tablosunun, işletme ile ilgili taraflara sağladığı faydalar aşağıdaki gibi özetlenebilir (Williams vd., 2008: 572);

- İşletmenin gelecek dönemlerde pozitif nakit akışı oluşturma becerisini ölçmek,
- İşletmenin ek finansman ihtiyacını tespit etmek,
- İşletmenin yükümlülüklerini yerine getirme ve kâr payı dağıtma becerisini değerlendirmek,
- Net kâr ve faaliyetlerden sağlanan nakit akışları arasındaki farklılıkların kaynağını değerlendirmek,
- Dönem içinde finansman ve yatırım faaliyetlerinin nakit ve nakit dışı etkilerini belirlemek,
- Nakit ve nakit benzeri varlıkların dönem başı ve dönem sonu tutarlarındaki farklılıkların nedenlerini tespit etmek.

Nakit akış tablosu ilk olarak, William Morse Cole'nin *Nereden Geldi Nereye Gitti* (1908) adlı makalesinde fonların kaynağı ve kullanım yerleri şeklinde ele alınmıştır. Daha sonra Finney, 1921 yılında işletmede yer alan bütün finansal kaynakları fon olarak nitelendirip “Fonların Uygulanması Tablosu” adında bir tablo geliştirmiştir (Akdoğan ve Aydın, 1987: 70). 1962 yılında ise ilk defa Virginia Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Almand Colenon tarafından nakit akış tablosu oluşturulmuştur (Yaylaönü, 2001: 12). Nakit akış tablosu, işletmenin son iki dönemine ait finansal durum tabloları ile son dönemine ait gelir tablosu ve bazı ek bilgilerden yararlanarak oluşturulur. Nakit akış tablosu finansal durum tablosundaki nakit ve nakit benzerlerine ilişkin dönem başı ve dönem sonu tutarlarındaki farkı, nakit akımlarını işletme faaliyetleri, yatırım faaliyetleri, finansman faaliyetleri şeklinde 3 kısımda sınıflandırarak gösterir (Elmas, 2017: 60).

Nakit Akışlarının Sınıflandırılması

Nakit akış tablosu işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları, yatırım faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları ve finansman faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir. Nakit akış tablosunun bu faaliyet türlerine göre düzenlenme esasları “TMS 7 Nakit Akış Tablosu” Standardı ile belirlenmiştir (Dereköy, 2020: 3058). Bu standardın amacı, işletmenin işletme, yatırım ve finansman faaliyetlerinden kaynaklı nakit akışlarını sınıflandıran bir nakit akış tablosu ile işletmenin nakit ve nakit benzerlerinde meydana gelen değişiklikler ile ilgili bilgi sağlamaktır (TMS, 7).

Bu üç bölümde birçok nakit girişi ve çıkışı söz konusudur. Aşağıda genel olarak finansal durum açısından nakit giriş ve çıkışlarına ilişkin örnekler verilmiştir (Gitman ve Zutter, 2012: 118).

Nakit girişleri;

- Aktif kalemlerde azalma
- Pasif kalemlerde artış
- Dönem kârı
- Nakit hisse senedi ihracı

Nakit çıkışları;

- Aktif kalemlerde artma
- Pasif kalemlerde azalış
- Dönem zararı
- İhraç edilen hisse senetleri nakit geri alışı

1. İşletme Faaliyetleri ile İlgili Nakit Akışları

İşletme faaliyetleri, işletmenin temel gelir getirici unsurları ile yatırım ve finansman faaliyeti kapsamında yer almayan diğer faaliyetleri içerir (Gup vd., 1993: 74). İşletme faaliyetlerinden elde edilen nakit akışları, yabancı kaynaklara ihtiyaç duyulmadan işletmenin borçlarını ödeyebilmesi, faaliyetlerinde süreklilik sağlayabilmesi, temettü ödemelerini zamanında yapabilmesi ve yeni yatırımların yapılıp yapılamayacağı gibi hususlarda temel bir gösterge olarak kullanılan faaliyetleri içermektedir (Orhan ve Başar, 2015: 110; Mirza vd., 2006: 30). Bu nakit akışları daha çok işletmenin satış, üretim ve kiraya verme gibi ana gelir getirici faaliyetleri ile ilgili olup, dönem kârı/zararının tespit edilmesinde kullanılan işlem veya olaylardan kaynaklanır. Bu faaliyetlerin sonucunda ortaya çıkan olumlu bir tablo, işletme faaliyetlerinin verimliliğinde pozitif bir gösterge olarak değerlendirilebilir (Yılmaz ve İçten, 2018: 74). İşletme faaliyetlerinden elde edilen nakit akışları, uzun vadede işletmenin fonlarının temel kaynağını temsil etmesi nedeniyle nakit akış tablosunun en önemli bölümü olarak değerlendirilmekle birlikte, işletmenin finansal gücünün temel göstergesi olarak kabul edilir (Orhan ve Başar, 2015: 110; Mirza vd., 2006: 30).

İşletme faaliyetlerinden sağlanan temel nakit akışlarından bazıları aşağıdaki gibidir (Elmas, 2022: 88):

Temel nakit girişleri;

- Satılan mal ve hizmetlerden elde edilen nakit girişleri,
- Royalty, komisyon, faiz ve temettü gibi tahsilatlardan kaynaklı nakit girişleri ve
- Alım satım için bulundurulmuş sözleşmelerden kaynaklı nakit girişleri.

Temel nakit çıkışları;

- Stok edinim kaynaklı ödemelerden nakit çıkışları,
- Çalışan ödemeleri kaynaklı nakit çıkışları,
- Faiz ve vergi ödemelerinden kaynaklı nakit çıkışları,
- Alım satım için bulundurulmuş sözleşmelerle ilgili nakit çıkışları ve
- Diğer masraflar için tedarikçilere yapılan ödemelerden kaynaklı nakit çıkışları.

2. Yatırım Faaliyetleri ile İlgili Nakit Akışları

Yatırım faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları, işletmenin maddi duran varlık satışından elde edilen nakit girişlerinden ve maddi duran varlık alımlarına ilişkin nakit çıkışlarından oluşmaktadır (Petro ve Gean, 2014: 319). Yatırım faaliyetlerine ilişkin nakit akışlarının ayrı bir bölüm olarak verilmesindeki amaç, gelir ve nakit akışlarını temin etmek amacıyla ayrılan kalemlerin belirlenmesini kolaylaştırmaktır (Yanar, 2004: 219). İşletmenin rekabet gücü ve büyüme potansiyeli, yapılan yatırımların miktarı ve sağladığı katma değer ile ölçülmektedir. İşletme birleşmeleri, tesis, teçhizat ve gayrimenkul vb. için yapılan ödemeler de işletmenin geleceğine yönelik yapılan yatırımlardır. İşletmede nakit çıkışlarının büyük bir kısmı da bu alanda gerçekleşmektedir. Bu bağlamda yatırım faaliyetlerine yönelik nakit akışları, gelir ve nakit akışı sağlaması için ayrılan kaynaklara yapılan harcamaları yansıtmaktadır (TMS 7, madde 16).

İşletme açısından bir faaliyetin yatırım olabilmesi için satın alınan kalemin sürekli olarak gelir getirmesi, diğer yatırımcılar nezdinde güvelli bir liman olarak görülmesi, gelecek dönemlerde gelir getirme potansiyelinin yüksek olması gerekmektedir (Erdoğan, 2002: 57).

Yatırım faaliyetlerinden sağlanan temel nakit akışlarından bazıları aşağıda sunulmuştur (Elmas, 2022: 89):

Temel nakit girişleri:

- Maddi/ maddi olmayan duran varlıklar ve diğer uzun vadeli varlıkların satışından kaynaklanan nakit girişleri,
- Yatırım amaçlı hisse senedi veya tahvil gibi menkul kıymetlerin satışı ile ortaya çıkan nakit girişleri,
- Yatırım amaçlı edinilen hisse senetlerinin kâr payı tahsilatlarından nakit girişleri
- Türev ürünlerin satışıyla ilgili ortaya çıkan nakit girişleri (Alım satım amaçlı elde tutulanlar ve finansman faaliyetleriyle ilgili olanlar hariç).

Temel nakit çıkışları:

- Maddi/ maddi olmayan duran varlıklar ve diğer uzun vadeli varlıkların alımından kaynaklanan nakit çıkışları,
- Yatırım amaçlı hisse senedi veya tahvil gibi menkul kıymet alımından ortaya çıkan nakit çıkışları
- Diğer kuruluşlara verilen kredilerden kaynaklanan nakit çıkışları
- Türev ürünlerin alımıyla ortaya çıkan nakit çıkışları (Alım satım amaçlı elde tutulanlar ve finansman faaliyetleriyle ilgili olanlar hariç).

3. Finansman Faaliyetleri ile İlgili Nakit Akışları

Nakit akış tablosunun son bölümü olan finansman faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları, işletmenin öz kaynakları ve yabancı kaynaklarının yapısında ve tutarında değişiklik meydana getiren faaliyetlerden oluşmaktadır. Finansal faaliyetlerden sağlanan nakit akışlarına örnek olarak; borç geri ödemeleri ve yeni borçlanmalar, işletmenin hisse senedi ihracı ve kâr payı gibi finansal işlemler gösterilebilir (Mulford ve Comiskey, 2005: 86).

Finansman faaliyetlerinden sağlanan temel nakit akışlarına ilişkin bazı örnekler aşağıda verilmiştir (Elmas, 2022: 90).

Temel nakit girişleri:

- Hisse senedi ve diğer öz sermaye kalemlerinin ihracından kaynaklı nakit girişleri,
- Borçlanma araçları ihracından kaynaklı nakit girişleri ve
- Kısa veya uzun vadeli kredilerden kaynaklı nakit girişleri.

Temel nakit çıkışları:

- Temettü ve borç ödemelerinden kaynaklı nakit çıkışları,

- Finansal kiralama sözleşmelerinden kaynaklanan borç ödemeleri ile ilgili nakit çıkışları ve
- Sermayenin azaltılması veya işletmenin kendi hisse senetlerini almasından kaynaklı nakit çıkışları.

Bir bütün olarak nakit akış tablosunda yer alan faaliyetler ele alındığında işletmenin borçlarını ve kâr paylarını ödeyebilmesi, duran varlıklarını yenileyebilmesi, kısaca faaliyetlerini sürdürebilmesi için yeterli miktarda nakit elde etmesi gerekir. Birbirini takip eden dönemlerde işletme faaliyetleri nakit akışlarının negatif olması durumunda, işletmenin borçlanma veya hisse senedi ihracı yoluyla çeşitli kaynaklardan nakit temin etmesi gerekecektir. Ancak nakit akışlarının uzun süre negatif olması, işletmeye yönelik yatırımcıların güvenini sarsacaktır (Orhan ve Başar, 2015: 111). Bu kapsamda işletmelerin faaliyetlerinden nakit sağlama kabiliyeti işletmenin sürdürülebilir bir büyüme sürecine girmesi için önemli bir göstergedir. İşletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının pozitif, yatırım ve finansman faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının ise normal şartlar ve varsayımlar altında negatif olması beklenir. Bu pozisyondaki işletmelerin gelir getirici temel faaliyetleri ile yatırımlarını ve finansman faaliyetlerini destekleyebildiği kabul edilmektedir (Bruwer ve Hamman, 2005: 5).

Nakit Akış Tablosu Düzenleme Yöntemleri

Nakit akış tablosu, brüt (direkt-dolaysız) yöntem ve net (endirekt-dolaylı) yöntem olmak üzere iki şekilde düzenlenebilir. Türkiye Muhasebe Standartları'nda (TMS) işletmelerin bu yöntemlerden herhangi birisini tercih ederek nakit akış tablolarını hazırlayabilecekleri ifade edilmiştir. Ayrıca TMS tarafından, işletmeler arasında uygulama birliğinin oluşması ve aynı zamanda gelecekteki nakit akışları ile ilgili daha yararlı bilgiler sunduğu için brüt yöntemin kullanılmasını tavsiye edilmiştir. Ancak bu yönlendirmeye rağmen işletmelerin önemli bir kısmı net yöntemi kullanarak nakit akış tablolarını düzenlemektedirler. Kredi kurumları ve yatırımcılar daha detaylı bilgiler içermesinden dolayı brüt yönteme göre düzenlenen nakit akış tablolarını tercih ederler. İşletmeler ise, daha az maliyetli olması ve dış paydaşlarla işletme ile ilgili kapsamlı bilgileri paylaşmak istememesinden dolayı net yönteme göre düzenlenen nakit akış tablolarını tercih ederler. Bu iki yönteme göre hazırlanan nakit akış tabloları arasındaki fark, yalnızca işletme faaliyetlerinden kaynaklanan nakit akış hareketlerinin sunulmasında ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında her iki yöntemde de yatırım ve finansman faaliyetlerinden kaynaklanan nakit akış hareketlerinin sunulması aynıdır (Elmas, 2017: 64). Aşağıda her iki yöntem genel olarak açıklanmıştır.

1. Brüt (Direkt - Dolaysız) Yöntem

Brüt yöntemde işletme faaliyetlerine ilişkin nakit giriş ve çıkışları ayrı ayrı gösterilmektedir. Elde edilen nakit girişleri kaynakları ifade ederken, nakit çıkışları ise kullanımları ifade etmektedir (Akdoğan ve Tenker, 2007: 315). Brüt yönteme göre hazırlanan nakit akış tablosunun başlangıç noktası gelir tablosudur. Yöntemin özelliği, hesaplamaya gelir tablosu kalemi olan satışlar ve satışların maliyeti ile başlanmasıdır. Daha sonra yatırım ve finansman ile ilgili diğer kalemler eklenerek nakit akış tablosu hazırlanır (Çabuk, 2013: 13).

Brüt yöntemin kullanıcılar tarafından tercih edilmesini sağlayan bazı avantajlar aşağıda belirtilmiştir (Elmas, 2022: 91).

- Nakit akış bilgilerini kolay anlaşılır şekilde sunar,
- Kolay analiz edilebilen nakit akış verileri sunar,
- Ödeme gücü göstergelerini detaylı şekilde sunar,
- Kullanışlı finansal bilgiler sunar,
- Genel kabul gören ticari uygulamalara uyumlu bir yapı sunar,
- Nakit akışlarının gelecekteki durumunun doğru tahmini ve
- Detaylı kâr analizlerinin yapılmasını sağlar.

Brüt yönteme göre hazırlanan nakit akış tablosu örneği Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Brüt Yönteme Göre Düzenlenen Nakit Akış Tablosu

	Cari Dönem	Önceki Dönem
<p>A. İşletme Faaliyetlerinden Kaynaklanan Nakit Akışları</p> <p>İşletme Faaliyetlerinden Kaynaklanan Nakit Giriş Sınıfları</p> <p>Satılan mallardan ve hizmetlerden elde edilen nakit girişleri</p> <p>Faiz, ücret, prim, komisyon ve diğer gelirlerden nakit girişleri</p> <p>Alım satım amaçlı elde bulundurulmuş sözleşmeler ile ilgili nakit girişleri</p> <p>İşletme faaliyetlerinden kaynaklanan diğer nakit girişleri</p> <p>İşletme Faaliyetlerinden Kaynaklanan Nakit Çıkış Sınıfları</p> <p>Mal ve hizmetler için tedarikçilere yapılan ödemeler</p> <p>Faiz, ücret, prim, komisyon ve diğer gelirlerden nakit çıkışları</p> <p>Alım satım amaçlı elde bulundurulmuş sözleşmeler ile ilgili nakit çıkışları</p> <p>Çalışanlara ve çalışanlar adına yapılan ödemelerden kaynaklanan nakit çıkışları</p> <p>İşletme faaliyetlerinden kaynaklanan diğer nakit çıkışları</p> <p>Faaliyetlerinden Kaynaklanan Net Nakit Akışları</p> <p>Ödenen temettüleri</p> <p>Alınan temettüleri</p> <p>Ödenen faiz</p> <p>Alınan faiz</p> <p>Vergi ödemeleri (iadeler)</p> <p>Diğer nakit girişleri (çıkışları)</p> <p>B. Yatırım Faaliyetlerinden Kaynaklanan Nakit Akışları</p> <p>Başka işletmelerin veya fonların paylarının veya borçlu araçlarının satılması sonucu elde edilen nakit girişleri</p> <p>Başka işletmelerin veya fonların paylarının veya borçlanma araçlarının edinimi için yapılan nakit çıkışları</p> <p>Maddi ve maddi olmayan durun varlıklarının satışından kaynaklanan nakit girişleri</p> <p>Maddi ve maddi olmayan durun varlık alımlarından kaynaklanan nakit çıkışları</p> <p>Diğer uzun vadeli varlıkların satışından kaynaklanan nakit girişleri</p> <p>Diğer uzun vadeli varlık alımlarından kaynaklanan nakit çıkışları</p> <p>Verilen nakit avans ve borçlar</p> <p>Verilen nakit avans ve borçlardan geri ödemeler</p> <p>Türev araçlardan nakit çıkışları</p> <p>Türev araçlardan nakit girişleri</p> <p>Devlet teşviklerinden elde edilen nakit girişleri</p> <p>Alınan temettüleri</p> <p>Ödenen faiz</p> <p>Alınan faiz</p> <p>Vergi ödemeleri (iadeler)</p> <p>Diğer nakit girişleri (çıkışları)</p>		

<p>C. Finans Faaliyetlerinden Kaynaklanan Nakit Akışları Pay ve diğer öz kaynağa dayalı araçların ihracından kaynaklanan nakit girişleri İşletmenin kendi paylarını ve diğer öz kaynağa dayalı araçlarını alması ile ilgili nakit çıkışları Borçlanmadan kaynaklanan nakit girişleri Borç ödemelerine ilişkin nakit çıkışları Finansal kiralama sözleşmelerinden kaynaklanan borç ödemelerine ilişkin nakit çıkışları Devlet teşviklerinden elde edilen nakit girişleri Ödenen temettüleri Ödenen faiz Vergi ödemeleri (iadeler) Diğer nakit girişleri (çıkışları)</p> <p>Yabancı Para Çevirim Farklarının Etkisinden Önce Nakit ve Nakit Benzerlerinden Net Artış (Azalış) (A+B+C)</p> <p>D. Yabancı Para Çevirim Farklarının Nakit ve Nakit Benzerleri Üzerindeki Etkisi Nakit Benzerlerinden Net Artış (Azalış) (A+B+C+D)</p> <p>E. Dönem Başı Nakit ve Nakit Benzerleri Dönem Sonu Nakit ve Nakit Benzerleri (A+B+C+D+E)</p>		
--	--	--

2. Net (Endirekt - Dolaylı) Yöntem

Net yöntem kullanılarak hazırlanan nakit akış tablosu dönem kârı/ zararı kalemiyle başlamakta, daha sonra yatırım ve finansman ile ilgili kalemler eklenerek oluşturulmaktadır. Bu yöntemde nakit akış hesaplamaları yapılırken, gelir tablosunda tahakkuk esasına göre kayıt altına alınan ve tahsilatı henüz gerçekleştirilmemiş gelirler toplam hesaptan çıkarılmaktadır. Tahakkuk esasına göre kayıt altına alınan ve ödemesi henüz gerçekleştirilmemiş giderler ise hesap toplamına eklenmektedir (Akdoğan ve Tenker, 2007: 317).

Net yönteme göre hazırlanan nakit akış tablosu örneği Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Net Yönteme Göre Düzenlenen Nakit Akış Tablosu

	Önceki Dönem	Cari Dönem
<p>A. İşletme Faaliyetlerinden Elde Edilen Nakit Akışları Dönem Karı/Zararı Dönem Net Karı/Zararı Mutabakatı İle İlgili Düzeltmeler</p> <p>Amortisman ve itfa giderleri ile ilgili düzeltmeler Değer düşüklüğü (iptali) ile ilgili düzeltmeler Karşılıklar ile ilgili düzeltmeler Faiz gelirleri ve giderleri ile ilgili düzeltmeler Gerçekleşmemiş yabancı para çevirim farkları ile ilgili düzeltmeler Pay bazlı ödemeler ile ilgili düzeltmeler Gerçeğe uygun değer kayıpları (kazançları) ile ilgili düzeltmeler İştiraklerin dağıtılmamış karları ile ilgili düzeltmeler Vergi gideri/geliri ile ilgili düzeltmeler Stoktaki artış (azalış) ile ilgili düzeltmeler Ticari alacaklardaki artış (azalış) ile ilgili düzeltmeler Faaliyetlerle ilgili diğer alacaklardaki artış (azalış) ile ilgili düzeltmeler Ticari borçlardaki artış (azalış) ile ilgili düzeltmeler Faaliyetlerle ilgili diğer borçlardaki artış (azalış) ile ilgili düzeltmeler Nakit dışı kalemlere ilişkin diğer düzeltmeler Duran varlıkların elden çıkarılmasından kaynaklanan kayıplar (kazançlar) ile ilgili düzeltmeler</p>		
<p>B. Yatırım Faaliyetlerinden Kaynaklanan Nakit Akışları Brüt yöntemle aynı</p>		
<p>C. Finans Faaliyetlerinden Kaynaklanan Nakit Akışları Brüt yöntemle aynı</p>		
<p>Yabancı Para Çevirim Farklarının Etkisinden Önce Nakit ve Nakit Benzerlerinden Net Artış (Azalış) (A+B+C)</p>		
<p>D. Yabancı Para Çevirim Farklarının Nakit ve Nakit Benzerleri Üzerindeki Etkisi Nakit ve Nakit Benzerlerinden Net Artış (Azalış) (A+B+C+D)</p>		
<p>E. Dönem Başı Nakit ve Nakit Benzerleri Dönem Sonu Nakit ve Nakit Benzerleri (A+B+C+D+E)</p>		

NAKİT AKIŞ TABLOSU ORANLARININ HESAPLANMASI

Çalışmanın bu kısmında BIST’de faaliyet gösteren FORD Otomotiv Sanayi AŞ, TOFAŞ Türk Otomobil Fabrikası AŞ ve KARSAN Otomotiv Sanayi Ticaret AŞ olmak üzere 3 otomotiv firmasının 2020-2022 dönemini kapsayan nakit akış oranlarına ilişkin hesaplamalara yer verilmiştir.

İlk olarak FORD Otomotiv Sanayi AŞ’nin 2020-2022 dönemini kapsayan nakit akış oranlarına ilişkin hesaplamalara yer verilmiş olup, elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Bu bağlamda, FORD Otomotiv Sanayi AŞ’nin 2020-2022 dönemine ait özet nakit akış tablosu ve özet finansal durum tablosu sırasıyla Tablo 3 ve Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 3: FORD Nakit Akış Tablosu (000 TL)

	2020	2021	2022
A. İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları	7.390.661	8.702.451	19.128.706
B. Yatırım Faaliyetlerinden Nakit Akışları	(1.066.005)	(3.441.485)	(21.295.857)
C. Finansman Faaliyetlerinden Nakit Akışları	(1.451.256)	771.645	(1.989.479)
Nakit ve Nakit Benzerlerindeki Net Artış / (Azalış)	4.873.400	6.032.611	(3.996.618)
Dönem Başı Nakit ve Nakit Benzerleri	3.200.229	8.073.629	14.106.240
Dönem Sonu Nakit ve Nakit Benzerleri	8.073.629	14.106.240	10.109.622
Ödenen Temettüler	(1.094.839)	(3.575.773)	(6.562.017)
Toplam Hisse Senedi Sayısı	350.910	350.910	350.910

Tablo 4: FORD Finansal Durum Tablosu (000 TL)

	2020	2021	2022
VARLIKLAR			
Dönen Varlıklar	17.604.522	32.813.852	55.124.518
Duran Varlıklar	6.744.657	9.979.001	40.927.729
Toplam Varlıklar	24.349.179	42.792.853	96.052.247
KAYNAKLAR			
Kısa Vadeli Yükümlülükler	12.480.781	20.782.144	46.205.980
Uzun Vadeli Yükümlülükler	4.824.496	11.862.171	28.444.093
Öz Kaynaklar	7.043.902	10.148.538	21.402.174
Toplam Kaynaklar	24.349.179	42.792.853	96.052.247

FORD Otomotiv AŞ'ye ait nakit akış tablosu ve finansal durum tablosundan yararlanılarak hesaplanacak olan oranlar aşağıdaki gibidir:

- İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Kısa Vadeli Borçlar
- İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Toplam Borçlar
- İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Toplam Varlıklar
- Hisse Senedi Başına İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışı
- İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Ödenen Temettümler

2020-2022 dönemini kapsayan bu oranların hesaplanması ve sonuçları ile ilgili bilgiler sırasıyla Tablo 5, 6, 7, 8 ve Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 5: İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Kısa Vadeli Borçlar Oranı

	2020	2021	2022
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları	7.390.661	8.702.451	19.128.706
Kısa Vadeli Borçlar	12.480.781	20.782.144	46.205.980
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları / Kısa Vadeli Borçlar	0,60	0,42	0,42

Tablo 6: İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Toplam Borçlar Oranı

	2020	2021	2022
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları	7.390.661	8.702.451	19.128.706
Toplam Borçlar	17.305.277	20.782.144	46.205.980
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları / Toplam Borçlar	0,43	0,42	0,41

Tablo 7: İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Toplam Varlıklar Oranı

	2020	2021	2022
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları	7.390.661	8.702.451	19.128.706
Toplam Varlıklar	24.349.179	42.792.853	96.052.247
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları / Toplam Varlıklar	0,30	0,20	0,20

Tablo 8: Hisse Senedi Başına İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışı

	2020	2021	2022
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları	7.390.661	8.702.451	19.128.706
Toplam Hisse Senedi Sayısı	350.910	350.910	350.910
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları / Toplam Hisse Senedi Sayısı	21,06	24,80	54,51

Tablo 9: İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Ödenen Temettüpler

	2020	2021	2022
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları	7.390.661	8.702.451	19.128.706
Ödenen Temettüpler	(1.094.839)	(3.575.773)	(6.562.017)
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları / Ödenen Temettüpler	6,75	2,43	2,92

FORD Otomotiv AŞ'ye ait finansal tablolardan elde edilen nakit akış oranları değerlendirildiğinde;

İşletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının işletmenin kısa vadeli borçlarını 2020 yılında %60, 2021 yılında %42 ve 2022 yılında %42 oranında karşıladığı görülmektedir. Oranlar incelendiğinde, işletmenin 2020 yılındaki değerinin diğer 2 yıla göre daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Bu değerlerden yola çıkarak işletmenin yıllar itibarıyla esas faaliyetlerden nakit girişinin arttığı ancak bununla beraber kısa vadeli borçlarının daha yüksek bir artış gösterdiğini söylemek mümkündür.

İşletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının işletmenin toplam borçlarını; 2020 yılında %43, 2021 yılında %42 ve 2022 yılında %41 oranında karşıladığı görülmektedir. Sonuçlar incelendiğinde, bir önceki oranda olduğu gibi 2020 dönemine ait olan değer diğer oranlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Yıllar içindeki düşüşün sebebinin ise toplam borcun oransal olarak daha fazla artmasından kaynaklanmaktadır.

İşletme faaliyetlerinden edilen nakit akışları toplam varlıkların 2020 yılında %30'una, 2021 yılında %20'sine ve 2021 yılında ise %20'sine denk gelmektedir. İşletmede toplam varlık artışı, toplam varlıklara yönelik yatırım yaptığını göstermektedir. Esas faaliyetlerden elde edilen nakit akışlarının toplam varlıklar içerisindeki payı son iki senenin 2020 yılına göre daha az olduğu görülmektedir.

Son olarak işletme faaliyetlerinden elde edilen nakit akışları ödenen temettülerin 2020 yılında 6,75 katı, 2021 yılında 2,43 katı ve 2022 yılında 2,92 katı olduğu görülmektedir. Esas faaliyetlerden sağlanan nakit akışlarının her yıl artmasıyla birlikte ödenen temettülerin de arttığı görülmektedir.

Çalışmada ikinci olarak TOFAŞ Türk Otomobil Fabrikası AŞ'nin 2020-2022 dönemini kapsayan nakit akış oranlarına ilişkin hesaplamalara yer verilmiş olup, elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Bu bağlamda, TOFAŞ AŞ'nin 2020-2022 dönemine ait özet nakit akış tablosu ve özet finansal durum tablosu sırasıyla Tablo 10 ve Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 10: TOEAŞ Nakit Akış Tablosu (000 TL)

	2020	2021	2022
A. İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları	1.584.410	2.679.899	12.151.544
B. Yatırım Faaliyetlerinden Nakit Akışları	(696.999)	(760.779)	(153.871)
C. Finansman Faaliyetlerinden Nakit Akışları	253.952	(2.741.618)	(5.377.231)
Nakit ve Nakit Benzerlerindeki Net Artış / (Azalış)	1.408.247	(31.283)	7.675.556
Dönem Başı Nakit ve Nakit Benzerleri	2.818.988	4.227.235	4.195.952
Dönem Sonu Nakit ve Nakit Benzerleri	4.227.235	4.195.952	11.871.508
Ödenen Temettüler	(1.200.000)	(1.500.000.000)	(3.200.000.000)
Toplam Hisse Senedi Sayısı	500.000	500.000	500.000

Tablo 11: TOEAŞ Finansal Durum Tablosu (000 TL)

	2020	2021	2022
VARLIKLAR			
Dönen Varlıklar	12.841.366	16.169.548	33.385.203
Duran Varlıklar	6.634.255	7.303.793	6.990.612
Toplam Varlıklar	19.475.621	23.473.341	40.375.815
KAYNAKLAR			
Kısa Vadeli Yükümlülükler	10.880.734	13.757.789	26.069.474
Uzun Vadeli Yükümlülükler	4.126.276	3.972.161	2.992.701
Öz Kaynaklar	4.468.611	5.743.391	11.313.640
Toplam Kaynaklar	19.475.621	23.473.341	40.375.815

TOFAŞ AŞ'ye ait nakit akış tablosu ve finansal durum tablosundan yararlanılarak hesaplanacak olan oranlar aşağıdaki gibidir:

- İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Kısa Vadeli Borçlar
- İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Toplam Borçlar
- İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Toplam Varlıklar
- Hisse Senedi Başına İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışı
- İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Ödenen Temettümler

2020-2022 dönemini kapsayan bu oranların hesaplanması ve sonuçları ile ilgili bilgiler sırasıyla Tablo 12, 13, 14, 15 ve Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 12: İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Kısa Vadeli Borçlar Oranı

	2020	2021	2022
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları	1.584.410	2.679.899	12.151.544
Kısa Vadeli Borçlar	10.880.734	13.757.789	26.069.474
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları / Kısa Vadeli Borçlar	0,15	0,19	0,47

Tablo 13: İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Toplam Borçlar Oranı

	2020	2021	2022
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları	1.584.410	2.679.899	12.151.544
Toplam Borçlar	15.007.010	17.729.950	29.062.175
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları / Toplam Borçlar	0,11	0,15	0,42

Tablo 14: İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Toplam Varlıklar Oranı

	2020	2021	2022
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları	1.584.410	2.679.899	12.151.544
Toplam Varlıklar	19.475.621	23.473.341	40.375.815
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları / Toplam Varlıklar	0,08	0,11	0,30

Tablo 15: Hisse Senedi Başına İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışı

	2020	2021	2022
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları	1.584.410	2.679.899	12.151.544
Toplam Hisse Senedi Sayısı	500.000	500.000	500.000
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları / Toplam Hisse Senedi Sayısı	3,17	5,36	24,30

Tablo 16: İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Ödenen Temettüpler

	2017	2018	2019
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları	1.584.410	2.679.899	12.151.544
Ödenen Temettüpler	(1.200.000)	(1.500.000)	(3.200.000)
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları / Ödenen Temettüpler	1,32	1,79	3,80

TOFAŞ AŞ'ye ait finansal tablolardan elde edilen nakit akış oranları değerlendirildiğinde;

İşletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının işletmenin kısa vadeli borçlarını; 2020 yılında %15, 2021 yılında %19 ve 2022 yılında %47 oranında karşıladığı görülmektedir. Oranlar incelendiğinde, işletmenin 2020 yılındaki değerinin diğer yıllara göre oldukça düşük olduğu göze çarpmaktadır.

İşletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının işletmenin toplam borçlarını; 2020 yılında %11, 2021 yılında %15 ve 2022 yılında %42 oranında karşıladığı görülmektedir. Sonuçlar incelendiğinde, bir önceki oranda olduğu gibi 2020 dönemine ait olan değer diğer oranlara göre daha düşük olduğu görülmektedir.

İşletme faaliyetlerinden edilen nakit akışları toplam varlıkların 2020 yılında %8'ine, 2021 yılında %11'ine ve 2022 yılında ise %30'una denk gelmektedir. Esas faaliyetlerden elde edilen nakit akışlarının toplam varlıklar içerisindeki payı 2020 ve 2021 yıllarında oldukça düşüktür.

Hisse senedi başına işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları 2020 yılında 3,17, 2021 yılında 5,36 ve 2022 yılında 24,30 olduğu görülmektedir. Söz konusu oranlar incelendiğinde en düşük oranın 2020 dönemine ait olduğu göze çarpmaktadır. Bunun nedeni, 2020 yılında esas faaliyetlerden sağlanan nakit akışlarının diğer dönemlere nispeten daha az olmasıdır.

Son olarak işletme faaliyetlerinden elde edilen nakit akışları ödenen temettülerin 2020 yılında 1,32 katı, 2021 yılında 1,79 katı ve 2022 yılında 3,80 katı olduğu görülmektedir. 2020 yılında elde edilen nakit akışları diğer dönemlere göre az olduğundan dolayı en düşük değerin bu döneme ait olduğu göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra diğer dönemlerde de esas faaliyetlerden sağlanan nakit akışları az olmasına rağmen bu değerlerin yüksek çıkma nedeni ödenen temettü tutarlarının nispeten az olmasından kaynaklanmaktadır.

Çalışmada üçüncü ve son olarak KARSAN Otomotiv Sanayi Ticaret AŞ'nin 2020-2022 dönemini kapsayan nakit akış oranlarına ilişkin hesaplamalara yer verilmiş olup, elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Bu bağlamda, KARSAN Otomotiv Sanayi Ticaret AŞ'nin 2020-2022 dönemine ait özet nakit akış tablosu ve özet finansal durum tablosu sırasıyla Tablo 17 ve Tablo 18'de gösterilmiştir.

Tablo 17: KARSAN Nakit Akış Tablosu (000 TL)

	2020	2021	2022
A. İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları	434.402	305.537	(450.354)
B. Yatırım Faaliyetlerinden Nakit Akışları	(40.635)	(146.110)	(79.408)
C. Finansman Faaliyetlerinden Nakit Akışları	(361.809)	(128.143)	465.922
Nakit ve Nakit Benzerlerindeki Net Artış / (Azalış)	22.598	33.224	(58.330)
Dönem Başı Nakit ve Nakit Benzerleri	47.239	69.837	103.061
Dönem Sonu Nakit ve Nakit Benzerleri	69.837	103.061	44.731
Ödenen Temettüler	-	-	-
Toplam Hisse Senedi Sayısı	900.000	900.000	900.000

Tablo 18: KARSAN Finansal Durum Tablosu (000 TL)

	2020	2021	2022
VARLIKLAR			
Dönen Varlıklar	1.545.117	1.925.327	3.255.933
Duran Varlıklar	1.171.830	1.811.939	3.045.150
Toplam Varlıklar	2.716.947	3.737.266	6.301.083
KAYNAKLAR			
Kısa Vadeli Yükümlülükler	1.104.709	2.137.461	3.610.534
Uzun Vadeli Yükümlülükler	884.072	605.912	891.455
Öz Kaynaklar	728.166	993.893	1.799.094
Toplam Kaynaklar	2.716.947	3.737.266	6.301.083

KARSAN AŞ'ye ait nakit akış tablosu ve finansal durum tablosundan yararlanılarak hesaplanacak olan oranlar aşağıdaki gibidir:

- İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Kısa Vadeli Borçlar
- İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Toplam Borçlar
- İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Toplam Varlıklar
- Hisse Senedi Başına İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışı
- İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Ödenen Temettümler

2020-2022 dönemini kapsayan bu oranların hesaplanması ve sonuçları ile ilgili bilgiler sırasıyla Tablo 19, 20, 21, 22 ve Tablo 23'te gösterilmiştir.

Tablo 19: İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Kısa Vadeli Borçlar Oranı

	2020	2021	2022
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları	434.402	305.537	(450.354)
Kısa Vadeli Borçlar	1.104.709	2.137.461	3.610.534
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları / Kısa Vadeli Borçlar	0,39	0,14	-

Tablo 20: İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Toplam Borçlar Oranı

	2020	2021	2022
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları	434.402	305.537	(450.354)
Toplam Borçlar	1.988.781	2.743.373	4.501.989
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları / Toplam Borçlar	0,22	0,11	-

Tablo 21: İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Toplam Varlıklar Oranı

	2020	2021	2022
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları	434.402	305.537	(450.354)
Toplam Varlıklar	2.716.947	3.737.266	6.301.083
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları / Toplam Varlıklar	0,16	0,08	-

Tablo 22: Hisse Senedi Başına İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışı

	2020	2021	2022
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları	434.402	305.537	(450.354)
Toplam Hisse Senedi Sayısı	900.000	900.000	900.000
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları / Toplam Hisse Senedi Sayısı	0,48	0,34	-

Tablo 23: İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Ödenen Temettüleri

	2020	2021	2022
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları	434.402	305.537	(450.354)
Ödenen Temettüleri	-	-	-
İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları / Ödenen Temettüleri	-	-	-

KARSAN AŞ'ye ait finansal tablolardan elde edilen nakit akış oranları değerlendirildiğinde;

İşletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının işletmenin kısa vadeli borçlarını; 2020 yılında %39 ve 2021 yılında %14 oranında karşıladığı görülmektedir.

İşletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının işletmenin toplam borçlarını; 2020 yılında %22 ve 2021 yılında %11 oranında karşıladığı görülmektedir.

İşletme faaliyetlerinden edilen nakit akışları toplam varlıkların 2020 yılında %16'sına ve 2021 yılında %8'ine denk gelmektedir. Esas faaliyetlerden elde edilen nakit akışlarının toplam varlıklar içerisindeki payı her iki dönemde de oldukça düşüktür.

Hisse senedi başına işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları 2020 yılında %48 ve 2021 yılında %34 olduğu görülmektedir. Söz konusu oranlar incelendiğinde en düşük oranın 2021 dönemine ait olduğu gözlemlenmektedir.

İşletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları 2022 yılında negatif olduğu için 2022 yılı hesaplamaları yapılmamıştır.

SONUÇ

İşletmeler sürekli değişen ekonomik koşullarda faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için iyi bir nakit yönetimine ihtiyaç duyarlar. Nakit problemi yaşayan veya verimsiz bir nakit yönetimine sahip olan işletmeler başarısızlık ve iflas riski ile karşı karşıya kalabilir. Bu noktada nakit akış tabloları yardımıyla işletmelerin nakit akışları hakkında gerekli bilgiler sağlanabilir. Nakit akış tabloları, işletmenin en likit varlığı olan nakdin hangi kaynaklardan sağlandığını ve nerelerde kullanıldığını gösterdiğinden dolayı, gelecekte işletmenin sağlayacağı nakdin tahmin edilmesinin yanı sıra, oluşabilecek nakit ihtiyacının belirlenmesinde kullanılmaktadır. Özellikle yatırımcılar ve kredi verenlere, işletmenin borç ödeme gücü ve gelecekteki nakit oluşturma yeteneği hakkında bilgi sunmaktadır. Bu bağlamda nakit akış tabloları analiz edilerek elde edilen bilgiler, işletme ile ilgili tarafların alacağı karar ve planlarda önemli kaynak oluşturabilir.

Bu çalışmada yapılan nakit akış oran analizlerinden elde edilen sonuçlara genel olarak bakıldığında, TOFAŞ AŞ'nin işletme faaliyetlerinden nakit akışlarında 2022 yılında ciddi bir artış görülmüştür. FORD AŞ ve TOFAŞ AŞ'nin yıllar içinde işletme faaliyetlerinden kaynaklı nakit akışları artarken, KARSAN AŞ'de bu nakit akışları yıllar itibariyle azalmıştır.

Finansman faaliyetlerinden nakit akışlarına bakıldığında ise, KARSAN AŞ'nin söz konusu nakit akışları, FORD AŞ ve TOFAŞ AŞ'ye göre yıllar içinde pozitif yönlü bir artış göstermiştir. 2022 yılında KARSAN AŞ ve FORD AŞ'nin nakit ve nakit benzerlerinde azalış görülürken; aynı yılda TOFAŞ AŞ'de ciddi bir artış görülmüştür. Ayrıca FORD AŞ ve TOFAŞ AŞ'de ödenen temettüler yıllar içinde artmış, ancak KARSAN AŞ bu yıllarda temettü dağıtmamıştır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, N. ve Aydın, H. (1987). Muhasebe Teorileri, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara.
- Akdoğan, N. ve Tenker, N. (2007). Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Bruwer, S. ve Hamman, W.D. (2005). Cash Flow Patterns in Listed South African Industrial Companies, *Meditari Accountancy Research*, 13(1), 1-17.
- Çabuk, A. (2013). Finansal tablolar ve mali analiz. S. Önce (Editör), *Mali analiz* içinde (s.12). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Dereköy, F. (2020). Nakit Akış Tablosu ile Likidite Oranları İlişkisi: Borsa İstanbul KOBİ Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(4), 3505-3517.
- Elmas, B. (2022). Finansal Tablolar Analizi, 6. Baskı, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Elmas, B. (2017). Finansal Analiz Uygulamaları. İmaj Yayınevi, Ankara.
- Erdoğan, M. (2002). Finansal Muhasebe, Beta Yayınları, İstanbul.
- Gitman, L. J. ve Zutter, C. J. (2012). Principles of Managerial Finance, Prentice Hall, Boston.
- Gup, B. E., Samson W. D., Dugan M. T., Kim M. J. ve Jittrapanun, T. (1993). An Analysis of Patterns from the Statement of Cash Flows, *Financial Practice and Education*, Fall, 73-79.
- Günceme, Ü. ve Arsoy, A.P. (2006). Muhasebe Standartlarındaki Sınıflandırılmış Nakit Akım Tablosu Formatı ile Finansal Performansın Ölçülmesi, *Muhasebe Finansman Dergisi*, 30, 66- 74.
- Karapınar, A. ve Eflatun, A.O. (2017). Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı Uygulama ve Yorumları 2018 BOBİ FRS, Ankara, Gazi Kitabevi.
- Kieso, D. D., Weygandt, J. J. ve Warfield, T. D. (2013). Intermediate Accounting, IFRS Edition, Hoboken.
- Mirza, A. A., Graham H. ve Magnus O. (2006). *IFRS Workbook and Guide*, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Mulford, C. W. ve Comiskey, E. E. (2005). Creative Cash Flow Reporting: Uncovering Sustainable Financial Performance, John Wiley & Sons, Canada.
- Omag, A. (2016). Cash Flows from Financing Activities. Evidence from the Automotive Industry, *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 6 (1), January 2016, 115- 122.
- Orhan, A., ve Başar, B. (2015). İşletmelerde Nakit Akış Profilleri Ve Analizi: Bist 100 İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Journal of Accounting and Taxation Studies*, 8(2), 107-122.

- Özerhan, Y. ve Yanık, S. (2010). Açıklamalı ve Örnek Uygulamalı Türkiye Muhasebe Standartları / Türkiye Finansal Raporlama Standartları, Ankara, TÜRMOB Yayınları.
- Özerhan, Y. ve Yanık, S. (2012). Türkiye Muhasebe Standartları Türkiye Finansal Raporlama Standartları, Ankara, TÜRMOB Yayınları- 427.
- Petro, F. ve Gean F. (2014). A Logical Approach to The Statement of Cash Flows, American Journal of Business Education, 7 (4), 315- 324.
- Subatnieks, K. (2005). Concept of Cash Flow and Assesment of Cashflow Ratios of Latvian Companies, Organizacija Vadyba: Sisteminia Tyrimai, 36, 163-176.
- Türkiye Muhasebe Standardı (TMS 7), Nakit Akış Tabloları.
- Williams, J.R., Haka, S.F, Bettner, M.S. ve Carcello, J.V. (2008). Financial and Managerial Accounting, New York, McGraw-Hill Irwin.
- Yanar, G. (2004). “Türkiye Muhasebe Standardı – 3 Nakit Akış Tabloları”, Mali Çözüm Dergisi, 66, 25-36.
- Yaylaönü, U. (2001). Kamunun aydınlatılmasında ve hisse senedi değerlemesinde nakit akım tabloları. Yeterlik Etüdüleri 16. Dönem, Ankara: SPK.
- Yılmaz, M.K. ve İçten, O. (2018). Borsa İstanbul’da İşlem Gören Gayrimenkul Yatırım Ortaklarının Nakit Akım Odaklı Finansal Performans Analizi, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 55 (635), 73- 87.

İşletmelerin Piyasa Değerinin Karlılığa Etkisi: Bist Banka Dışı Likit 10 Endeksinde Bir Uygulama

M. A. İbrahim Sarıay¹

Özet

Küreselleşme ile birlikte ülke ekonomilerinin ve finansal piyasaların birbirlerine entegre olmaları, geleneksel işletme yönetimi anlayışının yetersiz kalmasına ve yeni modellerin ortaya konulmasına neden olmuştur. Günümüzde bilgi, işletmeler için mal ve hizmet üretiminde kullanılan geleneksel üretim faktörlerinden çok daha önemli bir faktör haline gelmiştir. Toplumların gelişim aşamaları incelendiğinde, tarım toplumunun yerini sanayi toplumu, sanayi toplumunun yerini ise bilgi toplumu almıştır. Bilgi çağı olarak nitelendirilen bu dönemde, finansal piyasaların entegrasyonu ve borsaların oluşumu, işletmelerin piyasa değerlerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamış ve işletmelerin bir bütün olarak piyasada değerlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İşletmelerin piyasa değerlerinin öneminin yükselmesine karşın, muhasebe sistemi aracılığıyla sundukları finansal tablolarında piyasa değerleri yer almamaktadır. Dolayısıyla, işletmelere yatırım yapmayı düşünen potansiyel yatırımcıların ve diğer bilgi kullanıcılarının alacakları finansal kararlarda, işletmelerin piyasa değerinin finansal tablo verileriyle hesaplanan ve finansal performansın incelenmesinde kullanılan karlılık oranları üzerinde bir etkisi olup olmadığını değerlendirebilmesi sorunu gündeme gelmektedir. Bir başka ifade ile, işletmelerin piyasa değerinin karlılığa etkisi dikkate değer bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, işletmelerin piyasa değerinin karlılık üzerindeki etkisini incelemek üzere piyasa değerini diğer işletmelere göre çok daha iyi yansıtması nedeniyle, BİST Yıldız Pazar'da işlem gören, en yüksek piyasa değerine sahip olan ve banka dışı 10 işletmeden oluşan BİST Banka Dışı Likit 10 Endeksinde yer alan işletmeler ele alınmıştır.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, ibrahimsariay@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4632-3289

1. GİRİŞ

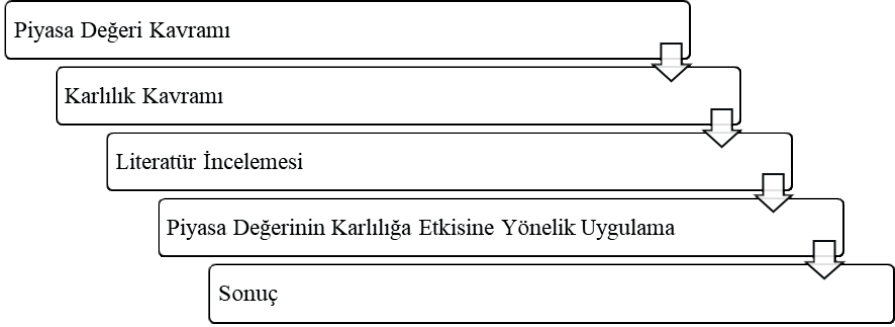
Küreselleşme ile birlikte ülke ekonomilerinin ve finansal piyasaların birbirlerine entegre olmaları, geleneksel işletme yönetimi anlayışının yetersiz kalmasına ve yeni modellerin ortaya konulmasına neden olmuştur. Günümüzde bilgi, işletmeler için mal ve hizmet üretiminde kullanılan geleneksel üretim faktörlerinden çok daha önemli bir faktör haline gelmiştir. Toplumların gelişim aşamaları incelendiğinde, tarım toplumunun yerini sanayi toplumu, sanayi toplumunun yerini ise bilgi toplumu almıştır. Bilgi çağı olarak nitelendirilen bu dönemde, finansal piyasaların entegrasyonu ve borsaların oluşumu, işletmelerin piyasa değerlerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamış ve işletmelerin bir bütün olarak piyasada değerlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Toplumlarda ve ekonomilerde ortaya çıkan bu dönüşüm, işletmelerin sahip olduğu finansal değerlerin yapısında da değişiklikler meydana getirmiştir. Günümüzde sadece bir bilgisayar ve internet ağı ile faaliyetlerine başlayan işletmelerin, orta ölçekli bir ülkenin ekonomisinden çok daha büyük piyasa değerlerine ulaşarak uluslararası işletmeler haline geldiği görülmektedir. Bu bağlamda bilgi çağında, işletmelerin sahip olduğu maddi varlıkların önemi azalırken piyasa değerlerinin önemi artmıştır. Örneğin; Apple, Microsoft ve Google gibi işletmelerin piyasa değerleri trilyon doların üzerinde gerçekleşirken, muhasebe değeri olarak ifade edilen defter değerleri ise piyasa değerlerinin oldukça altında kalmıştır. Apple işletmesinin defter değeri 50,672 milyar dolar iken, bu işletme 2022 yılı başında piyasa değeri 3 trilyon doları geçmeyi başaran ilk işletme olmuştur.

İşletmelerin piyasa değerlerinin öneminin yükselmesine karşın, muhasebe sistemi aracılığıyla sundukları finansal tablolarında piyasa değerleri yer almamaktadır. Dolayısıyla, işletmelere yatırım yapmayı düşünen potansiyel yatırımcıların ve diğer bilgi kullanıcılarının alacakları finansal kararlarda, işletmelerin piyasa değerinin finansal tablo verileriyle hesaplanan ve finansal performansın incelenmesinde kullanılan karlılık oranları üzerinde bir etkisi olup olmadığını değerlendirebilmesi sorunu gündeme gelmektedir. Bir başka ifade ile, işletmelerin piyasa değerinin karlılığa etkisi dikkate değer bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, işletmelerin piyasa değerinin karlılık üzerindeki etkisini incelemek üzere piyasa değerini diğer işletmelere göre çok daha iyi yansıtması nedeniyle, BİST Yıldız Pazar'da işlem gören, en yüksek piyasa değerine sahip olan ve banka dışı 10 işletmeden oluşan BİST Banka Dışı Likit 10 Endeksinde yer alan işletmeler ele alınmıştır.

Çalışmada piyasa değeri ve karlılık kavramları ele alındıktan sonra ilgili literatür incelenmiştir. BİST Banka Dışı Likit 10 Endeksinde yer alan 10 işletmenin 2019-2022 dönemine ilişkin piyasa değerleri ile karlılık oranları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla bir uygulama gerçekleştirilmiş ve bu çalışmada gerçekleştirilen uygulamadan elde edilen bulgular ile literatürde yer alan çalışmalardan elde edilen bulgular karşılaştırılarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın; işletmelerin karlılık oranları çerçevesinde finansal kararlar alan bilgi kullanıcılarına, işletmelerin piyasa değerlerini de dikkate alıp almamaları konusunda önemli bilgiler sunacağı ve bu anlamda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, literatür incelendiğinde karlılığın işletmelerin piyasa değeri üzerindeki etkisine yönelik çok sayıda çalışma yapıldığı ancak, farklı bir bakış açısıyla piyasa değerinin karlılık üzerinde bir etkisi olup olmadığını inceleyen çok az çalışma yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, bu anlamda literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır. Çalışmanın organizasyonu Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Çalışmanın Organizasyonu

2. PİYASA DEĞERİ

İşletmelerin değeri için farklı bakış açısı ve amaca göre çok sayıda değer tanımı yapılmasına karşın, işletme değeri ifadesinden anlaşılan özellikle finansal anlamda işletmenin uygun piyasa değeridir. Bir varlığın, zorlayıcı bir etkiyle karşı karşıya olmaksızın, piyasada bulunan unsurların değerine etki edecek bütün bilgilere sahip, istekli alıcı ve satıcı kişi veya kişiler arasında el değiştirdiği fiyata uygun piyasa değeri denilmektedir. Uygun piyasa değerinin tanımında yer alan varlık, işletme değeri açısından işletmenin bir bütün olarak kendisini ifade etmektedir. Taraflardan birinin varlığın el değiştirmesi sürecinde yer aldığı tasfiye ya da birleşme gibi işlemlerde ortaya çıkan değer, işletme değerini ortaya koymasına karşın, buradaki işletme değeri varlığın ya da işletmenin uygun piyasa değerini göstermemektedir.

İşletme değeri, değer kavramının ekonomik yapısına göre incelendiğinde, maliyetin ya da faydanın bir diğer ifade ile işletme için oluşturduğu nakit akışlarının veya karın bir unsuru olarak tanımlanmaktadır (Ertuğrul, 2008: 147-148). İşletme değeri, tanımın yapıldığı amaca göre değişiklik göstermesi nedeniyle, genel olarak hangi amaçla, neyin, kim için, ve nasıl değerlendirildiğine bağlıdır (Pereiro, 2002: 34).

Piyasa değeri, herhangi bir varlığın piyasa koşullarındaki arz ve talep dengesine göre ortaya çıkan değeridir. Borsa değeri olarak da ifade edilen piyasa değeri, hisse senetleri borsada işlem gören, halka arzı gerçekleştirmiş bir işletmenin hisse senetlerinin piyasada oluşan değeridir (Ercan vd., 2006: 5). İşletmelerin borsada işlem gören hisse senetleri, piyasa değerinin ortaya çıkmasında önemli faktörlerden biridir. İşletmelerin bilançolarında (finansal durum tabloları) yer alan öz kaynaklar içerisindeki ödenmiş sermayeleri, işletmelerin borsada işlem gören toplam hisse senedi sayısını göstermektedir. Böylece, işletmelerin borsada işlem gören hisse senetlerinin fiyatı ile hisse senetlerinin toplam sayısını ifade eden ödenmiş sermayelerinin çarpılması ile işletmelerin piyasa değerleri belirlenmektedir. Defter değerlerine göre piyasa koşullarında ortaya çıkan piyasa değerleri kıyaslanarak işletmelerin finansal performansları hakkında analizler yapılabilmektedir. İşletmenin varlıkları ile yükümlülükleri arasındaki fark olan öz kaynaklar, defter değeri olarak ifade edilmektedir. Genel olarak, işletmenin faaliyetleri sonucunda karlılığı düzenli değilse veya sürekli zarar ediyorsa piyasa değerinin defter değerine yakın gerçekleşmesi beklenmektedir. Dolayısıyla potansiyel yatırımcılar, yatırımlarından beklediği kara ulaşabilmek için yüksek karlılığı olan işletmelere yönelmektedir. Defter değeri bir başka ifade ile muhasebe değeri, yatırımcılara işletmenin geleceği konusunda bir projeksiyon sağlarken, piyasa değerinin de karlılıkla birlikte artış göstereceği beklenmektedir. Benzer şekilde işletmelerin kurumsal yapısı, marka değeri ve finansal durumunun bir bütün olarak işletmeye yansımaları olarak ortaya çıkan piyasa değerinin yükselmesinin, karlılığı olumlu yönde etkileyeceğini ifade etmek mümkündür. Bu nedenle, yatırımcıların nihai amacı kar elde etmek olduğu için işletmelerin hem defter değerlerini hem de piyasa değerlerini analiz ederek finansal kararlar almaları gerekmektedir.

Borsada her hangi bir fiyatın oluşabilmesi, alıcı ve satıcının kendi çıkarlarını gözeterek şekilde hareket edebilmelerine bağlıdır. Piyasa koşullarında oluşan arz ve talep değişiklikleri ve makroekonomik göstergelerde meydana gelen değişiklikler, işletmelerin borsada işlem gören hisse senetlerinin fiyatlarında düşüşlere veya yükselişlere neden olur (Yalçın, 2014: 38). Çok sayıda yatırımcı bir hisse senedini almak için talepte bulunduğu hisse senedinin fiyatında yükselişler olurken, hisse senedine yönelik talep azaldığında ise

fiyat düşmektedir. Hisse senedi fiyatları, etkin bir piyasa varlığında hisse senetlerinin gerçeğe uygun değerini göstermektedir. Piyasa koşullarının tam olarak etkin olmaması durumunda ise piyasada olması gerektiği gibi fiyatlanamayan ve gerçek değerlerinin altında olan hisse senetleri ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda yatırımcılar, piyasa değeri gerçek değerinin altında olan hisse senetlerine yönelmektedir (Sipahi vd., 2016: 18). Dolayısıyla piyasada yer alan aktörler, işletmelerin gerçek değeri ile piyasa değeri arasındaki korelasyona göre mevcut durumunu koruma, satın alma veya satma gibi finansal davranışlar izleyebilmektedir (Genç, 2020: 5-6).

3. KARLILIK

Kar, işletme faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan ve gelirlerle giderler arasındaki olumlu fark olarak tanımlanabilir. Kar, işletmelerin finansal başarısının, finansal performansının ve faaliyetlerin verimli sonuçlanıp sonuçlanmadığının ölçümünde kullanılan önemli bir göstergedir. Bu nedenle, işletmeler varlıklarını sürdürebilmek, işletme sahip ve ortaklarına kar payı dağıtabilmek ve potansiyel yatırımcılar açısından işletmeyi cazip hale getirebilmek için kar elde etmek zorundadır. İşletme faaliyetlerinin sürdürülebilmesi, mevcut borçların zamanında ödenebilmesi, yeni finansman kaynaklarına ulaşılabilmesi ve işletmenin büyüyebilme potansiyelini ortaya koyabilmesi işletme karlılığıyla doğrudan ilişkilidir.

Kar ve karlılık kavramları birbirlerinin yerine kullanılmasına karşın, bu iki kavram aynı anlama gelmemektedir. Gelir ve gider arasındaki olumlu farkı ifade eden kar, bir işletmenin faaliyetlerini sürdürürken katlanmak zorunda olduğu tüm giderlerin üzerindeki geliri ifade eden mutlak bir sayıdır. Karlılık ise karla yakından ilişkili olmasına karşın, kara göre daha göreceli olan bir kavramdır. Bu bağlamda karlılık genel olarak, bir yatırımdan beklenen veya elde edilmiş olan ekonomik faydayı ifade etmektedir. İşletmelerin karlılığı, belli bir tarihte elde edilen karın aynı tarihte işletmede kullanılan öz kaynaklara, varlıklara veya hangi finansal tablo unsurunun karlı olup olmadığı ölçülecekse o unsura oranlanarak saptanmaktadır. Bu nedenle, bir işletmenin dönem sonunda kar elde etmiş olması, o işletmenin karlı olduğu anlamına gelmemektedir.

Karlılık göstergeleri ile, faaliyetlerin etkinlik düzeyi ve işletmenin geçmişteki kazanç gücü değerlendirilmektedir. İşletmelerin ne kadar etkin yönetildiği ve elde edilen karın yeterli olup olmadığı konusunda bilgiler sağlayan bu göstergelerin en önemlileri, öz kaynakların karlılığı için kullanılan ROE, varlıkların karlılığı için kullanılan ROA ve satışların karlılığı için kullanılan ve net kar marjı olarak da ifade edilen ROS göstergeleridir.

ROA, işletmelerin sahip olduğu ve ekonomik değeri olan tüm varlıkların ne kadar karlı kullanıldığını saptamak ve işletmelerin çalışma sermayesi ile sabit yatırımlara yaptıkları yatırımlardan ne ölçüde kar elde ettiklerini analiz etmek için kullanılmaktadır. ROE, işletmeye tahsis edilen öz kaynakların hangi ölçüde verimli ve etkin kullanıldığını ve işletmeye yatırım yapan işletme sahip ve ortaklarının yaptıkları yatırımdan her bir birim için ne kadar kazanç sağladığını göstermektedir. Ayrıca, işletme yöneticilerinin başarı derecesini ölçmek için başvurulan bir göstergedir (Çabuk ve Lazol, 2009: 227-231). ROS, işletme faaliyetlerinin rantabilitesi ve net verimliliği hakkında bilgi vermektedir. İşletmenin aldığı kararların ve uyguladığı politika ve stratejilerin sonuçlarını gösteren finansal oran, net karın net satışlar içerisinde yüzde olarak payını göstermektedir (Akdoğan ve Tenker, 2006: 634-640).

İşletmelerin karlılığını etkileyen çok sayıda işletme içi ve işletme dışı faktör bulunmaktadır. İşletmenin doğru yönetilmesi işletme karlılığını etkileyen en önemli faktördür. Bunun yanı sıra; satışların artırılması, faaliyet giderlerinin, finansman giderlerinin ve üretim maliyetlerin düşürülmesi, öz kaynak kullanımının düşük tutularak borcun vergi kalkını avantajından ve kaldıraç etkisinden faydalanılması ve böylece özellikle öz kaynak karlılığının artırılması, nakit dönüş süresinin kısaltılması ve doğru yatırımların yapılması işletme içi faktörler olarak sıralanabilir. Döviz kuru, faiz oranları, enflasyon gibi makroekonomide ve finansal piyasalarda meydana gelen gelişmeler ile işletmenin faaliyetlerini sürdürdüğü sektörde meydana gelen gelişmeler, işletme karlılığını etkileyen işletme dışı faktörlerdir. İşletmelerin piyasa değerleri, hisse senetlerine olan yatırımları artıracığı için karlılık üzerinde etkile olabilecek bir diğer faktördür. İşletme karlılığı ile piyasa değeri karşılıklı etkileşim içerisinde olan unsurlardır. İşletme karlılığı, piyasa değerini yükselttiği gibi, piyasa değeri de işletmelerin karlılığını etkileyebilmektedir. Günümüzde işletmelerin halka arz edilmesiyle birlikte borsa faaliyetleri devam ettiği sürece işletmelerin piyasa değerleri, istenildiği zaman tespit edilebilmektedir. Dolayısıyla piyasa değeri, işletme performansının analiz edilmesinde önemli bir parametre haline gelmiştir. İşletmelerin karlılık göstergelerinin ortaya çıkabilmesi için finansal tabloların yayımlanması zorunlu iken, piyasa değerinin belirlenmesinde böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır. Çünkü piyasa değeri, geçici bir önlem olarak borsada alım-satımın otomatik olarak durdurulmasını ifade eden devre kesici uygulaması dışında her an saptanabilmektedir. Bu nedenle, işletmelerin piyasa değerlerinin seyrine göre karlılık konusunda öngörülerde bulunulabilecektir.

4. LİTERATÜR

İşletmelerin piyasa değeri ile karlılık ilişkisine ilişkin bu çalışma ile karşılaştırılabilir nitelikte olan literatür aşağıda incelenmiştir.

Ronald ve Samuel (2022), aracı değişken olarak kurumsal sosyal sorumluluk performansı ve marka değeri ile karlılığın kurumsal değere etkisi başlıklı çalışmalarında, işletmelerin karlılık göstergelerinden ROA ve ROE'nin işletme değerini etkileyip etkilemediğini belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada ulaşılan bulgulara göre, kurumsal sosyal sorumluluk performansı üzerinde karlılığın herhangi bir etkisinin olmadığı ancak, işletme değeri ile marka değeri arasında güçlü bir ilişki bulunduğu ve marka değerinin işletme değeri ile işletme karlılığı arasında aracı bir değişken olduğu saptanmıştır.

Korkmaz ve Dilmaç (2018), işletmelerin piyasa değerini etkileyen finansal faktörleri regresyon analizi ile incelemişlerdir. BİST'te işlem gören 5 sigorta ve 12 bankanın 2008-2015 döneminin ele alındığı çalışmada bağımsız değişken olarak; finansal kaldıraç, öz kaynak karlılığı, büyüklük, aktif büyüklüğü, maddi olmayan duran varlık ve likidite oranları, bağımlı değişken olarak ise piyasa değeri / defter değeri oranı ve Tobin's Q oranı kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, ele alınan bankaların finansal kaldıraç ve büyüklük değişkenlerinin maddi olmayan duran varlıkları ve öz kaynak karlılığını pozitif yönde, piyasa değeri / defter değeri oranını ise negatif yönde etkilediği belirlenmiştir. Sigorta işletmelerinde ise kaldıraç oranının öz kaynak karlılık oranını negatif yönde piyasa değeri / defter değeri oranını ise pozitif yönde etkilediği saptanmıştır.

Lestari ve Armayah (2016), karlılık ile işletme değeri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada, Endonezya Borsasında 2009-2014 yılları arasında işlem gören imalatçı işletmeleri ele almışlardır. Regresyon analizinin kullanıldığı çalışmadan elde edilen bulgulara göre, karlılık değişkenliğinin işletme değerindeki değişimi açıkladığı tespit edilmiştir. Buna göre, aktif karlılığı ve öz kaynak karlılığının işletme değerini pozitif yönde etkilediği, net kar marjının ise işletme değerini negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Barakat (2014), sanayi işletmelerinin finansal yapı, finansal kaldıraç ve karlılığının Suudi finans piyasasındaki hisse senedi fiyatına etkisini incelediği çalışmada, bağımsız değişken olarak toplam uzun vadeli yükümlülükler, öz kaynaklar, finansal kaldıraç ve öz kaynak karlılığını bağımlı değişken olarak ise işletmelerin piyasa değerini kullanmıştır. İşletmelerin 2009-2012 döneminin ele alındığı çalışmada yapılan regresyon analizi bulgularına göre, işletmelerin hisse senedi fiyatı ile öz kaynak karlılığı ve sermaye yapısı

arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunduğu, dolayısıyla öz kaynak karlılığının işletmelerin değeri üzerinde net bir etkisi olduğu belirlenmiştir.

Sudiyatno, Puspitasari, Suwarti ve Asyif (2020), karlılığın işletme değerini etkilemede aracı bir değişken olarak rolünü inceledikleri çalışmada, 2016-2018 döneminde Endonezya Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören imalat işletmelerini örneklem olarak ele almışlardır. Regresyon analizinin yapıldığı çalışmada, karlılık göstergesi olarak öz kaynak karlılığı, işletme değeri olarak piyasa değeri ve işletme büyüklüğü olarak ise toplam varlıklar kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, karlılığın işletme değeri üzerinde etkin bir rol oynadığı ve karlılık yükseldikçe büyük ölçekli işletmelerin piyasa değerlerinin yükseldiği saptanmıştır.

Al Maani, Alawad, ve Karaki (2021), likidite ve karlılık oranlarının Ürdün sigorta işletmelerinin piyasa değeri üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada, 2015-2019 döneminde beş sigorta işletmesini ele almışlardır. Çalışmada öz kaynak karlılığı, varlık karlılığı ve işletme kar marjları kullanılmıştır. Çalışmada ulaşılan bulgulara göre, Ürdün sigorta işletmelerinin aktif karlılığının piyasa değeri üzerinde bir etkisinin olmadığı, ancak öz kaynak karlılığının işletmelerin piyasa değeri üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Dang, Vu, Ngo, ve Hoang (2019), büyüme, işletme büyüklüğü, sermaye yapısı ve karlılığın işletme değeri üzerindeki etkisini Vietnam'da inceledikleri çalışmada, karlılık oranlarından aktif karlılığı ve öz kaynak karlılığını, işletme değeri olarak ise Tobin Q Oranını kullanmışlardır. 2012-2016 döneminde Vietnam borsasında işlem gören 214 işletmenin ele alındığı ve regresyon analizinin yapıldığı çalışmadan elde edilen bulgulara göre, büyüklük ve karlılığın işletme değeri ile pozitif yönde ilişkili olduğu, sermaye yapısının ise işletme değerini olumsuz yönde etkileyen bir parametre olduğu saptanmıştır.

Ayrıçay ve Türk (2014), işletme değeri ile finansal oranlar arasındaki ilişkiyi, hisse senetleri BİST'te düzenli işlem gören üretim işletmelerinin 2004-2011 döneminde incelemişlerdir. İşletme değerinin bağımlı değişken, ROA, piyasa değeri / defter değeri, likidite oranı, borçlanma oranı ve varlık devir hızının ise bağımsız değişken olarak kullanıldığı çalışmada panel veri yöntemi ile regresyon analizi yapılmıştır. Çalışmada ulaşılan bulgulara göre, ROA dışında ele alınan tüm oranların işletme değerini etkilediği, ROA ve borçlanma oranı ile işletme değeri arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Çelik ve Arslanlı (2020), varlık karlılığı ve piyasa değerini etkileyen finansal oranları, BİST'te işlem gören 17 gayrimenkul yatırım ortaklığı işletmesinin 2009-2018 döneminde panel veri yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmada,

işletmelerin piyasa değeri ve ROA bağımlı değişken, ROE, fiyat / kazanç oranı, cari oran, dönen varlıklar / varlık toplamı, kısa vadeli finansal borçlar / varlık toplamı, piyasa değeri / defter değeri, uzun vadeli finansal borç / varlık toplamı, hisse senedi getirisi, varlık toplamının logaritması, ROA, likidite oranı ve öz kaynak / varlık toplamı oranları ise bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre; işletmelerin piyasa değeri ile ROE, cari oran ve uzun vadeli borçlar / varlık toplamı oranları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Cari oran, ROE ve hisse senedi getirisi ile ROA arasında ise pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Gümüş vd. (2017), işletmelerin piyasa değeri ile finansal oranları arasındaki ilişkiyi, hisse senetleri BİST'te işlem gören ve en yüksek sermayeye sahip olan beş çimento işletmesinde 2011-2015 döneminde regresyon analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmada, finansal yapı, karlılık, likidite ve verimlilik oranları bağımsız değişken, işletmelerin piyasa değerleri ise bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Çalışmada ulaşılan bulgulara göre, ROS, finansal kaldıraç, cari oran, kısa vadeli borç / aktif toplamı, toplam borç / öz kaynaklar oranı, brüt satış karı / net satışlar ve varlık devir hızı oranlarının işletmelerin piyasa değerini pozitif yönde etkilediği ve dolayısıyla bu oranlarda ortaya çıkan yükselişin piyasa değerini artıracığı belirlenmiştir. ROE, uzun vadeli borç / varlık toplamı, nakit oranı ve alacak devir hızı oranlarının ise işletmelerin piyasa değerini negatif yönde etkilediği saptanmıştır. Ayrıca, ROA, öz kaynaklar / varlık toplamı, faaliyet karı / net satışlar, stok devir hızı ve likidite oranları ile işletmelerin piyasa değeri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Bilgili ve Düzer (2010), finansal oranlar ile işletmelerin piyasa değeri arasındaki ilişkiyi regresyon analizi yöntemi ile inceledikleri çalışmada, İMKB 100'de işlem gören 58 işletmeyi 2001-2006 döneminde ele almışlardır. Çalışmada, finansal yapı, likidite, karlılık, borsa ve verimlilik oranları bağımsız değişken, işletmelerin piyasa değeri ise bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, ROE, finansal yapı, borsa ve likidite oranlarıyla piyasa değeri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu saptanırken, ROA, ROS, brüt satış karı / net satışlar, varlık devir hızı ve alacak devir hızı oranları ile piyasa değeri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanamamıştır.

Albayrak ve Akbulut (2008), regresyon analizi yöntemi ile işletmelerin karlılığını etkileyen faktörleri inceledikleri çalışmada, hisse senetleri İMKB sanayi ve hizmet sektöründe işlem gören işletmelerin 2004-2006 dönemini ele almışlardır. Çalışmada bağımlı değişken olarak ROA, ROE, ROS, vergi

ve faiz öncesi karın toplam varlıklara oranı, brüt kar / net satışlar oranı ve vergi öncesi kar / öz kaynaklar oranı kullanılırken, bağımsız değişken olarak ise piyasa değeri, likidite, verimlilik, finansal yapı ve işletme büyüklüğü göstergeleri kullanılmıştır. Çalışmada ulaşılan bulgulara göre, işletmelerin piyasa değeri göstergesi olarak ele alınan piyasa değeri / defter değeri oranının; ROA, ROE ve ROS oranlarını pozitif yönde etkilediği belirlenmiş ve işletmelerin karlılık oranlarının geliştirilmesi için borçların azaltılması gerektiği ifade edilmiştir.

5. VERİ VE YÖNTEM

Çalışmada, işletmelerin piyasa değerinin karlılığa etkisini ortaya koyabilmek için BİST Banka Dışı Likit 10 Endeksinde işlem gören işletmelerin 2019-2022 dönemi ele alınmıştır. BİST Yıldız Pazar'da işlem gören ve Banka Dışı Likit 10 Endeksinde yer alan işletmelerin ele alınmasının nedeni, endeksi oluşturan bu işletmelerin en yüksek piyasa değerine sahip olan işletmelerden oluşması ve dolayısıyla işletmelerin piyasa değerini diğer işletmelere göre çok daha iyi yansıttığıdır. Buna göre, çalışmada ele alınan, BİST Yıldız Pazar'da işlem gören ve Banka Dışı Likit 10 Endeksinde yer alan işletmelerin borsa kodları ve isimleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Banka Dışı Likit 10 Endeksinde Yer Alan İşletmelerin İsimleri ve Kodları

İşletme Adı	İşletme Kodu
Aselsan Elektronik Sanayi ve Ticaret	ASELS
Emlak Konut Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı	EKGYO
Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları	EREGL
Hacı Ömer Sabancı Holding	SAHOL
Kardemir Karabük Demir Çelik Sanayi ve Ticaret	KRDMD
Petkim Petrokimya Holding	PETKM
Sasa Polyester Sanayi	SASA
Tüpraş-Türkiye Petrol Rafinerileri	TUPRS
Türk Hava Yolları	THYAO
Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları	SISE

İşletmelerin piyasa değerinin karlılığa etkisini ortaya koyabilmek amacıyla regresyon analizinin yapıldığı çalışmada, Tablo 1'de yer alan işletmelerin 2019-2022 dönemine ilişkin karlılık oranlarından öz kaynak karlılığı (ROE), varlık karlılığı (ROA) ve net kar marjı (ROS) oranları bağımlı değişken, işletmelerin piyasa değerleri ise bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Literatürde işletmelerin karlılığına ilişkin yapılan hemen hemen tüm

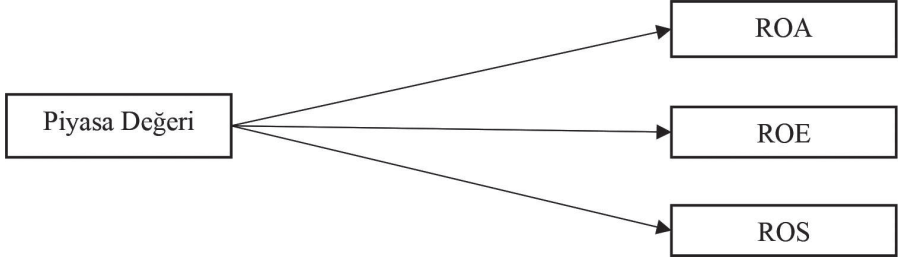
çalışmalarda kullanılan ROA ve ROE oranlarının yanı sıra, işletmelerin piyasa değerinin net satışlarıyla ilişkisini ortaya koyabilmek için ROS oranı karlılık göstergelerine dahil edilmiştir. Regresyon analizinde kullanılan bağımlı değişkenler (karlılık oranları) ile bağımsız değişkenin (işletmelerin piyasa değerleri) hesaplanma şekilleri ve kodları Tablo 2'de verildiği gibidir.

Tablo 2. Bağımlı Değişkenler, Bağımsız Değişken, Kodları ve Hesaplanma Şekilleri

Bağımlı Değişkenler	Kod	Hesaplanma Şekli
Varlık Karlılığı	ROA	Net Kar / Varlık Toplamı
Net Kar Marjı	ROS	Net Kar / Net Satışlar
Öz Kaynak Karlılığı	ROE	Net Kar / Öz Kaynaklar
Bağımsız Değişken	Kod	Hesaplanma Şekli
Piyasa Değeri	PD	Hisse Senedi Fiyatının Yıllık Ortalaması x Hisse Senedi Sayısı

Tablo 2'de verilen bağımlı ve bağımsız değişkenler çerçevesinde çalışmada incelenen işletmelerin piyasa değerinin karlılığa etkisini ortaya koymak için oluşturulan modeller, Şekil 2'deki gibi formüle edilebilir.

Şekil 2. Piyasa Değerinin Karlılığa Etkisine Yönelik Oluşturulan Model

Şekil 2'ye göre işletmelerin piyasa değerinin karlılığa etkisini incelemek üzere üç farklı model oluşturulmuştur. Oluşturulan regresyon modelleri ise aşağıda yer almaktadır.

$$ROA_{it} = \beta_{0it} + \beta_1 PD_{it} \quad (\text{Model 1})$$

$$ROE_{it} = \beta_{0it} + \beta_1 PD_{it} \quad (\text{Model 2})$$

$$ROS_{it} = \beta_{0it} + \beta_1 PD_{it} \quad (\text{Model 3})$$

Regresyon analizi için oluşturulan Modellerde; ROA varlık karlılığını, ROE öz kaynak karlılığını, ROS net kar marjını ifade eden bağımlı değişkenler iken, PD piyasa değerini gösteren bağımsız değişkendir. Modellerde i işletmeleri, t ise dönemleri ifade etmektedir.

6. BULGULAR

Regresyon analizi için oluşturulan modellerin güvenilirlik düzeyini inceleyebilmek, regresyon bulgularının doğruluğunu artırabilmek ve işletmelerin piyasa değeri ve karlılık oranları arasındaki ilişkiyi görebilmek için gerçekleştirilen korelasyon analizi bulguları Tablo 3'te verildiği gibidir.

Tablo 3. Korelasyon Analizi Bulguları

	<i>Piyasa Değeri</i>	<i>ROA</i>	<i>ROE</i>	<i>ROS</i>
<i>Piyasa Değeri</i>	1			
<i>ROA</i>	0,413933663	1		
<i>ROE</i>	0,440779811	0,862015	1	
<i>ROS</i>	0,160172687	0,238983	0,414951	1

Tablo 3 incelendiğinde, BİST Yıldız Pazar'da işlem gören ve Banka Dışı Likit 10 Endeksinde yer alan işletmelerin 2019-2022 döneminde piyasa değerleri ile ROA arasında % 41 ve ROE ile % 44 oranında düşük düzeyde, piyasa değerleri ile ROS arasında ise %16 oranında çok düşük düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre, aşağıda verilen regresyon analizi bulgularıyla korelasyon analizi bulgularının uyumlu olduğunu ifade etmek mümkündür. Tablo 4'te Model 1'e göre gerçekleştirilen regresyon analizi bulguları yer almaktadır.

Tablo 4. Model 1 (ROA) Regresyon Analizi Bulguları

	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>z</i>	<i>P > z </i>	<i>%95 Güven Aralığı</i>	
					<i>Minimum</i>	<i>Maksimum</i>
Kesişim	0,04403565	0,012325071	3,572851684	0,000979754	0,019084849	0,068986452
Piyasa Değeri	7,072741987	2,523208713	2,803074494	0,007926101	1,964772994	1,218071098
Gözlem = 40, R = 0,413933663, R ² = 0,171341078, Sig. = 0,007926101						

Tablo 4 incelendiğinde, 40 gözlem değerine dayalı olarak gerçekleştirilen regresyon analizi sonuçlarına göre oluşturulan Model 1 istatistiksel olarak anlamlıdır (Sig. 0,007926101). Ayrıca, işletmelerin piyasa değeri ile ROA

arasındaki ilişkinin yönünün pozitif olduğu görülmektedir. İşletmelerin piyasa değerinin ROA üzerindeki etkisi incelendiğinde regresyon analizi bulgularına göre, prob. değerinin %5'ten küçük olması (prob. 0,007926101) nedeniyle, piyasa değerinde meydana gelen artışın işletmelerin varlık karlılığını artırdığını ifade etmek mümkündür.

Tablo 5. Model 2 (ROE) Regresyon Analizi Bulguları

	Katsayı	Standart Hata	z	P > z	%95 Güven Aralığı	
					Minimum	Maksimum
Kesişim	0,100705439	0,033082066	3,044109744	0,004221773	0,033734298	0,167676579
Piyasa Değeri	2,050121651	0,00000067	3,027075579	0,004417517	6,790774876	3,421165815
Gözlem = 40, R = 0,440779811, R ² = 0,194286842, Sig. = 0,004417517						

Tablo 5'te işletmelerin piyasa değeri ile karlılık göstergelerinden ROE arasındaki ilişkiyi saptamak üzere oluşturulan Model 2'nin varyans ve regresyon bulguları yer almaktadır. Buna göre, Model 2 istatistiksel olarak anlamlıdır (Sig. 0,004417517). İşletmelerin piyasa değerinin ROE üzerindeki etkisi incelendiğinde regresyon analizi bulgularına göre, prob. değerinin %5'ten küçük olduğu (0,004417517) görülmektedir. İşletmelerin piyasa değeri ile ROE arasındaki ilişkinin yönü pozitif olduğu için piyasa değerinde meydana gelen artışın işletmelerin öz kaynak karlılığını artırdığını ifade etmek mümkündür.

Tablo 6. Model 3 (ROS) Regresyon Analizi Bulguları

	Katsayı	Standart Hata	z	P > z	%95 Güven Aralığı	
					Minimum	Maksimum
Kesişim	0,164708518	0,049925591	3,299080004	0,002113421	0,063639443	0,265777592
Piyasa Değeri	1,0223806	0,000001022	1,000285434	0,323499768	-1,046726037	3,091479251
Gözlem = 40, R = 0,160172687, R ² = 0,02565529, Sig. = 0,323499768						

Tablo 6'da 40 gözlem değerine dayalı olarak gerçekleştirilen varyans ve regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Buna göre oluşturulan Model 3'ün istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir (Sig. 0,323499768). Regresyon analizi bulgularına göre, prob. değeri %5'ten büyük olduğu için (0,323499768), ROS oranı ile işletmelerin piyasa değeri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

7. SONUÇ

İşletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri ve potansiyel yatırımcıların işletmeye kaynak sağlamalarında en önemli unsurlardan biri, işletmelerin finansal performansıdır. İşletmelerin finansal performansının ölçülmesinde ise işletmenin likidite durumu, finansal yapısı, faaliyetlerinin verimliliği ve işletmenin karlılığı gibi çok sayıda gösterge kullanılabilir. İşletme sahip ve ortakları, işletmeye tahsis ettikleri sermayenin getirisi için işletmenin karlı olmasını beklerken, işletmeye kredi verenler ise işletmeye verdikleri borç ve anaparanın tahsili için işletmenin karlı olmasını beklemektedir. İşletme yöneticileri başarılarını ortaya koymak için çalışanlar ise gelecekte işletmenin varlığını sürdürerek istihdam açısından işletmenin karlı olmasını istemektedir. Bu bağlamda, işletme ile ilgili tüm tarafların farklı gerekçelerle işletmenin karlı bir işletme olmasını bekleyeceğini ifade etmek mümkündür.

İşletme karlılığını etkileyen çok sayıda işletme içi ve işletme dışı faktör bulunmaktadır. Bu çalışmada, günümüzde ekonomik ve finansal sistemin küreselleşmesine bağlı olarak işletmelerin defter değerlerinden çok daha yüksek değerlere ulaşabilen ve işletmelerin borsada işlem gören tüm hisse senetlerinin piyasada oluşan fiyatlarıyla hesaplanan piyasa değerlerinin karlılığa etkisi incelenmiştir. Çalışmada, işletmelerin piyasa değerinin karlılığa etkisini ortaya koyabilmek için işletmelerin karlılık oranlarından öz kaynak karlılığı (ROE), varlık karlılığı (ROA) ve net kar marjı (ROS) oranları bağımlı değişken, işletmelerin piyasa değerleri ise bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Regresyon analizinin yapıldığı çalışmada, BİST Banka Dışı Likit 10 Endeksinde işlem gören işletmelerin 2019-2022 dönemi ele alınmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, BİST Banka Dışı Likit 10 Endeksinde işlem gören işletmelerin piyasa değerlerinin, ROA ve ROE oranlarını pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Piyasa değeri ile ROS oranı arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Çalışma ile literatürde yer alan benzer çalışmaların bulguları karşılaştırıldığında, Gümüş vd. (2017), ROS'un işletmelerin piyasa değerini pozitif, ROE'nin ise negatif yönde etkilediğini ve işletmelerin piyasa değeri ile ROA arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığını saptamışken, bu çalışmada işletmelerin piyasa değerinin ROA ve ROE'yi pozitif yönde etkilediği, ROS ile işletmelerin piyasa değeri arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur. Albayrak ve Akbulut (2008), işletmelerin piyasa değerinin ROA, ROE ve ROS oranlarını pozitif yönde etkilediğini belirlemiştir. Bu çalışmada ise işletmelerin piyasa değerinin sadece ROA ve ROE oranlarını pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Bu nedenle, bu çalışma ile Albayrak ve Akbulut (2008)'in çalışmasından elde

edilen bulgular karşılaştırıldığında, ROA ve ROE açısından benzer, ROS açısından ise farklı bulgulara ulaşıldığı görülmektedir. Lestari ve Armayah (2016), ROA ve ROE açısından bu çalışma ile benzer ROS açısından ise farklı bulgulara ulaşmıştır. Barakat (2014) ve Sudiyatno,Puspitasari, Suwarti ve Asyif (2020) ile ROE açısından bu çalışma ile benzer bulgulara ulaşmıştır. Bilgili ve Düzer (2010), piyasa değeri ile ROE arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu, piyasa değeri ile ROA ve ROS arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığını saptamıştır. Dolayısıyla, Bilgili ve Düzer (2010) ile bu çalışmanın bulguları karşılaştırıldığında, ROE ve ROS açısından benzer, ROA açısından ise farklı bulgulara ulaşmıştır. Ronald ve Samuel (2022) ile bu çalışmada ulaşılan bulguların ROA ve ROE açısından farklı olduğu tespit edilmiştir. Al Maani, Alawad, ve Karaki (2021) ile ROA açısından farklı ROE açısından ise benzer bulgulara ulaşmıştır. Dang, Vu, Ngo, ve Hoang (2019) ile ROA ve ROE açısından benzer bulgulara ulaşılırken, Ayriçay ve Türk (2014) ile ROA açısından farklı bulgulara ulaşmıştır. Çelik ve Arslanlı (2020), piyasa değeri ile ROE arasında istatistiksel olarak negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit etmişken, bu çalışmada ise pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

İşletmelerin ROA, ROE ve ROS gibi karlılık oranları, hisse senetleri borsada düzenli işlem gören işletmeler için üç ayda bir sunulan finansal tablolar üzerinden hesaplanabilmektedir. Buna karşın, hisse senetleri borsada düzenli işlem gören işletmelerin piyasa değerleri her an borsada oluşan hisse fiyatları çerçevesinde belirlenebilmektedir. İşletmelerin piyasa değeri yükseldiğinde, ROA ve ROE göstergelerinde olduğu gibi karlılığının da pozitif yönde etkilendiği bu çalışmada ortaya konulmuştur. Dolayısıyla bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre, bilgi kullanıcıları alacakları finansal kararlarda finansal tabloların üç ayda bir yayınlanmasını beklemeksizin BİST Banka Dışı Likit 10 Endeksinde yer alan işletmelerin piyasa değerinde meydana gelen yükselişin karlılığı pozitif yönde etkilemesi durumunu bir öngörü olarak dikkate almaları gerektiğini ifade etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, N., & Tenker, N. (2006). *Finansal Tablolar Ve Mali Analiz Teknikleri*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Albayrak, A. S., & Akbulut, R. (2008). Karlılığı Etkileyen Faktörler: İMKB Sanayi ve Hizmet Sektörlerinde İşlem Gören İşletmeler Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 4(7), 55-82.
- Al Maani, A., Alawad, A. S., & Karaki, B. S. A. (2021). Impact of Liquidity and Profitability Ratios on the Stock Market Value of Jordan Insurance Companies. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 25(2), 1-14.
- Ayrıçay, Y., & Türk, V. E. (2014). Finansal Oranlar ve Firma Değeri İlişkisi: BİST’de Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (64), 53-70.
- Barakat, A. (2014). The Impact of Financial Structure, Financial Leverage and Profitability on Industrial Companies Shares Value (Applied Study on A Sample of Saudi Industrial Companies). *Research Journal of Finance and Accounting*, 5(1), 55-66.
- Birgili, E., & Düzer, M. (2010). Finansal Analizde Kullanılan Oranlar ve Firma Değeri İlişkisi: İMKB’de Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (46), 74-83.
- Çabuk, A., & Lazol, İ. (2009). *Mali Tablolar Analizi*. Ekin Basım Yayım ve Dağıtım, Bursa.
- Çelik, E., & Arslanlı, K. Y. (2020). Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Firmalarının Piyasa Değeri ve Aktif Karlılığını Etkileyen Finansal Oranların Panel Veri Analizi Yöntemiyle Belirlenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (88), 255-274.
- Dang, H. N., Vu, V. T. T., Ngo, X. T., & Hoang, H. T. V. (2019). Study the Impact of Growth, Firm Size, Capital Structure, and Profitability on Enterprise Value: Evidence of Enterprises in Vietnam. *Journal of Corporate Accounting & Finance*, 30(1), 144-160.
- Ercan, M. K., Öztürk, B., Küçükkaplan, İ., Başçı, E. S., & Demirgüneş, K. (2006). *Firma Değerlemesi “Banka Uygulaması”*, 1. Baskı, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Ertuğrul, M. (2008). Değer-Fiyat Ayrımı ve İşletme Değeri: Kuramsal Bir Bakış. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(2), 143-154.
- Genç, A. (2020). *Firma Değeri ve Piyasa Değeri Arasındaki İlişki: Temel Değerleme Yaklaşımlarıyla Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Denizli.
- Gümüş, U. T., Şakar, Z., AKKIN, G., & Şahin, M. (2017). Finansal Analizde Kullanılan Oranlar ve Firma Değeri İlişkisi: BİST’de İşlem Gören Çimen-

- to Firmaları Üzerine Bir Analiz. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 1-23.
- Korkmaz, Ö., & Dilmaç, M. (2018). Firma Piyasa Değerini Etkileyen Finansal Faktörler: Banka ve Sigorta İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Journal of Management and Economics Research*, 16(2), 179-201.
- Lestari, S. A., & Armayah, M. (2016). Profitability and Company Value: Empirical Study of Manufacture Companies in Indonesia Period 2009-2014. *Information Management and Business Review*, 8(3), 6-10.
- Pereiro, Luis E. (2002). *Valuation of Companies in Emerging Markets: A Practical Approach*, John Wiley & Sons, ABD.
- Ronald, G., & Samuel, H. (2022). Effects of Profitability towards Enterprise Value with Corporate Social Responsibility Performance and Brand Value as Mediating Variables. *Petra International Journal of Business Studies*, 5(1), 10-21.
- Sipahi, B., Yanık, S., & Aytürk, Y. (2016). *Şirket Değerleme Yaklaşımları: İlkeler, Yöntemler, Uygulamalar*, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Sudiyatno, B., Puspitasari, E., Suwarti, T., & Asyif, M. M. (2020). Determinants of Firm Value and Profitability: Evidence from Indonesia. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(11), 769-778.
- Yalçın, H. (2014). *Şirket Değerlemesi: Teori ve Uygulama*, 1. Baskı, Crowe Horwath, İstanbul.

COSO İç Kontrol Sisteminde Bilgi Teknolojisi

Hüseyin Özyiğit¹

Özet

Bilgi teknolojisi, yeni bilgi tedarikinde önemli bir rol oynayarak özellikle küresel bilgi toplumunda muhasebe bilgisinin vazgeçilmez bir taşıyıcısı haline gelmiştir. Bununla birlikte, işletme yöneticilerinin etkin ve verimli bir şekilde iç kontrol ve risk yönetimi faaliyetlerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmaktadır. Bilgi teknolojisi tabanlı, kontrol mekanizmalarının değerlendirilmesinde de yine bilgi teknolojisinden yararlanılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, bilgi teknolojisi yönetim çerçevesinin iç kontrol sistemine olan etkisini ortaya koymaktır. “Bilgi ve İlgili Teknolojiler için Kontrol Hedefleri” çerçevesinin kontrol çevresi bileşenine uygulanması halinde; yöneticilerin faaliyet süreçlerini birbirine entegre edebileceği ve iç kontrol sistemine yönelik bazı sınırlılıkların üstesinden gelebileceği gibi saptamalar yapılmıştır. Sonuç olarak, bilgi teknolojilerinin; yöneticilere ve denetçilere teknoloji odaklı iç kontrol sistemini değerlendirmelerine yardımcı olacağı ve iç kontrol alanında bilgi teknolojisi araçlarının kullanılmasına yönelik farkındalığı ve önemliliği artıracacağı düşünülmektedir.

1. GİRİŞ

İç kontrol sistemi, işletme faaliyetlerinin sürdürülmesi noktasında önemli unsurlardan biridir. Etkin bir iç kontrol sistemi, kontrol çevresinin net bir şekilde tanımlanması ve değerlendirilmesi ile sağlanmaktadır. Kontrol çevresi, işletme yönetiminin iç kontrol sistemini tasarladığı ve iç kontrol sisteminin tüm faaliyetler üzerindeki etkisini değerlendirdiği bileşendir (Tetteh vd., 2020). Ayrıca kontrol çevresi; politika ve prosedürler, dürüstlük ve etik değerler, üst yönetimin kontrol alanındaki tutumu, yönetim felsefesi, işletmede çalışanların yetkinliği, yetki ve sorumlulukların dağılımı gibi birçok unsuru içermektedir. İşletmeler, kontrol ortamları da dahil olmak üzere iç kontrol sistemlerinin etkinliğini değerlendirmek için Sponsor Organizasyonlar

1 Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, huseyinozyigit@erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0632-7931.

Komitesi (Committe of Sponsoring Organizations-COSO) iç kontrol sistemi çerçevesini kullanmaktadır. Bu çerçeve, işletmelerin iç kontrol sistemindeki hataları tespit etmesine ve önlemesine yardımcı olmaktadır. İç kontrol çerçevesi, 2013 yılında COSO tarafından güncellenmesine rağmen çerçeve içeriğinde halâ bazı kısıtlar bulunmaktadır. COSO çerçevesinde, bilgi teknolojisi ile ilgili iç kontrol kavramlarının ve işlevlerinin detaylı bir şekilde değerlendirilmediği görülmektedir (Shonhadji ve Maulidi, 2020). Günümüzde bilgi teknolojileri; temel rekabet ve stratejik yetkinlik avantajları sunduğu için çoğu işletme tarafından tercih edilmektedir. Bilgi teknolojileri, bilgiyi işlemek için bilgisayarları kullanan işletmelerin vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmektedir. Ayrıca finansal raporlama, yönetim muhasebesi, denetim ve vergi konuları da dahil olmak üzere muhasebe alanının her yönünü etkilemektedir. Muhasebe sistemlerinin bilgisayar temelli olduğu göz önüne alındığında, muhasebe meslek mensuplarının; donanımsal, yazılımsal ve insani prosedürlerden elde edilen verileri, karar verme sürecinde faydalı finansal bilgilere nasıl dönüştürebileceğini ve iç kontrolleri nasıl geliştirip değerlendirebileceğini anlaması gerekmektedir. Yani muhasebe meslek mensupları, bilgi teknolojilerinin doğru bir şekilde değerlendirilmesine olanak sağlayan kontrol etkinliğini iyi derecede analiz etmelidirler (Araujo vd., 2017).

İşletmelerin organizasyon süreçlerinde, ihtiyaçlarını karşılayan etkin bir bilgi teknolojisi yönetişimine ihtiyacı olduğu kabul edilmektedir. Genel olarak kullanılan bilgi teknolojisi yönetişim çerçevelerinden biri, Bilgi ve İlgili Teknolojiler için Kontrol Hedefleri (Control Objectives for Information and Related Technology-COBIT)'dir. Bu çerçeve, bilgi sistemlerinin yönetimine odaklanan kurumsal bir yönetim aracı haline gelmiştir ve sadece bilgi teknolojilerinde değil aynı zamanda muhasebe bilgi sistemleri sorunlarıyla da alakalı kullanılmaktadır (Amali vd., 2020). Özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ndeki büyük işletmeler bu çerçeveyi, etkin bir iç kontrol sistemini sağlamak ve Sarbanes Oxley Yasası (SOX) gibi yasal, düzenleyici ve sözleşmelere dayalı gereksinimleri karşılamak için benimsemişlerdir (Chanas vd., 2019). COBIT, teknoloji üzerindeki belirli kontrollerin gerçekleştirilmesinde önemli bir rehberlik ve planlama materyali sunmaktadır. Buna bağlı olarak çalışmanın amacı, bilgi teknolojisi yönetişim çerçevelerinden biri olan COBIT ile kontrol çevresini değerlendirerek açıklamalar yapmaktır. İç kontrol bileşenlerinden sadece kontrol çevresinin değerlendirilmesinin sebebi, kontrol çevresinin diğer tüm iç kontrol sistemi bileşenlerinin temelini oluşturmasıdır. Çalışmada, COBIT sürecinin kontrol çevresi bileşenine etkisi teorik bir perspektiften ele alınmıştır. Bilgi teknolojisi yönetişim çalışmalarında; işletmelerin iç

kontrol sistemini değerlendirme ve uygulama sürecinde COBIT çerçevesini kullanarak elde edebilecekleri faydaları ve fırsatları açıklayan sınırlı sayıda araştırma olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada; bilgi teknolojisi yönetişimi ve iç kontrol sistemine, kontrol çevresi faktörlerine, COBIT' in yapısına ve kontrol çevresi üzerindeki etkisine yönelik bilgiler verilmektedir. COBIT çerçevesinin; yöneticilere ve denetçilere COSO çerçevesini uygularken iç kontrol sistemini daha etkin ve verimli kullanmalarına olanak sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışmanın, iç kontrol sistemine farklı bir bakış açısı getirerek işletmelerin kontrol çevresini oluşturan temel unsurları, COBIT odaklı olarak tanımlamasına yardımcı olması bakımından hem teknolojik süreçlere hem de literatüre önemli katkılar sağlayacağı öngörülmektedir.

2. BİLGİ TEKNOLOJİSİ VE İÇ KONTROL SİSTEMİ

Geçmişten günümüze bilgi teknolojisi, verilerin otomasyonunda ve yönetiminde önemli bir yer edinmiştir. Bilgi teknolojileri karmaşık organizasyonel problemler için karar verme sürecinde yönetsel faaliyetlere yardımcı olacak bir araç olarak da kullanılmaktadır. Bilgi teknolojisi, yeni bir bilgi tedarikinde önemli bir rol oynamakta ve özellikle küresel bilgi toplumunda muhasebe bilgisinin vazgeçilmez ve kaçınılmaz bir taşıyıcısı haline gelmiştir. Bu nedenle işletmelerin bilgi teknolojilerini, iç kontrol faaliyetleri ile entegre etmeleri gerektiği dikkate alınarak; güven süreçleri ve organizasyonel yapıları tanımlamayı amaçlayan iç kontrol sistemi ile bilgi teknolojisi arasında güçlü bir bağ olduğu ifade edilmektedir (Novianti ve Fajar, 2019). Bilgi teknolojisi yönetişimi; işletmelerin stratejik ve performans hedeflerini gerçekleştirmeye çalıştıkları bilgi teknolojisi karar verme yapıları, süreçleri ve ilişkisel mekanizmaları olarak tanımlanmaktadır. Bilgi teknolojisi yönetişimi terimi ilk kez Loh ve Venkatraman (1992), Henderson ve Venkatraman (1993) tarafından ihtiyaç duyulan bilgi teknolojisi araçlarının kullanımını sağlamak ve mekanizmaları tanımlamak için kullanılmıştır. Brown (1997), Sambamurthy ve Zmud (1999), çalışmalarında; bilgi sistemi yönetişim çerçeveleri ve daha sonra bilgi teknolojisi yönetişim çerçeveleri kavramlarına atıf yapana kadar bu terimler akademik literatürde çok kullanılmamıştır (Brown ve Grant, 2005). Günümüzde bilgi teknolojisi yönetişimi, bilgi teknolojisi organizasyonunun nasıl yönetildiği ve yapılandırıldığı ile ilgili entegre iş süreçleri ve bilgi teknolojisi planlarının geliştirilmesini sağlayan mekanizmalar sunmaktadır. Ayrıca bilgi teknolojisi organizasyonu içindeki sorumlulukları dağıtarak bilgi teknolojisi girişimlerine öncelik vermektedir. Bilgi teknolojisi yönetişiminin; bilgi teknolojisi süreçlerini dikkate almak, kullanılan araçları ve hedefleri belgelemek ve organizasyonun verimliliğini sağlamak için tasarlandığından emin olmak gerekmektedir. Bilgi teknolojisi yönetişiminin nihai amacı, daha

çok iş etkinleştirme desteği sağlamaktır (Sánchez-Rodríguez ve Spraakman, 2012). Bilgi teknolojisi yönetişimi; karar mekanizmalarının oluşturulmasını, amaç ve hedeflerin belirlenmesini, bu amaç ve hedeflere ulaşmak için organizasyonel yapılanmanın oluşturulmasını ve çeşitli ölçütleri kullanan geri bildirim döngülerini içermektedir. Ayrıca, organizasyon içinde bilgi teknolojisinin oynadığı role odaklanan daha kapsamlı kurumsal yönetimin bir alt kümesi olarak da ifade edilmektedir. (Debreceňy, 2013). Özellikle teknoloji yönetişiminin odak noktası, bilgi teknolojisi risk yönetimi ve kurumsal sistemleri iş amaçlarına uygun hale getirmektir. Genel olarak bilgi teknolojisi yönetişimi, beklenen faydaların elde edilmesini kolaylaştırmak, mevcut iş faaliyetlerini desteklemek ve işletmelerin uzun vadeli başarısını desteklemek için bilgi teknolojisi yönetimi süreçlerinin kontrollü bir şekilde çalışmasını sağlamaktadır (Cumiskey vd., 2018).

Bilgi teknolojisi yönetişimi işletmelere; performanslarını artırmak, finansal raporlamanın güvenilirliğini geliştirmek ve aynı zamanda geçerli yasa ve yönetmeliklere uygunluğu sağlamak amacıyla benimseyebilecekleri ve uyarlayabilecekleri bir yapı sunmaktadır. Böylece, iç kontrol sisteminin hedeflerine ulaşılmasına ve işletmelerin risklerinin azaltılmasına imkân vermektedir. Bilgi sistemleri ve teknolojileri, örgütsel değer yaratarak bir işletmenin faaliyetlerinin her yönünü etkilemesi bakımından giderek daha da önemli hale gelmektedir. Bilgi sistemlerinin ve bilgi teknolojilerinin kilit rolü; bilgi teknolojisi yönetişiminin çok etkin olduğu bir iç kontrol sisteminin gelişimini sağlamaktır. Bilgi teknolojisi yönetişiminin yöneticilere ve çalışanlara her yerden işletme sistemine ulaşma imkânı vermesi, organizasyonel faaliyetleri ve iş faaliyetlerini güçlü bir şekilde uyumlu hale getirmiştir. Bu nedenle bilgi teknolojisi yönetişimi, kurumsal yönetimin ayrılmaz bir parçası olarak üst yönetim tarafından dikkate alınmakta ve değerlendirilmektedir. Bilgi teknolojisi yönetişimi, SOX hükümleri kapsamında daha da önemli hale gelmiştir (ISO, 2018). Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu (Public Company Accounting Oversight Board-PCAOB), işletmelerin günlük iş süreçlerinde bilgi teknolojisinin kapsamlı kullanımı göz önüne alındığında, bilgi teknolojisi kontrolünün işletme düzeyinde uygulama seviyesi olarak düşünülmesi gerektiğini özellikle belirtmektedir. Bilgi teknolojisi ve bilgi güvenliğinin, genel bir iç kontrol sisteminde oynadığı kilit rol, çok sayıda bilimsel çalışma tarafından vurgulanmıştır (Kuhn vd., 2013; Cumiskey vd., 2018; Liew, 2015). Bilgi teknolojisi, işletme yöneticilerinin etkin ve verimli bir şekilde risk yönetimi faaliyetlerini gerçekleştirmelerine ve bilgi teknolojisi tabanlı kontrol ortamlarını değerlendirmelerine imkân vermektedir (Dong vd., 2017). Etkin bir bilgi teknolojisi kontrollerinin benimsenmesi, tüm kurum veya işletmelere önemli faydalar sağlamaktadır

çünkü bu durum kontrol çevresinin izlenmesine ve sonuç olarak iç kontrol sisteminin iyileştirilmesine yardımcı olmaktadır. Çok sayıda çalışma ve araştırma, bilgi teknolojisi kontrolü yokluğunun veya yetersizliğinin iç kontrol sisteminde önemli eksiklikler meydana getirdiğini göstermiştir (Kuhn vd., 2015; Amali vd., 2020; Araujo vd., 2017). Bilgi teknoloji kontrollerinin önemi; iş süreçlerinin bilgi teknolojisi sistemlerine daha fazla bağımlı hale gelmesi ve bu sistemlerin otomatik yönetim kontrollerine dahil olması sebebiyle günden güne artmaktadır (El-Sayed ve Youssef, 2015).

1992 yılında yayınlanan ve 2013 yılında güncellenen COSO çerçevesi, işletmeler tarafından iç kontrol etkinliğini değerlendirmek için en yaygın olarak benimsenen modellerden biridir. COSO çerçevesi, yönetimin iç kontrol hedeflerine ulaşılabileceğine dair makul bir güvence vermek üzere tasarlanmış beş bileşeni (kontrol çevresi, risk değerlendirmesi, kontrol faaliyetleri, bilgi ve iletişim ve izleme) kapsamaktadır. Her bir bileşen;

- Operasyonların etkinliği ve verimliliği,
- Finansal raporlamanın güvenilirliği ve
- Yasa ve yönetmeliklere uygunluk gibi hedeflere yönelik hataları ve hileleri önlemek için düzenlenmiştir.

COSO çerçevesinin ilk bileşeni, bir organizasyonun yönetimi ve çalışanları tarafından oluşturulan ve sürdürülen iç kontrol ve kontrol bilincine yönelik tutum olarak tanımlanan kontrol çevresidir. Kontrol çevresi; işletme yönetim felsefesinin, tarzının ve destekleyici tutumunun yanı sıra işletme çalışanlarının yetkinliğinin, etik değerlerinin, bütünlüğünün ve motivasyonunun bir ürünüdür. Kontrol çevresi, diğer dört bileşen için şemsiye görevi görmektedir (COSO, 2013). Etkili bir kontrol çevresi olmadan diğer bileşenler, etkinliğine bakılmaksızın, uygun bir iç kontrol sisteminin oluşturulmasına pek katkıda bulunamazlar. Kontrol çevresinin etkili bir şekilde sürdürülmesi işletme yönetiminin tutumu ile ilişkilidir. Üst yönetim, kontrol çevresinin önemi üzerine yoğunlaşırsa, organizasyonun diğer üyeleri de bu duruma yönelik oluşturulan kontrollere vicdani bir bağlılık göstererek çalışmalarını sürdürecektir. Bu nedenle işletme çalışanları kontrol çevresi yönetimi için herhangi bir sorumluluk almazlarsa, işletme yönetiminin kontrol çevresini etkin bir şekilde takip etmesi ve değerlendirmesi neredeyse imkansızdır (Tetteh vd., 2020). Kontrol çevresi; üst yönetimin ve yönetim kurulu üyelerinin iç kontrole ilişkin genel tutumunu ve bunun işletme için önemini yansıtan eylem, politika ve prosedürlerden oluşmaktadır. Kontrol çevresini anlamak ve değerlendirmek için yöneticiler ve denetçiler; etik değerler ve dürüstlük, yetkinlik taahhüdü, yönetim kurulu ve denetim komitesi, yönetim felsefesi

ve çalışma tarzı, organizasyon yapısı, yetki ve sorumluluk, insan kaynakları politikaları ve uygulamaları gibi yedi temel kategoriye odaklanmalıdır. Bu kategorilerle ilgili açıklamalar aşağıdaki gibidir (COSO, 2013):

- **Etik Değerler ve Dürüstlük:** Etik değerler ve dürüstlük, iyi bir kontrol çevresine katkıda bulunan temel unsurlardır. Bunlar, işletmenin etik ve davranışsal standartlarının yanı sıra uygulamada paylaşılma ve pekiştirilme biçimlerinin ürünleridir. İşletme yönetiminin; çalışanların yasa dışı veya etik olmayan işlerle uğraşırken gösterebilecekleri tutumları veya ölçsüz davranışları azaltmayı amaçlayan eylemleri gerçekleştirmesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu bileşen aynı zamanda politikalar, davranış kuralları ve personele örnek eylemler taslağı hazırlayarak işletmelerin değerlerinin ve standartlarının yayılmasını da sağlamaktadır. Örgüt kültürü, iç kontrol sisteminde önemli bir rol oynamakta, giderek daha fazla kabul görmekte ve ayrıca kurumsal etik değerlere odaklanmaktadır. Genel olarak, örgüt kültürleri ile iş süreçlerinin uygulamaya dönüştürülme biçimleri arasında önemli bir ilişki vardır (Foscarini, 2012).
- **Yetkinlik Taahhüdü:** Yetkinlik, görevleri yerine getirme becerisine, bilgisine ve yeteneğine sahip olan kişilerin bir özelliğidir. Yetkinlik taahhüdü ise işletme yönetiminin belirli işleri dikkate alarak yetkinlik düzeylerini değerlendirmesini ve bu seviyelerin beceri ve bilgiye dönüşme şeklinin analizini içermektedir (Reginato vd., 2016).
- **Yönetim Kurulu ve Denetim Komitesi:** Etkin bir yönetim kurulu, üst yönetimden bağımsız olmalıdır. Kurul, iç kontrol sorumluluğunu işletme yöneticilerine devretmese bile oluşturulan iç kontrol sistemlerinin periyodik olarak bağımsız değerlendirmelerini yapmakla yükümlüdür. Objektif bir yönetim kurulu, işletme yöneticilerinin mevcut kontrolleri başaramama olasılığını büyük ölçüde azaltabilir. Yönetim kurulu diğer işlemlerin yanı sıra izleme faaliyetlerini desteklemek üzere, dış ve iç denetçilerle iletişim kurma sorumluluğunu da üstlenen bağımsız bir denetim komitesi oluşturmaktadır. Denetim komitesi, kontrol çevresine önemli faydalar sağlayabilecek güçlü bir kurumsal yönetim kültürünün önemli bir parçasıdır (Chalmers vd., 2019).
- **Yönetim Felsefesi ve Çalışma Tarzı:** İşletme yönetimi, gerçekleştirilen faaliyetler ile iç kontrol sistemine uygun olarak, çalışanlara örgüt felsefesi ve çalışma tarzı hakkında bilgiler vermektedir. Bazı üst düzey yöneticiler, yeni işlerde veya ürün girişimlerinde önemli riskler alırken, bazıları da çok temkinli ve dikkatli davranmaktadır. Bu durum, bir

işletmenin kontrol çevresine üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İç denetçiler ve iç kontrol sistemini değerlendiren diğer sorumlu kişiler, bu etkenleri iyi analiz etmeli ve iç kontrol sisteminin etkinliğini değerlendirirken bunları dikkate almalıdır (Araujo vd., 2017).

- **Organizasyon Yapısı:** Organizasyon yapısı, genel hedeflere ulaşmak için faaliyetlerin planlanması, yürütülmesi, kontrol edilmesi ve izlenmesi için bir çerçeve sağlamaktadır. Bu kontrol çevresine faktörü, klasik bir organizasyon şemasını izleyerek fonksiyonların nasıl yönetildiği ve organize edildiği ile ilgilidir. Organizasyon yapısı, sorumluluk alanlarını ve mevcut sistemin nasıl yönetildiğini tanımlamaktadır. Bu bağlamda denetçi, organizasyon yapısını anlayarak, işletmenin yönetsel ve işlevsel öğelerini tespit edebilir ve kontrollerin nasıl yapıldığını değerlendirebilir (Tetteh vd., 2020).
- **Yetki ve Sorumluluk:** Üst yönetim ve yönetim kurulu tarafından sürdürülen faaliyetlere ek olarak; resmi iletişim yöntemleri, yetkiler, sorumluluklar ve iç kontrol sistemine ilişkin diğer benzeri hususlar da dahil edilmektedir. Bu hususlarla birlikte yöneticilerin; kontrol alanını, kontrol konularını, operasyonel planları, çalışanların iş profillerini ve politikalarını belirlemesi ve bunlara yönelik incelemeler yapması mümkün olacaktır (Reginato vd., 2016).
- **İnsan Kaynakları Politikaları ve Uygulamaları:** İç kontrol sisteminin en önemli unsurlarından biri personeldir. Çalışanlar yetkin ve güvenilir ise, birçok kontrol türünün yokluğunda bile işletme iyi sonuçlar elde edebilir. Kalıfısız veya dürüst olmayan insanlar, işletmede kontrol çevresine iyi seviyede olsa bile büyük problemler çıkarabilir. Dürüst ve verimli çalışanlar, etkisiz kontrol çevresinde bile yüksek düzeyde performans sunabilmektedir. Ancak, yetkin ve güvenilir insanlarda bireysel hatalar yapabilir. Etkin kontrol çevresinin sağlanmasında yetkin ve güvenilir personel varlığının önemi göz önüne alındığında, işe alma, değerlendirme, eğitim, terfi ve teşvik yöntemlerinin iç kontrol sisteminin önemli bir parçası olarak düşünülmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle denetçiler; üst yönetimin ve yönetim kurulunun, kontrol çevresinin önemine ilişkin tutum ve farkındalığını değerlendirmek için bu bilgileri kullanmaktadır (Chang vd., 2014).

COSO çerçevesi iç kontrol sistemi için tüm ilgili faktörleri dikkate alsa da uygulanabilirlik noktasında bazı kısıtlamalar taşıyabilir. Araştırmalar, COSO çerçevesinin iç kontrol sistemi için üst düzey rehberliğe odaklandığını ve denetçilerin denetim testlerinin tasarımında ihtiyaç duyduğu ayrıntılı kontrol hedeflerini sağlamadığını saptamıştır. COSO çerçevesine yapılan

güncellemeler ile birlikte bu kısıtların kısmen aşıldığı düşünülebilir. İç kontrol sisteminde yer alan beş bileşenle ilişkili on yedi tane ilke yer almaktadır. Kontrol çevresine ait beş ilke (COSO, 2013);

- Bütünlük ve etik değerlere bağlılık,
- İç kontrol sisteminin gözetimi,
- Raporlama sürecinin, yetkilerin ve sorumlulukların belirlenmesi,
- Uzmanlaşmaya önem verilmesi ve
- Hesap verebilirliğin geliştirilmesi şeklinde sıralanmaktadır.

Bu ilkeler, kontrol çevresinin odaklandığı yedi temel kategoride yer alan bazı önemli unsurlara dikkat çekmektedir. Her bir ilke için COSO, işletmelerin iç kontrol sisteminin belirli yönlerini tasarlama, uygulama ve yürütmede bu ilkeleri nasıl kullanacaklarını gösteren bir yaklaşım sunmaktadır. Ancak COSO çerçevesi teknolojinin artan etki düzeyini yansıtsa da sadece bilgi teknolojisi kontrollerinin değerlendirilmesini kolaylaştıran bir araç olarak kullanılması çok uygun olmayacaktır (Li ve Zhang, 2017).

3. COBIT VE COSO KONTROL ÇEVRESİ

COBIT çerçevesi, bilgi teknolojisi yönetim süreçleriyle ilgili önemli bir standart olarak kabul edilmektedir. İlk olarak 1996 yılında yayınlanan çerçeve büyük ölçüde gelişmiş ve değişmiştir. Basit bir denetim aracı olarak çerçeve, 2012 yılında yayınlanan en son sürümü COBIT 5 ile bilgi sistemlerinin yönetimine odaklanan bir kurumsal yönetim aracı haline gelmiştir. Son yıllarda bilgi teknolojilerinin artan önemi göz önüne alındığında, COBIT ve bilgi teknolojisi yönetim çerçeveleri hem akademisyenler hem de uygulayıcılar için dikkat çekici bir konu haline gelmiştir (Thomas, 2018). Çok sayıda işletme, COBIT çerçevesini kullanmakta ve bu çerçeveyi özellikle SOX ile uyumlu hale getirmek için COSO gibi diğer kontrol modelleriyle desteklemeye çalışmaktadır. Ancak COBIT, işletmelerin yalnızca SOX gereksinimlerini karşılamalarına yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda veri gizliliği, güvenlik yasaları ve iç kontrol hedefleri gibi diğer düzenleyici zorunluluklara da uyum sağlamasına katkıda bulunmaktadır (Mancini vd., 2013). COBIT ve COSO çerçevelerinin birlikte kullanımı, oluşabilecek kısıtların ortadan kalkmasını sağlayabilmektedir. Aynı zamanda COBIT çerçevesi, iç kontrol sisteminin beş bileşenine yönelik bilgi teknolojisi kontrollerini uygulamak için COSO çerçevesine güvenmektedir (Rubino ve Vitolla, 2014). COBIT süreçlerinin kontrol çevresini nasıl etkilediğini belirlemek ve kontrol çevresine nasıl katkısı olduğunu değerlendirmek için COBIT çerçevesinin yapısını ve çalışma mantığını önceden tanımlamak gerekmektedir. Çerçevenin

yapısı üç seviye ile karakterize edilmektedir. İlk seviye, işletme hedeflerine ulaşmak için kullanılması gereken bilgilerde iş gereksinimlerini (etkinlik, verimlilik, güvenilirlik, uyumluluk, gizlilik, bütünlük ve kullanılabilirlik) dikkate almaktadır. İkinci seviye, bilgi teknolojisinin kontrolü ve yönetimi için ihtiyaç duyulan kaynakları içermektedir. Bu tür kaynaklar genellikle bilgi içeriği, uygulamalar, altyapı ve insan olarak sınıflandırılmaktadır. Son olarak, ilk ve ikinci seviyenin bileşiminden oluşan bilgi teknolojisi süreçleriyle ilgili üçüncü bir seviye kullanılmaktadır (Astuti vd., 2017). COBIT yapısının üç seviyesini oluşturan bileşenlerin entegrasyonu, çeşitli bilgi teknolojisi kontrolünün uygulanmasını (kontrol çevresine üzerinde olumlu etkiler yaratan) sağlamaktadır. Bu uygulama modeli, işletmenin iş gereksinimlerini karşılayan bilgi teknolojisi hedeflerine ulaşmak için bilgi teknolojisi kaynaklarının bilgi teknolojisi süreçleri tarafından yönetildiği varsayımına dayanmaktadır. Bir işletme, belirli iş gereksinimlerini karşılamak için ihtiyaç duyduğu tüm bilgileri bilgi teknolojisi kaynakları aracılığıyla analiz ederek değerlendirmelidir (ISACA, 2021). Bununla birlikte bilgi için iş gereksinimleri, iç kontrol sistemi bileşenlerinden kontrol çevresinin çalışması için temel bir ön koşul olarak görülmektedir. Bilgi sorunlarının, kontrol çevresinin anlaşılmasını zorlaştırdığı ve iç kontrol sisteminin başarısız olmasının nedenlerinden biri olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca bilgi alışverişine izin veren kontrol çevresiyle ilgili iletişim süreçleri, rolleri ve sorumlulukları tanımlanmalıdır (Astuti vd., 2017).

Kontrolçevresindeki; etik değerler, dürüstlük, yetkinlik, taahhüdü, yönetim kurulu ve denetim komitesi, çalışma tarzı ve yönetim felsefesi, organizasyon yapısı, yetki ve sorumluluk, insan kaynakları politikaları ve uygulamaları gibi unsurlar etkin bir bilgi sisteminin varlığını gerektirmektedir. Bilginin mevcut, güvenilir, etkili ve verimli olmaması, iç kontrol sisteminin etkisiz olduğu ve sonuç olarak kontrol çevresinin değerlendirilmesinin zor olacağı anlamına gelmektedir. Birçok çalışma, kontrol çevresinin eksik ve yetersiz olması durumunda, iç kontrol sisteminin yanlış uygulanmasına (yanlış sistem ve risk değerlendirmesi) neden olduğunu göstermiştir (Li vd., 2019; Chalmers vd., 2019; Chen, 2016). Aynı zamanda, kontrol çevresini oluşturan unsurlar hakkındaki anlayış eksikliğinin; genellikle bilginin kalitesiz ve erişilebilir olmamasından ve bunların yönetildiği süreçlerden kaynaklandığına dikkat edilmelidir. Uygun bilgi akışları ve bunları yönetmek için gerekli kaynaklar olmadığında, bilginin kalitesi kontrol çevresini değerlendirmek için yeterli değildir. COBIT çerçevesi, bilgi teknolojisi yönetimi için gerekli olan bilgi, insan, uygulama ve altyapı kaynaklarını sağlamaktadır. Bu kaynaklar; yönetim kurulunun oynadığı rolün anlaşılmasının yanı sıra özellikle insan kaynakları yönetimi ile bağlantılı bileşenlere, rol ve sorumluluğun tanımına

ve genel olarak organizasyon yapısına yoğunlaşarak, kontrol çevresinin doğru bir şekilde değerlendirilmesi ve anlaşılması için gereklidir (Thomas, 2018). COBIT 5, 40 adet bilgi teknolojisi kontrol hedefini ve faaliyet seviyesini (etki alanları ve süreçler) tanımlayan bir yapıya dayanmaktadır. Bu üst düzey bilgi teknolojisi kontrol hedefleri, her bir süreç için hangi bilgi kriterlerinin önemli olduğunu ve hangi bilgi teknolojisi kaynaklarının süreçler tarafından yönetilmesi gerektiğini belirlemektedir. Bilgi teknolojisi kontrol hedefleri, organizasyonel sorumluluk alanıyla ilgili beş alanda gruplandırılmıştır. Bu alanlar aşağıda yer almaktadır (ISACA, 2021):

- Değerlendir, Yönet ve İzle (DYİ): Yönetişim hedefleri bu etki alanında gruplandırılmıştır. DYİ'de yönetişim organı stratejik seçenekleri değerlendirir, üst yönetimi seçilen stratejik seçeneklere yönlendirir ve stratejinin gerçekleştirilmesini izlemektedir (COBIT 2019 Çerçevesi). DYİ alanına yönelik gerçekleştirilmesi gereken hedefler aşağıdaki gibidir (Henriksen vd., 2018):
 - Yönetişim Çerçevesinin Ayarlanması ve Sürdürülmesi
 - Avantajların Sağlanması
 - Risk Optimizasyonunun Sağlanması
 - Kaynak Optimizasyonunun Sağlanması
 - Şeffaflığın Sağlanması
- Hizala, Planla ve Düzenle (HPD): Yönetim hedefleri bu etki alanında gruplandırılmıştır. HPD, bilgi teknolojileri için genel organizasyonu, stratejiyi ve destekleyici faaliyetleri ele almaktadır (COBIT 2019 Çerçevesi). HPD alanına yönelik gerçekleştirilmesi gereken hedefler aşağıdaki gibidir (Esteban vd., 2020):
 - Bilgi Teknolojisi Çerçevesinin Yönetimi
 - Strateji Yönetimi
 - Kurumsal Yapının Yönetimi
 - İnovasyon Yönetimi
 - Portföy Yönetimi
 - Bütçe ve Maliyet Yönetimi
 - İnsan Kaynakları Yönetimi
 - İlişki Yönetimi
 - Hizmet Sözleşmeleri Yönetimi

- Tedarikçi Yönetimi
 - Kalite Yönetimi
 - Risk Yönetimi
 - Güvenlik Yönetimi
 - Veri Yönetimi
- Kur, Edin ve Uygula (KEU): Yönetim hedefleri bu etki alanında gruplandırılmıştır. Bilgi teknolojisi çözümlerinin tanımlanması, tedarik edilmesi ve uygulanması ile bunların iş süreçlerine entegrasyonunu ele almaktadır. KEU alanına yönelik gerçekleştirilmesi gereken hedefler aşağıdaki gibidir (COBIT 2019 Çerçevesi):
- Program ve Proje Yönetimi
 - İhtiyaç Yönetimi
 - Çözüm Yönetimi
 - Kapasite Yönetimi
 - Kurumsallaşma Yönetimi
 - Değişikliklerin Yönetimi
 - Teknolojik Geçişlerin Yönetimi
 - Bilgi Yönetimi
 - Varlık Yönetimi
 - Yapısal Düzenleme Yönetimi
 - Projelerin Yönetimi
- Sağla, Hizmet Sun ve Destek Ver (SHD): Yönetim hedefleri bu etki alanında gruplandırılmıştır. Güvenlik dahil bilgi teknolojisi hizmetlerinin operasyonel teslimatını ve desteğini ele almaktadır. SHD alanına yönelik gerçekleştirilmesi gereken hedefler aşağıdaki gibidir (Anindra vd., 2018):
- İşlemlerin Yönetimi
 - Hizmet Taleplerinin Yönetimi
 - Sorunların Yönetimi
 - Sürekliliğin Yönetimi
 - Güvenlik Hizmetlerinin Yönetimi

- İş Süreci Kontrollerinin Yönetimi
- İzle, Tespit Et ve Değerlendir (İTD): Yönetim hedefleri bu etki alanında gruplandırılmıştır. Bilgi teknolojisi performans izlemesini ve bunun iç performans hedeflerine, iç kontrol hedeflerine ve dış gereksinimlere uygunluğunu ele almaktadır. İTD alanına yönelik gerçekleştirilmesi gereken hedefler aşağıdaki gibidir (COBIT 2019 Çerçevesi):
 - Performans ve Uygunluğun İzlenmesi ve Değerlendirilmesi
 - İç Kontrol Sisteminin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi
 - Dış Gereksinimlere Uygunluğun İzlenmesi ve Değerlendirilmesi
 - Güvencelerin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi

Bilgi teknolojisi süreçleri işletme düzeyinde, genellikle en alakalı faaliyet alanlarına yönelik oluşturulmaktadır. Her bilgi teknolojisi süreci, finansal raporlamanın güvenilirliğini artırmak için yöneticilere referans sağlayarak süreçleri gözden geçirmeyi mümkün kılan bir kontrol kılavuzudur. Aslında COBIT; süreç beyanı, süreç tanımı, bilgi teknolojisi ile ilgili hedefler, sonuçlar, izlenecek en iyi uygulamalar, ayrıntılı girdiler ve çıktılar, süreç tanımlarını içeren ayrıntılı faaliyetler ve iş ürünleri gibi birçok gösterge sağlamaktadır (Anindra vd., 2018). Genel olarak bilgi teknolojileri; işletmelerin bilgi teknolojisiyle ilgili işlemlerinin yeterlilik durumunu ölçen, istenilen yeterlilik seviyesini tanımlayan ve oluşabilecek eksiklikleri sonlandırmak için sürecin nasıl iyileştirilebileceğini belirleyen bir yaklaşım olarak kullanılmaktadır. Bu yaklaşımın etkinliği, bilgi teknolojisi süreç niteliklerinin başarılması temeline dayanmakla birlikte, işletmelerin organizasyonel sorumluluk alanıyla ilgili hedeflerini optimize edene kadar derecelendirebileceği bir puanlama yöntemini de içermektedir (ISACA, 2021). COBIT süreçleri tarafından sağlanan kontrol önlemleri, kontrol çevresinin farklı kategorileri üzerinde aynı etki düzeyine sahip değildir (Novianti ve Fajar, 2019). COBIT 5 süreçleri ve COSO kontrol çevresi arasındaki ilişkiyi açıklamak amacıyla, COBIT çerçevesinin kontrol çevresini oluşturan yedi temel kategori (etik değerler ve dürüstlük, yetkinlik taahhüdü, yönetim kurulu ve denetim komitesi, yönetim felsefesi ve çalışma tarzı, organizasyon yapısı, yetki ve sorumluluk, insan kaynakları politikaları ve uygulamaları) üzerinde nasıl bir etki yarattığı aşağıda açıklanmaktadır.

- DYİ alanıyla ilgili olarak, kontrol çevresini etkileyen süreçlere yönelik aşağıdaki tespitler yapılmıştır:
 - Yönetişim çerçevesinin ayarlanması ve sürdürülmesi; yetki ve sorumluluk, organizasyon yapısı ve insan kaynakları politikaları

ve uygulamaları kategorilerini etkilemektedir. Bu süreç, işletmenin amaçlarına ulaşması için sorumlulukların ve yetkinliklerin geliştirilmesine katkıda bulunan etkin yapılar, ilkeler, süreçler ve uygulamaları kapsamaktadır. Ayrıca yönetim çerçevesinin ayarlanması ve sürdürülmesi süreci, insan kaynakları politika ve prosedürlerinin kullanımını iyileştiren ve organizasyon yapısının daha verimli işleyişini sağlayan bazı faaliyetlerin, ölçütlerin ve bilgi teknolojisi kontrol hedeflerinin geliştirilmesini gerektirmektedir (Laudon ve Laudon, 2018).

- Risk optimizasyonunun sağlanması; etik değerler ve dürüstlük, çalışma tarzı ve yönetim felsefesi kategorilerini etkilemektedir. Bilgi teknolojisi riskinin kurum değeri üzerindeki etkisinin belirlendiği ve uyum başarısızlıkları potansiyelinin minimize edildiğinden emin olmak gerekmektedir (COBIT 2019 Çerçevesi).
 - Kaynak optimizasyonunun sağlanması; yetki ve sorumluluk, insan kaynakları politikaları ve uygulamaları, organizasyon yapısı, çalışma tarzı ve yönetim felsefesi, etik değerler ve dürüstlük kategorilerini etkilemektedir. Bu süreç, işletmelerin amaçlarını optimum maliyetle desteklemek için bilgi teknolojisi unsurlarının (insanlar, süreç ve teknoloji) var olmasını sağlamaktadır. Ayrıca bu unsurlar, bazı faaliyetlerin (örneğin kaynak yönetimi için sorumlulukların belirlenmesi) geliştirilmesini gerektirmektedir (Al-Ahmad ve Mohammad, 2016).
 - Şeffaflığın sağlanması; çalışma tarzı ve yönetim felsefesi, etik değerler ve dürüstlük kategorilerini etkilemektedir. Bu süreç, iç kontrol kategorilere yardımcı olan faaliyetler geliştirerek kontrol çevresine olumlu katkılar sağlamaktadır. Ayrıca, paydaşlarla etkili iletişim kurmak ve işletme performansını artırmak için raporlama temeli oluşturmak gerekmektedir (COBIT 2019 Çerçevesi).
- HPD alanıyla ilgili olarak, kontrol çevresini etkileyen süreçlere yönelik aşağıdaki tespitler yapılmıştır:
- Bilgi teknolojisi çerçevesinin yönetimi; çalışma tarzı ve yönetim felsefesi, organizasyon yapısı, yetki ve sorumluluk, insan kaynakları politikaları ve uygulamaları, etik değerler ve dürüstlük kategorilerini etkilemektedir. Bilgi teknolojisi çerçevesinin yönetimi, bilgiyi yönetmek için mekanizmalar, programlar ve yetkiler uygulamaktadır. Ayrıca bu süreç; yönetim süreçlerini, organizasyonel yapıları, rolleri ve sorumlulukları, güvenilir ve

tekrarlanabilir faaliyetleri, becerileri ve yetkinlikleri kapsayan kurumsal yönetim gereksinimlerinin karşılanmasını sağlamak için kapsamlı bir yönetim yaklaşımı da sunmaktadır (Anindra vd., 2018). Bu nedenle sürecin, iş ihtiyaçlarını ve bilgi teknolojisi önceliklerini yansıtan organizasyonel bir yapı oluşturmaya çalıştığı göz önünde bulundurularak; bilgi teknolojisi personelinin rollerinin ve sorumluluklarının oluşturulması, politika ve prosedürlere uyumun sağlanması ve yönetim hedeflerinin doğru bir şekilde iletilmesi işlemleri üzerinde doğrudan bir etkisi vardır (Li vd., 2019).

- Strateji yönetimi; çalışma tarzı ve yönetim felsefesi, insan kaynakları politikaları ve uygulamaları, etik değerler ve dürüstlük, yetki ve sorumluluk kategorilerini etkilemektedir. Strateji yönetimi, stratejik bilgi teknolojisi planlarını iş hedefleriyle uyumlu hale getirmektedir. Bu süreç kurumsal değerlerin farkındalığını artırarak hedeflerin ve ilgili sorumlulukların her düzeyde anlaşılmasını sağlamaktadır. Ayrıca yönetimin iletişim felsefesine, stratejik işletme amaçlarına ve personelin takip etmesi gereken prosedürlere odaklanmaktadır (Chen, 2016).
- İnsan kaynakları yönetimi; yetkinlik taahhüdü, çalışma tarzı ve yönetim felsefesi, etik değerler ve dürüstlük, organizasyon yapısı, yetki ve sorumluluk, insan kaynakları politikaları ve uygulamaları kategorilerini etkilemektedir. İnsan kaynakları yönetimi; yeterli ve uygun kadroyu sürdürmek, bilgi teknolojisi personelinin belirlemek, personelin beceri ve yeterliliklerini korumak, bilgi teknolojisine yönelik insan kaynakları sorumluluklarını belirlemek, danışmanların ve sözleşmeli personelin işletmenin politikalarına uyumunu sağlamak gibi hedeflere odaklanmaktadır. Bu hedeflerin, yetkinlik taahhüdü kategorisi başta olmak üzere kontrol çevresinin neredeyse tüm kategorileri üzerinde etkisi vardır (Chalmers vd., 2019). İnsan kaynakları yönetimi süreci, işletmenin amaçlarını ve hedeflerini desteklemek, yeterli insan kaynağı desteği sağlamak, bilgi teknolojisi çerçevesinde personel gereksinimlerini değerlendirmek, personelin beceri ve yetkinliklerini geliştirmek gibi hizmetler sunmaktadır. Ayrıca kurumsal hedeflere ulaşmak için insan kaynakları yeteneklerini optimize etmektedir (COBIT 2019 Çerçevesi).
- Riskyönetimi; etik değerler ve dürüstlük, yönetim kurulu ve denetim komitesi, çalışma tarzı ve yönetim felsefesi, yetki ve sorumluluk,

insan kaynakları politikaları ve uygulamaları, yetkinlik taahhüdü ve organizasyon yapısı kategorilerini etkilemektedir. Bu süreç, kurumsal üst yönetim tarafından belirlenen seviyeler dahilinde bilgi teknolojisi ile ilgili riskleri belirlemekte, değerlendirmekte ve bu riskleri azaltmaktadır. Ayrıca, bilgi teknolojisine ilişkin kurumsal risk yönetimi maliyetlerini ve faydalarını dengelemektedir (Henriksen vd., 2018). Risk yönetiminde, organizasyon yapısının tamamının katılımı gerekmektedir. Öncelikle etik değerler ve yönetim felsefesi açısından risk kültürü konusunda personelin bilgilendirilmesi sağlanmalıdır. Ardından, personelin sorumluluklarını belirleyen politikalar ve uygulamalar oluşturulmalıdır. Dolayısıyla bu süreç, tüm kontrol çevresi kategorileriyle birlikte, risk seviyelerini değerlendiren yönetim kurulunu ve denetim komitesini de etkilemektedir (Le vd., 2020).

- KEU alanıyla ilgili olarak, kontrol çevresini etkileyen süreçlere yönelik aşağıdaki tespitler yapılmıştır:
 - Kurumsallaşma yönetimi; etik değerler ve dürüstlük, çalışma tarzı ve yönetim felsefesi, yetki ve sorumluk, insan kaynakları politikaları ve uygulamaları kategorilerini etkilemektedir. Bu süreç, kurumsal değerlerin ve yönetim felsefesinin yayılmasının yanı sıra hesap verebilirlik, politika ve prosedürlerin oluşturulması açısından değişimin yönetilme biçimidir. Özellikle, personel eğitimine odaklanarak kişilerin bilgi, beceri ve bilişsel yeteneklerini geliştirmektedir. Ayrıca, iş değişimi için paydaşları hazırlayarak başarısızlık riskini azaltmaktadır (Li ve Zhang, 2017).
 - Değişikliklerin yönetimi; etik değerler ve dürüstlük, çalışma tarzı ve yönetim felsefesi, yetki ve sorumluk, insan kaynakları politikaları ve uygulamaları kategorilerini etkilemektedir. İşe hızlı ve güvenilir bir şekilde teslimat yapılmasını sağlamaktadır. Ayrıca, değişen ortamın istikrarının veya bütünlüğünün olumsuz yönde etkilenme riskini azaltmaktadır (COBIT 2019 Çerçevesi).
 - Teknolojik geçişlerin yönetimi; etik değerler ve dürüstlük, çalışma tarzı ve yönetim felsefesi, yetki ve sorumluk, insan kaynakları politikaları ve uygulamaları kategorilerini etkilemektedir. Teknoloji çözümlerini güvenli bir şekilde ve kararlaştırılan beklentiler doğrultusunda uygulamak gerekmektedir (COBIT 2019 Çerçevesi).
 - Bilgi yönetimi; yetkinlik taahhüdü, yetki ve sorumluk, insan kaynakları politikaları ve uygulamaları kategorilerini etkilemektedir.

Kurumsal bilgi teknolojisi yönetişimi ve yönetimindeki tüm personeli desteklemek için gereken bilgi birikimini ve yönetim bilgilerini sağlamaktadır (Shonhadji ve Maulidi, 2020).

- SHD alanıyla ilgili olarak, kontrol çevresini etkileyen süreçlere yönelik aşağıdaki tespitler yapılmıştır:
 - İşlemlerin yönetimi; yönetim kurulu ve denetim komitesi, yetki ve sorumluk, insan kaynakları politikaları ve uygulamaları kategorilerini doğrudan, çalışma tarzı ve yönetim felsefesi, organizasyon yapısı kategorilerini de dolaylı olarak etkilemektedir. İşlemlerin yönetimi süreci, organizasyon yapısı içindeki etkileşimi yöneterek operasyonel prosedürleri ve operasyonel görevleri güvenilir ve tutarlı bir şekilde sürdürmekte ve gerçekleştirmektedir. Bu nedenle bu süreç, insan kaynakları ve organizasyon yapısının yönetimine odaklanmaktadır. Ayrıca bilgi teknolojisi odaklı operasyonel ürün ve hizmet sonuçlarının, planlandığı gibi teslim edilmesine yardımcı olmaktadır (Tetteh vd., 2020).
 - Sorunların yönetimi; organizasyon yapısı, insan kaynakları politikaları ve uygulamaları, yetki ve sorumluluk kategorisini etkilemektedir. Sorunların yönetimi süreci; sorunları tanımlar, sınıflandırır ve tekrar eden problemleri önlemek için en uygun zamanda çözüm sağlamaktadır. Ayrıca bu süreç, operasyonel problemlerin sayısını azaltarak erişilebilirliği artırmakta, hizmet seviyelerini iyileştirmekte, maliyetleri düşürmekte ve müşteri memnuniyetini yükseltmektedir (COBIT 2019 Çerçevesi).
 - Sürekliliğin yönetimi; yetkinlik taahhüdü, insan kaynakları politikaları ve uygulamaları kategorilerini etkilemektedir. Bu süreç, işletme sürekliliğini yöneterek, tüm çalışanlar için süreklilik planı eğitimi sağlamaktadır. Ayrıca, kaynak ve bilginin erişilebilirliğini hızlandırmak ve önemli gelişmelere (örneğin tehditler, fırsatlar, talepler) hızla uyum sağlamak gibi imkânlar sunmaktadır (Park vd., 2017).
- İTD alanıyla ilgili olarak, kontrol çevresini etkileyen süreçlere yönelik aşağıdaki tespitler yapılmıştır:
 - Performans ve uygunluğun izlenmesi ve değerlendirilmesi; organizasyon yapısı, yetki ve sorumluk, insan kaynakları politikaları ve uygulamaları kategorilerini etkilemektedir. Ayrıca, performansın ve uygunluğun şeffaf bir şekilde hedeflere ulaşmasını sağlamaktadır (COBIT 2019 Çerçevesi).

- İç kontrol sisteminin izlenmesi ve değerlendirilmesi; organizasyon yapısı, yetkinlik taahhüdü, etik değerler ve dürüstlük, yönetim kurulu ve denetim komitesi, çalışma tarzı ve yönetim felsefesi, yetki ve sorumluk, insan kaynakları politikaları ve uygulamaları kategorilerini etkilemektedir. Bu süreç, kontrol sistemini dikkatli bir şekilde analiz ederek hedefleri ve kontrol çevresinin tüm kategorilerini değerlendirmektedir (Le vd., 2020). Ayrıca, iç kontrol sisteminin yeterliliği konusunda kilit paydaşlara şeffaflık, operasyonlara güven ve işletme hedeflerine ulaşılmasında güvence sağlayarak risklerin yeterli derecede anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır (COBIT 2019 Çerçevesi).
- Dış gereksinimlere uygunluğun izlenmesi ve değerlendirilmesi; yönetim kurulu ve denetim komitesi, yetki ve sorumluk, insan kaynakları politikaları ve uygulamaları, organizasyon yapısı kategorisini etkilemektedir. Dış gereksinimlere uygunluğun izlenmesi ve değerlendirilmesi süreci; işletmenin geçerli tüm dış gereksinimlerle uyumlu olmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, politikalar, ilkeler, prosedürler, standartların güncellenmesi ve yönetim kurulu ile üst yönetim arasındaki sürekli etkileşim bakımından kontrol çevresini etkilemektedir (Zhu ve Li, 2020).

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda COBIT süreci; yöneticilerin ve denetçilerin kontrol çevresini uygularken veya kontrol çevresinin denetimini gerçekleştirirken aşağıda yer alan hususlara özellikle dikkat etmesi gerektiğini göstermektedir. İlk olarak COBIT çerçevesinin yapısı;

- Dürüstlük, etik davranış ve yetkinliğe bağlılığı gösteren insan kaynakları politikalarını ve prosedürlerini oluşturmak,
- Etkin kontrol çevresini sağlamak için yönetime ve çalışanlara uygun yetki ve sorumluluk derecelerini atamak,
- Dürüstlük ilkeleri ve yetkinlikler gereği kilit pozisyonlar için çalışan alımını gerçekleştirmek,
- Gerekli eğitime ve araçlara imkân sağlayarak çalışanları desteklemek gibi insan kaynakları yönetimine ve ilgili süreçlere odaklanmaktadır.

İkinci olarak COBIT çerçevesi;

- Kontrol çevresi hakkında doğru raporlama yapmayı sağlayan bir organizasyon yapısını sürdürmek,
- İşletmelerin bilgi sisteminden üretilen bilgilerin nesnel olarak doğrulanmasını sağlamak,

- Açıkça ifade edilmiş etik davranışlar geliştirmek,
- Etik değerlerin önemini tüm çalışanlara uygun bir şekilde iletmek,
- Çalışanların performansını ve ücretlendirme uygulamalarını değerlendirmek,
- İş yönetimini ve kontrol çevresinin diğer unsurlarını değerlendirirken yerel kültürü ve değerleri göz önünde bulundurmak,
- Prosedürlerin gözden geçirilmesine ve sorumluluk atamasına dikkat etmek,
- Yeni eğitim gereksinimlerini dikkate almak,
- Çalışanlara işletmelerin etik kurallarını doküman olarak teslim etmek,
- Yönetişim ilkelerini geliştirmek,
- İşletme içindeki iletişim ve geri bildirim sistemlerinin yeterli olmasını sağlamak,
- Görevlerinin normal seyri sırasında hataları veya usulsüzlükleri azaltmak için görev dağılımını tasarlamak,
- Yöneticiler ve çalışanlar arasındaki toplantı sıklığını artırmak ve
- Uygun bir iletişim ve kontrol sürecinin varlığını korumak gibi yöneticilerin yapması gereken görevlere dikkat çekmektedir.

COBIT süreçlerinin, kontrol çevresiyle ilgili amaç ve faaliyetlerin uygun bir şekilde planlanmasını ve yürütülmesini sağlaması, kontrol çevresinin doğru bir şekilde değerlendirildiğini ve sürdürülebilirliğinin artırıldığını göstermektedir. Kontrol çevresi faaliyetlerinin uygulanması ve değerlendirilmesi; bir işletmenin faaliyetlerini, karşı karşıya olduğu riskleri ve riske maruz kalma durumunu analiz etmek için uyguladığı kontrolleri içermektedir. Bu kontroller; iş süreçlerinin, organizasyon yapısının, rol ve sorumlulukların, etik değerlerin ve yönetim felsefesinin net bir şekilde anlaşılmasını gerektirmektedir. COBIT'in öncelikle kontrol çevresini olumlu yönde etkileyen bilgi teknolojisi yönetim çerçevesi olduğu dikkate alınırsa süreçlerin analizi daha da kolaylaşmaktadır (Heise vd., 2014). Genel olarak bakıldığında bilgi teknolojisi kontrollerinin; organizasyon yapısı, yetki ve sorumluluğun atanması, insan kaynakları politikaları ve prosedürleri gibi kontrol çevresinin unsurları üzerinde doğrudan bir etkisi vardır (Zhu ve Li, 2020). Bununla birlikte bilgi teknolojisi kontrolleri dürüstlük, etik değerler ve yönetim felsefesi gibi unsurlara da katkı sağlamaktadır. COBIT süreçleri; insan kaynakları yönetimine, görev dağılımına ve sorumlulukların atanmasına odaklandığı için kontrol çevresinin değerlendirilmesine ve

uygulanmasına katkı sağlayarak iç kontrol sisteminin etkinliğini ve verimliliğini artırmaktadır. Bilgi teknolojisi yönetim çerçevesi olan COBIT; iletişim kalitesi, etik değerler, çalışma tarzı ve yönetim felsefesi gibi süreçleri iyileştiren öneriler sunarak yönetim kurulu, yöneticiler ve çalışanlar arasında daha fazla etkileşimin kurulmasını sağlamaktadır (Lee, 2018).

4. SONUÇ

İşletmeler, belirli hedeflere ulaşılmasını engelleyen çeşitli risklere maruz kaldıkları için her zaman bir iç kontrol sistemine ihtiyaç duymaktadır. Geçmişte yaşanan olağanüstü olaylar ve küresel finansal krizler; iç kontrol ve risk yönetim sisteminin önemini göstermektedir. Bu tür olaylar (özellikle iç kontrol sisteminin bir organizasyon için çok önemli bir unsur olduğu düşünüldüğünde), kontrollerin stratejik rolünün tam olarak belirlenmesine ve analiz edilmesine yol açmıştır. Kontrol çevresi, işletmelerin kararları ve faaliyetleri üzerinde yaygın bir etkiye sahiptir ve iç kontrol sisteminin temelini oluşturmaktadır. Kontrol çevresi etkin olmayan bir iç kontrol sisteminin verimliliği azalacaktır. Çalışmada, ayrıntılı kontrol süreçleriyle karakterize edilen COBIT yapısının, yöneticilere ve denetçilere kontrol çevresinin bileşenlerini daha iyi değerlendirmelerine ve yönetmelerine yardımcı olabilecek bir model gösterilmektedir. COBIT çerçevesinin iş dünyasında hızlı bir şekilde yayılmasını sağlayan özelliklerinden biri hedef odaklı olmasıdır. COBIT çerçevesi, sadece bilgi teknolojisi hizmet sağlayıcıları ve denetçiler tarafından kullanılmak üzere değil ayrıca yöneticilere rehber olacak şekilde tasarlanmıştır. Yönetim ve bilgi teknolojisi kontrol çerçeveleri, işletme süreçlerini desteklemek için yeterli olmayabilir. Bu durum, iş hedeflerine sıkı sıkıya bağlı olan COBIT'i diğer çerçevelerden öne çıkarmaktadır. COBIT çerçevesinin mesleki uygulama ve akademik çalışmalara açık olması uygulamalara, veriye ve bilgiye olan güveni artırmaktadır. COBIT, bilgi teknolojisi yönetimi ve bilgi sistemi yönetiminin iyileştirilmesi ile ilgili olarak yaygın ve uluslararası kabul görmüş bir referans modelini temsil etmektedir. COBIT modeli, kontrol çevresi kategorilerinde önemli iyileştirmeler gerçekleştirmektedir. Süreç yaklaşımları; planlanan amaç ve hedeflere ulaşmak için süreçleri etkili bir şekilde bütünleştirmeye imkân sağlayarak insanların katılımını ve yetkilendirilmesini kolaylaştırmaktadır. COBIT modelinin temel konsepti, bilgi teknolojisi kontrolü için ihtiyaç duyulan bilgilerin dikkate alınması gerektiğidir. COBIT işletmelere, COSO sınırlılıklarının üstesinden gelebilmeleri için iç kontrol çevresi uygulama fırsatı sağlamaktadır.

Bilgi teknolojisi yönetiminin yeterli şekilde yaygınlaştırılması ve uygulanmasına ilişkin bir doğrulama sisteminin kurulması gerekmektedir.

Bu sistem, bilgi sistemi yönetişiminin gerçekleşmesini sağlamak için hangi kontrollerin ve hangi süreçlerin gerekli olduğunu tanımlamaktadır. Böylece sistemin yönetilmesinin ve uygulanmasının etkin bir şekilde desteklenmesi ve kritik alanların tespit edilmesi mümkün olmaktadır. Kontrol çevresinin temel kategorilerinden başlayan iyi bir iç kontrol sistemi, COBIT gibi bir bilgi teknolojisi çerçevesinin benimsenmesini de gerektirmektedir. Bu çerçevede; bilgi teknolojisi yönetişimi, stratejik ve operasyonel uyum açısından işletmelerin ihtiyaçlarının yeterli bir şekilde ele alınmasına olanak sağlamaktadır. Kontrol çevresi kategorilerinin uygulanması veya değerlendirilmesi, somut uygulamalar sağlayan bilgi teknolojisi süreçlerinin yönetim modeli içinde yer almaktadır. Bu nedenle her bir işletme güçlü yönlerine ve özelliklerine bağlı olarak, farklı ya da benzer süreçleri kullanıp kendi bilgi sistemini oluşturması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında COBIT, bilgi teknolojisi operasyonlarının nasıl gerçekleştirilebileceğini tanımlayan bir araç olarak kabul görmektedir. COBIT'in yapısı öncelikle insan kaynakları yönetimini ve genel olarak organizasyon yapısını etkilemektedir. Bu bağlamda görevlerin ayrıştırılması, sorumlulukların ve yetkilerin atanması, etik değerlerin ve yönetim felsefesinin yeterli bir şekilde yayılması ve iletilmesi, personel becerilerinin sürekli olarak iyileştirilmesi ve kontrol çevresinin geliştirilmesi kilit unsurlardır. Ayrıca, bilgi teknolojisi yönetişiminin yanı sıra iç kontrol çerçevelerini uygulamada ve yönetmede genellikle zorluklar yaşayan küçük ve orta büyüklükteki işletmeler, COBIT yönetim dinamiklerini kullanmak için uygun olmayabilirler. Çalışma, muhasebe bilgi sistemi alanıyla ilgili önemli bir konuyu ele almaktadır. Muhasebe bilgi sistemi genellikle muhasebe otomasyonu için varsayılan bir araç olarak kabul edilse de COBIT çerçevesinin, kontrol çevresi kategorilerinin uygulanmasında ve değerlendirilmesinde daha fazla verimlilik sağlayacağı düşünülmektedir. COBIT, bilgi teknolojisi yönetişimi için en yaygın olarak kullanılan standart olmasına rağmen muhasebe bilgi sisteminde kontrol edilmesi zor olan alanlardan biridir. Ayrıca, COSO çerçevesinin kontrol çevresinin analizi ile ilgili bazı kısıtlamaları yer almaktadır. Sonuç olarak çalışmada, her bir COBIT sürecinin kontrol çevresini oluşturan kategorilerin analizine nasıl önemli katkılar sağlayabileceği vurgulanarak çalışmanın; muhasebe, denetim ve iç kontrol alanında COBIT kullanımına ilişkin farkındalığı artıracakları öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Al-Ahmad, W. and Bassil, M. (2016). A Code of Practice for Effective Information Security Risk Management Using COBIT 5. 2nd International Conference Information Security Cyber Forensics, 145-151.
- Amali, L. N., Katili, M. R., Suhada, S. and Hadjaratie, L. (2020). The Measurement of Maturity Level of Information Technology Service Based on COBIT 5 Framework. *Telekomnika*, 18(1), 133-139.
- Anindra, F., Abbas, B. S., Trisetyarso, A., Suparta, W., Kang, C. and Warnars, H. L. (2018). Improving The Quality Of Enterprise IT Goals Using COBIT 5 Prioritisation Approach. 2018 International Conference on Information and Communications Technology, 270-274.
- Araujo, M., Oliveira, E., Monteiro, S. and Mendonça, T. (2017). Risk Management Maturity Evaluation Artifact to Enhance Enterprise IT Quality. *Proceedings of the 19th International Conference on Enterprise Information Systems (ICEIS)*, 3, 425-432.
- Astuti, H., Muqtadiroh, F., Darmaningrat, E. and Putri, C. (2017). Risks Assessment of Information Technology Processes Based on COBIT 5 Framework: A Case Study of Its Service Desk. *Procedia Computer Science*, 569-576.
- Brown, A. E. and Grant, G. G. (2005). Framing The Frameworks: A Review of IT Governance Research. *Communications of the Association for Information Systems*, 15, 696-712.
- Brown, C. V. (1997). Examining The Emergence of Hybrid Is Governance Solutions: Evidence from A Single Case Site. *Information Systems Research*, 8(1), 69-94.
- Chalmers, K., Hay, D. and Khlif, H. (2019). Internal Control in Accounting Research: A Review. *Journal of Accounting Literature*, 42, 80-103.
- Chang, S. I., Yen, D. C., Chang, I. C. and Jan, D. (2014). Internal Control Framework for A Compliant ERP System. *Information & Management*, 51(2), 187-205.
- Chanias, S., Myers, M. and Hess, T. (2019). Digital Transformation Strategy Making in Pre-Digital Organizations: The Case of A Financial Services Provider. *Journal of Strategic Information Systems*, 28(1), 17-33.
- Chen, L., (2016). Managerial Power, Internal Control and Environment Information Disclosure. *Ecological Economics*, 32(8), 90-93.
- COBIT 2019 Çerçevesi. Giriş ve Metodoloji. <https://isaca-ankara.org/wp-content/uploads/2019/12/COBIT-2019-Cercevesi-Giris-ve-Metodoloji-ISA-CA-Ankara-Chapter.pdf> (Erişim tarihi: 15.11.2022)
- COSO. (2013). *Internal Control-Integrated Framework*. New York, 2013.

- Cumiskey, L., Priest, S., Valchev, N., Viavattene, C., Costas, S. and Clarke, J. (2018). A Framework to Include The (Inter)Dependencies of Disaster Risk Reduction Measures in Coastal Risk Assessment. *Coastal Engineering*, 134, 81-92.
- Debreceňy, R. S. (2013). Research on IT Governance, Risk, and Value: Challenges and Opportunities. *Journal of Information Systems*, 27(1), 129-135.
- Dong, W., Chen, J. and Chen, H. (2017). Does Internal Control Quality Affect Analyst Behaviors? Empirical Evidence from China's Stock Market. *Journal of Financial Research*, 12, 191-206.
- El-Sayed, H. and Youssef, M. A. (2015). Modes of Mediation for Conceptualizing How Different Roles for Accountants Are Made Present. *Qualitative Research in Accounting & Management*, 12(3), 202-229.
- M. Esteban, M., L. Yamamoto, L., L. Jamero, L. and Mino, T. (2020). Time-Scale in Framing Disaster Risk Reduction in Sustainability. *Framing in Sustainability Science*, 133-151.
- Foscarini, F. (2012). Understanding functions: An Organizational Culture Perspective. *Records Management Journal*, 22(1), 20-36.
- Henderson, J. C. and Venkatraman, N. (1993). Strategic Alignment: Leveraging Information Technology for Transforming Organizations. *IBM Systems Journal*, 32(1), 4-16.
- Henriksen, H., Roberts, M., Keur, P., Harjanne, A., Egilson, D. and Alfonso, L. (2018). Participatory Early Warning and Monitoring Systems: A Nordic Framework for Web-Based Flood Risk Management. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 31, 1295-1306.
- ISACA. (2021). COBIT. <https://www.isaca.org/resources/cobit> (Erişim tarihi: 01.11.2022).
- ISO. (2018). Information Technology - Security Techniques - Information Security Management Systems - Overview and Vocabulary. <https://www.iso.org/standard/73906.html> (Erişim tarihi: 10.11.2022).
- Kuhn, J. R., Ahuja, M. and Mueller, J. (2013). An Examination of The Relationship of IT Control Weakness to Company Financial Performance and Health. *International Journal of Accounting and Information Management*, 21(3), 227-240.
- Laudon, K. and Laudon, J. (2018). Management Information Systems: Managing The Digital Firm. *Management Information Systems*, 398-443.
- Le, N. T., Vu, L. T. and Nguyen, T. V. (2020). The Use of Internal Control Systems and Codes of Conduct As Anti-Corruption Practices: Evidence from Vietnamese Firms. *Baltic Journal of Management*, 16(2), 173-189.
- Lee, J. E. (2018). Internal Control Deficiencies and Audit Pricing: Evidence from Initial Public Offerings. *Accounting & Finance*, 58(4), 1201-1229.

- Li, P., Shu, W., Tang, Q. and Zheng, Y. (2019). Internal Control and Corporate Innovation: Evidence from China. *Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics*, 26(5), 622-642.
- Li, Z. and Zhang, T. (2017). Internal Control, Property Right Nature and Social Responsibility Information Disclosure: Empirical Evidence from China's Listed Enterprises. *Accounting Research Journal*, 10, 86-92.
- Liew, A. (2015). The Use of Technology-Structured Management Controls: Changes in Senior Management's Decision-Making Behaviours. *International Journal of Accounting Information Systems*, 17(1), 37-64.
- Loh, L. and Venkatraman, N. (1992). Diffusion of Information Technology Outsourcing: Influence Sources and The Kodak Effect. *Information Systems Research*, 3(4), 334-359.
- Mancini, D., Vaassen, E. H. and Dameri, R. P. (2013). Trends in Accounting Information Systems. *Accounting Information Systems for Decision Making*, Springer, Berlin Heidelberg.
- Novianti E. and Fajar, A. (2019). Information Technology Investment Analysis of Hospitality Using Information Economics Approach. *TELKOMNIKA Telecommunication Computing Electronics and Control*, 17(2), 609-614.
- Reginato, E., Fadda, I. and Paglietti, P. (2016). The Influence of Resistance to Change on Public Sector Reform Implementation: The Case of Italian Municipalities' Internal Control System. *International Journal of Public Administration*, 39(12), 989-999.
- Rubino, M. and Vitolla, F. (2014). Internal Control Over Financial Reporting: Opportunities Using The COBIT Framework. *Managerial Auditing Journal*, 29(8), 736-771.
- Park, Y. J., Matkin, D. S. and Marlowe, J. (2017). Internal Control Deficiencies and Municipal Borrowing Costs. *Public Budgeting & Finance*, 37(1), 88-111.
- Sánchez-Rodríguez, C. and Spraakman, G. (2012). ERP Systems and Management Accounting: A Multiple Case Study. *Qualitative Research in Accounting & Management*, 9(4), 398-414.
- Sambamurthy, V. and Zmud, R. W. (1999). Arrangements for Information Technology Governance: A Theory of Multiple Contingencies. *MIS Quarterly*, 23(2), 261-290.
- Shonhadji, N. and Maulidi, A. (2020). Is It Suitable for Your Local Governments? A Contingency Theory-Based Analysis on The Use of Internal Control in Thwarting White-Collar Crime. *Journal of Financial Crime*. Advance Online Publication.
- Tetteh, L. A., Kwarteng, A., Aveh, F. K., Dadzie, S. A. and Asante-Darko, D. (2020). The Impact of Internal Control Systems on Corporate Perfor-

mance Among Listed Firms in Ghana: The Moderating Role of Information Technology. *African Journal of Business Management*. Advance Online Publication.

- Thomas, M. (2018). A New COBIT Is in Town and I Really Like How It Looks. <https://www.isaca.org/resources/news-and-trends/industry-news/2018/a-new-cobit-isintown-and-i-really-like-how-it-looks> (Erişim tarihi: 04.11.2022).
- Zhu, X. and Li, J. (2020). A Review of Bank Risk Aggregation Under Correction. *Chinese Journal of Management Science*, 28(8), 1-14.

Denetim ve Robotik Süreç Otomasyonu: Uygulanma Sürecindeki Engeller

Ersin Korkmaz¹

Yunus Doğan²

Özet

Hem bir bütün olarak işletmelerin tüm süreçlerinde hem de denetim fonksiyonu özelinde günümüzde hızla gelişen akıllı otomasyon sistemlerinin avantajlarından tam olarak yararlanabilmek için bu sistemlerin uygulanmasının önündeki engellerin tespiti ve uygun çözüm önerilerinin geliştirilmesi de son derece önem arz etmektedir. Bu kapsamda denetim faaliyetlerinin yürütülmesi özelinde yapay zekâ alanında yeni bir akıllı otomasyon teknolojisi olarak kullanılan RPA ile ilgili özellikle ulusal nitelikli araştırmaların az olduğu tespit edilmiştir. Ancak her ne kadar Türkiye’de bu tür çalışmalar az olsa da ve RPA’nın kullanım alanı yeterli düzeyde olmasa da bu alanda geleceğe yönelik önemli gelişmelerin olabileceği söylenebilir. Bu bağlamda çalışmanın amacı RPA’nın denetim süreçlerine katkısını ortaya koymak ve denetim faaliyetlerinin yürütülmesinde RPA’nın kullanılmasına engel olabilecek hususların neler olduğunu belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada ilk önce RPA’nın denetim faaliyetlerinde kullanılmasına yönelik yapılan yerli ve yabancı literatürdeki çalışmalara yer verilmiştir. Daha sonra RPA’nın ne olduğu, gelişim sürecine ve RPA’nın denetim süreçlerine katkısı açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak, sonuç kısmında ise mevcut çalışmalardan ve yapılan değerlendirmelerden hareketle bazı önerilerde bulunulmuştur.

GİRİŞ

Günümüzde yapay zekâ, blok zincir, veri madenciliği, otonom sistemler ve makine öğrenme gibi bilgi teknolojisi temelli ürünlerin hızlı bir şekilde geliştiği ve kullanım alanlarının her geçen gün yaygınlaştığı görülmektedir.

1 Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İİBE, Erzincan, Türkiye, ekorkmaz@erzincan.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-6787-5368>

2 Doktora Öğrencisi, Bingöl Üniversitesi, İİBE, Bingöl, Türkiye, yundogan23@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0001-8650-8267>

Ortaya çıkan bu yeni nesil teknolojik ürünler, insan ile dijital dünya arasındaki etkileşimi artırmakta ve her alanı olduğu gibi iş dünyasını da doğrudan etkilemektedir. İş dünyasının teknolojiyle tanışması; işletmelerin yapılarını, planlarını, faaliyet alanlarını ve iş süreçlerini önemli ölçüde değişime uğratmıştır. Özellikle büyük ölçekli işletmelerde, hızlı bir şekilde geliştirilen akıllı bilgi teknolojisi ürünlerini takip ederek kullanmak, bu sistemler için bütçeler ayırmak ve ar-ge faaliyetlerinde bulunmak gibi hususlar, stratejik öneme sahip konuların arasında yer aldığı söylenebilir. ERP, BigData, Endüstri 4.0 ve Robotik Süreç Otomasyonu (Robotic Process Automation - RPA) gibi insanın biliş ve sezgisini otomasyon hızıyla birleştirmeyi amaçlayan bilgi teknolojisi ürünleri; işletmelerde verimliliği, kaynak tasarrufunu, rekabet gücünü, finansal veya finansal olmayan bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini artırmada ve sürdürülebilir bir başarıya ulaşmada kilit rol oynaması nedeniyle işletmelerin dikkatini çekmiştir. Bu ve benzeri gerekçelerden dolayı, bilgi teknolojisi ürünlerinin belli bir sitem ve program dahilinde bir araya getirilerek birbirine entegre bir çalışma ağının oluşturulması ile ortaya çıkan akıllı otomasyon teknolojilerinin işletmeler açısından hayati bir öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür.

İşletmelerin önemli bir fonksiyonu olan denetim süreçleri de yaşanan bu teknolojik değişim de dönüşümden kendisine düşen payı alarak, gerek iş denetim gerekse bağımsız denetim faaliyetlerinin yürütülmesinde geleneksel denetim yöntemlerinden ziyade, bilgi teknolojisi ürünleri kullanılmaya başlanmıştır. Denetim faaliyetlerinde yeni nesil akıllı otomasyon sistemlerinden beklenen katkıyı alabilmek için öncelikle işletmelerin diğer faaliyetlerinde kullanmış olduğu teknolojik alt yapı sistemleri ile denetim alanında geliştirilen yazılım programlarının birbirine entegre şekilde çalışıyor olması ve eş zamanlı bilgi akışına imkan verecek nitelikte olması gerekir. Ayrıca denetçilerin de uzmanlık alanlarını, bu bilgi sistemlerini kullanmaya ve bu sistemlerden üretilen bilgileri analitik bir düşünceyle değerlendirebilme kabiliyetine sahip olacak şekilde geliştirmeleri son derece önem taşımaktadır. Bunlarla birlikte hem bir bütün olarak işletmelerin tüm süreçlerinde hem de denetim fonksiyonu özelinde günümüzde hızla gelişen akıllı otomasyon sistemlerinin avantajlarından tam olarak yararlanabilmek için bu sistemlerin uygulanmasının önündeki engellerin tespiti ve uygun çözüm önerilerinin geliştirilmesi de son derece önem arz etmektedir. Bu kapsamda denetim faaliyetlerinin yürütülmesi özelinde yapay zekâ alanında yeni bir akıllı otomasyon teknolojisi olarak kullanılan RPA ile ilgili özellikle ulusal nitelikli araştırmaların az olduğu tespit edilmiştir. Ancak her ne kadar Türkiye’de bu tür çalışmalar az olsa da ve RPA’nın kullanım alanı yeterli düzeyde olmasa da bu alandageleceğe yönelik önemli gelişmelerin olabileceği

söylenbilir. Bu bağlamda çalışmanın amacı RPA'nın denetim süreçlerine katkısını ortaya koymak ve denetim faaliyetlerinin yürütülmesinde RPA'nın kullanılmasına engel olabilecek hususların neler olduğunu belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada ilk önce RPA'nın denetim faaliyetlerinde kullanılmasına yönelik yapılan yerli ve yabancı literatürdeki çalışmalara yer verilmiştir. Daha sonra RPA'nın ne olduğu, gelişim sürecine ve RPA'nın denetim süreçlerine katkısı açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak, sonuç kısmında ise mevcut çalışmalardan ve yapılan değerlendirmelerden hareketle bazı önerilerde bulunulmuştur.

LİTERATÜR TARAMASI

Araştırmanın bu kısmında RPA'nın denetimde kullanılmasını inceleyen ve araştırmanın amacına yakın olduğu düşünülen yerli ve yabancı çalışmalardan bazılarını yer verilmiştir.

Moffit ve diğ. (2018) çalışmalarında, denetim faaliyetlerinin yerine getirilmesinde RPA'nın kullanılması ile sağlanabilecek faydalara ve RPA'nın geleneksel denetim yöntemlerini yok etme potansiyeline sahip olduğuna değinilmiştir. Ayrıca bu teknolojinin denetimde kullanılması durumunda denetçilerin düşünme becerilerini ve rollerini geliştirmelerinin gerekli olduğu ifade edilmiştir. Son olarak, RPA'nın tekrar eden işlemlerde kullanılma özelliğinden dolayı, bu teknolojinin denetimin hangi süreçlerinde kullanılabileceği örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Huang ve diğ. (2019) çalışmalarında, denetimde RPA'nın uygulanmasında bir çerçeve belirleyip tekrarlayan ve az muhakeme gerektiren işlemleri RPA kullanarak nasıl yapıldığını gösteren bir süreç örneklendirmesi yapılmıştır. Bu süreç dört aşamadan oluşmaktadır. Aşamalar prosedür seçimi, prosedür değişikliği, uygulama ve değerlendirme-aşamalarıdır. Sonuç olarak tekrarlayan bir işlemin RPA kullanılarak çok daha kısa bir sürede tamamlanacağı öne sürülmüştür.

Gotthardt ve diğ. (2020) çalışmalarında, teknolojinin hızlı gelişiminin muhasebe ve denetim üzerine etkilerini ele almıştır. Özellikle insan müdahalesi gerektiren yargı sistemlerinin otomasyonu, RPA aracılığıyla bir dönüşümle yüzleşmek için daha uygun görülmeye başlandığı vurgulanmıştır. Ayrıca araştırmada, muhasebe ve denetimde bu tür sistemlerin başarılı bir şekilde uygulanması için hangi zorluklarla karşı karşıya kaldığı üzerinde durulmuştur.

Krieger ve diğ. (2021) çalışmalarında, denetimde gelişmiş veri analitiğinin benimsenmesini teknolojik, organizasyonel ve çevresel faktörleri de göz önüne alacak şekilde bir süreç belirleyerek ifade etmeye çalışmışlardır. Süreç

içindeki faaliyetleri ve ilgili organizasyonel birimleri tanımlamak için denetim alanında uzmanlaşmış on beş kişiyle yapılan görüşmelerden bir süreç teorisi türetmek amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda, gelişmiş veri analitiğinin benimsenmesi için denetim firmalarının teknolojik yeteneklerinin önemi vurgulanmıştır.

Kestane (2021) tarafından yapılan çalışmada, bilgi teknolojilerine yönelmenin artmasıyla, iç denetim faaliyetlerinin yürütülmesinde dijital araçların kullanılmasının kaçınılmaz olacağından bahsedilmiştir. Yapay zekânın denetim alanında da kullanılabileceği üzerinde durulmuştur. Ayrıca RPA gibi akıllı otomasyon teknolojilerinin denetim faaliyetlerinde kullanılması ile ilgili gelecekte yapılacak olan araştırmalara yol gösterici öneriler sunulmuştur.

Flechsig ve diğ. (2021) çalışmalarında, satın alma ve tedarik yönetiminde RPA'nın sağlayacağı faydalar ve önünde ki engeller üzerinde durulmuştur. Kamu ve özel sektör kuruluşlarını içeren bir uygulamaya dayanan bu çalışmada, RPA uygulaması için potansiyeller, engeller, uygun süreçler ve bileşenler hakkında kapsamlı bilgiler sunulmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda, RPA üzerine ortaya çıkan araştırmalara ve organizasyonel uygulama için önemli yönergelere yönelik çıkarımlarda bulunulmuştur.

Huang ve diğ. (2022) çalışmalarında, denetim de veri analitiği, makine öğrenmesi ve tam popülasyon testi gibi yazılımların kullanılmasından söz etmişlerdir. Denetimde klasik yöntem olarak kullanılan örneklemenin tüm popülasyona hitap etmediğinden dolayı hata riskinin yüksek olmasından ve küreselleşmenin getirdiği büyük veri çağında yetersiz kaldığından bahsedilmiştir. Uygulanabilir bir çözüm sunma amacıyla işlemlerin bir örneğinden ziyade tüm popülasyonun analizini sağlamak için denetim verisi analitiği ve makine öğreniminin kullanılması önerilmiştir. Araştırma sonucunda, denetim verisi analitiğini ve makine öğrenimini tam popülasyon testine uygulamak için bir yaklaşım sunulmuş ve karşılaşılabilecek zorluklar tartışılmıştır.

Büyükarıkan (2022) çalışmasında, muhasebe bilgi sistemi açısından RPA'nın mevcut durumunu ele almıştır. RPA'nın muhasebe bilgi sisteminde yer alan işgücünü sanallaştırarak otomatikleştirmeyi organize ettiği ve bu sayede hataların ortadan kaldırılmasını amaçlayan bir sistem olduğu üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu teknoloji sayesinde işletmelerdeki tüm süreçler, ayrıntılı ve şeffaf bir şekilde ele aldığı için denetim fonksiyonuna katkısının da olabileceği ifade edilmiştir.

Yukarıda verilen çalışmalarda görüldüğü üzere, gelişmiş veri analitiği, makine öğrenmesi ve RPA gibi bilgi teknolojisi ürünleri ile denetim konusunu ele alan çalışmalar daha çok teorik niteliktedir. Ayrıca Türkiye’de RPA’nın denetim alanında kullanılmasını ele alan yeterince çalışmanın olmadığı da görülmektedir. Bu kapsamda söz konusu çalışma ile tespit edilen eksiklik giderilerek literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ROBOTİK SÜREÇ OTOMASYONU

Endüstri 4.0 çağında gelişen ve değişen dijital dünya her geçen gün yeni teknolojilere de kapılarını aralamaktadır. Bu teknolojilerden biri de son dönemlerde yükselen bir trende sahip olduğu düşünülen RPA teknolojisidir. RPA, temelde yapay zekâyı içeren ve dijital bir çalışan olarak rutin ofis işlerini otomatikleştiren bir yazılımdır. Temel olarak yazılım botları ile ana cihaza bağlı olarak çalışan bir yapay zekâ sistemidir. Bir başka ifadeyle RPA, kullanıcıların dijital sistemlerin alt yapılarındaki diğer çeşitli yazılım türleri ve öğeleriyle etkileşim kurmak için kullanılabileceği robotlu bir yazılımdır. Daha basit bir şekilde ifade etmek gerekirse RPA, sanal bir iş gücü sağlayarak, iyi tanımlanmış ve tekrarlayan ofis süreçlerinin otomasyonunu sağlayan yeni bir teknolojidir (Viehhauser&Doerr, 2021). RPA’ da söz edilen robot kavramı fiziksel robotları değil, yazılımsal robotları ifade etmektedir. Özellikle işletmelerde birçok kural tabanlı ve standart görevlerin, RPA robotlarının uzmanlık alanı haline gelen görevler olmaya başladığı görülmektedir. Bu gelişmeler kullanıcıları tekrarlayan dijital görevlerin üstesinden gelmek için RPA robotlarını kullanmaya yöneltmiştir. RPA sadece yapay zekâ sistemlerinden oluşan bir teknoloji olarak görülmemeli, aynı zamanda gelişmekte olan bir teknoloji olarak öne çıkmaya devam eden ve farklı teknolojilerden faydalanan önemli bir otomasyon sistemi olarak değerlendirilmelidir. (Özdem & Bora, 2022). RPA, rutin ve tekrarlayan süreçleri, faaliyetleri ve görev kombinasyonlarını robotik otomasyon ve iş süreci otomasyonu ile izole edilmiş bir veya daha fazla sistemde birleştirir (Zhang, 2019). Her biri farklı zamanlara ve hedeflere uygun, farklı süreç otomasyon teknolojilerinden oluşan geniş bir havuzla iş ve işlemleri otomatikleştirmeyi amaçlar. RPA, robotların önceden yapılandırılmış programlara göre insan-bilgisayar etkileşimi gerçekleştirdiği görevleri otomatik olarak uygulayabilir (Willcocks vd., 2015). Yani tıpkı bir işçi gibi bir bilgisayar kullanıcı ara yüzünde çalışan bir sistemdir (Thekkethil vd., 2021).

RPA’nın oluşum ve gelişiminde en büyük paya sahip olan teknolojiler makine öğrenmesi, iş akışı otomasyonu, ekran kazıma ve yapay zekâdır. 1959 yılında makine öğrenmesi keşfi ile Arthur Samuel tarafından temeli atılan yapay zekâ sistemleri RPA’nın da temelini oluşturmaktadır. 1990’lı yıllarda

ortaya çıkan ekran kazıma teknolojisi,otomasyon sisteminin başlangıcı olarak sayılmaktadır. Bu teknoloji de veri girişi, veri taşıma ve entegrasyongibi işlemlerin sağladığı kolaylıklar, RPA teknolojisini bir başka temel dayanağını oluşturmaktadır. Bu gelişmelerin ardından İş Akışı Otomasyonunun ortaya çıkması 2000'li yılların başında RPA'nın daha hızlı gelişmesini destekleyen teknolojik gelişmeler arasında yer almaktadır.

RPA kullanmanın faydalarını maddeler halinde sıralayacak olursak (Özdem & Bora, 2022):

- Daha düşük maliyetle uygulanabilir.
- Operasyonel süreçlerin verimliliğini artırır.
- Hatayı ve riski minimum seviyeye indirir.
- Kesintisiz çalışabilir.
- Zaman, maliyet ve işgücü tasarrufu sağlar.
- Yargı gerektiren işlere yoğunlaşmayı artırır.
- Karar almayı hızlandırır.
- Denetim mekanizmasını güçlendirir.

RPA, yukarıda sayılan faydaları neticesinde birçok sektörün ilgisini çekmeyi başarmıştır. Özellikle pandemi döneminde dijitalleşmenin önemi artmış ve otomasyon sistemlerine önemli tutarlarda yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda uluslararası alanda RPA teknolojisini çok hızlı bir şekilde gelişen ve büyüyen bir trend yakaladığı, uygulama alanlarının genişlediği ve yeni uygulama alanlarının da ortaya çıktığı ifade edilebilir. Bu alanlar; perakende, sigortacılık, bankacılık ve finans, emlak, sağlık sektörü, haberleşme, imalat, enerji, muhasebe ve denetim şeklinde sıralanabilir. Bu çalışma, RPA'nın denetim süreçlerine sağlayacağı katkılara odaklanması nedeniyle aşağıda sadece RPA ve denetim konusu genel olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

ROBOTİK SÜREÇ OTOMASYONU VE DENETİM

Son yıllarda özellikle orta ve büyük ölçekli şirketlerde denetim süreçlerinin daha etkin bir şekilde yürütülmesi için çeşitli yazılımlar, Microsoft Excel tabanlı elektronik tablolar, testler ve analizlerin olarak kullanılmaktadır. Kullanılan bu teknolojiler denetim faaliyetinin verimliliğini önemli ölçüde artırmış olmasına rağmen, birden fazla sistem veya uygulama arasındaki entegrasyon denetçiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu durum denetim süreçlerinin önemli bir kısmının otomasyondan çok insan odaklı olduğu

anlamına gelmektedir (Srinivasan, 2016). Şirketlerde gerek iç denetim gerekse dış denetim faaliyetlerinin şeffaf, etkin ve verimli bir şekilde uygulanması için yeni nesil teknolojilerden yararlanılması gerekir. Bu kapsamda denetim alanında kullanılabilir ve katkı sağlayabileceği düşünülen yazılımlardan biri de RPA olarak görülmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, RPA sanal bir iş gücü sağlayarak iyi tanımlanmış ve tekrarlayan ofis süreçlerinin otomasyonunu sağlayan bir sistem olduğu için otomatik olarak denetçinin yapacağı doğrulamaları yapmakta, yöneticinin ihtiyacına göre denetimsel analiz oluşturmakta, denetim konularına karar vermenin yanı sıra kontrol çözümleri sunmakta, hata ve sorunları azaltmakta ve çok verimli çözümler üretebilmektedir. (Qiu&Xiao, 2020).

RPA'nın denetimde uygulanması üç aşamada gerçekleşmektedir. Birinci aşama sürecin anlaşılmasıdır. Bir başka ifadeyle RPA'nın uygulanabileceği denetim alanını belirleme ve gerekli incelemeleri yapma aşamasıdır. İkinci aşama, standardize edilmiş denetim verilerini tespit aşamasıdır. Buradaki en önemli husus, RPA'nın uygulanacağı denetim alanında veriler arasında uyuma ihtiyaç duyulması nedeniyle, RPA'nın sorunsuz şekilde çalışmasını sağlayacak standartları oluşturma çabasını göstermektir. Son aşama ise gerekli süreç tespiti ve standardizasyon yapıldıktan sonra yazılım programlama sürecini başlatma aşamasıdır (Adrian, 2020). RPA kullanılarak denetim alanında hâlihazırda yapılabilecek bazı işlemlere şunlardır (Moffitt vd., 2018):

- Gelir testi için RPA'nın uygulanması ele alındığında; gelir, sıklıkla denetlenen ve genellikle yüksek denetim riski taşıyan bir kilit denetim alanı olarak görülmektedir. RPA'da tanımlanan algoritmalar neticesinde gelir kalemi ile ilgili yapacağı işlemleri ve denetçiye sunacağı rapor şöyle sıralanabilir; (1) Önceki yılın denetim çalışma kâğıtlarına giriş yap, (2) denetlenen gelir miktarını aramak için bir sorgu gir, (3) önceki yılın gelir dengesini sunan bir raporu çıkar, (4) raporu Excel'e veya IDEA'ya aktar, (5) cari yılın toplam gelir tutarını önceki yılın toplam gelir tutarıyla karşılaştır ve (6) bakiyeler arasındaki fark yüzde 5 önemlilik eşliğini aşarsa bir uyarı oluştur. Bu süreçte uyarının, denetim çalışma kâğıdı panosunun bir parçası olarak veya e-posta şeklinde denetçiye iletilmesi de RPA ile sağlanabilir. Bu işlemler sayesinde denetçi daha çok elde edilen sonuçları yorumlama ve değerlendirme safhalarında yer alabilmektedir.
- Denetim faaliyetlerinde hesap bakiyelerini doğrulamak ve çıkarmakta denetçiler için uzun zaman alan bir süreç olarak görülmektedir. RPA kullanılarak bu süreç aşağıda belirtilen adımlarla tamamlanabilir.

(1) Doğrulama sitesine giriş yap, (2) önceden hazırlanmış talep formundan bilgileri çıkar, (3) müşteri şirketi seç (yoksa önce müşteri portföyünü oluştur), (4) banka hesabını seç (önce mevcut değilse yeni bir hesap ekle), (5) müşteri yetkilendirmesinin verilip verilmediğini kontrol et (verilmemişse, müşteriden yetki talep et), (6) onay talebini başlat, (7) bekleyen talepleri izle ve 8) tamamlan onayları indirerek hesap bakiyelerini çıkar (Huang&Vasarhelyi, 2019).

Yukarıda RPA kullanılarak yapılan bazı uygulama örneklerinden bahsedilmiştir. Bu örneklerle rutin işlemlerin standardize edilerek hem maliyet hem de zaman tasarrufu sağlayabileceğini söylemek mümkündür.

ROBOTİK SÜREÇ OTOMASYONUNUN UYGULANMASININ ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Yeni nesil teknolojiler arasında yer alan RPA'nın işletmelerde uygulanması durumunda, işletmelere birçok açıdan avantajlar sunacağı ve özellikle standartlaşmış iş ve işlemler için yüksek oranda zaman ve maliyet tasarrufu sağlayacağını söylemek mümkündür. RPA'nın Türkiye'deki gelişim sürecine bakıldığında bu teknolojinin henüz geniş anlamda uygulama alanının olmadığı ve yapılan araştırmalarında çok sığ kaldığı görülmektedir. Bu kapsamda RPA'nın uygulanmasının önündeki engeller, teknik engeller ve organizasyonel engeller şeklinde sınıflandırılarak aşağıda açıklanmıştır.

Teknik Engeller

Teknik engeller kapsamında değerlendirilen hususlar aşağıda sırasıyla ele alınmıştır.

Elektronik Veri Değişimi Bağlantılı Bilgi Teknolojileri Sistemlerinin Eksikliği: Elektronik veri değişimi farklı kuruluşların belgelerinin birbirine uyumunu sağlayan ve karşılıklı etkileşime izin veren bir sistemdir. Bu sistemin en büyük faydalarında birisi büyük miktarlarda standartlaştırılmış belge ve bilgilerin belli bir sistem dâhilinde karşılıklı ve eş zamanlı paylaşılmasını elektronik ortamda sağlamasıdır. Elektronik veri değişiminin sisteminde yer alan her türlü bilgi ve belgenin hukuki anlamda karşılığı ve değeri vardır. Bu sistemin kullanımı, şirket içi ve şirket dışı çeşitli bilgi süreçlerini birbirine bağlayarak gerçekleştirilebilir (Klapita, 2021). Bu sistemin Türkiye'de gerek kamu gerekse özel sektör tarafından yaygın olarak tüm süreçlerde kullanılmamasından kaynaklı olarak, RPA'nın kullanımında bilgi çekerken veya bilgiye ulaşırken sistemler arası belge uyumsuzluğundan dolayı, işlevini yerine getirememekte ve bu teknolojinin kullanılmasında büyük bir sorun olarak görünmektedir.

Bilgi Teknolojileri Ortama Entegrasyon: İşletmelerin kullandığı mevcut teknolojik sistemlerdeki altyapı yetersizliği, daha gelişmiş sistemlerin uygulanmasını zorlaştırabilmektedir. Bu durum RPA'nın uygulanması sürecinde çeşitli sıkıntıları beraberinde getirebilmektedir (Flechsig vd., 2021).

Önceki Süreç Anlayışı, Seçimi ve Optimizasyonu: RPA teknolojisinin kullanılması sürecinde görülen en büyük zorluklardan biri de uygun süreçlerin seçilememesidir. Doğru uygulama, yukarı akış ve aşağı akış süreçleri dâhil olmak üzere seçilen görevlerin ortak, ayrıntılı ve kapsamlı süreç anlayışını, önceden modellenmesini ve optimizasyonunu gerektirmektedir. Birçok işletme ve kurumda, standartlaştırılmamış ve hala kâğıt tabanlı iş akışlarının kullanımında ısrarcı olunması RPA'nın benimsenmesinin önünde önemli bir engel olarak görülebilir (Asatiani&Penttinen, 2016).

Zaman ve Kapasite Eksikliği: İşletmelerde ağırlıklı olarak kar amacı güdüldüğünden genellikle zamanlarını ve kapasitelerini daha çok kar getiren iş ve işlemlere harcadıkları söylenebilir. Bu sebeple yeni bir teknolojiyi kullanma durumunda, başarısız olma ihtimalinin ağır basması nedeniyle bu tür teknolojik yatırımlardan uzak durmaları yeni nesil teknolojilerin yaygın kullanımının önündeki engeller arasında sayılabilir (Bienhaus&Haddud, 2018).

Teknik Deneyim ve Eğitim: RPA yapay zekâya bağlı bir iş süreci otomasyon biçimi olduğundan sisteme tanımlanan işlemleri yapacak teknik deneyime sahip ve bu alanda eğitilmiş kişilere ihtiyaç duyulmaktadır. Teknik anlamda yeterli ve eğitilmiş kişilerin az olması da bu tür teknolojilerin gelişimini yavaşlatan faktörler arasında yer almaktadır (Kurbjuweit vd., 2021).

Organizasyonel Engeller

Organizasyonel engeller kapsamında değerlendirilen hususlar aşağıda sırasıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Aşırı Beklentiler: Yöneticilerin yüksek beklenti sonucu zaman zaman alelacele aldığı kararlar istenmeyen sonuçlara doğurabilmektedir. Bu nedenle her ne kadar literatür de faydalarından bahsedilse de her işletme de RPA'nın manuel işlemlere göre daha avantajlı olduğu kesin olarak söylenememektedir. RPA'nın uygulanmasında aşırı beklentiye girilmesini de bir engel olarak gösterilmektedir (Kurbjuweit, 2021).

Destekleyici Kurum Kültürünün Olmaması: Kurumda bazı kişilerde temel bir kanı olarak "Bozuk değilse tamir etme" kültürü oluşmuştur. Bu nedenle çalışanlar zaman zaman mevcut durumdan memnun olmamakla beraber yeniliği kendilerine eziyet olarak görüp reddetmektedirler. Bu

kültür çalışanlarda olabileceği gibi işverende veya yöneticilerde de kendini gösterebilmektedir (Hartley&Sawaya, 2019).

Beklenmeyen Maliyetler: Bir yatırım esnasında toplam maliyetlerin ve maliyet kalemlerinin tam ve doğru bir şekilde tahmin edilmesi zor bir süreçtir. Beklenmedik maliyet kalemlerinin ortaya çıkması, yatırımın maliyetinin artmasına ve kendini amorti etme sürecinin uzamasına neden olabilmektedir. Örneğin bilgi teknolojileri sistemlerinin entegrasyonu, botları yeniden düzenlemesi, harici bakım maliyetleri, çalışan eğitimi ve danışmanlık hizmetleri bu maliyet kalemleri arasında sayılabilir. Bu unsurlar, RPA gibi teknolojilere yatırım yapma noktasında işletmeler açısından engel olarak değerlendirilmektedir (Flehsig vd., 2021).

Bürokrasi:Bürokrasi özellikle kamu kurumlarında daha fazla kendini göstermektedir. Bu durum kamu kurumlarında faaliyetlerin yerine getirilmesinde gelenekselyapıdan yeni nesil teknolojilerin kullanıldığı bir yapıya geçmenin önünde önemli bir engel olarak ele alınmaktadır (Viale&Zouari, 2020).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çağın gerektirdiği yenilikleri yakalamak ve bu yeniliklerin önündeki engelleri kaldırmak her alanın olduğu gibi denetim alanının da gelişimi ve dönüşümü açısından çok önemli bir husustur. Bu nedenle işletmelerin amaç ve hedeflerine ulaşması noktasında önemli bir rol oynayan denetim birimi, denetim faaliyetlerini etkileyebilecek teknolojik gelişmelere uyum sağlayabilecek yeterlilikte ve yaşanabilecek sorunları çözebilecek kapasitede teknolojik alt yapıya ve nitelikli denetim elemanlarına sahip olması gerekir. Gerek kamu gerekse özel sektörde denetim faaliyetlerinin yürütülmesinde hâlihazırda birçok teknolojik ürün kullanılmakta ve bu alanda belli bir etkinliğe sahip insan kaynağı bulunmaktadır. Ancak bunlarla yetinilmeyip maliyet, zaman, kaynak ve verimlilik gibi hususlarda önemli avantajlar sunan yeni nesil teknolojiler takip edilerek denetim süreçlerine entegrasyonu sağlanmalıdır. Bu kapsamda son yıllarda adından sıkça bahsedilen yeni nesil teknolojilerden biride RPA teknolojisidir. Bu teknolojinin çok yüksek maliyetli olmaması, tanımlanan her türlü işlemleri eş zamanlı olarak yapabilmesi ve fiziki insan kaynağının daha verimli alanlarda kullanılmasını sağlaması gibi birçok faydasının olduğu söylenebilir. RPA teknolojisi her türlü iş kolunda olduğu gibi denetim alanında da kullanılabilecek bir dijital dönüşüm aracı olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda az sayıda da olsa yapılan çalışmalarda RPA teknolojisinin denetim alanında kullanılması durumunda, denetçiye zaman kaybettiren standartlaşmış işlemlerin daha hızlı yapılabileceği,

güvence verme ve danışmanlık hizmetlerinin sunumunda daha etkin ve verimli olunacağı gibi faydalarından bahsedilmiştir. Literatürde RPA'nın denetim alanında kullanılabileceği yönünde çalışmaların yer aldığı ancak kullanılmasının önünde ne tür engellerin olduğunu konu edinen çalışmaların az olduğu görülmektedir. Bu durum çalışmanın motivasyon kaynağını oluşturmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, denetim alanında RPA'nın Türkiye'de uygulama alanı bulmasında yaşanan sıkıntı ve zorlukların ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda RPA teknolojisinin denetim faaliyetlerinde kullanılmasının önündeki engeller teknik ve organizasyonel engeller şeklinde sınıflandırılmıştır.

Teknik engeller başlığı altında; kurumlar arası entegrasyonu sağlayan elektronik veri değişim teknolojisinin yetersizliği, işletmelerde teknik deneyim ve eğitimin yeterli düzeyde olmaması, özellikle denetim alanındaverilen eğitimindijitalleşmeye ve küresel alanda yaşanan gelişmelere paralel ilerleyecek teknik bir alt yapıya sahip olmaması, ayrıcaRPA teknolojisi gibi yapay zekâ teknolojilerin ürettiği verileri doğru bir şekilde anlama, yorumlama ve analiz etme gibi konularda insan kaynağının yeterli düzeyde olmaması gibi hususlar sıralanmıştır. Organizasyonel engeller başlığı altında ise yöneticilerin aşırı beklentisi, değişime karşı direnç gösteren kurum kültürünün olması, maliyet kalemlerinin fazlalığı ve aşırı bürokrasi işleri gibi faktörlere yer verilmiştir.

Günümüzde bilgi teknolojisi çağının çok hızlı bir şekilde geliştiği ve kullanım alanlarının yaygınlaştığı gerçeğinden hareketle RPA teknolojisinin işletmelerde ve özellikle denetim birimlerinde kullanılmasının önündeki her türlü zorlukların aşılması önem taşımaktadır. Bu bağlamdagerek kamu gerekse özel sektörde faaliyetlerin yerine getirilmesinde teknolojinin kaçınılmaz bir gereklilik olduğu bilincinin yerleşmesi ve ihtiyaçlar doğrultusunda kurumlar, teknolojik sistemlere kendilerini adapte ederek yaşanabilecek sorunlara karşı gerekli önlemleri almaları gerekir. Özellikle hâlihazırda kullanılan dijital sistemlerin entegrasyonu sağlanmalı, birimler arasında dijital bilgi ve belge paylaşımının önündeki engeller kaldırılmalıdır. Denetim birimlerinde çalışanlar, yazılımsal gelişmelere adapte olacak bilgi ve becerilere sahip olmalıdır. Bu bağlamda,her kademedeki denetim eğitimi sistemlerindedijital sistemlere yer verilmeli, bilgi teknolojileri alanıyla denetimi bir araya getiren disiplinler arası, etkileşimli ve uygulamalı çalışmalar yapılmalıdır. Bu sistemlere daha fazla kaynak aktarılmalı, süreç yönetim sistemlerinde standardizasyon sağlanmalı, yapay zekânın geliştirilmesi ve kullanımına yönelik projeler desteklenmelidir. Ayrıca bu tür projeleri engelleyebilecek veya uzamasına neden olabilecek bürokratik işlemler için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adrian, A. (2020). Pemanfaatan Robot Process Automation Dalam Audit Keuangan. *JISAMAR (Journal of Information System, Applied, Management, Accounting and Research)*, 4(3), 112-116.
- Asatiani, A., & Penttinen, E. (2016). Turning robotic process automation into commercial success—Case OpusCapita. *Journal of Information Technology Teaching Cases*, 6(2), 67-74.
- Bienhaus, F., & Haddud, A. (2018). Procurement 4.0: Factors influencing the digitisation of procurement and supply chains. *Business Process Management Journal*.
- Büyükarıkan, U. (2022). Robotic Process Automation From Accounting Information System Perspective. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*. <https://doi.org/10.53839/aifd.1088979>
- Gotthardt, M., Koivulaakso, D., Paksoy, O., Saramo, C., Martikainen, M., & Lehner, O. (2020). Current State and Challenges in the Implementation of Smart Robotic Process Automation in Accounting and Auditing. *ACRN Journal of Finance and Risk Perspectives*, 9(1), 90-102. <https://doi.org/10.35944/jofrp.2020.9.1.007>
- Fernandez, D., & Aman, A. (2018). Impacts of Robotic Process Automation on Global Accounting Services. *Asian Journal of Accounting and Governance*, 9, 127-140. <https://doi.org/10.17576/AJAG-2018-09-11>
- Figueiredo, A. S., & Pinto, L. H. (2020). Robotizing shared service centres: Key challenges and outcomes. *Journal of Service Theory and Practice*.
- Flehsig, C., Anslinger, F., & Lasch, R. (2021). Robotic Process Automation in purchasing and supply management: A multiple case study on potentials, barriers, and implementation. *Journal of Purchasing and Supply Management*, 100718. <https://doi.org/10.1016/j.pursup.2021.100718>
- Hartley, J. L., & Sawaya, W. J. (2019). Tortoise, not the hare: Digital transformation of supply chain business processes. *Business Horizons*, 62(6), 707-715.
- Huang, F., No, W. G., Vasarhelyi, M. A., & Yan, Z. (2022). Audit data analytics, machine learning, and full population testing. *The Journal of Finance and Data Science*, 8, 138-144.
- Huang, F., & Vasarhelyi, M. A. (2019). Applying robotic process automation (RPA) in auditing: A framework. *International Journal of Accounting Information Systems*, 35, 100433. <https://doi.org/10.1016/j.accinf.2019.100433>
- Kestane, A. (2021). İç Denetimde Akıllı Otomasyon Teknolojilerinin Kullanımı: Robotik Süreç Otomasyonu Ve Bilişsel Zekâ. *Journal of Accounting and Taxation Studies*, 14(2), Art. 2. <https://doi.org/10.29067/muvu.806426>

- Klapita, V. (2021). Implementation of Electronic Data Interchange as a Method of Communication Between Customers and Transport Company. *Transportation Research Procedia*, 53, 174-179. <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2021.02.023>
- Krieger, F., Drews, P., & Velte, P. (2021). Explaining the (non-) adoption of advanced data analytics in auditing: A process theory. *International Journal of Accounting Information Systems*, 41, 100511. <https://doi.org/10.1016/j.accinf.2021.100511>
- Kurbjuweit, S. (2021). Abundance, Distribution and Growth Rate of Larval and Juvenile *Engraulis ringens* and *Vinciguerria lucetia* in the Humboldt Current [PhD Thesis]. Universität Hamburg.
- Kurbjuweit, S., Schmidt, C. G., Klöckner, M., & Wagner, S. M. (2021). Blockchain in additive manufacturing and its impact on supply chains. *Journal of Business Logistics*, 42(1), 46-70.
- Moffitt, K. C., Rozario, A. M., & Vasarhelyi, M. A. (2018). Robotic Process Automation for Auditing. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 15(1), 1-10. <https://doi.org/10.2308/jeta-10589>
- Özdem, H., & Bora, M. P. (2022). Türkiye’de Robotik Süreç Otomasyonu. *Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi*, 3(1), 1-9.
- Qiu, Y. L., & Xiao, G. F. (2020). Research on cost management optimization of financial sharing center based on RPA. *Procedia Computer Science*, 166, 115-119.
- Robotik Süreç Otomasyonu. (2022). İçinde Wikipedia. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Robotik_s%C3%BCre%C3%A7_otomasyonu&oldid=29011982
- Santos, F., Pereira, R., & Vasconcelos, J. B. (2019). Toward robotic process automation implementation: An end-to-end perspective. *Business Process Management Journal*, 26(2), 405-420.
- Srinivasan, V. (2016). *The Intelligent Enterprise in the Era of Big Data*. John Wiley & Sons.
- Thekkethil, M. S., Shukla, V. K., Beena, F., & Chopra, A. (2021). Robotic process automation in banking and finance sector for loan processing and fraud detection. 2021 9th International Conference on Reliability, Information Technologies and Optimization (Trends and Future Directions) (ICRITO), 1-6.
- Viale, L., & Zouari, D. (2020). Impact of digitalization on procurement: The case of robotic process automation. *Supply Chain Forum: An International Journal*, 21(3), 185-195.
- Viehhauser, J., & Doerr, M. (2021). Digging for gold in RPA projects—a quantifiable method to identify and prioritize suitable RPA process candidates. *Advanced Information Systems Engineering: 33rd International Conference*

rence, CAiSE 2021, Melbourne, VIC, Australia, June 28–July 2, 2021, Proceedings, 313-327.

Willcocks, L. P., Lacity, M., & Craig, A. (2015). The IT function and robotic process automation.

Wright, D., Witherick, D. & Gordeeva, M. (2017). The robots are ready. Are you? Untapped advantage in your digital workforce. Deloitte, 28.

Zhang, C. (2019). Intelligent process automation in audit. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 16(2), 69-88.

Muhasebe Denetiminde Yapay Zekâ Teknolojisine Geçiş

Mehmet Göl¹

Özet

“Yapay Zekâ (AI)”, 7’den 70’e ayırım yapmadan tüm insanoğlunu yakından ilgilendiren güncelliğini hiçbir zaman kaybetmeyen değeri her zaman artan muhteşem bir kavramdır. Yapay zekâ teknolojilerindeki meydana gelen önemli gelişmeler 1900’lü yıllarda gerçekleşerek yaşadığımız döneme muhteşem bir potansiyel bırakmıştır. Günümüz dünyasında, çevremizde yapay zekâ teknolojilerin uygulamalarını tarımda, sağlık hizmetlerinde, güvenlikte, e ticarete, ulaşımında, otomotivde, muhasebede, denetimde kısacası tüm sektörlerde görüyoruz.

Bu çalışma, yapay zekâ teknolojilerinin günümüze kadar Denetim mesleğini nasıl etkilediğini ve bu disiplinlerin gelişen süreçte yapay zekâ teknolojilerinden ne şekilde etkilenebileceğini sunmayı hedefleyip, çalışma ile ilgili elde edilecek potansiyel faydalar ve alınacak riskler hakkında bilgi verirken, dünyanın Yapay Zekâ Teknolojilerinde denetim için hazır olup olmadığı değerlendirilir.

GİRİŞ

“Yapay Zekâ (AI)”, 7’den 70’e ayırım yapmadan tüm insanoğlunu yakından ilgilendiren güncelliğini hiçbir zaman kaybetmeyen değeri her zaman artan muhteşem bir kavramdır. Yapay zekâ teknolojilerindeki meydana gelen önemli gelişmeler 1900’lü yıllarda gerçekleşerek yaşadığımız döneme muhteşem bir potansiyel bırakmıştır. Günümüz dünyasında, çevremizde yapay zekâ teknolojilerin uygulamalarını tarımda, sağlık hizmetlerinde, güvenlikte, e ticarete, ulaşımında, otomotivde, muhasebede, denetimde kısacası tüm sektörlerde görüyoruz.

Bu çalışma, yapay zekâ teknolojilerinin günümüze kadar Denetim mesleğini nasıl etkilediğini ve bu disiplinlerin gelişen süreçte yapay zekâ

1 Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Tavşanlı Uygulamalı Bilimler Fakültesi, mehmet.gol@dpu.edu.tr, ORCID :0000-0001-8411-239X

teknolojilerinden ne şekilde etkilenebileceğini sunmayı hedefleyip, çalışma ile ilgili elde edilecek potansiyel faydalar ve alınacak riskler hakkında bilgi verirken, dünyanın Yapay Zekâ Teknolojilerinde denetim için hazır olup olmadığı değerlendirilir.

1. YAPAY ZEKÂ

1.1 Yapay Zekânın Çeşitli Tanımları

Yapay Zekânın kendisi gibi, kavramın tanımı sürekli gelişim göstermektedir. Yapay zekâyı tanımlamaya çalışırken, kavramın farklı yönlerini vurgulayan farklı bakış açılarına başvurulmuştur. Yapay zekâ çalışmalarında, bilişsel teknolojileri anlamında ileri derecede gelişmiş uygulamalar kullanılmak suretiyle insanoğlu tarafından yapılan mantık yürütme faaliyetleri, algoritmalar yardımıyla bilgisayar üzerinde çalışan sistemlerle ve makinelerle piyasa sürülmüştür (Özçetin, 2022: 30). Yapay zekâ; insan ve hayvanda var olan gerçek zekânın tersine makineler de görünen zekâ çeşididir (Vikipedi, 2022). Yapay zekâ; bilgisayar teknolojileri tarafından üretilen robotların veya makinelerin insanlar gibi davranmasını sağlamak için oluşturulan teknolojilerdir. (Sucu, 2019: 205). Yapay zekâ teknolojilerinin yardımıyla büyük miktarda veriler incelenerek verilerdeki kalıplar daha tanınabilir duruma getirilebilir. Pirimin çalışmasında yapay zekâ ilgili bazı tanımlamaları şöyledir. Yapay zekâ, insanlar tarafından yaratıldığında zeki olarak kabul edildiği bazı niteliklerin makineler tarafından yapılmasıdır. Şahısların aklının çalışıp çalışmadığını göstermeye yarayan bir kuramdır. Yapay zekânın gayesi insana ait zekâyı bilgisayar teknolojileri ile taklit edilmesidir. Yapay zekâ makineleri ve robotları yönlendiren bilgisayar uygulamaları oluşturarak onların vasıtası ile zekânın yapısını öğrenmeye çalışılmasıdır (Pirim, 2006: 81). Yapay Zekâ; bilişsel teknolojileri biliminin, insanoğluna özgü olan; dili kullanabilme, öğrenme, akıl yürütme, problem çözme gibi karakteristik nitelikleri biraya getirerek insan davranışlarının benzetimine dayalı, donanım ve yazılım uygulamalarını tasarımıyan bir daldır (Tutar, 2019: 819). Bilgi akışına ve robotların hızları ile yarışamayan insanoğlu, robotların tek başına hareket edebilmesi ve karar alması için mücadele etmiş, ancak bu otonominin dünyaya zarar vermemesi için yapay zekâ olarak adlandırılan başka bir kavramın varlığına gereksinim duyulmuştur. Yapay zekâ, insanoğlunun zekâsını taklit ederek normalde insana ait olan görevler olan görsel algı, konuşma algılama, karar alma ve diller arasında çeviri yapmak gibi görevleri tamamlayan bilişim teknolojilerine verilen addır. Yapay zekâ sistem, öğrenme ve problem çözme gibi bir insan aklının yaptığı görevleri yerine getirebilmektedir. (Nadas, 2021: 3).

2. YAPAY ZEKÂYI DENETİM DİSİPLİNİNE UYARLAMA

2.1 Denetimde Yapay Zekânın Uygulama Alanları

Mevcut literatürün incelenmesine dayanarak, yaygın olarak bahsedilen uygulama alanları aşağıdakileri içerir ancak bunlarla sınırlı değildir (Daştan ve Göl, 2022:112-116)

2.1.1 Uzman Sistemler (ES):

Muhasebe ve Denetim alanında uygulanan çeşitli yapay zekâ teknolojileri arasında en yaygın ve en gelişmiş Uzman Sistemler (ES) uygulamasıdır. Uzman sistemler, 1980'li yıllarda benimsenmeye başlayan yapay zekâ programı olarak herhangi bir konuda karar vermede insanoğlunun uzmanlığının yerine geçen sistemdir. Belirttiğimiz Uzman Sistemler (ES) uygulaması en popüler yapay zekâ teknolojisidir ve uygulaması basittir (Özçetin, 2022: 35). Diğer bir ifadeyle, bir uzman sistem, insanoğlunun karar verme kabiliyetini kopyalayan bilgi bazlı bir yapay zekâ teknolojileri uygulamasıdır. Uzman Sistem (ES), uzmanların bilgi ve sorgulama kabiliyetlerine ulaşma ve bu kabiliyetlerden yararlanma olanağı veren uygulamalardır. Uzman Sistemler genelde karmaşık bir problemi çözmek için geliştirilmiş bilgisayar yazılımları olarak oluşturulmuştur. İnsan zekâsının uzman yetenekleri yazılım algoritmasına entegre edilmiştir (Başoğlu ve Bulut, 2017: 577). Uzman sistemler, performans niteliklerine göre de tanımlanabilir. Uzman Sistemlerin temel nitelikleri aşağıdaki şekilde sıralamaktadır (Kütük ve Zor, 2020: 199):

- İnsan uzmanlarının ne kadar çok zoru ve karmaşık problem çözümlenebiliyorsa Uzman Sistemlerde aynısını yapabilirler.
- Doğal dil işlemede dâhil olmak üzere pek farklı yollarla insanlarla diyaloga girebilirler, manipülasyon yaparlar ve hatalı açıklamalara neden olabilirler.
- Belirsizlik anında karar verme kurallarını kullanarak, hata içeriği veren bilgilerle çalışabilirler.
- Aynı anda birden fazla, rekabet eden hipotezleri düşünebilirler.
- Bir suali hangi nedenle sorduklarını açıklayabilirler.
- Elde edilen bilgilerin doğruluk düzeyini çıkarabilirler.

2.1.2 Sürekli Denetim:

Sürekli Denetim, kâğıtsız, gerçek zamanlı bir muhasebe sisteminde yapılan finansal tabloların adil sunumu hakkında fikir beyan etmek için makul bir temel olarak elektronik denetim kanıtlarının metodik olarak toplanmasıdır. Ayrıca, Sürekli Denetimin, denetçilerin açıklanırken veya açıklandıktan kısa bir süre sonra sürekli veriler üzerinde bir miktar güvence sağlamalarına izin veren kapsamlı bir elektronik denetim yöntemidir (Rezaee ve diğerleri, 2002: 147-163). Sürekli Denetimin kâğıtsız muhasebe bilgi sistemleri, önemli teknik sorunların, standart ve rehberlik eksikliği, gerçek zamanlı finansal bilgilerin değerinin artması ve zamanında denetim raporu ile ilişkili olduğudur (Zhao ve diğerleri, 2004: 389-400)

2.1.3 Karar Destek Sistemleri (DSS)

Karar destek sistemi yöneticilerin spesifik problemlere karşı sunulan alternatif çözümleri tanımlamalarına, çalıştırmalarına ve bu çözümler arasında bir mukayese yapmalarına yardımcı olan bir bilgi sistemidir. Özel kullanım amaçlı bir bilgi sistemi sınıfı olan karar destek sistemleri, donanım, yazılım, veri ve yöntem kombinasyonu vasıtasıyla işletmelerde sıklıkla tekrarlanan belirli problemlerle ilgili karar alımlarını desteklemek için dizayn edilir. Karar Destek Sistemleri, karmaşık zor problemleri çözmek için insan zekâsının ve bilişsel teknolojilerinin organize içinde olduğu bir sistemdir. Karar destek sisteminin etkileşimli olması sistemin nasıl kullanıldığı ile ilgilidir. İşletme personelleri hareket ve yönetim bilgi sistemlerini, yalnızca sistemden çıkan verileri gözden geçirerek, yani pasif yolla kullanırlar (Özarslan, 2014: 81).

2.1.4 Sinir Ağları (NN)

Bir sinir ağı, bir insan beyninin (nöronlar ve bağlantılardan oluşan) organizasyonunu tekrar eden ve öğrendiği görevi mükemmel şekilde tamamlamak için yapısını değiştirebilen bir makine öğrenme sistemidir. (Deloitte, 2018).

2.1.5 Derin öğrenme ve Makine öğrenimi

Makine öğrenimi, verilerdeki kalıpları bulmaya ve onlardan öğrenebilecek sistemler yaratmaya odaklanan bir bilimdir (Deloitte, 2018). Derin öğrenme, sinir ağları algoritmalarından en güncel olanıdır ve diğer sinir ağlarını eğitir. Makine öğrenmesinin alt kategorisinde yerini alır. Birçok girdi ve çıktısı olup içinde birden fazla katmanı barındıran bir algoritmadır. Kendisinden önce gelen verileri birleştirip anlamlı sonuçlar alır. Derin öğrenme, gizli katmana sahip olup gelişmiş bir sinir ağı olup ve görüntü işleme, doğal dil işleme, el

yazısı tanıma vb. birden fazla alanda etkili şekilde kullanılır (Arslankaya ve Toprak, 2021)

2.1.6 Doğal Dil İşleme (NLP):

Doğal dil işleme, bir bilgisayarın insanın doğal dilini anlamasını sağlayan bir yapay zekâ işlemidir. Doğal dil işleme, metin işlemeyi kolay söz dizimsel işlemenin ötesinde, insanın doğal kabiliyeti olan büyük ve kritik anlamsal işlemeye genişletir. Doğal dil işleme uygulamaları tarafından insan konuşmasının gayesini anlamını anlama (çıkartım sallaştırma) görevini gerçekleştirmek için kullanılan birkaç farklı yapay zekâ yaklaşımları vardır. Geleneksel bir kural tabanlı yaklaşım sözdizimini uygun bir semantiğe eşlemek için önceden tanımlanmış ölçütleri kullanan çıkartım kurallarını içerirken, bağlantıcı yaklaşım bir sınıflandırma yöntemi geliştirmek için bir öğrenme stratejisinden yararlanır. Makine öğrenimi uygulamalarındaki ilerlemelerle, bir bilgisayarın bir konuşmacının gayesini keşfetmesini sağlayan daha esnek, sezgisel öğrenme algoritmalarla tanımlanmıştır. Doğal dil işleme, bilgisayarların girdi düzenleri ve çıktı sınıfları arasındaki ilgili korelasyonları otomatik olarak keşfetmesini sağlamayı gayelemektedir (Albayrak, 2020:376). Doğal dil işleme ile dilin şekilsel inceleme yapıлып kodlanarak, bilim ve teknoloji dallarında birçok online ortamlarda yararlanır. Online ortamlarda Microsoft, Google, Yandex gibi küresel işletmeler, şekilsel analizler yaparak birçok dile tercüme hizmeti vermektedir (Aktaş ve diğerleri, 2017).

2.1.7 Bulanık Mantık:

Bulanık mantık, insanların geçmişte yaşanmış tecrübelerinden, verilerinden yararlanarak, elde ettiği değerleri belirli algoritmalar ile işleyip, oluşturacağı her bir kurala sadık kalıp belirli matematiksel fonksiyonların yardımı ile sonuç değerlerinin çıkarılmasıdır. Bulanık mantık bu ikisi arasında değerleri de dikkate alarak çok kıymetli neticeleri türetir ve büyüklükleri az, çok, biraz, orta, uzun, normal gibi sözel dile uygun değişkenler ile ifade eder. 0-1 değerleri yerine ara değerlerle (0.3, 0.92 gibi) işlem yapmaya imkan tanır. İki değerli üyeliği çok değerliliğe taşıyarak genelleme beceresi katar (Keskenler, 2017:3).

2.1.8 Genetik Algoritma:

Genetik algoritmalar, Darwin'in doğal seçim ilkelerine dayanan bir arama ve optimizasyon yöntemidir. Temel ilkeleri John Holland tarafından meydana çıkarılmıştır. Genetik algoritmaların, fonksiyon optimizasyonu, çizelgeleme, mekanik öğrenme, tasarım, hücresel üretim gibi birçok alanda başarılı

uygulamaları vardır. Geleneksel optimizasyon yöntemlerine göre farklı olan genetik algoritmalar, parametre kümesini değil kodlanmış biçimlerini kullanırlar. Olasılık kurallarına göre işlem gören genetik algoritmalar, yalnızca amaç fonksiyonuna ihtiyaç duyar. Çözüm uzayının tamamını değil belirli bir bölümünü tararlar. Böylece, etkin arama yaparak çok daha kısa bir vakitte çözüme ulaşırlar. (Emel ve Taşkın, 2002:129).

2.1.9 Robotik Süreç Otomasyonu (RPA):

Robotik Süreç Otomasyonu, dijital sistemler ve yazılımlarla etkileşime giren, insan hareketlerini kopyalayan yazılım robotlarının meydana çıkarılmasını, dağıtımının sağlanması ve yönetilmesini kolaylaştıran bir yazılım uygulamasıdır. Tıpkı insanlar gibi, yazılım robotları da bir ekranda ne olduğunu anlamak, doğru tuş vuruşlarını tamamlamak, sistemlerde gezinmek, verilerin belirlenmesini sağlamak, ayıklamak ve çok çeşitli tanımlanmış eylemleri gerçekleştirmek gibi şeyler yapabilir. Ancak yazılım robotları, kalkmaya, gerilmeye veya bir kahve molası vermeye gerek kalmadan bunu insanlardan daha hızlı, daha farklı ve daha tutarlı bir şekilde yapabilir” olarak tanımlanmaktadır. Robotik Süreç Otomasyonu bu sayede, rutin, tekrar eden, kural tabanlı işleri üstlenerek, personelleri bu “monoton” olarak tabir edilen işleri devralıp, personellerin katma değerli işlere yönelmesini ve dolayısıyla personellerinde memnuniyetini sağlamaktadır (Civak, 2022:17)

2.1.10 Hibrit Sistemler:

Tüm denetim görevleri aynı nitelikte değildir, yani bazıları nicel analizi, bazıları nitel yargıyı içerirken bazıları her ikisini de içerebilir. Bu gibi durumlarda yapay zekâ teknolojilerinin hibrit sistemi daha uygundur (Baldwin ve diğerleri, 2006: 77-86). Hibrit Sistemler, yukarıda tartışılan yapay zekâ teknolojilerinin herhangi birinin kombinasyonunu içerebilir.

3. DENETİMDE YAPAY ZEKÂ UYGULMALARIN AVANTAJLARI VE DEJAVNATAJLARI

3.1 Avantajlar:

Muhasebe alanı oldukça uzun bir yapay zekâ geçmişine sahiptir. 25 yıldan daha eski bir geçmişe sahip olan yapay zeka uygulamaları, esas olarak mali raporlama ve denetim alanlarındadır (Chukwudi vd., 2018: 2). Yapay zeka teknolojilerini kullanmanın işletmeler açısından sağladığı avantajları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Chukwudi vd., 2018: 2; Zemankova, 2019: 149-150; Özçetin, 2022: 36-37):

- Yapay zekâ, tüm işletmelerin finansal çalışma şekillerini hızla değiştirmektedir. Yapay zekâ işletmeler için maliyet tasarrufu ve operasyonel verimlilik sağlayarak temel görevleri devralmaktadır.
- Yapay zekâ uygulamalarını kullandıkça artan doğruluk ve hız, geliştirilmiş harici ve dâhili raporlama, kâğıt kullanımının azaltılarak tasarrufun sağlanması, esneklik ve verimliliğin artırılması, gelişmiş veri tabanlı sistem gibi durumlar muhasebede yapay zekânın performansını olumlu ölçüde etkilemektedir.
- Yapay zekâ, ilk kayıt işlemleri esnasında insan hatasını ortadan kaldırmaya yardımcı olarak muhasebe bilgilerinin güvenilirliğinin artmasına destekte bulunur.
- Yapay zekâ denetçilerin, iç değerlendirme bilgilerini yönetime aktarmak için uzman sistem uygulamalarını kullanmaları, yöneticilerin iç kontrol sürecini anlamalarını, iç kontrol sisteminin etkinliğini koruyabilmelerini ve daha güvenilir muhasebe verilerini üretebilmelerini sağlar.
- Denetim alanında, manuel olarak işlem yapma ve belirli belgelerin analiz edilmesi işlemleri tercih edilmeyeceğinden dolayı bu işlemlerin yerine otomatikleştirilmiş yapay zekâ analitiği kullanılacaktır. Bu durum verilerin daha doğru, daha güvenilir ve daha verimli olmasını sağlayacaktır.
- Denetim esnasında büyük hacimli verilerin incelenmesi zordur. Teknoloji ve veri analitiğinin kullanımı denetçiler için yeni fırsatlar sunarak mesleki şüphecilik ve mesleki muhakemeyi kabiliyetlerini geliştirir.
- Lojistik regresyon, karar ağaçları, sinir ağları, Bayes yöntemleri gibi yapay zekâ makine öğrenme uygulamaları, dolandırıcılığa karşı bir erken uyarı sistemi kurmak ve denetçilerin alacağı kararları desteklemek için kullanılabilir.
- Denetim sürecinde veri analizi ve makine öğrenimi gibi denetçiler tarafından denetim destek sistemlerinin kullanılması, müşteri hakkında daha sağlıklı bilgi, daha iyi dokümantasyon ve azaltılmış denetim riskleri için yeni fırsatlar sunabilir.
- Doğacak riskleri öngörmek ve denetim görevini belgelemek için pek çok yararlı bilgi yapılandırılmamış veya yarı yapılandırılmış bir biçimde bulunur. Doğal dil işleme ve metin sınıflandırmasına dayalı denetimde makine öğrenimi kullanılarak verilerin ve bilgi kaynaklarının nitel

analizi, denetim görevinin kalitesini önemli ölçüde arttırabilir ve denetim riskini en az seviyeye indirmeye yardımcı olabilir.

- Denetçiler, makine öğrenim uygulamalarını Nicel Veri Analitiği ve Nitel Veri Analitiği için kullanabilir.
- Denetim esnasında büyük veri teknikleri ve makine öğrenimi en iyi planlama, kanıt toplama ve değerlendirme aşamalarında kullanılabilir. Görüş oluşturma ve denetim raporu aşamaları, tamamen denetçinin mesleki muhakemesine bağlıdır.
- Büyük veri tekniklerini ve yapay zekâ makine öğrenimi algoritmalarını ve yöntemlerini kullanmak denetim sonuçlarını iyileştirebilir, bu da onları daha alakalı, güvenilir ve yeterli hale getirir.
- Yapay zekâ sistemlerinden biri olan sinir ağlarını kullanmanın ana gayesi, denetçilerin emekli olmaları veya denetim organizasyonundan ayrılmalarıdır. Bu durum, yıllarca işletmelerin edinilmiş olduğu mesleki tecrübeyi kaybetmelerine sebep olmaktadır. Bu sorun, denetim firmaları ya da yeminli mali müşavirlik firmaları için büyük sorundur, çünkü bir kurumun en önemli varlığı tecrübeli denetim kadrosudur. Ancak, bilgi ve deneyimler bir yapay sinir ağında saklandığında kaybolmayacak ve yeni deneyimler sonucunda veri kalitesi giderek yükselecektir. Bu ağlar, kurumların çok sayıda profesyonel ve deneyimli uzman kadrosunu kaybetmesini engellemek için bir araç olarak kullanılabilir. Denetim maliyetleri azalacak ve denetim ücretleri de düşecektir. Yapay sinir ağlarının denetimdeki bazı uygulamaları, risk değerlendirmesini, denetim planını, dolandırıcılığı tespit etmeyi içermektedir.
- Denetim görevleri, diğer faaliyetlerin yanı sıra karar vermeyi, örnek seçimini ve değerlendirmeyi gerektirir. Denetim prosedürü sırasında yapay zekânın uygulanması bu nedenle verimliliği arttırabilir ve yine insan hatasını tamamen ortadan kaldırabilir. Genel olarak, yapay zekâ, kural tabanlı görevlerin, özellikle de zaman alan görevlerin gerçekleştirilmesini gerektiren denetim aşamalarında faydalı olabilir.
- Geleneksel sinir ağları, yönetim dolandırıcılığını tespit etmek, hileli finansal raporlamayı bulmak, endişe durumunun sürekliliğini öngörmek gibi sınırlı alanlarda uygulanmaktadır.
- Derin öğrenmenin çeşitli işlevleri, denetçilerin kaynak belgeleri gözden geçirme, kâğıt işlerini işleme, konferans çağrılarını inceleme, e-postalar, basın bülteni, haberler gibi bir takım görevleri otomatikleştirilmesine katkıda bulunur.

- Yapay zekâ uygulamaları, denetim verimliliğini önemli derecede arttırmanın yanında yeni kanıt türlerinin entegrasyonu yoluyla denetim etkinliğini yükseltecektir. Bir işlem örneğini manuel olarak incelemek yerine, denetçiler, işlemlerin tüm popülasyonlarını çok daha az sürede incelemek için yapay zekâ metodolojilerinden faydalanabilirler. Denetçiler zamanlarını, el emeğine harcamak yerine, yapay zekâ tarafından çıkan neticelerin yorumlanmasına odaklanarak profesyonel yeteneklerini yüksek değerli görevlerde daha verimli kullanmak için harcayabileceklerdir.

4.2 Dezavantajları

Yapay zekânın kullanılması yukarıda sayılan birçok avantajın yanında bazı dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Yapay zekânın işletmeler için oluşturabileceği dezavantajlar şunlardır (Özçetin, 2022: 38-39; Zemankova, 2019: 151; Omoteso, 2012: 8491):

- Yapay zekâ kullanılarak otomatik hale getirilebilen finansal sistemleri kırma veya hackleme girişimleri teorik olarak çok daha etkilidir ve önlenmesi daha zordur.
- Yurt içinde gerek yurt dışındaki karmaşık bağlantılardan doğan finansal güvenlik, tehlikeye düşürülebilir.
- Yapay zekâ gelişiminin, etrafındaki toplulukları ayırmaya ya da bölgesel bir çatışmaya sebep olma gibi özel durumları ortaya çıkabilir.
- Yapay zekâ bir bütün olarak ekonomideki personel gücü ihtiyacını azaltabilir ya da yapay zekâ endüstrisindeki belirli bir pazar gücü yoğunluğu gelir eşitsizliğine sebep verebilir.
- Elon Musk, yapay zekânın gelişimini denetleyen bir kurum olması gerektiğine söymektedir yoksa nükleer silahlardan daha tehlikeli bir duruma sebep olacağını düşünmektedir.
- Stephen Hawking'e göre yapay zekânın, insan zekâsını bastırarak insanlığı sona erdirebilecek güce sahip olduğunu düşünmektedir.
- Algoritmaların, muhasebe verilerini gerçek ve şeffaf bir şekilde görünmelerini sağlamaları gerekir. Taraflı algoritmaların verdiği kararlar, yatırımcılara ve işletme sahiplerine hem maddi açıdan hem de itibar açısından büyük zarar verebilir.
- Yapay zekâdan yararlanmaya teşvik edilen işletmeler, dış denetçilere göre rekabet avantajına sahip olacaklardır. Bunu dengelemek için, dış denetçilerin şirket sistemlerine daha fazla dâhil olmaları gerekecek ve bu durum denetçi bağımsızlığını olumsuz düzeyde etkileyecektir.

- Yapay zekâdan etkilenecek diğer bir etken, yeni denetçilere verilen eğitim olacaktır. Bugün geliştirilen eğitim setlerinden bazıları, yapay zekâ döneminde verimsiz hale gelecektir. Örneğin; örnekleme tekniklerini çalıştırma eğitimi, çeşitli yapay zekâ metodolojilerini öğrenmeye yol açacaktır. Muhasebe müfredatının, gelecekteki denetçinin yeni ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmesi gerekecektir.
- Geçmişte yapay zekâ uzmanlarını işe kabul edilmeleri, akademik enstitüler tarafından gerçekleşirdi. Ancak günümüzde, teknoloji ve muhasebe işletmenlerinin bu şahısları işe alma eğilimi artmaktadır.
- Yapay zekâ tabanlı sistemler benimsendiğinde, daha fazla alternatif yol araştırılacağından bunun sonucu olarak karar süreçleri uzayacaktır.
- Yapay Zekâ Sistemleri kurmak, güncellemek ve bakımlarının yapılması yüksek maliyetlere yol açacaktır.
- Yapay zekâ tabanlı sistemlerin benimsenmesi, mesleki muhakeme yeteneklerin geliştirilmesini engelleyecektir.

5. DENETİMDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI

Son yıllarda birçok ülke yapay zekâ araştırmaları ve uygulamaları yapmak için rekabet halindedir ve akademik çevrede yapay zekâ kullanımına yönelik baskı giderek güçlenmektedir (Luo ve diğerleri, 2018: 850-856). Muhasebe firmaları ayrıca geniş müşteri yelpazesi için yapay zekâ tabanlı hizmet çözümlerinin geliştirilmesine girişmek için ellerindeki kaynakları harcıyorlar. Dört büyük muhasebe firmalarının muhasebe ve denetim alanında yapay zekâ uygulama devrimine öncülük etmesi bekleniyor. Aşağıda gösterilen Tablo 'da dört büyük muhasebe firmasının yapay zekâ uygulamasında son yıllarda sahip olduğu bazı önemli atılımları özetlemektedir. Geliştirilen araç ve teknolojiler, Bilgi Teknolojileri ve yapay zekânın hizmetlere entegrasyonu vb. de tabloda sunulmaktadır.

4 büyük muhasebe firmasının yapay zekâ teknolojilerini kullanmasını incelemek, iki farklı eğilimi gözler önüne seriyor. İlk olarak, muhasebe mesleği giderek artan bir şekilde yapay zekâyâ ve onun ana faaliyet alanına entegrasyonuna yatırım yapıyor. İkinci olarak, 4 büyük muhasebe firmasının, yapay zekânın gelecekteki muhasebe başarısı için kritik bir belirleyici olduğunu iddia ediyor (Zhang ve diğerleri, 2020: 110461-110477). Değişen zamana uyum sağlamayan küçük işletmeler geride kalma riskiyle karşı karşıyadır (Griffin, 2019) Teknoloji nihayetinde muhasebeyi yakaladığından, her büyüklükteki kuruluşun rekabet edebilmek için teknoloji trendlerine ayak uydurması artık şart.

Tablo:1 Büyük 4 Muhasebe firmaları tarafından Yapay Zeka teknolojisinin uygulanması.

Firma	Yapay zeka teknolojilerinin uygulanması ya da benimsenmesi
<p>Deloitte Touche Tohmatsu Limited</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Deloitte ve Kira Systems firmaları, işyerine yenilik ve makine öğrenimi getirmek için bir anlaşma yaptı. • Deloitte ortaklığa dayalı olarak yalnızca denetim için tasarlanmış bilişsel bir araç olan Argus'u geliştirdi (Ucoglu, 2020; Zemánková, 2019; Kokina & Davenport, 2017). • Deloitte Rehberli Risk Değerlendirme Kişisel Asistanı'nı (GRAPA) kullanmaktadır. Rehberli Risk Değerlendirme Kişisel Asistanı (GRAPA), denetçilerin seçtikleri risk stratejisini daha önce kullanılan diğer risk yöntemleriyle karşılaştırmalarına yardımcı olmak için her biri yaklaşık 50 risk içeren 10.000 vakadan oluşan bir veritabanıyla çalışan bir Deloitte uygulamasıdır (Zemánková, 2019). • Bunların yanı sıra Deloitte, veri entegrasyonu ve yapılandırmasına yardımcı olmak için makine öğrenimi teknolojilerini kullanmayı düşünüyor. (Kokina & Davenport, 2017). • Deloitte ayrıca kurallar, kanunlar, denetim ve muhasebe standartları ve özel literatür aracılığıyla personele başarılı bir şekilde rehberlik edecek akıllı sohbet robotlarını hayata geçirmek istiyor. (Deloitte, 2018) . • Deloitte, bu Denetim uygulamalarına ek olarak, veri tabanlarındaki etiketleme hatalarını bulmaya ve Vergi ve Hukuk operasyonunu desteklemeye adanmış Benzerlik Gözlemci Ağ Analitiği Raporu (SONAR), akıllı robot adlı akıllı robotu da içeren operasyonlarının diğer dallarında da yapay zekâ teknolojilerini uyguluyor. • İnsan kaynakları içinde robotik tabanlı otomasyon uygulamasına, sözleşmeleri okuyabilen ve analiz edebilen DocQMiner adlı kendi kendine öğrenen bir uygulamaya ve Risk Danışmanlığı hizmetlerinde uygulamasına sahip olan Edgy , Eagle Eye adlı son teknoloji bir yapay zeka aracını kullanıyor. • Kredi geçişlerinin erken tespiti için web, BrainSpace adlı akıllı bir araç Bu, yapılandırılmamış bilgileri kümelemek için Mali Danışmanlık Hizmetlerinde kullanılır. • Deloitte, işletmelerin stratejik hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmak için İçgörü odaklı organizasyon (IDO) çerçevesini de oluşturmuştur. • Deloitte ayrıca, ses etkileşimlerini izlemek ve analiz etmek için derin öğrenme teknolojisini kullanan Davranışsal ve Duyusal (BEAT) adlı bir ses analiz aracı geliştirdi. (Zhang ve diğerleri, 2020) . • Deloitte'u özel bir konuma getiren diğer bazı teknoloji çözümleri arasında şunlar yer alıyor: Deloitte Signal, Deloitte Optix, Deloitte Connect ve I-count (Bizarro ve Dorian, 2017).

<p>Ernst & Young</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ernst Ve Young Muhasebe denetim firması, makine okumasını kullanır (örn. QR kodları ve barkod etiketleri). • Drone'lar ayrıca Ernst Ve Young Muhasebe denetim firması tarafından envanter gözlemi ve gerçek zamanlı analiz için de kullanılır. (Zhang ve diğerleri, 2020; Zemanková, 2019) . • Ernst Ve Young Muhasebe denetim firması Ne zaman yeni düzenlemeler yayınlansa, önceden var olan tüm sözleşmeleri yeniden incelemek yerine, bilgileri çıkarmak için Doğal Dil İşleme'yi ve sonuçları doğrulamak için bir döngü içindeki insanı kullanır. Bu, Ernst Ve Young Muhasebe denetim firmasının Doğal Dil İşleme teknolojisinin bir uygulamasıdır. • Ernst Ve Young Muhasebe denetim firması Helix GL Anomali Dedektörü (GLAD), Ernst Ve Young Muhasebe denetim firması tarafından geliştirilen ve kendi algoritmasını kullanarak hileli günlük girişlerini tespit edebilen ve bu tür tespitler için nedenler sunabilen bir araçtır. (Üçoğlu, 2020; Zemanková, 2019) . • Ernst Ve Young Muhasebe denetim firması, profesyonel üretkenliği artırmak için sahtekârlığı tespit etmek için makine öğrenimi teknolojisini de uyguladı. Ernst Ve Young Muhasebe denetim firmasının Dolandırıcılık Soruşturma ve Uyuşmazlık Hizmeti (FIDS), makine öğrenimini kullanarak yüzde 97 doğruluk oranıyla şüpheli faturaları tespit edebildi.
<p>Klynveld Peat Marwick Goerdeler (KPMG) International Limited</p>	<ul style="list-style-type: none"> • KPMG, yapay zekâyı bütün bir ekosistem olarak görür ve bu nedenle bir yapay zekâ ürünleri ve yetenekleri portföyü olan KPMG Ignite konseptini geliştirmiştir. Muhasebe firması, müşterilere Akıllı Sigortalama Motoru, Satış Zekâsı Motoru, Satış Döngüsü Optimizasyon Aracı, Stratejik Karlılık Öngörüsü ve Dijital Çözüm Merkezi gibi bütünleşmiş yenilikler sağlamak için Microsoft ile işbirliği içinde çalışır. (Zemánková, 2019) . • KPMG, tek bir platform kullanarak çok çeşitli yapay zekâ yeteneklerini benimsemenin bir savunucusudur. Bu bağlamda, IBM'in Watson adlı bilişsel bilgi işlem teknolojisini kullandılar. (Kokina & Davenport, 2017; Greenman, 2017) . • KPMG ayrıca yeni bir risk değerlendirme yöntemi geliştirdi. KPMG'nin Dinamik Risk Değerlendirmesi (DRA), dört boyutlu riskleri (şiddet, olasılık, birbirine bağlanabilirlik ve hız) tespit etmek, ilişkilendirmek ve tasvir etmek için aktüeryal teori, karmaşık algoritmalar, matematik ve gelişmiş verileri analizle bütünleştirir (Zhang ve diğerleri, 2020) . • KPMG'nin "Vergi Hizmeti" çözümü, KDV ve kurumlar vergisi beyannamelerinin yanı sıra yerel ek vergi hesaplama tabloları, trend analizi ve herhangi bir hata, risk veya anormal durumun hızlı tespiti gibi otomatik olarak hazırlayabilir. (Huang, 2018) . • KPMG, binlerce işlemi dakikalar içinde değerlendirebilen Robotik Süreç Otomasyonu teknolojisine dayalı bir vergi analiz programı olan K-analyzer'ı geliştirdi (Zhang ve diğerleri, 2020) . • Bunların yanı sıra, KPMG şunları kullanır: Bordro Vergi Otomatörü aracı, Otomatik Bilgi Değişimi (AEOI) raporlama aracı, FBT Otomatörü vb.

<p>PricewaterhouseCoopers (PwC),</p>	<ul style="list-style-type: none"> • PricewaterhouseCoopers (PwC), hem sektöre özel hem de sektörler arası çok çeşitli veri ve analitik çözümleri sunar. PwC, veri toplamak için Robotik Otomasyon Süreci teknolojisini kullanarak tüm kuruluşların dosyalama durumunu belirler, deneme bilançolarını inceler ve son olarak verileri vergi matrahlarına dönüştürür. (Zhang ve diğerleri, 2020) . • Maliyetleri düşürme ve dikkati değer ve iş tatmini sağlayan görevlere yeniden odaklama kapasitesi nedeniyle, Otomasyon Süreci bir Vergi organizasyonu üzerinde büyük bir etkiye sahip olabilir. Otomasyon Süreci teknolojisinin uygulanması da kolaydır ve tüm finansal sistemler ve süreçlerle çalışır (PwC, 2017) . • PwC, AI teknolojisini muhasebe uygulamalarına entegre etmek için bir Silikon Vadisi şirketi olan H2O.ai ile ortaklaşa GL.ai robotunu yarattı. GL.ai , PwC'nin küresel bilgi ve deneyimini özümsemek için makine öğrenimi teknolojisini kullanır, düşünme sürecini teşvik eder ve deneyimli bir denetçinin yapacağı şekilde sonuçlar çıkarır. (Zhang ve diğerleri, 2020; Zemanková, 2019) . • PwC ayrıca, nakit bakiyeleri, banka mutabakatları, banka teyit mektupları, döviz ve bankanın mali durumu dahil olmak üzere nakit denetimlerini otomatikleştiren Cash. ai adlı başka bir teknoloji yarattı. (Zemánková, 2019) . • Bunların yanı sıra PwC , Narrative Science tarafından geliştirilen yapay zeka güç motoru Quill'i uygulayarak Doğal Dil İşleme den başarıyla yararlanıyor. Rüşvet ve yolsuzlukla mücadele (ABAC) raporlaması için otomatik anlatılar da PwC tarafından geliştirilmiştir. (Zhang ve diğerleri, 2020) . • Halo, PwC tarafından, çoğunluğu geleneksel insan desteğine dayalı iş zekası olan muhasebe dergilerini analiz etmek için kullanılır. (Kokina & Davenport, 2017) .
---	--

Kaynak: Hasan, 2022: 459

6. YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARINA UYUM SAĞLAMAK

Muhasebeciler ve denetçiler, paydaşlarıyla birlikte, yapay zekâ teknolojisinin ortaya çıkmasıyla şekillenen değişikliklere uyum sağlamak ve daha büyük yapay zekâ Muhasebe ve Denetim entegrasyonuna hazırlanmak için aşağıdakilere başvurabilir: (Hasan,2022: 459)

- Muhasebeciler ve denetçiler tarafından mesleki becerilerinin, yönetim becerilerinin, bilişim teknoloji becerilerinin, analitik ve karar verme becerilerinin geliştirilmesi açısından niteliksel iyileştirmeler yapılmalıdır.

- Daha fazla adaptasyonun istendiği gruplardan birileri de akademik çevredir. Yapay zekâ teknolojilerinin zorlukları ve meslek kuruluşlarının, işverenlerin ve diğer paydaş gruplarının baskılarıyla karşı karşıya kalan muhasebe ve denetim eğitimcilerinin, yapay zekâ odaklı pazarların ve endüstrilerin ihtiyaç ve taleplerini karşılamak için müfredatlarını gözden geçirmeleri ve yeniden kavramsallaştırmaya ihtiyaç duyuyor.
- Muhasebe ve denetim görevleri ve süreçleri, yürütülebilir ayrı bölümlere ayrılmalıdır.
- Geliştirmede yapay zekâ araştırmacılarının entegrasyonu ve iş birliği Muhasebe ve Denetimde Yapay Zekâ literatürü sağlanmalıdır. Bu, işletme ve bilgisayar bilimi arasındaki boşluğu kapatmaya katkıda bulunacaktır.
- Uzman sistemler gibi daha çok keşfedilenlerin yanı sıra Muhasebede oldukça popüler olmayan yapay zekâ yaklaşımlarını keşfetmek, ilerlemenin bir yoludur.
- Yapay zekânın bir kuruluşta uygulanmasından doğacak maliyetler ve elde edilecek faydalar ölçülmelidir. Bu tür vakalar iş dünyasına sunulursa, işletmelerde işlerin başındaki kişilerin yapay zekâ teknolojisine daha fazla ilgi duyması sağlanabilir.
- Muhasebe ve Denetim firmaları, meslek kuruluşları, muhasebe ve denetimde çağdaş yapay zekâ uygulamaları ışığında mesleki gelişimlerini ve eğitimlerini yeniden düşünmek ve kavramsallaştırmak zorundadır.
- Yapay Zekâ Teknolojisinin uygulanmasına ilişkin ulusal politika ve strateji tanıtılmalıdır.
- Kuruluşları ve muhasebe firmalarını denetim faaliyetlerinde yapay zekâ kullanmaya teşvik etmek için, belirli emek yoğun prosedürleri gerektiren mevcut denetim standartlarının değiştirilmesi gerekecektir.
- Muhasebe ve denetimde uygulama ile ilgili olarak yapay zekânın gelişimini denetleyen düzenleyici kuruma ihtiyaç duyulmaktadır.

7.SONUÇ

Bu çalışmada yapılan araştırmacılar neticesinde, yapay zekânın kullanılmasının muhasebe ve denetim alanlarında meydana çıkaracağı avantajlar ve dezavantajlar belirtilmiştir. Yapay zekânın muhasebe ve denetim alanlarında kullanılmasının sağladığı bazı avantajları vardır. Bu avantajlar şunlardır: Maliyetleri minimum düzeye indirmek ve operasyonel verimlilik

sağlaması, doğruluk ve hız seviyesinin artması, raporlamada ki gelişmiş sistemler, denetimde büyük hacimli verilerin en kısa sürede incelenmesi, dolandırıcılık gibi suçlara karşı erken güvenlik tedbirlerin alınması, risklerin öngörülmesinde kullanılması, denetçilerin profesyonel yeteneklerine katkı sağlaması gibi avantajları bulunmaktadır. Yapay zekânın muhasebe ve denetim alanlarında kullanılmasının sağladığı bazı dezavantajları vardır. Bu dezavantajlar şunlardır: Finansal güvenliğin tehlikeye düşmesi, Personel gereksiniminin azalması, yapay zekânın gelişimini denetleyen bir kurum olmaması durumunda ortaya çıkacak çok farklı tehlikelerin bulunması, algoritmaların tarafsızlığı sağlayamaması durumunda yanlış kararlara neden olması, denetçinin kendi bağımsızlığına zarar verilebilmesi, eğitim sisteminin yeniden dizayn edilmesi, mesleki muhakeme yeteneklerin gelişmesini engellemesi ve denetçiler aleyhinde delil olabilecek, uzman sistemlerden yeterince yararlanmaması neticesinde yanlış karara varmak gibi durumların ortaya çıkması gibi dezavantajları bulunmaktadır.

Yapay zekâ günümüzde çok hızlı bir şekilde ilerlemektedir ve yeni gelişmeler yaşanmaktadır. Hiç şüphe yoktur ki gelecek zamanlarda bu gelişmeler devam edecektir. Bu nedenle yeni sisteme adaptasyon sağlayabilmek amacıyla muhasebe ve denetim alanlarında gerekli olan değişim ve yeniliklerin yapılması ve meslek mensuplarının bu değişen duruma ayak uydurması gelecekte mesleğin gelişimine büyük faydalar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Y., İnce, Y.E., Çakır, A. (2017). Doğal Dil İşleme Kullanarak Bilgisayar Ağ Terimlerinin Wordnet Ontolojisinde Uyarlanması. Süleyman Demirel Üniversitesi Teknik Bilimler Dergisi.
- Albayrak,A. (2020). Doğal Dil İşleme Teknikleri Kullanılarak Disiplinler Arası Lisansüstü Ders İçeriği Hazırlanması. Bilişim Teknojileri DergisiSüleyman Demirel Üniversitesi Teknik Bilimler Dergisi.373-383
- Arslankaya, S., Toprak, Ş. (2021). Makine Öğrenmesi ve Derin Öğrenme Algoritmalarını Kullanarak Hisse Senedi Fiyat Tahmini. Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi.
- Başoğlu, B., Bulut, M. (2017). Kısa Dönem Elektrik Talep Tahminleri İçin Yapay Sinir Ağları ve Uzman Sistemler Tabanlı Hibrid Tahmin Sisteminin Geliştirilmesi Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi.575-583.
- Baldwin, A. A., Brown, C. E., & Trinkle, B. S. (2006). Opportunities for Artificial Intelligence Development in the Accounting Domain: The Case for Auditing. *Intelligent Systems in Accounting*, 77-86 *Finance and Management*.<https://doi.org/10.1002/isaf.277>
- Bizarro, P. A., & Dorian, M. (2017). Artificial Intelligence: The Future of Auditing. *Internal Auditing*.21-26
- Chukwudi, O., Echefu, S., Boniface, U., & Victoria, C. (2018). Effect of Artificial Intelligence on the Performance of Accounting Operations among Accounting Firms in South East Nigeria. *Asian Journal of Economics , Business and Accounting*.1-11 <https://doi.org/10.9734/AJEBA/2018/41641>
- Civak, H. (2022). Robotik Süreç Otomasyonu: Bir Uygulama Örneği. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Programlar Enstitüsü Endüstri Mühendisliği Ana Bilim Dalı ProgramıYüksek Lisans Programı. Tez. 2022.
- Deloitte (2018). 16 Artificial Intelligence Projects from Deloitte Practical Cases of Applied AI. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/nl/Documents/innovatie/deloitte-nl-innovatie-artificial-intelligence-16-practical-cases.pdf>
- Daştan,Ş.,Göl,M. (2022).” İşletmelerin Muhasebe Süreçlerinde Yapay Zekâ Uygulamaları”. Muhasebe ve Finans Alanında Güncel Konular. Editörler: Evci,S.,Kefe,İ. Gazi Kitap Evi.
- Emel, G.G., Taşkın, Ç. (2002). Genel Algoritmalar ve Uygulama Alanları. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Dergisi. 129-152
- Griffin, O. (2019, October 6). How Artificial Intelligence Will Impact Accounting. *Economia* .

- Greenman, C. (2017). Exploring the Impact of Artificial Intelligence on the Accounting Profession. *Journal of Research in Business , Economics and Management (JRBEM)*, 8, 1451-1454. <http://scitecresearch.com/journals/index.php/jrbem/article/view/1063>
- Hasan, R. A. (2022). Artificial Intelligence (AI) in Accounting & Auditing: A literature Review. *Journal of Research in Business , and Management*.440-465
- Huang, Z. (2018). Discussion on the Development of Artificial Intelligence in Taxation. *American Journal of Industrial and Business Management*. 1817-1824. <https://doi.org/10.4236/ajibm.2018.88123>
- Keskenler, M,F, Keskenler, E,F (2017). Bulanık Mantığın Tarihi Gelişimi . *Takvim-i Vekayi Dergisi*. 1-10.
- Kokina, J., & Davenport, T. H. (2017). The Emergence of Artificial Intelligence: How Automation Is Changing Auditing. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*. 115-122 <https://doi.org/10.2308/jeta-51730>
- Kütük, Y., Zor, Ü. (2020). Muhasebe Alanında Geliştirilen Uzman Sistemler. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*.193-208
- Luo, J., Meng, Q., & Cai, Y. (2018). Analysis of the Impact of Artificial Intelligence Application on the Development of Accounting Industry. *Open Journal of Business and Management*. 850-856 <https://doi.org/10.4236/ojbm.2018.64063>
- Nadas, E. (2021). Muhasebe ve Denetim Alanındaki Yapay Zekâ Uygulamaları. İstanbul Bilgi Üniversitesi Lisansüstü Programlar Enstitüsü Muhasebe ve Denetim Yüksek Lisans Programı. Tez. 2021.
- Omoteso, K. (2012). The Application of Artificial Intelligence in Auditing: Looking Back to the Future. *Expert Systems with Applications*. 8490-8495 <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2012.01.098>
- Özçetin, N. (2022). Muhasebe Denetiminde Yapay Zekâ. Uşak Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi. 29-41.
- Özarslan, D. (2014). Muhasebe Bilgi Sistemleri Denetimi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- Pirim H. (2006). Yapay Zekâ. *Journal of Yaşar University*.81-93
- PwC (2017). Spotlight: Robotic Process Automation (RPA) What Tax Needs to Know Now. <https://www.pwc.com/gx/en/tax/publications/assets/pwc-tax-function-of-the-future-focus-on-today-robotics-process-automation.pdf>
- Rezaee, Z., Sharbatoghlie, A., Elam, R., & McMickle, P. L. (2002). Continuous Auditing:Building Automated Auditing Capability. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 21,147-163. <https://doi.org/10.2308/aud.2002.21.1.147>

- Sucu, İ (2019). The Effect of Artificial Intelligence on Society and Artificial Intelligence the View Of Artificial Intelligence in the Context of Film (I.A.). Uluslararası Ders Kitapları Dergisi.
- Tutar, M.(2019). Denetim 4.0 ve Ötesi. Muhasebe ve Vergi Uygulamalar Dergisi.Yapay Zekâ Tekniklerinin İnşaat Mühendisliği Problemlerinde Kullanımı. Yapı Teknolojileri Elektronik Dergisi. 809-829
- Ucoglu, D. (2020). Current Machine Learning Applications in Accounting and Auditing.Pressacademia, 12, 1-7. <https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2020.1337>
- Vikipedi (2022). Yapay Zekâ.
- Zemánková, A. (2019). Artificial Intelligence and Blockchain in Audit and Accounting:Literature Review. WSEAS Transactions on Business and Economics, 568-581 <https://www.wseas.org/multimedia/journals/economics/2019/b245107-089.pdf>
- Zhang, Y., Xiong, F, Xie, Y., Fan, X., & Gu, H. (2020). The Impact of Artificial Intelligence and Blockchain on the Accounting Profession. IEEE Access. 110461- 110477.<https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3000505>
- Zhao, N., Yen, D. C., & Chang, I. (2004). Auditing in the e-Commerce Era. Information Management & Computer Security, 12, 389-400. <https://doi.org/10.1108/09685220410563360>

21. Yüz Yılda Dijital Denetim ve Dijital İkiz: Dijital Denetimin İşletmelere Olan Yansımaları ve Dijital İkiz Üzerine Bir Değerlendirme

Mehmet Ös¹

Özet

Özellikle son sanayi devriminin etkisi ile işletmelerin üretim modelleri dijitalleşmeye doğru bir evrim geçirdiği görülmektedir. İlk sanayi devriminin etkisi ile seri üretime geçişin başlaması ile beraber son sanayi devrimi olan Endüstri 4.0'la birlikte ise başta üretim bantları olmak üzere işletme içerisindeki diğer departmanlarda da teknolojik gelişmelerin yoğun bir şekilde kullanıldığı bir alana dönüşmüştür (Lenka, vd., 2017: 92-93). Bu değişim ve dönüşüm sonucunda işletmelerin üretim, lojistik, pazarlama, ar-ge, muhasebe vb. birçok departmanlarındaki iş yapış şekillerinde değişiklikler söz konusu olduğu gözlemlenmektedir. Gerçekleşen bu iş yapış değişikliklerine ek olarak işletmelerin hukuki alt yapılarında da sınır tanımaksızın farklılıklar oluştuğu değerlendirilmektedir. İşletmelerin üretim aşamalarında yaşadıkları yenilikler ile hukuki durumları ve halka açıklık oranlarında gözle görülür belirgin oranda artışların olduğu görülmektedir. Böylelikle, işletmelerin hukuki yapıları değişikliğe uğrayarak, çok uluslu yapılarına ek olarak dijital yeniliklerin eklenmesi ile beraber işletmelerdeki finansal tabloların oluşturulması ve buna bağlı olarak oluşturulan bu tabloların şeffaf bir şekilde denetlenmesi günümüzde önemini her geçen gün daha da artırarak koruduğu düşünülmektedir. İşletme içi ortaklık yapılarında artışların olması her ortamında hak kayıplarının korunmasının önemini de artırmıştır. Bu bakımdan halka açıklık oranı yüksek şirketlerin denetim süreçleri halka açık olmayan şirketlere göre daha fazla önem kazanmıştır

1 Dr., Serbest Muhasebeci Mali Müşavir, Gaziantep, TÜRKİYE, mmmehmetos@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7602-0778

1. GİRİŞ

Özellikle son sanayi devriminin etkisi ile işletmelerin üretim modelleri dijitalleşmeye doğru bir evrim geçirdiği görülmektedir. İlk sanayi devriminin etkisi ile seri üretime geçişin başlaması ile beraber son sanayi devrimi olan Endüstri 4.0'la birlikte ise başta üretim bantları olmak üzere işletme içerisindeki diğer departmanlarda da teknolojik gelişmelerin yoğun bir şekilde kullanıldığı bir alana dönüşmüştür (Lenka, vd., 2017: 92-93). Bu değişim ve dönüşüm sonucunda işletmelerin üretim, lojistik, pazarlama, ar-ge, muhasebe vb. birçok departmanlarındaki iş yapış şekillerinde değişiklikler söz konusu olduğu gözlemlenmektedir. Gerçekleşen bu iş yapış değişikliklerine ek olarak işletmelerin hukuki alt yapılarında da sınır tanımaksızın farklılıklar oluştuğu değerlendirilmektedir. İşletmelerin üretim aşamalarında yaşadıkları yenilikler ile hukuki durumları ve halka açıklık oranlarında gözle görülür belirgin oranda artışların olduğu görülmektedir. Böylelikle, işletmelerin hukuki yapıları değişikliğe uğrayarak, çok uluslu yapılarına ek olarak dijital yeniliklerin eklenmesi ile beraber işletmelerdeki finansal tabloların oluşturulması ve buna bağlı olarak oluşturulan bu tabloların şeffaf bir şekilde denetlenmesi günümüzde önemini her geçen gün daha da artırarak koruduğu düşünülmektedir. İşletme içi ortaklık yapılarında artışların olması her ortamında hak kayıplarının korunmasının önemini de arttırmıştır. Bu bakımdan halka açıklık oranı yüksek şirketlerin denetim süreçleri halka açık olmayan şirketlere göre daha fazla önem kazanmıştır. Geleneksel denetim süreçlerinin yeni teknolojik kavramlar doğrultusunda değişime uğradığı ve bu yeni denetim prosesinin e-denetim süreçleri olarak ifade edilebileceği düşünülmektedir. Bu değişim ve dönüşüm süreçlerinin etkisi ile işletmelerde gerçekleştirilmesi planlanan denetimlerin teknolojik yenilikler bağlamında dijital modellerinin oluşturularak denetim süreçlerinin planlanması, yürütülmesi, yönetilmesi ve sonuçlandırılarak raporlanması dijital ikiz olarak ifade edilmesi mümkün olmaktadır. E-denetim kapsamında dijital ikiz yönetimi; gerçekte var olan bir işletmenin denetlenerek ilgili departmanların veyahut işletmenin bir bütün olarak dijital alanda ikizinin oluşturulması ile gerçekleştirilen muhasebe denetimi olarak ifade edilebilir. Dijital ikiz yöntemi ile denetim süreçlerinin tüm aşamalarında Endüstri 4.0 kavramının gündelik hayatımıza kazandırdığı (İot, Big Data, Siber Fiziksel Ağlar, Yapay Zekâ, Block Chain vb.) tüm teknolojik alt yapılardan istifade edilerek denetim faaliyetlerinin yürütülmesi ve sonuçlandırılmasıdır. Bu şekilde gerçekleştirilen denetim prosesleri ile reel dünya koşullarının simülasyonlarının oluşturulması ve farklı koşullarda farklı dönütlerin alınmasını sağlamak amacı ile kullanılmasını amaçlanmaktadır (Erturan ve Ergin; 2018:815). E-denetim faaliyetleri gerçekleştirilen şirketlerin dijital

ikizlerinin oluşturulmasıyla birlikte sanal ortamlarda ve farklı koşullarda denetim prosesleri yürütülerek birden fazla senaryo ile işletme içi tüm departmanların refleksleri de test edilmiş olmaktadır. Oluşturulan senaryolar sadece muhasebe departmanlar için uygulanabildiği gibi muhasebe departmanı haricindeki diğer departmanlar içinde değerlendirme olanağı da sunulmuş olmaktadır. Bu çalışmada şirketlerin son sanayi devrimi olan Endüstri 4.0'ın etkisi ile birlikte dijital üretim sistemlerine geçişine bağlı olarak muhasebe bilgi sisteminde ortaya çıkan yeni iş yapış şekillerine yer verilecektir. Muhasebe bilgi sisteminde e-denetim ve geleneksel denetim süreçlerinden farklı olarak şirketlerin teknolojik yenilikleri kullandıkları ve kullanılan bu teknolojik yenilikler kapsamında muhasebe denetiminde kullanılan yeni bir teknolojik yenilik olarak karşımıza çıkan dijital ikiz hakkında değerlendirmelere yer verilecektir.

2. AKILLI FABRİKALAR

21. yy'da küreselleşmenin etkisi ile birlikte şirketlerin ticari münasebetlerinin şekli de değişime uğramıştır. Şirketler yerel pazarlarla yetinmeyerek birçok lokasyonda eş güdümlü olarak faaliyetlerine devam etmektedirler. Dünya üzerinde farklı lokasyonlarda yürütülen bu faaliyetler sonucunda şirketler çok uluslu bir hukuki yapı kazanmıştır. Şirketler farklı lokasyonlardaki üretim hatlarında aynı kalitede ürün üretme politikaları benimsemişlerdir. Bu şekilde gerçekleşen üretim sistemleri aynı zamanda işletme içi ve işletme dışı iletişim ihtiyacının her geçen gün artmasına neden olduğunu görülmektedir. Gerçekleşen üretim sistemleri içerisinde işletme departmanları arasındaki iletişim her geçen gün bir ihtiyaçtan daha çok bir zorunluluk haline dönüştüğü görülmektedir. İşletme faaliyetlerinin daha efektif bir şekilde yürütülmesi, üretilen ürün kalitesinin belirli bir standartta göre farklı lokasyonlarda imal edilmesinin sağlanması ve problemlerinin en verimli yöntemler seçilerek çözülmesi amacıyla teknolojinin sağladığı tüm imkanlar şirket karar vericileri açısından son derece önemli olduğu görülmektedir. Bu şekilde gerçekleştirilen üretimler sayesinde ve son teknoloji kullanılarak elde edilen veriler ile yönetsel kararların en doğru kararlar ile sonuçlanması amaçlanmaktadır. Şirketler bu şekildeki emek yoğun işleri minimize ederek daha çok akıllı üretim bantları yardımı ile üretmeyi amaçlamaktadırlar. Akıllı üretim bantları ile üretim sistemlerinin geliştirilmesi şirketler için önemli bir problem olan nitelikli iş gücü sorununu da azaltmayı da sağlamaya destek olmaktadır. Entegre sistemler yardımı ile üretim yapmanın amaçlanması farklı lokasyonlarda gerçekleştirilen üretim sistemlerindeki insan gücünün azaltılarak üretimin tam manası ile makineler ile gerçekleştirilip üretim hatalarının azaltılması amaçlanmaktadır. Akıllı

fabrikalar; şirketlerin amaçladığı bu hedefe uygun bir şekilde üretim bantları bulunan minimum düzeyde iş gücü ile faaliyet gösteren ve üretilen mal ve hizmetler sayesinde nihai tüketicilerin ve tedarikçilerin talepleri gerçek zaman esasına uygun bir şekilde karşılaşmayı amaçlayan şirketler olarak ifade edilmesi mümkündür (Yuan ve ark., 2017). Bu şekilde gerçekleştirilen üretim teknikleri ile beraber yüksek değerli mal ve hizmetlerin üretilmesini, müşteri taleplerinin hızlı ve en doğru biçimde cevaplanmasını, üretim kapasitelerinin en verimli şekilde kullanılmasını, diğer şirketler ile rekabet avantajı sağlanmasını, departmanlar arasında ve farklı lokasyonlardaki üretim bantları ile koordineli bir iletişim gerçekleştirilmesinin sağlanması düşünülmektedir. Akıllı fabrikalar, teknolojik entegrasyonlarını sağlayabilmek için işletme içerisindeki başta üretim departmanı olmak üzere tüm departmanlarda son sanayi devrimi kapsamında gündelik hayatımızın bir parçası haline gelen kavramları kullanmaktadır. Yapılan çalışmalar on teknolojik temel üzerinde açıklanan kavramlardır. Bu kavramları; büyük veri, nesnelerin İnterneti (İot), yapay zeka, siber fiziksel ağlar, simülasyon, arttırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik, veri madenciliği, veri analitiği, bulut bilişim, blok zincir ve dijital ikiz olarak görülmektedir (Gartner; 2017). İşletmeler üretim aşamasında ürün modellemesinden faydalanmak üzere ayrıca 3D yazıcılardan ve çeşitli özel yazılımları da kullanmaktadır.

Her işletmenin üretim modeli ve yönetim anlayışına göre tasarlanabilen ERP sistemleri yine yukarıda bahsedilen teknolojik kavramların akıllı fabrikalara entegrasyonu sonucunda oluşturulan yazılımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yazılımlar sayesinde işletmelerin veri yoğun işlemleri için karar mekanizmasına oluşturulan raporların en sade ve en kapsamlı bir şekilde oluşturulması için kullanılmaktadır. Kullanılan ERP yazılımları sayesinde doğru, kaliteli, verimli, anlık bilgiler karar mekanizmasına ulaştırılmaktadır. Son derece hızlı ve anlık bir şekilde iletilen bu veriler ile birlikte işletme içerisinde üretilen bilginin kalitesi de hem arttırılmış olmakta hem de bilginin güvenliği de sağlanmış olmaktadır. Bu şekilde iletilen veriler ile karar mekanizması başta olmak üzere e-denetim süreçlerinin de şeffaf bir şekilde yürütülmesine olanak sağlanmış olmaktadır. Bu şekilde gerçekleştirilen üretimler sayesinde akıllı fabrikalarda emek yoğun üretimden teknoloji yoğun üretim kullanıldığından, akıllı fabrikalar yerini zamanla “*Karanlık Fabrikalara*” bırakacağı düşünülmektedir. Karanlık fabrika; hammaddenin fabrikaya girişinden üretim ve pazarlama aşamasına kadar geçen tüm süreçlerin minimum düzeyde insan gücünden faydalanılarak süreçlerin yönetilmesi olarak ifade edilmektedir (Öncül ve Ateş, 2019: 128; Gökten, 2018: 889). Bu bakımdan akıllı fabrikalar ile karanlık fabrikaların birbiri ile birçok benzer özellikleri olduğundan bahsedilebilir. Lakin akıllı fabrikalar ile karanlık

fabrikaların farklı özellikleri olduğunu görmezden gelmemek gerekmektedir. Akıllı fabrikalar üst düzey teknolojik entegrasyonu olan dijital uyumu yüksek fabrikalar olarak ifade edilirken, karanlık fabrikaların minimum düzeyde emek yoğun işletmeler olduğunu ifade etmek mümkün olacaktır. Şekil 1'de akıllı fabrikaların işletme içi yönetim hiyerarşisi görülmektedir. Bu hiyerarşiye göre; işletme içi organizasyon tam bir bütün olarak teknolojik yenilikler ekseninde gerçekleştirilmektedir. Bu şekilde işletme organizasyonu içerisinde oluşturulan bilgiler doğru ve tam bir şekilde ilgili departmanlara aktararak üst yönetime iletilmesi sağlanmaktadır. Üretim süreçleri, iş emirleri, sipariş onayları ve toplantıların bu şekilde gerçekleştirilmesi ile birlikte bilgi akışı ve aynı zamanda bilginin güvenliği de en üst düzeyde sağlanmış olmaktadır. Akıllı fabrikalar son teknoloji kavramlarının işletme faaliyetlerinde kullanması işletme organizasyonun teknolojiye olan algısı, tutumu, davranışı ve gerçekleşen davranışını da ayrıca yükselttiği gözlemlenmektedir. Bu durum fırsatları oluşturduğu gibi teknoloji bağımlılığını da beraberinde getirmektedir. Akıllı fabrikalar ile gerçekleştirilen üretimlerin aksamaması ve üretilen mal ile hizmetlerin nihai tüketiciye ulaşımın gecikmemesi için teknoloji alt yapının güçlü olması önemlidir. Bu bakımdan departmanlar arasındaki teknolojik sistemlerin kontrolü ve revizelerinin yapılması muhasebe bilgi sistemine doğru yapılan bilgi akışının da doğru ve verimli bir şekilde gerçekleşmesi de sağlanmış olacaktır. Bu şekilde gerçekleştirilen bilgi akışı aynı zamanda e-denetim süreçlerinin de daha sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesini sağlamış olmaktadır.

etmektedir (Özen ve Gürel, 2020; aktaran Celayir ve Celayir, 2020:130). Özellikle Endüstri 4.0 ile birlikte küreselleşme ve dijitalleşme hızlı bir şekilde devam etmektedir. Dijitalleşme ile birlikte şirketler tüm finansal tabloları ile iş akışlarının tamamına yakınına dijital ortama taşıdığı görülmektedir. Şirketlerin dijitalleşme ile ilgili aldıkları bu yol ile beraber kamu kurumlarının da dijitalleşme noktasında önemli adımlar attığı gözlemlenmektedir. Geçmişte kâğıt ortamında verilen bildirim ve beyanların yerini dijital ortam ilgili kurumlara verilmeye başlanması kamu kurum ve kuruluşlarının dijitalleşmesi açısından önemli adımlar atıldığına birer göstergeleri olarak kabul edildiği söylenebilir. Geçmişte farklı kurumlara ayrı ayrı beyan edilen bildirim ve beyanlar birleştirilerek tek kuruma bildirim yapılması sağlanmıştır. Bu beyanlar ve bildirimler, Sosyal Güvenlik Kurumuna (SGK) beyan edilen SGK hizmet listesi ve tahakkuku ile Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) beyan edilen muhtasar beyanları birleştirilerek 07.08.2020 tarihinden itibaren GİB tarafından kabul edilmeye başlanmıştır (GİB Muhtasar ve Prim Hizmet Beyannamesi Düzenleme Kılavuzu 1003A, 2020:12-34). Vergide dijitalleşme sağlanması amaçlanarak SGK ve GİB açısından aşağıda belirtilen 340 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliğ düzenlemesi yapılmıştır. Şöyle ki;

“340 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ekinde yer alan sözleşmeler, 18.02.2017 tarih ve 29983 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 1 Sıra No.lu Muhtasar ve Prim Hizmet Beyannamesi Genel Tebliği ile yeniden düzenlenerek, serbest muhasebeci veya serbest muhasebeci mali müşavirlere 5510 sayılı Kanununun 4. maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında çalışan sigortaluların prime esas kazanç ve hizmet bilgilerine ilişkin yeni sorumluluklar getirilmiştir. Bu nedenle, serbest muhasebeci veya serbest muhasebeci mali müşavirlerin mükellefleri ile düzenlenmiş oldukları mevcut sözleşmelerinde 5510 sayılı Kanun ile ilgili sorumluluklara ilişkin ifadeler yer almıyorsa, mükelleflere ait Muhtasar ve Prim Hizmet Beyannamelerini elektronik ortamda gönderebilmeleri için, mükellefleriyle 340 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ekinde yer alan 5510 sayılı Kanuna ilişkin bilgileri ihtiva eden sözleşmeyi düzenleyerek İnternet Vergi Dairesi sistemine bilgi girişi yapmaları gerekmektedir”.

Yapılan bu değişiklik ile işletmelerin ve işletme personellerinin hakları daha etkin bir şekilde korunması planlanmış farklı kurumlara verilen bildirimlerin birleştirilmesi aynı zamanda sarf malzeme ve zaman kaybının da önüne geçilmiştir.

4. DİJİTAL DENETİM

Bilindiği üzere işletme yönetimlerinin kendi arzuları veya diğer paydaşların hukuki statülerine göre haklarını korumak adına belirli ölçütleri

aşan işletmeler de bağımsız denetim yapılması zorunluluğu getirilmiştir. Bu zorunluluğa göre; 6434 sayılı Bağımsız Denetime Tabi Şirketlerin Belirlenmesine Dair Karar, 6102 sayılı Kanun ile 26.09.2011 tarihli ve 660 sayılı Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname hükümleri çerçevesinde bağımsız denetime tabi olan şirketlerin 2023 yılı denetime tabi olma ölçütleri aşağıdaki gibidir (Türmob Sirküler, 2023).

	6434 Sayılı Cumhurbaşkan Kararı
Aktif Toplamı	75 Milyon Türk Lirası
Yıllık Net Satış Hasılatı	150 Milyon Türk Lirası
Çalışan Sayısı	150 Kişi

Şekil 2. Bağımsız Denetime Tabi İşletme Kriterleri

Belirlenen bu ölçütler neticesinde art arda iki hesap döneminde bu ölçütlerden en az ikisinin aşılması durumunda müteakip hesap dönemlerinde itibaren bağımsız denetime tabi olacağı belirlenmiştir. Covid-19 pandemisinin etkisi ile beraber 2023 yılı da dahil olmak üzere küresel ölçekte bir enflasyon olgusunun devam ettiği de göz önünde bulundurulduğunda belirlenen bu kriterlerin birçok işletme tarafında aşılması çokta zor olan bir ölçüt olarak ön görülmemektedir. Denetlenecek firmaların sayılarının her geçen gün artacağı ve bağımsız denetçi sayılarının da aynı oranda artamayacağı düşünüldüğünde denetçilerin zaman ve maliyet konusunda dijital denetime olan ilgileri de her geçen gün artacağı da düşünülebilir. Aynı zamanda denetim süreçlerinin uzun ve meşakkatli olmasından dolayı işletmeler geleneksel denetim sistemlerinde mali tablo ve finansallarını denetletmekten daha çok sürekli denetimlere olan ilgisinin giderek arttığını söylemek mümkün olabilecektir. Günümüzde işletme denetimleri fiziki olarak belgelerin incelenmesinden ziyade şirketlerin teknolojik dönüşümlerine bağlı olarak dijitalleştiği gözlemlenmektedir (Şen; 2016:385). Canadian Institute of Chartered Accountants (CICA) ve American Institute of Certified Public Accountants (AICPA) göre sürekli denetim faaliyetlerini “*ilişkili olayların ortaya çıkmasına bağlı olarak anlık veya kısa süreli bir periyot dahilinde yapılan ve denetim raporlarının hazırlandığı bir yöntemdir*” olarak ifade etmektedir.

Şirketlerin iç kontrol sistemlerinin ile mali tablolarının denetlenmesi şirket ortaklarının sorumluluklarını yerine getirilmesi iken, Maliye Bakanlığı'nın 25 Kasım 1998 yılında VEDOP (Vergi Daireleri Otomasyon Projesi) kapsamında uygulamaya aldığı tek pencereden vergi tarh, tahakkuk ve

tebliğ edilmesine yönelik çalışmaların devamı niteliğindeki VEDOP II ve VEDOP III projeleri uygulanarak elektronik muhasebe belge uygulamaları ile şirketlerin dijital muhasebeye (E-Fatura, E-Defter, E- Serbest Meslek Makbuzu, E-Sevk İrsaliyesi, Defter Beyan Sistemi, E-Arşiv Fatura, E-Müstahsil Makbuzu vb.) uyumu ile beraber şirket dışında kamu idaresinin de bir nevi sürekli denetim faaliyetlerine başladığından söz edilebilir. Bu şekilde gerçekleşen ticari münasebetler ile şirket içi denetim faaliyetleri ile kamu idarelerinin de sürekli denetim faaliyetlerini devam etmesi bir zorunluluğunda ifade edilmesi anlamı taşımaktadır (Tektüfekçi; 2018:368). Globalleşen ticaret şekli ile beraber kamu kurum ve kuruluşları ile özel şirketlerin iş yapış şekilleri dijitalleşmeye doğru hızlı bir şekilde ilerlediği gözlemlenmektedir. Maliye Bakanlığının da dijitalleşmeye yönelik yapmış olduğu çalışmalar neticesinde büyük ölçekli özel şirketlerin kontrol ve risk denetimlerinin otomatik olarak gerçekleştirildiği teknoloji destekli uygulamalar ile söz konusu olabilmektedir. Böylelikle özel işletmelerin ve kamu kurum kuruluşlarının kurum içi denetimler ile sürekli denetimler kapsamında vergi incelemeleri sonuçlandırılmaktadır (Li ve diğerleri 2007, 432). Bu şekilde yapılan denetim esnasında denetçi geleneksel denetim süreçlerinin yanı sıra dijital denetime uygun denetim süreçleri geliştirerek denetim faaliyetini icra edeceği düşünülmektedir. Dijital denetim faaliyetlerini icra ederken denetçi, teknolojik yeniliklerin getirdiği en üst düzey yeniliklerden faydalanarak dijital denetim prosesini yürüteceğini söylemek mümkün olacaktır. Bu bağlamda denetçi, denetim kanıtları içerisinde büyük önem arz eden çalışma kağıtları yerine dijital depolama sistemlerine veya arttırılmış gerçekliğe bırakacağı ön görülmektedir. Aynı şekilde denetçi görüşünün olduğu raporlar yerini big data, yapay zekâ veya büyük veri gibi son teknoloji akıllı sistemler ile yer değiştireceği düşünülmektedir. Bu şekilde gerçekleştirilen denetimler ile bağımsız denetçinin işletme içi elde ettiği verilerinde daha güçlü bir denetim görüşü oluşabilmesi sağlanmış olabilecektir. Denetim süreçleri dört aşamadan oluşmaktadır. Bunlar; (Arens, 2002:297).

- ✓ Müşteri Seçimi ve Denetim Antlaşmasının Yapılması,
- ✓ Denetim Planlaması,
- ✓ Denetim Çalışmalarının Yürütülmesi,
- ✓ Denetim Raporunun Hazırlanması

Yukarıda belirtilen denetim süreçlerinin içerisinde denetim faaliyetlerinin teknolojik entegrasyonlar çerçevesinde en yoğun şekilde uygulandığı kısım “*Denetim Çalışmalarının Yürütülmesi*” olduğu düşünülmektedir. Bu bakımdan denetçinin akıllı fabrikalardaki denetim faaliyetlerini yürütürken

teknolojik yetkinliği ve iş yapış şeklinin e-denetim süreçlerine hakim olabilecek şekilde olması denetim kalitesini artırıcı özelliği bakımında önemlilik arz etmektedir.

5. DİJİTAL İKİZ

Dijital ikiz teknoloji kullanan denetim süreçlerinde geleneksel denetim anlayışından farklı olarak teknolojik yenilikler kapsamında yeni bir denetim anlayışı gereksinimi doğmuştur. Geleneksel denetim sürecinde denetim sürecinin dört aşaması bulunmaktadır. Bunlar; Müşteri Seçimi ve Denetim İşinin Kabul Edilmesi, Denetim Planlanması, Denetim Programının Yürütülmesi ile Denetimin Tamamlanması ve Bulguların Raporlanması olarak kabul edilmektedir (BDS 200). Geleneksel denetim sürecini yürüten bağımsız denetçiler ise aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 400'üncü maddesine göre; "denetçi, bağımsız denetim yapmak üzere, 1/6/1989 tarihli ve 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununa göre ruhsat almış yeminli mali müşavir veya serbest muhasebeci mali müşavir unvanını taşıyan ve Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunca yetkilendirilen kişiler ve/veya ortakları bu kişilerden oluşan sermaye şirketi olabilir". Teknolojik yenilikler ışığında bağımsız denetçilerinde donanımsal ve yazılımsal yetkinliklerinin de teknoloji çağına uygun bir biçimde oluşması gerekmektedir.

Ticari münasebetlerin dönüşümü muhasebe denetimi alanında da değişimi zorunlu kılmıştır. Küresel dünyada hemen hemen her bilgi teknolojilerini kullanmak zorundadır. Dijital dönüşüm öyle bir noktadadır ki, dijital dönüşüme entegre olmayan sistemler yok olmaya mecburdurlar (Barnatt, 1996:1). Teknolojik entegrasyonların son yarım yüzyılı incelendiğinde teknolojinin ilk olarak hesaplamalara destek olmak maksadıyla kullanıldığı görülmektedir (Bülbül, 2003:117; aktaran Ay, 2007:46). Gelişen teknolojik entegrasyonlar ile beraber fabrikaların her geçen gün dijital sistemlere olan uyumu artarak, işletme içi ve işletme dışı almış oldukları hizmetlerin dijitalleşmesi de söz konusu olmuştur. Bu bakımdan günümüz şartların da belirli ölçütlere olmak kaydı ile bir zorunluluk haline gelen muhasebe denetimlerinde de teknolojik entegrasyonlarına uyumun en üst seviyelerde olduğu gözlemlenmektedir. İşletmelerin halka açıklık oranları her geçen gün arttığı düşünülduğünde bağımsız denetim raporlarının önemi her zamankinden daha da çok önem kazandığını söylemek mümkün olacaktır. Üretim aşamalarının tümünde teknolojik uyumun üst düzeyde olduğu bir ortamda muhasebe denetimlerinin de bu teknolojik entegrasyonlarına uyumunun olması kaçınılmaz olarak değerlendirilmektedir. Gerçekleşen bu

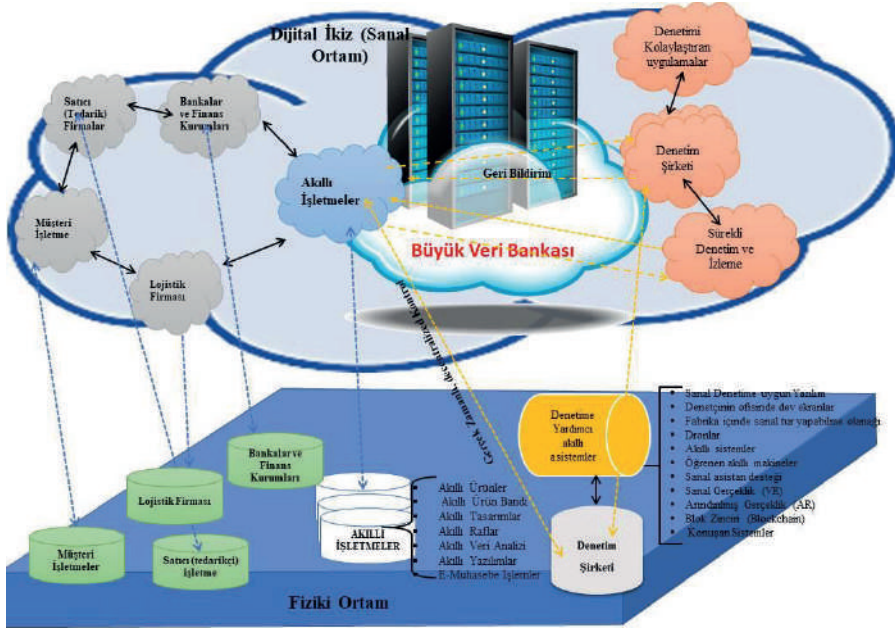
teknolojik entegrasyonlar kapsamında e-denetim faaliyetlerinde kullanılan farklı bir kavram olan dijital ikiz kavramı gelişmiştir. Dijital ikiz kavramı; nesnelerin interneti (Iot), yapay zeka (artificial intelligence), sanal gerçeklik (virtual reality) ve arttırılmış gerçeklikten (augmented reality) oluştuğu söylenebilir (Gartner 2017 aktaran; Erturan ve Ergin, 2018:818). E-denetim kapsamında denetimi faaliyetlerini gerçekleştirecek olan işletmelerin sanal bir ikizi oluşturularak işletme içi oluşan problemlerin çözüm önerileri veya oluşabilecek tehditlerin önceden alınan tedbirler ile muhtemel ortaya çıkabilecek problemleri oluşmadan çözülmesi planlanmaktadır. Karar mekanizması yönetsel kararları almadan önce alınacak kararın sonuçlarını önceden test edebilmek için yine işletmenin dijital ikizi oluşturularak yeni kararlar alabilmektedirler. Görüldüğü üzere dijital ikizi oluşturulan işletmelerin birçok departmanında bu yöntem kullanılarak işletme ile ilgili kararlar alınabilmektedir. Bu bakımda akademik literatüre yeni bir bağımsız denetçi kavramı ihtiyacı oluştuğunu düşünmekteyiz. Yapılan değerlendirmeler ışığında yeni bağımsız denetçi tarifini şu şekilde yapmak mümkün olacaktır.

Bağımsız Denetçi: 01.06.1989 tarihli 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik ünvanı taşıyan, Kişisel Verileri Koruma Kanunu (KVKK) açısından işletme içi veri ve bilgileri gözeterek iş ve işlemlerini yürüten, mesleki bilgi ve deneyimi yıl içerisindeki sürekli meslek içi eğitimler kapsamında revize edilmiş, küresel çağın teknolojik entegrasyonlarına karşı uyumu en üst düzeyde olan, iletişim kabiliyeti güçlü, muhasebe ve denetim faaliyetleri ile ilgili tüm iş yapış şekillerinin tamamını dijital yeniliklere göre tasarlayabilen, örgütsel yönetim kademesindeki yerini özümsemiş doğru bir şekilde kullanabilen, yapılan denetim faaliyetinin hem işletme içi hem de işletme dışı paydaşları kapsamında etik kurallara olan uyumu olan ve bu etik kurallara yüksek düzeyde hassasiyet gösteren, yapılan denetim faaliyetlerinin sonuçlarının toplumda vergi bilincini zedeleyecek veyahut vergide adaleti sarsabilecek seviyede önemli bir vatandaşlık olgusu olduğunu özümsemiş ve bu olgu ile tüm denetim faaliyetlerini yürüten, denetim mesleğini icra ederken mesleki onur ve haysiyetini de gözeterek tüm denetim süreçlerini belirtilen mesleki onur ve haysiyete göre icra eden, oluşan denetim sonuçlarını bütün şeffaflığı ile denetim raporlarına aktaran, oluşan denetim kanaatinin gerektiği gibi işletme üst yönetimine gerekli mesleki duruşu sergileyen ve bu şekilde tüm denetim faaliyetlerinin sonuçlarının toplum vicdanını zedeleyecek davranışlardan kaçınan kişidir.

Aşağıda Şekil 2’de sanal bir işletmenin dijital ikizi oluşturularak denetim süreçleri sanal ortama taşınmıştır. Bu şekilde denetim süreçlerinde zaman, maliyet, fayda ve tüm paydaşları (İdare, ortaklar, departmanlar ve ilgili diğer paydaşlar) ilgilendiren şeffaflık elde edilmesi amaçlanmaktadır. Öte yandan

dijital ikizi kullanılarak yönetilen işletmelerin geriye dönük kararları da yine dijital ikiz yöntemi ile revize edilmesi mümkün olmaktadır. Özellikle özel ticari münasebetlerin yürütülmesi veya kamu idarelerinin denetim mekanizmasını işletmeleri noktasında dijital ikiz yöntemi kullanılabilir. Şöyle ki; teknolojiye olan uyumunun yüksek olan şirketlerin denetim faaliyetleri gerçekleştirilirken kamu idaresi işletmenin geriye dönük hesap hareketleri ile gerçekleştirdiği ticari kayıtlarının, kar hesaplarının ve nihayetinde vergi yükümlülüklerinin de kontrolünü dijital ikiz yöntemi ile denetleyebilme imkanına sahip olmaktadır.

Böylelikle işletme içi performans analizleri yapabilmeyen yanı sıra kamu idaresi de aynı zamanda geriye dönük vergi yükümlülüklerinin yerine getirilmesi noktasında performans analizi yapabilecektir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde teknolojiye uyumu yüksek olan işletmelerin denetiminin, teknolojiye uyumu daha düşük olan işletmelere göre daha efektif sonuçlandırılacağı düşünülebilir.

Şekil 3. Dijital İkiz Hiyerarşisi (Erturan ve Ergin, 2018:826).

İşletme paydaşları ve ilgililer ile tüm süreç teknoloji alt yapı ekseninde yürütüldüğünden, dijital ikiz teknolojisini kullanımı üst düzey bir veri bankasının varlığını da gerektirmektedir. Böyle bir veri bankasının varlığı beraberinde siber suçları da beraberinde getirebileceği öngörülmektedir. Bu

bakımdan değerlendirildiğinde siber suçlarını hem kamu idaresi hem de özel şirketler özelinde her zamankinden daha da önemli bir yapıya bürünmüştür.

6. SONUÇ

Ticari münasebetlerin günden güne teknolojik yenilikler kapsamında değişim göstermesi işletmelerin muhasebe ve denetim sistemlerinin de aynı eksende teknolojik dönüşümden etkilendiği gözlemlenmektedir. Teknolojik yenilikler bağlamında etkilenen muhasebe sistemleri işletme içi muhasebe denetim proseslerinin oluşturulması noktasında etkili olmuştur. İşletme içi faaliyetlerin muhasebe denetimi kapsamında simülasyonlarının oluşturulması işletmenin gelecekte karşılaşılacağı öngörülen tehditlerin tespit edilmesi ve bu tehditlerin önceden alınan önlemler ile önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Geleneksel denetim anlayışından farklı olarak denetimi gerçekleştirilecek, işletmelerin simülasyonlar yardımı ile denetim faaliyetlerinin sonuçlandırılması denetim aşamalarının etkili ve etkin bir şekilde yürütülebilmesine olanak sağlamaktadır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde dijital ikiz teknolojisinin e-denetim süreçlerinde kullanılmasının hem işletme açısından hem de işletme dışı kamu açısından değerlendirmek doğru olacağı görüşündeyiz.

Dijital İkiz Teknolojisinin Özel İşletmeler Açısından Değerlendirilmesi: Öncelikle bu tür işletmeleri teknoloji ile uyumu en üst düzeyde olan işletmeler olarak değerlendirilmek mümkün olmaktadır. İşletme içi faaliyetlerin hemen hemen tümü teknoloji ekseninde yürütüldüğünden bu teknolojileri kullanabilecek nitelikli iş gücü ihtiyacı, geleneksel üretim sistemleri ile iş yapış şekillerini sonuçlandıran işletmelere göre daha yoğun olduğu değerlendirilmektedir. Yürütülen faaliyetler sürekli kayıt altında olduğundan denetim süreçlerinin yürütülmesi bağımsız denetçi açısından daha şeffaf bir şekilde sonuçlandırma olanağına da ayrıca sahip olmaktadır. İşletme faaliyetleri bir simülasyon (dijital ikiz) yardımı ile e-denetim süreçlerine aktarılarak işletme içi gerçekleştirilen faaliyetler denetim süreçlerine tabi tutularak denetlenmektedir. Bu noktada bağımsız denetçinin teknoloji ile uyumu ve iş yapış şeklinin teknoloji ile entegrasyonu önemlilik arz etmektedir. Doğru bir şekilde sonuçlar elde edilebilmesi açısından bağımsız denetçi ve ekibi teknolojik ürünleri en etkin ve en verimli şekilde kullanabilmelidir. Doğru bir denetim sonucu elde edebilmek bağımsız denetçinin teknolojik entegrasyonlara olan uyumu ile doğru orantılı olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Dijital ikiz teknolojisinin kullanılması açısından önemli bir mihenk taşı olarak değerlendirilmesi gereken konu ise “*Büyük Veri Bankası*” ve güvenliğidir. Büyük veri bankasının güvenliği hem özel şirketler açısından hem de kamu idaresi açısından çok

büyük önem arz etmektedir. Bu bakımdan yasal merciler siber güvenlik suçları ile ilgili yapılan düzenlemelere ek olarak yeni düzenlemelere ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir. 24.03.2016 tarihinde kabul edilen 6698 sayılı KVKK kapsamında kişisel veriler güvenlik altına alınmıştır. Denetim süreçlerini yürütürken bağımsız denetçinin hem KVKK kapsamında bilgi güvenliğinin sağlanması hem de denetim faaliyetlerinde elde edilen işletme içi bilgilerin işletme dışına çıkarılmaması noktasında ayrı bir sorumluluk yüklenmiştir.

Dijital İkiz Teknolojisinin Kamu İdaresi Açısından Değerlendirilmesi:

Bilindiği üzere Türkiye Genel Bütçesi üzerinde dolaylı ve dolaysız vergilerin oranı genel bütçeler üzerinde %85 dolaylarında olduğu yıllar itibari ile değerlendirilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde vergi Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir gelir kaynağıdır. Yıllar itibari ile toplumda vergi bilincinin gelişmesi ve vergi adaletinin oluşması açısından kamu idaresi verginin tabana yayılması ile ilgili VEDOP projelerini hayata geçirmiştir. Projenin başarısı göz önünde bulundurulduğunda proje VEDOP II ve VEDOP III projeleri idare tarafından devam kararı alınmıştır. Özel şirketlerin dijital ikiz gibi yeni teknolojik entegrasyonlara olan uyumunun üst düzeyde olması ve buna bağlı olarak kamu kurum ve kuruluşlarının VEDOP projeleri gibi yeni teknolojilerle özel şirketler ile aynı kulvarda ilerlemesi vergide adaletin sağlanabilmesi açısından önemli bir yapıda olduğu düşünülmektedir. Yine aynı şekilde birçok devlet hizmetlerine internet ortamında ulaşılabilmesi de e-denetim kapsamında denetimler hızlı, şeffaf, doğru ve toplum vicdanını yaralamayacak seviyede yapılabilmesini de ayrıca sağlamış olabilecek şekilde sonuçlandırılmasını temin etmiş olabilecektir. Gerçekleştirilecek bu e-denetimler kapsamında sektörel incelemeler yapılırken sektörler arasında vergi ödeme alışkanlıkları ile aynı sektörde bulunan farklı işletmelerin beyan ettikleri kar oranları arasında değerlendirmeler yapılabilmesi de sağlanmış olabilecektir.

KAYNAKÇA

- A., A. Arens, Randall E., and Mark B, Auditing, (2002). Prentice Hall Inc., New Jersey, USA: 295.
- Ay, M., (2007). Bilişim Teknolojilerinin Muhasebe Denetiminde Kullanılması Ve Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bağımsız Denetim Firmalarında Bilişim Teknolojilerinin Kullanım Düzeyi Üzerine Bir Araştırma, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bülbül, H., (2003). Rekabet Üstünlüğü Sağlamada Ürün ve Süreç Yeniliği: Bilişim Teknolojileri Uygulaması, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Celayir, D., ve Celayir, Ç., (2020). Dijitalleşmenin Denetim Mesleğine Yansımaları. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7 (6) , 128-148.
- Christopher B., (1996). Management Strategy and Information Technology: Text and Reading, First Edition, International Thomson Business Press, London.
- Dinç, E. ve Atabay, E., (2016). Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:21, No:5 s.1527-1541.
- Erturan, İ. ve Ergin, E. (2018). Dijital denetim ve dijital ikiz yöntemi. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20(4), 810-830. <http://dx.doi.org/10.31460/mbdd.395261>.
- Gartner, 2017. Gartner’s Top 10 Strategic Technology Trends for 2017, <https://www.gartner.com/smarterwithgartner/gartners-top-10-technology-trends-2017/>, (Erişim Tarihi: 05.02.2023).
- GİB Muhtasar ve Prim Hizmet Beyannamesi Düzenleme Kılavuzu 1003A, (2020). 12-42. Erişim Tarihi : 05.03.2023.
- Gökten, Pınar, O. (2018). Karanlıkta Üretim: Yeni Çağda Maliyetin Kapsamı, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20(4), 880897
<https://www.pwc.com.tr/tr/hizmetlerimiz/vergi/bultenler/2020/muhtasar-ve-prim-hizmet-beyannamesine-iliskin-gib-Duyurusu>, Erişim Tarihi : 05.03.2023.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), Güvence Denetimleri Standardı 3000 (GDS 3000) Tarihi Finansal Bilgilerin Bağımsız Denetimi veya Sınırlı Bağımsız Denetimi Dışındaki Güvence Denetimleri Hakkında Tebliğ, Türkiye Denetim Standartları Tebliği No: 45, T.C.Resmi Gazete, 29524, Erişim Tarihi : 4 Mart 2023.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, Bağımsız Denetimin Belgelendirilmesi (BDS 230) Hakkında Tebliğ Türkiye Denetim Standartları Tebliği No:5, T.C.Resmi Gazete, 28821, Erişim Tarihi: 4 Mart 2023.

- Kıymetli Şen, İ. (2016). Bilgi Teknolojilerindeki Değişimin Finansal Tabloların Bağımsız Denetimine Etkisi: Sürekli Denetim. Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(1), 383-404.
- Kişisel Verileri Koruma Kurumu, “Anayasal Bir Hak Olarak Kişisel Verilerin Korunmasını İsteme Hakkı”, (Erişim) <https://www.kvkk.gov.tr/Shared-FolderServer/CMSFiles/cf706768-36ab-472c-bbd6-cb0b773405da.pdf>, Erişim Tarihi: 05 Mart 2023.
- Lenka, Sambit.- Parida, Vinit- Wincent, Joakim (2017), “Digitalization Capabilities As Enablers of Value Co-Creation in Servitizing Firms”. *Psychology and Marketing*, 34, ss. 92–100.
- Li, Y., Roge, J.N., Rydl, L. ve J. Hughes. 2007. “Achieving Sarbanes-Oxley Compliance with Xbrl-Based ERP and Continuous Auditing”, *Issues in Information Systems*, Cilt. VIII, Sayı. 2, ss. 430-436.
- Öncül, M. ve Ateş, V., (2019). Karanlık Fabrikalar: Geçmiş, Günümüz ve Gelecekteki Durumu. *The Inter Education and Social Sciences*. 3 national Virtual Symposium of Innovations in 5 Nisan. Ankara, 123133.
- Özdemir, K., (2018). Endüstri 4.0: Akıllı Fabrikalar ve Muhasebe Uygulamalarına Olası Etkileri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Finansman Bilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Özen, A.ve Gürel, F. (2020). Kamu Denetiminde Dijital Dönüşüm: Dijital İkiz Yöntemi. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 16-23.
- Tektüfekçi, F. (2018). Muhasebe ve denetim ontolojisinde e-dönüşüm süreci kapsamındaki dijital paradigmalara teorik ve felsefi açıdan pragmatik yaklaşım. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20 (Özel Sayı), ös358-376.
- Yuan Z., W. Qin and J. Zhao, (2017) “Smart Manufacturing for the Oil Refining and Petrochemical Industry” Zeadally S., N. Jabeur, *Cyber-Physical System Design with Sensor Networking Technologies*, The Institution of Engineering and Technology, London UK, 2016.
- 340 Nolu Vergi Usul Kanunu Sıra Nolu Tebliğ Erişim Tarihi : 05.03.2023.

Denetimde Yeni Bir Yaklaşım: Çevik Denetim

Emine Serap Kurt¹

Özet

Çeviklik felsefesinin denetim sürecine olan etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada öncelikle literatür taraması yapılarak araştırma boşluğu belirlenmiştir. Doküman (belge) analizi yöntemi ile kaynaklar analiz edilerek bulgular yorumlanmıştır. Sonuç kısmı ise araştırmanın önemli bulgularını içerecek şekilde hazırlanarak çalışma tamamlanmıştır.

1. Giriş

Mevcut iş dünyası sürekli değişim ve dönüşüm içindedir. Ayrıca finansal ve sürdürülebilirlikle ilgili riskler belirsizliklere yol açmaktadır. Yaşanan değişimler, krizler ve belirsizlikler sonucunda işletmelerin faaliyetlerine devam edebilmesi, iş sürekliliğini sağlaması, değişen ortama uyum sağlaması ve değişen risklere hızla yanıt verebilmesi gerekmektedir. Çeviklik, özünde değişim yaratma ve değişime yanıt verme yeteneğidir. Buna ek olarak, belirsiz ve çalkantılı bir ortamla başa çıkmanın ve nihayetinde başarılı olmanın yollarından biridir (Romano, 2019). Çeviklik, müşteri değerine odaklanan bir bilgi teknolojileri yaklaşımı olarak uygulansa da sonrasında işletmeyle ilgili pek çok alanı etkilemiştir. Çevik ilkeler, süreçleri daha küçük, kendi kendini organize eden, otonom ve takım tabanlı sprintler halinde düzenlemeye dayanmaktadır. Çevik olma kavramı, yönetimin çalışma şeklini de değiştirmiştir. Şirketler çevik uygulamaları benimserken, bazen kurum kültürünü değiştirmeye, bazen de yeni stratejik ortamı analiz etmeye çalışmaktadırlar. Birçok çevik şirket paydaşlarıyla sürekli iletişim halinde olma ihtiyacını hissetmektedir. Ayrıca şirketlerin bu değişiklikleri, mevcut, yeni veya değiştirilmiş riskleri değerlendirmek için süreçler oluşturmaları gerekmektedir (Walker, 2022). Hızlı değişimin ve belirsizliklerin yoğun olduğu bir iş çevresi denetçilerin de yeni ihtiyaç ve dinamiklere cevap

1 Dr., Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, serap Kurt@trakya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2192-0669.

vermesini zorlaştırmakta ve denetim mesleği anlayışının değişmesini zorunlu hale getirmektedir. Organizasyonel süreçlerin dijitalleşmesiyle birlikte öne çıkan bir durum, denetimde çevik metodolojilerin kullanılmaya başlanmasıdır (IvyPanda, 2022). İç ve dış denetim ortamı, siber saldırılar, finansal skandallar ve hile yapılması nedeniyle değişmektedir (Joshi, 2021).

Davranışların ve süreçlerin değişmesi gerektiğinden, geleneksel denetim yaklaşımından çevik bir yaklaşıma geçmek kolay değildir. Uygun planlama, odaklanma ve önceliklendirme ile çevik olunabilmekte ve bunun sonucunda denetim verimliliğinde ve etkinliğinde bir iyileşme sağlanabilmektedir (Burkett, 2022). Metodoloji ve protokole uyumluluğa odaklanmanın aksine çevik denetim, sistemi, ayarları, verileri ve denetlenecek kişileri tanımak için daha fazla esneklik sağlamaktadır. Bu nedenle çevik denetimler, ana risk alanların test edilmesiyle daha önce başlamaktadır (Beerbaum, 2021). Denetim süreci, birlikte uyum içinde çalışmayı gerektirdiğinden, etkin bir denetim sağlama konusunda denetçiler ve proje ekipleri için bazı önemli zorluklar vardır. Başarılı bir denetim, proje ekibinin ve denetçinin, düşük riskli, ancak etkili ve verimli kontrollerin yürürlükte olduğu bir ürün geliştirme hedefini paylaşmalarını gerektirmektedir. Çevik denetim, denetimin ilk aşamalarından itibaren güven ve anlayış oluşturulmasını gerektiren hem denetçiyi hem de denetleneni birleştiren bir ekip çalışmasıdır (Subramanian et al., 2018). Dolayısıyla çevik denetimde sürekli iletişim teşvik edilmektedir (Lyons, 2022).

Kuruluşlar, bir denetime hazırlanma ve denetim gerçekleştirme konusunda sürekli olarak zorluklarla karşılaşmaktadır. Denetimler genellikle bir proje olarak ele alınmaktadır. Önemli zaman ve kaynaklar genellikle denetim projelerine ayrılmaktadır (Burkett, 2022). Çevik uygulamalar, süreçlerdeki riski kurumsal ve stratejik düzeyde yönetmek için kullanıldığından, Kurumsal Risk Yönetimi uygulamalarının, kuruluşların misyonlarını gerçekleştirirken hedeflerine ulaşmalarına ve gelişmiş değer elde etmelerine yardımcı olması için dikkate alınması zorunludur (Walker, 2022).

Çeviklik felsefesinin denetim sürecine olan etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada öncelikle literatür taraması yapılarak araştırma boşluğu belirlenmiştir. Doküman (belge) analizi yöntemi ile kaynaklar analiz edilerek bulgular yorumlanmıştır. Sonuç kısmı ise araştırmanın önemli bulgularını içerecek şekilde hazırlanarak çalışma tamamlanmıştır.

2. Literatür Taraması

Türkçe literatürde çevik denetim konusunda fazla çalışma olmadığı ve çalışmalarda belge incelemesi yöntemi kullanılarak derleme türünde

çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Google akademikte yapılan literatür taramasında Türkçe literatürde yazılan ilk çalışmanın 2019 yılında yayınlanan “İç denetim için çeviklik: Türk finans sektöründeki bir işletme üzerinde inceleme” başlıklı araştırma makalesi olduğu tespit edilmiştir (Baloğlu, 2019). Salgın sürecinin denetim mesleğine olan etkileri sonucunda çevik denetim kavramı önemli hale gelmiştir. Gelecekte de çevik denetim konusunun tartışılmaya devam etmesi beklenmektedir. Bu kısımda Türkçe literatürde yer alan çalışmalar kısaca özetlenerek araştırma boşluğu bulunmaya çalışılmıştır.

Baloğlu (2019) makalesinin amacını “iç denetim fonksiyonları için çevikliğin anlamını açıklığa kavuşturmak ve bir öz-değerlendirme seti sunmak” olarak açıklamıştır. Belge incelemesi ve örnek olay yönteminin kullanıldığı çalışmada öncelikle iç denetim ve çeviklik kavramları açıklanmış ve çeviklik kavramı kapsamında iç denetim uygulamalarına değinilmiştir. Örnek olay olarak Türk finansal hizmetler sektöründe faaliyet gösteren bir işletme ele alınmış ve öz-değerlendirme soruları bu işletmenin iç denetim fonksiyonuna uygulanarak elde edilen sonuçlar açıklanmıştır.

Bircan (2020) “Belirsizlik ve kriz durumlarında çevik denetim anlayışı ve denetim mesleği üzerine etkileri: Covid-19 vakası üzerine bir değerlendirme” başlıklı makalesinde kriz ve belirsizlik durumlarının denetim mesleğine etkilerini değerlendirmiş ve çeviklik kavramının gerekliliğini vurgulamıştır. Belge incelemesi yöntemi kullanılan derleme makalede, risk ve belirsizlik dönemlerinde çevik bir denetim anlayışının faydalı olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Çendik & Anıl Keskin (2021) “Türk bankacılık sektörünün iç sistemlerine eleştirel bir yaklaşım” başlıklı makalelerinde iç denetim ve iç kontrol kavramlarını kavramsal olarak ele almış ve Türk bankalarındaki uygulamalara yer vermiştir. Belge incelemesi yönteminin kullanıldığı makalede Türk bankacılık sektöründe geleneksel iç denetim yaklaşımının yerini sorumlu bir risk yönetimi anlayışına bırakmaya başladığı, iç denetim birimleri vasıtasıyla yürütülen düzeltici denetimlerin yerini önleyici, tespit edici kontrollere bırakmaya başladığı ve çevik iç denetim yaklaşımının uygulanabileceği tespit edilmiştir.

Gönen & Yurtlu (2021) “İç denetim faaliyetlerinin etkinliğinin ve verimliliğinin sağlanmasında kullanılan bir yöntem: Çevik denetim” başlıklı kitap bölümlerinde bağımsız denetim ve iç denetim kavramlarına değindikten sonra çevik denetim kavramını incelemişlerdir. Belge incelemesi yöntemi kullandıkları çalışmalarında risk odaklı iç denetim faaliyetlerinin performansını artırmak için çevik denetimin sürekli denetim yöntemiyle

birlikte kullanılmasını tavsiye etmişlerdir. Çevik denetimin verimliliğini artırmak için büyük verinin kullanılmasının önemine değinmişlerdir.

Uludağ (2022) “Çevik denetim ve iç denetçilerin değer katan liderlik özellikleri” başlıklı bildirisinde çevik yaklaşımın iç denetim sürecindeki önemini açıklamayı ve iç denetçilerin değer yaratan liderlik özelliği ile arasındaki ilişkiyi vurgulamayı amaçlamıştır. Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılarak çevik denetim kavramsal olarak incelenmiştir. Literatürde bu konuda fazla çalışma olmadığı, çevik denetimin öneminin arttığı ve iç denetçilerin sürekli denetim uygulamak için çevik denetim yaklaşımından yararlanabileceği tespit edilmiştir.

Yabancı literatür incelendiğinde ilk çalışmanın “Agile audit” başlıklı kavramsal bir çalışma olduğu tespit edilmiştir (Alexiou, 2017). Pandeminin etkisiyle yabancı literatürdeki çalışmaların arttığı ve özellikle 2021 yılında yoğunlaştığı görülmektedir. Yazarların veri toplama yöntemi olarak belge incelemesinin yanı sıra anket ve görüşme yöntemlerini de kullandıkları belirlenmiştir. Sonraki kısımda bu çalışmaların özetlerine yer verilmiştir.

Alexiou (2017) çalışmasında çeviklik kavramını ve çevik denetim konusunu açıklamış, çevik denetimin geleneksel denetimden farklarına değinmiş ve konuya ilişkin uygulamadan örnekler vermiştir. Uyum denetimleri dışındaki tüm karmaşık denetimler için çevik denetimin kullanılmasını tavsiye etmiştir. Bir başka çalışmasında ise çevikliğin Scrum, Kanban ve Ekstrem Programlamadan farklarına ve çevik denetim yönetimine değinmiştir (Alexiou, 2022). Çevikliğin denetim departmanlarında bir amaçtan öte daha verimli ve daha fazla değer yaratmak için bir araç olduğunu ifade etmiştir.

Truong (2020) müşteri memnuniyetinin en yüksek öncelik olması, iyi çalışan bir yazılımın varlığı, iş insanlarının ve denetçilerin birlikte çalışması, denetçilerin sık aralıklarla ve kısa zamanda sorunları iletmesi ve tavsiyeler vermesi, kritik olmayan veya kilit olmayan kontrollerin denetim programlarından çıkarılarak çalışma kağıtları gibi değer katmayan adımların da basitleştirilmesi vb. bazı çeviklik ilkelerinin denetim sözleşmelerinin kalitesini ve değerini artırmaya yardımcı olabileceğini ifade etmiştir.

Joshi (2021) çalışmasında çevik iç denetim kavramını geriye ve ileriye dönük açılardan incelemiştir. Bu kapsamda literatür taramasını kullanarak çevik denetim kavramı, çevik denetimin tarihçesi, önemi, özellikleri, uygulama süreci, avantajları ve dezavantajlarına ilişkin değerlendirmeler yapmıştır. Çalışmada, çevik iç denetim fonksiyonunun çeviklik düzeyinin şirketlerin büyüklüklerine ve örgüt kültürüne göre değişiklik gösterdiği ve çevik denetim yaklaşımının özellikle karmaşık denetimler için uygun olduğu

ve deneyimli denetçileri içeren odaklanmış bir ekiple yapılması gerektiği ifade edilmiştir.

Acharya (2021) çevik denetim uygulamasının denetim verimliliğine etkisini araştırdığı makalesinde veri toplama yöntemi olarak çevrimiçi anket kullanarak nicel bir araştırma gerçekleştirmiştir. Anketlere yanıt oranı %33,6'dır ve veriler SPSS 24.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Şirketlerde denetim verimliliğini artırmak için çevik denetime ihtiyaç olduğu, çevik denetimin denetim döngüsünü kısaltacağı ve düzenlemelere uyum konusunda esneklik sağlayacağı sonucuna ulaşmıştır.

Koerniawati (2021), denetçilerin Covid-19 salgını sırasında denetim sürecinde ortaya çıkan çeşitli sorunlara nasıl çözüm bulabileceklerini belirlemeyi ve yönlendirmeyi amaçladığı nitel çalışmasında verileri görüşme, gözlem ve belge tarama yöntemlerini kullanarak elde etmiştir. Endonezya'da gerçekleştirilen çalışmanın örnekleme iç denetçi ve bağımsız denetçi olan 5 kişiden oluşmaktadır. Uzaktan denetim ve çevik denetiminin covid-19 süresince kullanılabilirliği, bu uygulamaların iyi kurumsal yönetime katkı sağladığı ve hileyi tespit etmeye yardımcı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Christ vd. (2021) iç denetim alanında gelecekteki araştırma konularını belirlemek amacıyla 56 adet iç denetçiye anket uygulamışlar ve onlarla görüşme yapmışlardır. Bilgi teknolojilerinde yenilik, çevik denetim, personel ve personel gelişimi konularında araştırmalar yapılmasını tavsiye etmişlerdir.

Beerbaum (2021) çevik iç denetimin uyumluluk projelerinde uygulanmasını araştırdığı çalışmasında 5 tane iç denetçiyle görüşme yapmıştır ve çevik denetim uygulamalarının şirketlere etkililik ve verimlilik sağladığı sonucuna ulaşmıştır.

Önceki çalışmaların çevik denetim ve çevik iç denetim konularına yoğunlaşan çoğunlukla derleme türündeki makaleler olduğu tespit edilmiştir. Belirsizlik ve hızlı rekabet ortamlarında önem kazanması beklenen çevik denetim kavramının unsurlarının, avantajlarının ve dezavantajlarının analiz edilmesi araştırma boşluğu olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu çalışma ile çevik terim bilimindeki kavramların denetim alanındaki karşılıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın, çevik denetim konusundaki terimlerin daha anlaşılır olmasını sağlaması beklenmektedir.

3. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın bu kısmında öncelikle araştırmanın amacına ve araştırma sorularına değinilmiştir. Daha sonra kullanılan araştırma yöntemi açıklanmıştır. Literatürdeki araştırma boşluğunun azaltılmasına katkı

sağlamak için çalışmanın amacı, “çeviklik felsefesinin denetim sürecine olan etkisini belirlemek” olarak belirlenmiştir. Bu amaca uygun olarak durum tespiti yapmak için aşağıda yer alan üç adet araştırma sorusu oluşturulmuştur:

(1) *Çevik denetim nedir ve hangi amaçlarla yapılmaktadır?*

(2) *Geleneksel denetimdeki görevlere karşılık gelen çevik denetim görevleri hangileridir?*

(3) *Çevik denetimin denetçilere ve denetlenenlere sağlayacağı faydalar ve zorluklar nelerdir?*

Yıldırım & Şimşek (2016) nitel araştırmayı “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlamışlardır. Nitel araştırmanın doğasında olan esneklik araştırma sürecini etkiler ve veri analizinde tümevarıma dayalı bir yaklaşım kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Çalışmada araştırma yöntemi olarak “araştırılması hedeflenen olgu veya olguların hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan bir veri toplama yöntemi” (Yıldırım & Şimşek, 2016) olan doküman (belge) incelemesi yöntemi kullanılmıştır. İlk olarak “başkalarının yaptıklarını ya da söylediklerini bütünlüştürmek için” (Creswell, 2014) yapılan literatür taraması kullanılarak araştırma boşluğu belirlenmiştir. Literatür taraması hem Google Akademik’te hem de denetim şirketlerinin ve meslek örgütlerinin internet sayfalarında yapılmıştır. Bu kaynaklardan elde edilen veriler sınıflandırılmış ve analiz edilmiştir. Son aşamada ise analiz sonucunda ulaşılan bulgular yorumlanarak araştırma soruları cevaplandırılmış ve çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur. Araştırmada sadece Türkçe ve İngilizce dilinde yazılan kaynakların incelenmesi, tezlerle ilişkin bir araştırma yapılmaması, Scopus, WoS vb. veri tabanlarında arama yapılmaması araştırmanın kısıtlarını oluşturmaktadır.

4. Bulgular

Doküman incelemesi sonucunda araştırma sorularına ilişkin elde edilen bulgular kapsamında ilk olarak çevik(lik) kavramının tanımı ve tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Daha sonra çeviklik felsefesinin denetime olan etkileri tartışılarak, çevik denetim kavramı irdelenmiştir. Çevik denetimin yapısal ve destekleyici unsurları açıklandıktan sonra da çevik denetimdeki görevlere karşılık gelen geleneksel denetim görevlerine değinilmiştir. Son olarak çevik denetimin denetçilere ve denetlenenlere (müşterilere) sağlayacağı avantajlar ve dezavantajlar kısaca açıklanmış ve geleneksel denetim ile çevik denetim karşılaştırmasına yer verilmiştir.

4.1. Çevik(lik) Kavramının Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Çevik(lik) (İng. Agile-Agility) kavramının tanımlanmasında farklı görüşler mevcuttur. Bu farklı görüşler çevik kavramının bir metodoloji, bir dizi davranış değişikliği, kültürel bir değişim veya denetime yönelik risk temelli bir yaklaşımı iyileştirmenin bir yolu olmasından kaynaklanmaktadır ve tüm bunların bir karışımı olarak kabul görmektedir (PwC, 2018). Türk Dil Kurumu (TDK) Güncel Türkçe Sözlük'te “kolaylık ve çabuklukla davranan, tetik, atik” olarak tanımlanan “çevik” kelimesi (TDK, 2023), “hızlı ve kolay hareket etme yeteneği” veya “zekice hızlı hareket etme” anlamına gelmektedir. Raven ve Cecilia (2021) tarafından çeviklik, “tanımlanmış müşterilerin çıkarlarına dayalı olarak işleri daha hızlı halletmek için bir felsefe, bir zihniyet veya bir düşünme biçimi” olarak tanımlanmıştır. İşletmelerin iç ortamındaki değişimin dış ortamdaki değişimin hızına ayak uyduramaması esneklik ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Çeviklik benzeri uygulamalar ilk olarak bilgi teknolojileri departmanlarında ortaya çıkmıştır. Çevik kavramı ilk defa üretim ile birlikte “çevik üretim” olarak Lehigh Üniversitesi Iacocca Enstitüsü tarafından 1992 yılında hazırlanan “21. yy Üretim Stratejisi (21st Century Manufacturing Enterprise Strategy) isimli raporda kullanılmıştır. Çevik üretim kavramı, “işletmelerin rekabetçi bir çevrede sürekli değişim ve belirsizlik altında başarılı olabilmeleri için izlemeleri gereken yol” (Çetin & Altuğ, 2005) olarak tanımlanabilmektedir. Yazılımda yaygın olarak kullanılan şelale yönteminin etkili ve verimsiz sonuçlarına çözüm olarak geliştirilen çeviklik kavramı, 2001 yılında 17 üyeden oluşan Çevik İttifakı (Agile Alliance) tarafından yayınlanan Çevik Yazılım Geliştirme Manifestosu'nda yer almıştır (Agile Alliance, 2001). Çeviklik, yazılım geliştirme için yinelemeli yaklaşımı kullanan bir dizi yol gösterici ilkeyi tanımlamaktadır (Blanding & Child, 2019). Rigby (2020) çevikliği, “müşterilerle yoğun iş birliği, uyarlamalı testler ve öğrenme yoluyla inovasyon becerisini geliştirmeyi hedefleyen bir anlayış ve yöntem” olarak tanımlamıştır. Çevik manifesto ile süreçler ve araçlardan ziyade bireyler ve etkileşimlere, kapsamlı dokümantasyondan ziyade çalışan yazılıma, sözleşme pazarlıklarından ziyade müşteri ile iş birliğine ve bir plana bağlı kalmaktan ziyade değişime karşılık verme vurgulanmıştır (Pagac & Roy, 2019).

Günümüzde yazılım geliştirme için sıklıkla kullanılan bir kavram olan çeviklik zamanla işletmelerin ürün geliştirme, pazarlama, insan kaynakları vb. fonksiyonlarında da kullanılmaya başlanmıştır. Çeviklik örgütün çevresi ve kültüründen etkilenir ve tüm kuruluşların uygulaması gereken bir yöntem değildir. Çözülmesi gereken problem karmaşık olduğunda, çözüm baştan bilinmediğinde, ürün gereksinimleri değişecek gibiyse, yapılan iş modüllere ayrılabilirse, son kullanıcı ile yakın iş birliği olanağı varsa, çevik yöntemler

daha etkili olur ve daha kolay kullanılır (Rigby, 2020). Çevik ekipler halinde hareket etmeyen muhasebe vb. fonksiyonların da çevik ekipleri desteklemesini sağlayacak değişiklikler yapılması gerekmektedir. Örgütsel çeviklik uygulamalarının yaygınlaşması, belirsizliklerle dolu iş hayatı ve covid-19 süreci çevik denetim ve/veya çevik iç denetim kavramlarını ön plana çıkarmıştır. Mevcut şelale yöntemi denetim faaliyetleri için yetersiz kalabildiğinden çevik denetim gibi daha yeni düşünme ve çalışma biçimleriyle tanışmak ve bunları uygulamak önemlidir (KPMG, 2019). İç denetimdeki çevik uygulamalar, iç denetimin performansını ve değerini yükseltmeye çalışmaktadır (Joshi, 2021).

4.2. Çevik Denetimin Tanımı ve Amacı

Çevik denetim, denetim faaliyetlerini tamamlamaya yönelik modern bir yaklaşımdır. Çevik denetim, iç denetimler, dış denetimler, mali tablo denetimleri, operasyonel denetimler, uygunluk denetimleri vb. dahil tüm denetim türlerinde uygulanabilmektedir. Risk değerlendirmesi, denetim planı, saha çalışması ve raporlama aşamalarını kapsayan denetim yaşam döngüsü boyunca çevik bir yaklaşım uygulamak mümkündür (DeRoche, 2022). Çevik denetime ilişkin farklı tanımlar aşağıda yer almaktadır:

- Denetim görevlerinin yürütülmesinde çevik yazılım geliştirme değerlerinin, ilkelerinin, çerçevelerinin, yöntemlerinin ve/veya uygulamalarının kullanılmasıdır (Pagac & Roy, 2019),
- Görevleri kıyaslayarak, zayıf unsurları ortadan kaldırarak ve her denetim görevine önemine göre çalışma süresi atayarak karmaşık denetim süreçlerinin verimliliğini artırmaya dayalı bir denetim yaklaşımıdır (Bircan, 2020),
- Engellerin olumsuz etkilerini tespit etmek ve ortadan kaldırmak veya azaltmaktır (Alexiou, 2022),
- Bir kuruluştaki en acil risklerle ilgili içgörüler edinmeye ve yönetimle paylaşmaya odaklanan, değerlendirmeden raporlamaya kadar daha kısa bir denetim yaşam döngüsüne dayanan, denetimlerin geliştirilmesine ve yürütülmesine yönelik müşteri odaklı bir yaklaşımdır (DeRoche, 2022).

Çevik denetim, geleneksel ve sıralı “şelale” denetim sürecine bir alternatif olarak ne yapılması gerektiği değil, nasıl yapılması gerektiği sorusuna cevap aramaktadır. Çevik denetim yaklaşımı daha esnek, değişikliklere duyarlıdır ve iş paydaşlarıyla şeffaf iletişim ve katılıma dayalıdır (Berger, 2020). Çevik denetim, kuruluş için en önemli riskleri oluşturan alanların denetimlerini

seçerek denetim planının oluşturulmasıyla başlamaktadır ve risklerin kabul edilebilir bir düzeye indirildiği bireysel bir sözleşmenin sonuçlarının bildirilmesiyle sona ermektedir (Raven & Cecilia, 2021).

Çevik yazılım geliştirmenin kökleri üzerine inşa edilen çevik bir denetimin temel amacı, zamanında ve tüm paydaşları içeren sürekli bir denetim sistemi oluşturarak denetim sürecini daha verimli, etkili ve esnek olacak şekilde iyileştirmektir. Çeşitli paydaşlar, süreçler ve araçlar arasındaki iş birliği ve etkileşim denetimde önemlidir. Çevik denetimin diğer amacı ise, kurumsal risklere hızlı bir şekilde uyum sağlama yeteneği ile yönetilebilir bir çabayla denetim yapmaktır. Çabalar yönetilebilir olduğundan, çevik bir yaklaşım genellikle stresi azaltmaktadır. Bu, denetim hazırlık faaliyetlerinin genellikle eş zamanlı olarak yürütüldüğü ve insanların tükenmiş hissetmelerine yol açan geleneksel yaklaşımdan farklıdır (Burkett, 2022).

4.3. Çevik Denetimin Yapısal ve Destekleyici Unsurları

Çevik(lik) kavramının kendine ait bir terim bilimi olması nedeniyle bu terimlerin denetimde ne ifade ettiklerinin anlaşılması önemlidir. Çevik bir denetimin üç temel yapısal unsuru vardır (Berger, 2020):

- **Backlog (İş Listesi):** İş listesinde denetim planından farklı olarak kapsamlı kalemler, kalemin algılanan riskine ve katma değerine bağlı olarak listeye eklenebilmekte veya listeden çıkartılabilmektedir. Denetçiler, yıllık denetim planlaması sırasında önceden belirlenmiş öğelere odaklanmak yerine, iş listeleri kullanarak paydaşların halihazırda deneyimlemekte olduğu ortaya çıkan sorunları ele alabilme imkânı bulmaktadırlar.
- **Sprint'ler:** Kapsamlı bir öğeyle ilişkili görevler, sprintlere bölünmüştür. Sprint, bir görevin tamamlanması gereken bir zaman dilimini ifade etmektedir. Sprint'ler tipik olarak bir ila dört hafta uzunluğundadır ve ortalama iki haftadır. Sprint'ler, hızlandırılmış teslim döngüleri aracılığıyla denetim ekiplerinin gerekli son teslim tarihlerini karşılamasını sağlamaktadırlar.
- **Scrum'lar:** Scrum'lar, denetim ekibi üyeleri ve kilit iş paydaşları arasında günlük olarak yapılan, genellikle 15 ila 30 dakika süren kısa ve öz toplantılardır. Toplantılar dün ne yapıldığını, bugün ne yapılacağını, mevcut sprintin önündeki engelleri ve olası sorunları kapsamaktadır.

Açıklanan temel unsurların yanı sıra destekleyici unsurlar da dikkate alınmalıdır. Bu unsurlardan ilki fonksiyonlar arası ekiplerdir. Her sprint

ekibi, atanan görevleri tamamlamak için gereken tüm becerilerle (bilgi teknolojileri, uyumluluk, operasyonel vb.) donatılmalıdır. Sprint ekibi içindeki yakın iş birliği ve sürekli iletişim, geleneksel silo duvarlarını yıkarak verimliliği artırır ve ekibin daha odaklanarak çalışmasına olanak tanımaktadır (Agarwal, 2021). İkinci destekleyici unsur ise sürekli bütünleştirmedir ve projenin farklı grup unsurlarının sürekli olarak bir araya getirilmesini ifade etmektedir (Berger, 2020). Üçüncü ve son destekleyici unsur proje bilgilerini gerçek zamanlı olarak ekip ve paydaşlara sunmakta kullanılan, proje bilgileri panosudur (Agarwal, 2021). Bu panolar, projenin kapsamı, durumu ve sonuçları ile ilgili şeffaflık sağlarken, bilgi paylaşımı yoluyla da ekip içinde iş birliğini kolaylaştırmaktadırlar.

Çeviklik terim bilimi açıklandıktan sonra en yaygın geleneksel denetim görevlerine karşılık gelen çevik denetim görevlerini açıklamanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu karşılaştırma Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Çevik Denetimdeki Görevlerin Geleneksel Denetimdeki Karşılıkları

Çevik Denetimdeki Görevler	Geleneksel Denetimdeki Görevler	Görev Detayları
Ürün sahibi (product owner)	Denetim Planı Sahibi (denetim müdürü veya denetim yöneticisi)	Denetim planı için nihai sorumluluğa sahiptir.
Scrum ustası (scrum master)	Denetim lideri (denetim yöneticisi veya yürütücüsü)	Denetim projesi, atamalar, günlük stand-up toplantıları, sonuçların gözden geçirilmesi, retrospektifler ve Denetim Planı Sahibinin bilgilendirilmesinden sorumludur.
Çevik ekip	Denetim projesi ekibi	Denetimi yürütmektedir.
Paydaşlar	Denetlenenler/Üst Yönetim	Denetim müşterisi ve denetim sırasında elde edilen denetim içgörülerinin alıcısıdır.
Teknik ve alan uzmanları	Denetim ekibindeki uzmanlar	Denetim ekibindeki uzmanlar; bir konu veya teknik beceri (örn. analiz) hakkında daha bilgilidir.
Bağımsız test ve denetim ekibi	Kalite Değerlendirme Ekibi (Mesleki Uygulama)	İşin iş değerlendirmesini veya emsal incelemesini gerçekleştirir. Tipik olarak, yalnızca daha büyük ekipler bu role sahiptir.

Kaynak: DeRoche, T. (2022). *Agile audit transformation and beyond*. CRC Press.

4.4. Çevik Denetimin Avantajları ve Dezavantajları

Çevik bir denetim gerçekleştirmek, denetime dahil olan tüm tarafların taahhüdünü ve planlamasını gerektirmektedir. Çevik denetim iyi yapıldığında herkes için denetim deneyimini büyük ölçüde iyileştirebilmektedir. Ancak denetlenen kurum ve veri erişimi çevik bir şekilde gerçekleşmediğinde çevik denetimin süresi geleneksel denetim süresi ile benzerlik göstermektedir (Philipp, 2021). Çevik denetimde görevler, kararlaştırılan bir zaman çerçevesinde tamamlanacak daha küçük görev parçalarına bölünmektedir. Bu nedenle denetim departmanı aynı anda yalnızca belirli ve mevcut göreve odaklanabilmektedir. Denetim ekiplerinin çalışmaları ve beklentileri hakkında bilgi verilen ve varsa sorunların çözüldüğü düzenli aralıklarla kısa toplantılar yapılmaktadır. Ayrıca çeviklik modelleri, ekibin bağımsız çalışmasına yardımcı olarak verimliliklerini artırmaktadır (Beerbaum, 2021). Çevik denetimin hem denetçilere hem de denetlenen kurumlara sağlayacağı faydalar aşağıdaki gibidir (Burkett, 2022; DeRoche, 2022; Lyons, 2022):

- Denetçi-müşteri ortaklığını geliştirildiğinden denetçiler ve müşteriler daha uyumlu hale gelmektedir ve bunun sonucunda olumlu bir denetim deneyimi sağlanmaktadır,
- Müşteri ihtiyaçlarına ve denetim risklerine uyum sağlamak için denetim kapsamı ve saha çalışması zamanlaması daha esnekler,
- Planlama, saha çalışması ve raporlama aşamalarını tek bir tutarlı görevde birleştirmek, uzun hazırlık süreleri olan farklı görev aşamalarının yürütülmesini önlemektedir,
- Denetim ekibi arasındaki iletişimin geliştirilmesine yardımcı olmaktadır,
- Çevik bilgi teknolojileri denetimleri tarafından üretilen bilgiler, denetim iş listesi ve yıllık planın yeniden gözden geçirilmesi için bir fırsat sağlamaktadır,
- Denetimin zamanında, bütçeye uygun şekilde ve verimli bir şekilde tamamlanmasına yardımcı olmaktadır.

Çevik denetimin faydalarını tam olarak elde etmek için kuruluşlar, çevik yaklaşıma eşlik eden zorlukların farkında olmalıdır. Çevikliğin zorluklarını anlayan kuruluşlar, zorlukları azaltmak için önlemler alabilmektedirler. Çevik denetim yaklaşımında karşılaşılan zorluklar şunlardır:

- Çevik denetim kapsamını anlamlı denetim sprintlerinde tasarlamak, önceden planlama gerektirmektedir (Burkett, 2022),

- Denetimler devam ediyor ve hiç bitmiyor gibi algılanabilmektedir. Çevik denetim yaklaşımı, denetim sprint faaliyetlerini denetim sürecine yaydığı için kurumlar kendilerini sürekli gözetim ve denetim altındaymış gibi hissederek küskün hale gelebilirler (IvyPanda, 2022),
- Çevik bir denetimde, işin küçük ve yönetilebilir görevlere bölünmesi amaçlandığından, eksik olan denetim görevleri, denetimde gecikmeye neden olabilmektedir (Acharya, 2021),
- Çevik bir denetimin yinelemeli doğası nedeniyle, denetlenen ögeler hâlâ işlendiği için dokümantasyon ve denetim kanıtları eksik olabilmektedir. Denetçiler kısmi belgeler alabilir, ancak kalan belgeleri ve kanıtları elde etmek için süreci takip etmeleri gerekecektir (Burkett, 2022),
- Çevik denetimde toplantılar, paydaş katılımı ve değişim yönetimi açısından yüksek bir taahhüt talebi vardır (Mkoba & Marnewick, 2020). Çeşitli denetim ekipleri arasındaki iletişimi geliştirmek ve iş birliğini sürdürmek önemlidir.

4.5. Geleneksel Denetim ile Çevik Denetim Arasındaki Farklar

Çevik denetim ile geleneksel denetim arasındaki temel fark, katı ve tek aşamalı planlama yerine çevik denetim, sürekli olarak akıcı, yinelemeli planlamaya odaklanmasından dolayı daha esnek olmasıdır (Galvanize, 2020). Geleneksel bir denetim süreci doğrusaldır ve zaman çerçevelerini belirlemek için yapılmaktadır. Çevik bir denetim süreci ise döngüsel ve çeviktir, dış etkilere duyarlıdır ve belirlenen risklere dayalı olarak denetim sıklığını belirlemektedir (Farnham, 2022). Geleneksel denetim ile çevik denetim arasındaki farklar Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2: Geleneksel Denetim ile Çevik Denetimin Karşılaştırılması

Geleneksel Denetim	Çevik Denetim
Denetim işinin katı ve tek aşamalı bir planlamasını içermektedir.	Sprint'ler (kısa planlama, çalışma ve artan iş birliği) sürekli olarak esnek, yinelenmeli planlamaya dayalı bir süreci içermektedir.
Genellikle ekip üyeleri ve paydaşlar arasındaki iletişim kopmaktadır.	Hem denetim ekibi arasında hem de paydaşlarla sürekli iletişim ve iş birliğine odaklanmaktadır.
Planlama, saha çalışması, gözden geçirme ve raporlama aşamaları sekiz hafta veya daha uzun sürebilmektedir.	Bu üç aşama çok daha kısa zaman dilimlerinde tamamlanmaktadır.
Denetim planlaması süreci gerçekleştirilir.	Denetim planlamasının çevik denetimdeki karşılığı olan Backlog (iş listesi) denetim ekibi tarafından gözden geçirilmesi gereken kapsamlı öğeler topluluğudur.
Denetimin yürütülmesi aşamasında saha çalışması ve inceleme yapılmaktadır.	Çevik denetim sürecinin yürütülmesinde sprintler ve retrospektifler (sprint değerlendirme toplantıları) kullanılmaktadır.
Raporlama proje sonunda yapılmaktadır.	Tekrarlanan raporlamalar yapılmaktadır.
Ayrıntılı belgelere odaklanılmaktadır.	Yazılım tabanlı denetim uygulanmaktadır.
Plana bağlı kalmaktadır.	Değişime yanıt verme ön plandadır.

Kaynak: Joshi, P. L. (2021). A review of agile internal auditing: retrospective and prospective. International Journal of Smart Business and Technology, 9(2), 13-32.

5. Sonuç

Çeviklik metodolojisi kavramı, ürün teklifinde her bir müşterinin dikkate alındığı, çeşitli farklı ve heterojen gereksinimlere ve birikmiş işlere yol açan tasarım odaklı düşünceye bağlıken, çevik denetim birkaç müşteri tarafından karakterize edilir, ancak tanım gereği oldukça açık bir şekilde tanımlanmıştır. Şirketlerin yeni normal ararken aynı zamanda gelişmenin, uyum sağlamanın ve daha çevik olmanın yollarını aradığı görülmektedir. Çevik denetim, daha derin içgörüler sağlamaya, duyarlı risk tehditlerini değerlendirmeye, bu riski iyileştirmeye ve daha zamanında ve etkili raporlamaya bakabilir. Ayrıca, sürekli risk değerlendirmesi için daha gelişmiş veri görselleştirme tekniklerinin gerekli olduğunu öne sürüyorlar (Joshi, 2021). Çevik ilkelerin esnekliği, denetimlerin değişikliklere kolayca yanıt vermesini sağlar. Sonuç olarak, yapılan denetimler güvenilir ve güvenilir denetim sonuçları sağlar (IvyPanda, 2022).

Değişen iş ortamını zamanında analiz etmek, stratejik olarak çevik bir organizasyon için değerli bilgiler sağlayabilmektedir. KRY liderleri bu fırsatı, çevik ekiplerin görev başarısızlığının ötesinde güvenlik riskleri, itibar, düzenleyici gereklilikler ve diğerleri dahil olmak üzere risk boyutlarını görmelerine yardımcı olmak için kullanabilmektedir. Çevik yöntemler, işleri daha hızlı ve daha iyi iş yapmanın bir yolu olabilmekte ve ayrıca stratejik risk ve belirsizliğe karşı bir yanıt olabilmektedir. Çevik uygulamaları benimsemek, ekiplerin çok daha hızlı çalışmasına, düşük değerli işleri ortadan kaldırmasına ve karar alma sürecinin daha uzun olduğu geleneksel hiyerarşik yaklaşıma göre sorunları daha iyi çözmesine olanak tanımaktadır (Walker, 2022).

Çeviklik, son birkaç yıldır iç denetçiler için de “yeni bir konu” olmuştur (Christ vd., 2021). İç denetimdeki çevik uygulamalar, iç denetimlerin performansını ve değerini yükseltmeye çalışmaktadır. Galvanize (2020) kayda değer bir kurumsal değer katmak ve güvenilir bir stratejik iş ortağı olmak için iç denetimin gelişmesi gerektiğine ve çevik tekniklerin buna yardımcı olabileceğine dikkat çekmektedir. Gelecek çalışmalarda çevik denetime ve çevik iç denetime ilişkin uygulama örnekleri içeren çalışmaların yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca denetçilerin görüşlerine yönelik çalışmaların da fayda sağlaması beklenmektedir.

Kaynakça

- Acharya, S. (2021). Agile auditing for increasing efficiency. *International Journal of Auditing and Accounting Studies*, 3(1), 79-107.
- Agarwal, C. R. (2021). *Agile-Internal-audit-Methodologies-RA*.
- Agile Alliance. (2001). *History: The Agile Manifesto*. <https://agilemanifesto.org/history.html>
- Alexiou, S. (2017). Agile audit. *ISACA Journal*, 2, 1-9.
- Alexiou, S. (2022). Going agile in audit. *ISACA Journal*, 1, 1-6.
- Baloğlu, G. (2019). İç denetim için çeviklik: Türk finans sektöründeki bir işletme üzerinde inceleme. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, 17(60), 37-46. <https://doi.org/10.26650/med.2019490243>
- Beerbaum, D. (2021). Transforming to agile audit: A case study research. *Journal of Applied Research in the Digital Economy*. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3824285>
- Berger, L. (2020, Ocak 27). *Agile internal audit: How to audit at the speed of risk*. <https://blog.protiviti.com/2020/01/27/agile-internal-audit-how-to-audit-at-the-speed-of-risk>
- Bircan, N. G. (2020). Belirsizlik ve kriz durumlarında çevik denetim anlayışı ve denetim mesleği üzerine etkileri: Covid-19 vakası üzerine bir değerlendirme. *Mali Çözüm Dergisi*, 30(161), 245-258.
- Blanding, C., & Child, M. (2019). *Agile Auditing*.
- Burkett, B. (2022). *Agile Auditing from an Insider's Perspective*.
- Christ, M. H., Eulerich, M., Krane, R., & Wood, D. A. (2021). New frontiers for internal audit research. *Accounting Perspectives*, 20(4), 449-475. <https://doi.org/10.1111/1911-3838.12272>
- Creswell, J. W. (2014). *Araştırma deseni* (S. B. Demir, Ed.). Eğiten Kitap.
- Çendik, Y. Y., & Anıl Keskin, D. (2021). Türk bankacılık sektörünün iç sistemlerine eleştirel bir yaklaşım. *TİDE Academia Research*, 3(1), 11-40.
- Çetin, O., & Altuğ, N. (2005). Çevik üretim. *V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu*, 301-306.
- DeRoche, T. (2022). *Agile audit transformation and beyond*. CRC Press. <https://doi.org/10.1201/9781003201571>
- Farnham, K. (2022). *How Agile Internal Audit Can Benefit Your Business*.
- Galvanize. (2020). *Sprinting ahead with agile auditing*.
- Gönen, S., & Yurtlu, Ö. (2021). İç denetim faaliyetlerinin etkinliğinin ve verimliliğinin sağlanmasında kullanılan bir yöntem: Çevik denetim. İçinde M. Dalkılıç (Ed.), *INSAC Advances in Social and Education Sciences* (ss. 159-175). Duvar Kitabevi.
- IvyPanda. (2022). *Agile Auditing: Benefits and Drawbacks Essay (Critical Writing)*

- Joshi, P. L. (2021). A review of agile internal auditing: retrospective and prospective. *International Journal of Smart Business and Technology*, 9(2), 13-32. <https://doi.org/10.21742/ijst.2021.9.2.02>
- Koerniawati, D. (2021). The remote and agile audit: A fraud prevention effort to navigate the audit process in the covid-19 pandemic. *Jurnal Riset Akuntansi dan Bisnis Airlangga*, 6(2), 1131-1149.
- KPMG. (2019). *Agile Internal Audit*.
- Lyons, R. (2022). *Is Agile Auditing a Sure Thing for Internal Audit*. ISACA.
- Mkoba, E., & Marnewick, C. (2020). Conceptual Framework for Auditing Agile Projects. *IEEE Access*, 8, 126460-126476. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3007874>
- Pagac, J., & Roy, A. (2019). *Transforming Internal Audit Methodology into Agile IA*.
- Philipp, W. (2021). *Agile Internal Auditing-The Case Back To Normal*.
- PwC. (2018). *PwC Agile-Auditing*.
- Raven, C., & Cecilia, W. (2021). *Agile Auditing: Fundamentals and applications*. John Wiley & Sons.
- Rigby, D. K. (2020). Çeviklik: Oyuna girmenin ve oyunda kalmanın yolu. İçinde *Çeviklik* (ss. 5-14). Optimist.
- Romano, J. (2019). *Agile auditing_ transforming internal audit to add greater value*. Baker Tilly.
- Subramanian, A., Krishnamachariar, P. K., Gupta, M., & Sharman, R. (2018). Auditing an Agile Development Operations Ecosystem. *International Journal of Risk and Contingency Management*, 7(4), 90-110. <https://doi.org/10.4018/ijrcm.2018100105>
- TDK. (2023). *Çevik*. <https://sozluk.gov.tr>
- Truong, L. (2020). Agile auditing: More value, less resources. *EDPACS*, 62(1), 4-7. <https://doi.org/10.1080/07366981.2020.1769764>
- Uludag, S. (2022). Agile audit and value-added leadership characteristics of internal auditors. *Pressacademia*, 160-162. <https://doi.org/10.17261/pressacademia.2022.1607>
- Walker, P. L. (2022). *Enabling organizational agility in an age of speed and disruption*. <https://www.coso.org/Shared%20Documents/Enabling-Organizational-Agility-in-an-Age-of-Speed-and-Disruption.pdf>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Bağımsız Denetim Kalitesi ve Kalite Yönetim Standartları

Emrah Yıldız¹

Özet

Bağımsız denetim firmalarının gerçekleştirdiği denetim faaliyetinin kalitesi, denetime tabi şirket, denetim şirketi ve diğer ilgili kullanıcılara sağlayacağı katkı açısından önem arz etmektedir. Denetim faaliyetinin, Bağımsız Denetim Standartlarına göre yürütülmesi ile denetim kalitesi arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bağımsız denetim kalitesi ile ilgili mevcut uygulama olan Kalite Kontrol Standardı 1'e (KKS 1) göre denetim şirketleri, kendisinin ve personelinin, mesleki standartlara ve yürürlükteki mevzuat hükümlerine uygunluk sağladığı konusunda makul güvence sağlayan bir kalite kontrol sistemi kurmak ve bu sistemin devamlılığını sağlamalıdır. Ocak 2023'de yayımlanan Resmi Gazete ile bağımsız denetim şirketlerinin tabi olduğu KKS 1 yerini kalite yönetim standartlarına bırakmıştır. Buna göre, yayımlanan kalite yönetim sistemlerinin (KYS) 31.12.2023 tarihi itibarıyla tasarlanması ve uygulanması gerekmektedir. KYS 1; denetim şirketinin, kalitesi gözden geçirilmesi gereken denetimlere yönelik sorumluluklarının belirlenmesine yönelik hususları; KYS 2 ise denetimin kalitesini gözden geçirecek kişinin seçilmesi, liyakati ve söz konusu gözden geçirmenin yürütülmesi ve belgelendirilmesine ilişkin hususları düzenlemektedir. Bu bilgiler doğrultusunda bu çalışmada denetim kalitesi, denetim kalitesinin önemi ve kaliteyi etkileyen başlıca faktörler ile birlikte kalite yönetim sistemleri ve bağımsız denetim standartlarında meydana gelen değişiklikler ele alınmıştır.

GİRİŞ

Denetim kalitesinin sağlanması konusunda sürekli değişen ve gelişmeler günümüz denetim ile ilgili uygulamalara ve kuruluşlara yön vermektedir. Bağımsız denetimin kalitesinin sağlanması tek bir unsur ile oluşmamakta, denetimin doğasında olan sistematik sürecin her aşamasında denetim kalitesinin sağlanması gerekmektedir.

1 Öğr. Gör. Dr. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, emrahyildiz@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4675-6332.

Uluslararası Bağımsız Denetim ve Güvence Denetimi Standartları Kurulu (IAASB) tarafından yayımlanan ve ülkemizde Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından eşdeğer olarak Kalite Kontrol Standardı 1 (KKS 1), Bağımsız Denetim Standartları (BDS), Güvence Denetim Standartları, Sınırlı Bağımsız Denetim Standartları ve İlgili Hizmet Standartları uygulanmaktadır. Zamanla denetim sektöründe büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle teknolojik gelişmeler, denetim kuruluşlarının kurumsal yapıları ile liderlik yaklaşımları, denetim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde kullanılan yöntemler ve müşteri süreçleri denetim yaklaşımlarının değişmesine neden olmuştur. Meydana gelen bu değişimler ile birlikte Temmuz 2022 yılı ile kamuoyuna görüşe sunulan ve aynı yıl içerisinde yayımlanan kalite yönetim sistemleri ile KKS 1 başta olmak üzere, birçok bağımsız denetim standardında güncellemeler yapılmıştır.

Bu doğrultuda Kalite Yönetim Standardı 1, mevcut yürürlükte olan “KKS 1, Finansal Tabloların Bağımsız Denetim ve Sınırlı Bağımsız Denetimleri ile Diğer Güvence Denetimleri ve İlgili Hizmetleri Yürüten Bağımsız Denetim Kuruluşları ve Bağımsız Denetçiler İçin Kalite Kontrol Standardı”nın yerini alacaktır. Ayrıca “Kalite Yönetim Standardı 2 Denetimin Kalitesinin Gözden Geçirilmesi” mevcut BDS 220 standardının yerini alacak ve BDS 220 Finansal Tabloların Denetiminde Kalite Kontrol Standardı yerine “BDS 220 Finansal Tabloların Denetiminde Kalite Yönetim Standartları” olarak uygulanmaya başlayacaktır.

1. Denetim ve Denetim Kalitesi

Denetim, hissedarların güvenilir bilgi toplamasına yardımcı olan bir izleme mekanizmasıdır. Böylece denetim, bilgi asimetrisini azaltmaya hizmet eder ve bilgi asimetrisindeki azalma, denetim kalitesi seviyesini artıran bir unsur olmaktadır (Schauer, 2002:76).

Bağımsız denetim kalitesi, şirketler ve potansiyel yatırımcılar başta olmak üzere tüm finansal bilgi kullanıcılarının, denetlenmiş finansal bilgilerin kalitesiyle ilgilenmesiyle günümüzde denetim uygulamalarının en önemli konularından birisi haline gelmiştir. Kaliteli finansal raporlama elde etmek için, finansal raporlama sürecindeki her bir bağlantının bütünlüğüne ihtiyaç duyulmaktadır (IAASB Siong, 2010:1). Denetim faaliyetinin kalitesi finansal raporlama sürecinin güvenilirliğini artırır. Böylece finansal raporların kullanılabilirliğine ve kamu yararına hizmet eden sermaye piyasalarının etkin işleyişine katkıda bulunur (ISB, 2000:12).

Linda Elizabeth DeAngelo 1981 yılında bağımsız denetim kalitesiyle ilgili ilk çalışmayı “Auditor Size and Audit Quality” adı ile yayımlamıştır.

Angelo denetim kalitesini; “Bir denetçinin müşterinin muhasebe sistemindeki uygunsuzluğu tespit etmesi ve bu olumsuzluğu raporlamasının piyasa tarafından değerlendirilmiş bileşik olasılığı” olarak tanımlamaktadır (DeAngelo, 1981:186). Bu tanım, denetim kalitesinin iki içeriğe ayrılacağı şeklinde yorumlanmıştır. Bunlardan ilki, denetçinin mevcut yanlışlıkları ortaya çıkarma olasılığının bulunması; ikincisi ise ortaya çıkarılan bulgulara göre faaliyetlerini gerçekleştirmesi şeklinde ifade edilebilir. İlk içeriğe göre, bir denetçinin yetkinliği ve çaba düzeyi öne çıkarken, ikincisinde denetçinin tarafsız olması, mesleki şüphecilige sahip ve bağımsız olması vurgulanmaktadır (Knechel vd., 2013:387).

Denetim kalitesi, ABD Genel Muhasebe Dairesi'nin (U.S. GAO) 2003 yılında yayımlanmış olduğu “Zorunlu Denetim Firma Rotasyonunun Potansiyel Etkileri Çalışması” adlı raporunda, “Denetlenen finansal tabloların ve bunlara ilişkin açıklamaların Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri'ne uygun olarak sunulduğu ve hata veya hileden kaynaklı maddi bir yanlışlık olmadığına ilişkin makul bir güvence sağlamak üzere denetçi tarafından denetimin Genel Kabul Görmüş Denetim Standartlarına uygun olarak gerçekleştirilmesi” şeklinde tanımlamıştır (GAO, 2003:13).

Finansal tablo kullanıcıları açısından bakıldığında, finansal tablolarda önemli yanlış beyanların bulunmaması denetim kalitesinin sağlandığını ifade etmektedir. Denetim faaliyetini gerçekleştiren denetçiler, firmanın denetim faaliyeti ile ilgili tanımlanmış olduğu tüm görevleri makul bir düzeyde tamamlamalarını denetim kalitesinin sağlanması olarak tanımlamaktadır. Denetim şirketi, yapılan denetim çalışmasının bir inceleme karşısında savunulabilmesi olarak değerlendirilmektedir. Kamuya ait düzenleyici birimler, denetim faaliyetinin mesleki standartlara uygun olarak yapılmasını yüksek denetim kalitesi olarak ifade etmektedir. Toplum açısından bakıldığında ise yüksek denetim kalitesini bir şirket veya pazar açısından ekonomik problemlerden kaçınma olarak tanımlanabilir. Kullanıcıların finansal tablolardaki beklentilerinden yola çıkarak, farklı görüşler için farklı tanımlama ölçütleri olduğu görülmektedir (Knechel vd., 2013:386).

Denetim kalitesi, denetçinin yanlış beyanları tespiti ve raporlaması, yatırımcıların ihtiyaçlarını karşılama ve yasal ve mesleki gereklilikleri yerine getirme gibi birçok yolla tanımlanabilmektedir. Denetim kalitesinin tanımlanması ve ölçülmesi zor olsa da, her kesim tarafından yüksek kaliteli denetimlere duyulan ihtiyaç olduğu kabul edilmektedir. Yüksek kaliteli denetimler yatırımcının güvenini artırmakta ve böylece verimli finansal piyasalara katkıda bulunmaktadır (Dickins vd, 2018:33).

Denetim kalitesini güvence düzeyi açısından ele alan Palmrose, DeAngelo'nun tanımına benzer bir şekilde, yüksek güvencenin olması durumunda daha kaliteli denetim sağlanacağını ifade etmiştir (Palmrose, 1988:56-57). Bağımsız denetim, finansal tablolara ilişkin güvence sağlamak amacıyla olduğundan, finansal tabloların önemli yanlışlık içermemesi de denetim kalitesi olarak ifade edilebilmektedir. Bu tanım, denetim sonuçlarının yani denetlenmiş finansal tabloların denetim kalitesini yansıtmak için finansal tabloların güvenilirliğini öne çıkarmaktadır (Dang, 2004:15). Bu doğrultuda güvence düzeyinin yükselmesi bağımsız denetim kalitesini de yükseltecektir (Sevim ve Sarıca, 2017:7). Bu tanımın önemli bir sonucu, denetim yanlışlıklarının daha kaliteli hizmetle daha az meydana gelme olasılığı olarak da ifade edilebilmesidir (Dang, 2004:15).

Denetimin kalitesi finansal raporların kalitesini doğrudan etkilemekle birlikte, bu etki mutlak bir güç değildir. Yani yüksek kaliteli finansal raporlama, yüksek kaliteli bir denetim ile elde edilebilir ancak bu durum kaliteli bir çıktı için önemli bir güvence sağlamakla birlikte nihai çözüm değildir (Çelikay, 2022:37).

Bir diğer tanıma göre ise denetim kalitesi tek başına bir unsurdan kaynaklanmamakta, denetim faaliyetini yerine getiren denetçilerin sahip olduğu nitelikler, denetim şirketlerinin veya düzenleyici kurumların denetim süreci ile ilgili geliştirmiş olduğu politika ve prosedürler ve denetim şirketlerinin bunlara uygun hareket etmesi ve denetim şirketi yöneticilerinin liderlik özellikleri başta olmak üzere birçok faktöre bağlıdır (ISB, 2000:12).

2. Denetim Kalitesini Etkileyen Faktörler

Denetim kalitesi doğrudan veya dolaylı birçok faktörden etkilenmektedir. Denetim kalitesinin doğrudan etkilerinin olduğuna dair birçok çalışmada daha fazla vurgu olmasına rağmen, bu bakış açısı denetim kalitesinin tek başına daha geniş bağlamda elde edilip edilmediğini anlamak için yeterli değildir. Denetim kalitesi algıları, denetimlere doğrudan katılım düzeylerine ve denetim kalitesini değerlendirdikleri bakış açısına bağlı olarak paydaşlar arasında farklılık gösterebilmektedir. IAASB yatırımcı ve denetim ekipleri arasında denetim kalitesi algılarını şu şekilde ifade etmektedir (IAASB, 2010:4):

Yatırımcı açısından denetim kalitesi algısı;

- Denetçi Raporu,
- Denetçi Yeterliliği ve İtibarı,
- Denetimin Uygunluğu faktörleri ile değerlendirilmektedir.

Denetim komitesi üyesi açısından ise denetim kalitesi algısında;

- Denetçi kalitesinin değerlendirilmesi,
- Denetim süreci kalitesinin değerlendirilmesi,
- Denetçinin iletişim ve etkinliğinin değerlendirilmesi faktörleri öne çıkmaktadır.

Denetim kalitesinin daha bütünsel olarak incelenerek, denetim kalitesi hakkında daha geniş açıdan bakılmalıdır. Denetim kalitesinin ilgili paydaşların bakış açılarındaki farklılıklar, tek başına hiçbir faktörün denetim kalitesi üzerinde önemli etkiye sahip olacağı varsayılmaması gerektiğini göstermektedir. Bu grupların sahip olduğu görüş ve eylemlerin başkalarının denetim kalitesi algısına etkisini düşünmeleri ve denetim kalitesini toplamda nasıl etkileyeceklerini anlamaya çalışmaları, denetim kalitesinin sağlanması ve artırılmasında büyük öneme sahip olacaktır (IAASB, 2010:5).

IAASB tarafından yayımlanan Denetim Kalitesi Çerçevesi Girdi, Süreç ve Çıktı unsurlarından oluşmaktadır. Denetim kalitesini etkileyen faktörler değerlendirildiğinde bu unsurlardan girdi, denetim şirketi kültürünü, denetim şirketi yaklaşımlarını ve etik değerleri; denetim şirketleri tarafından uygulanan kalite kontrol standartları gibi faktörler süreç kısmını ve raporlar ile denetçi görüşü gibi unsurlar da çıktıyı oluşturan faktör olarak ifade edilebilmektedir (Selamet ve Atılğan, 2016:116-119).

DeAngelo, denetçinin bağımsız olması ve denetçinin niteliği denetim hizmetinin kalitesi ile ilişkili olduğu ifade etmektedir. Literatürde, denetim kalitesi bakımından ayrıma neden olan etmenler olarak, birlikte büyük denetim şirketleri ile küçük denetim şirketleri arasında denetim şirketinin büyüklüğü, denetçinin bağımsızlığı, denetim ücreti, denetçinin yeteneği ve tecrübesi olarak değerlendirilmiştir (DeAngelo, 1981:197-198).

Denetim kalitesinin tespiti için birçok araştırmada çeşitli alternatif kullanım önerileri yapılmıştır. Teoh ve Wong 1993 yılında sekiz büyük denetim şirketi ile bunlara dâhil olmayan denetim şirketlerinin kazanç tepki katsayıları (Earning Response Coefficient) ölçümünü karşılaştırarak denetim kalitelerine etkisi hakkında bir farklılık olup olmadığını incelemiş, büyük denetim şirketlerinin algılanan denetim kalitelerinin büyük olmayan şirketlerin algılanan denetim kalitelerinden yüksek olduğunu ifade etmiştir (Teoh ve Wong, 1993:346).

Denetçiler, finansal tabloların önemli yanlışlık içermediğine dair makul güvence sağlayarak yöneticiler ve paydaşlar arasındaki bilgi farklılığını azaltmaktadır. Denetçi kalitesinin denetimin, kârlılığın ve firma değeri

etkinliğinin belirlenmesinde öne çıktığı vurgulanmaktadır (Becker vd., 1998:6).

DeFond, denetim kalitesi beklentisi üzerine yapmış olduğu araştırmada bağımsız denetçi seçimi ve müşteri firmada ortaya çıkan temsil çatışmaları arasındaki ilişkiyi ölçmek için 131 denetçi değişimini incelemiştir. Denetçi kalitesindeki değişikliği denetim şirketinin büyüklüğü, sektörel uzmanlığı ve bağımsızlık gibi değişkenleri ile modellemiştir. Çalışmanın sonucunda ise işletme yöneticilerinin kendileri ile ilgili beklentisi olması durumunda, daha yüksek kalitede bir denetim talep ettikleri tespit edilmiştir (Defond, 1992:16).

Denetim kalitesini etkileyen temel faktörler göz önüne alındığında yapılan bazı çalışmalar şu şekildedir (Okolie ve Izedonmi, 2014:155).

- a. Dört büyük ve dört büyük dışı denetim şirketlerinde denetim şirketi büyüklüğünü ele alan çalışmalar (DeAngelo, 1981; Deis & Giroux, 1992; Becker et al, 1998; Francis & Krishnan, 1999; Krishnan & Schauer, 2000; Kim, Chung & Firth, 2003 and Krishnan, 2003);
- b. Denetçi Bağımsızlığı ve Denetim Ücretlerini ele alan çalışmalar (Palmrose, 1986, 1988; Moizer, 1997; Wooten, 2003; Craswel, Stokes, & Laughton, 2002);
- c. Denetçi denetim sürelerini el alan çalışmalar (Knapp, 1991; Lys & Watts, 1994; Geiger & Raghunandan, 2002; Frankel et al, 2002; Myers, Myers & Omer, 2003; Pigé, 2000; Ebrahim, 2001) ve
- d. Denetim Müşterisi ile ilgili çalışmalar (Heninger, 2001; Ebrahim, 2001).

Acar vd. (2011) yapmış oldukları araştırmada denetim şirketleri arasında denetim kalitesine etki eden faktörleri sormuş ve Hizmet İçi Eğitim, Teknik Bilgi, Personel Niteliği, Denetim Firması Büyüklüğü ve Yabancı firma bağlantılı olması faktörleri sıralanmıştır (Acar vd., 2011:291).

Denetim kalitesini etkileyen ve ön plana çıkan bazı faktörlere aşağıdaki başlıklarda değinilmiştir.

2.1. Denetim Şirketinin Büyüklüğü

DeAngelo, küçük denetim şirketlerinin denetim kalitesinde şirket büyüklüğünün önemli olmadığına dair görüşleri olmasına karşın, çalışmada denetim şirketi büyüklüğü ile denetim kalitesinin birbirine bağlı olduğunu ifade etmektedir (DeAngelo, 1981:183).

Denetim kalitesi ile ilgili yapılan birçok çalışmada denetim kalitesi ile denetim şirketi büyüklüğü arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır (Dang, 2004:5).

Geiger ve Rama (2006) yapmış oldukları çalışmada denetim hatalarını ele alarak denetim şirketinin büyüklüğünün denetim kalitesi ile ilişkisini incelemeye çalışmıştır. Araştırma sonucunda dört büyük denetim şirketi ile diğer şirketlerin denetim hataları konusunda açık ve anlamlı bir farklılık olduğu, dört büyük şirketin hata sayısının düşük olduğu ifade edilmiştir (Geiger and Rama, 2006:1).

2.2. Bağımsız Denetçinin Bağımsızlığı, Tarafsızlığı ve Dürüstlüğü

Denetçinin bağımsız olması, denetçinin denetim kararlarını tarafsız verme kabiliyetini tehlikeye atan baskılardan ve diğer faktörlerden kurtulmasıdır. Ancak bu, bir denetçinin tüm baskılardan ve denetçinin karar verme yeteneğini etkileyebilecek diğer tüm faktörlerden arınmış olacağı anlamına gelmemektedir. Burada ifade edilmeye çalışılan denetçinin bağımsızlığı, denetim kararını etkileyebilecek ya da kararından taviz verebilecek kadar önemli etki altında olmaması, önyargısız karar verebilmesidir. (ISB, 2000:13).

Denetçi bağımsızlığının amacı, bağımsızlığa kendi başına bir amaç olarak odaklanmak yerine, finansal tablolarla ilgili kullanıcının finansal raporlama sürecine olan güvenini desteklemek ve sermaye piyasası verimliliğini artırmaktır. Bu amacın odak noktası, finansal raporlama sürecinin güvenilirliğini artıran ve bu güvenilirliği geliştiren denetimlerin denetim kalitesinin bağımsızlığı olarak ifade edilmektedir (ISB, 2000:14).

Bağımsız denetçinin, dürüst, tarafsız ve bağımsız olma özellikleri denetim raporunun doğruluğu ve güvenilirliği arasında doğrudan ilişkili olup, bu durum bağımsız denetim kalitesini etkileyen önemli faktörlerden biridir. Denetçinin bu niteliklere sahip olmadığı konusunda şüphe veya tereddüte sahip olunması, denetim raporunun doğruluğu ve güvenilirliğinin tartışılmasına neden olacaktır (Oktay, 2013:58).

Fearnley vd. bağımsızlık risklerinin denetim kuruluşlarında ortaya çıktığı ve bu risklerin mevcut risk modellerinde tanımlanmadığını ifade etmiştir. Bunun için firma içi riski de içeren genişletilmiş bir risk modeli önerisinde bulunmuşlardır (Fearnley vd., 2005:40).

2.3. Bağımsız Denetçinin Mesleki Yeterliliği, Tecrübesi ve Görev Süresi

Bağımsız denetçinin yeterli bilgi ve deneyime sahip olması, bağımsız denetimin kalitesinin sağlanması hususunda önemli bir etkidir. Denetçinin denetim mesleğini ifa edebilecek temel eğitimi almış olması ve mesleğini gerçekleştirebilecek düzeyde mesleki bilgi ve deneyime sahip olması mesleki yeterlilik olarak ifade edilmektedir (Kavut, 2002:8).

DeAngelo denetim kalitesi tanımında, bir ihlalin keşfedilmesi ve bunun raporlanması olasılığı, denetçinin mesleki yeterliliği ve bağımsızlığına bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, teknik ve mesleki yeterliliklere sahip olmadan bağımsızlığın sağlanması zordur. Deis ve Grioux yapmış oldukları çalışmalarında, daha önce yapılan araştırmalarda denetim faaliyetinde bulunan denetçilerin mesleki yeterlilik düzeyinin sağlanmış olarak kabul edildiğini ve denetçilerle ilgili sadece bağımsızlık faktörünün kaliteyi etkileyen faktör olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Kendi çalışmalarında bağımsızlık faktörünün yanı sıra teknik yeterliliklerin önemini ele almışlardır (Deis ve Grioux, 1992:464).

Canatach ve Walker ise denetçinin kritik muhasebe konularını anlama ve algılayabilme yeteneğinin kaliteli bir denetim için kritik unsur olduğunu ifade etmektedir (Canatach ve Walker, 1999:43).

Denetçilerin belirli sektörlerde uzmanlaşmış olması denetim kalitesi üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Denetçinin müşteri işletmenin faaliyet gösterdiği sektör ile ilgili bilgi ve uzmanlık deneyimi geliştikçe, sektördeki sorunları, özel durumları ve konuları tespit etme ve ortaya çıkarma yeteneği artmaktadır (Kavut, 2002:8).

Bağımsız denetimde rotasyon uygulamasının amacı ise denetçi ile müşteri işletme arasındaki ilişkilerin bir çıkar ilişkisi kurulmasına neden olabilecek bir duruma dönüşmesini engellemektir (Şenyiğit ve Zeytinoğlu, 2014:85). IFAC bünyesinde faaliyet gösteren Uluslararası Etik Standartları Kurulu (IESBA) tarafından yayımlanan “Muhasebe Meslek Mensupları İçin Etik Kurallar” bir denetim sözleşmesinde uzun süre aynı kıdemli denetçinin kullanılmasının yakınlık ve kişisel çıkar tehditleri oluşturabileceği belirtilerek, yedi yılda bir sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunun yapılması tavsiye edilmektedir (IESBA, 2013:290).

2.4. Müşteri İlişkinin ve Denetim Sözleşmesinin Kabulü ve Devam Ettirilmesi

Denetim süreci, denetim ekibinin denetim hizmetleri yapmaya başladığı zaman başlayarak denetim raporu yayınlandığında sona erer. Bir denetimin (sözleşmesinin) kabul edilmesine veya sürdürülmesine ya da belirli bir denetçinin ilgili denetim ekibinin bir üyesi olup olmayacağına karar verirken, bağımsızlığa yönelik tehditlerin tespit edilmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir (IESBA, 2013:45).

Denetim şirketlerinin müşteri kabulü ve sürekliliği politikaları gereğince, yeni bir müşterinin kabul edilip edilmeyeceği ya da hâlihazırda bulunan bir müşteriyle olan ilişkiye devam edilmesiyle ilgili kurallara sahip olması gerekir. Bu kurallar kalite ve bağımsızlığı sağlamak, riski yönetmek ve düzenleyici kurumların gerekliliklerini karşılamak için önemli ve gerçekleştirilmesi zorunludur (E&Y Şeffaflık Raporu, 2016:15).

2.5. İnsan kaynakları Politikaları

Bağımsız denetim kuruluşlarının insan kaynaklarına ilişkin politika ve prosedürlere sahip olması denetim faaliyetini ve kalitesini doğrudan etkilemektedir. Bu politikalar aşağıdaki maddelerden oluşmaktadır:

- İşe Alma
- Yeterlilik
- Eğitim ve Performans Değerlendirmesi
- Kariyer Gelişimi ve Terfi
- Ücret ve Benzeri Haklar

Denetim kalitesinin her zaman yüksek ve ön planda olması beklentisi, bağımsız denetim şirketinin personelle ilgili aldığı tüm kararlarda (işe alma, elde tutma ve terfi gibi) ön planda olmalı ve açık bir şekilde ifade edilmelidir (Beasley vd., 2001:65). Bu sebeple, bağımsız denetim şirketinin bir işe alım programına sahip olması ve işe alım programını etkin bir şekilde uygulaması denetim kalitesinin sağlanması ve sürdürülebilir olması yönünde önemli bir etkiye sahiptir (Oktay, 2013: 54).

Terfi prosedürleri, ücret ve benzeri haklar, yeterliliğin geliştirilmesi ve sürdürülmesi ve etik ilkelere bağlılığın esas alınmasını ve ödüllendirilmesini sağlayacak şekilde performans değerlendirilmesinin oluşturulması, denetime ve dolayısıyla denetim kalitesine katkı sağlayacaktır. Denetim şirketleri, performans değerlendirme kriterleri olarak kalite ve etik ilkelere bağlılık,

teknik ve mesleki yeterlilik, ekip ve çevre ile iletişim gibi faktörleri başarı kriteri olarak belirleyerek personellere bildirmelidir (E&Y, 2016:18).

2.6. Denetim Şirketi Kültürü, Etik Davranışlar ve Yaklaşımlar

Bağımsız denetçilerin bakış açıları ve sorumluluklarını yerine getirme bilinci denetim ekibinin ve çalıştığı şirketin sahip olduğu kültür açısından önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu nedenle şirket kültürünün, denetim kalitesini belirleyen girdiler arasında yer alan önemli bir faktör olduğu kabul edilir (Selamet ve Atılğan, 2016:117).

Denetim şirketi yönetim kademesinden başlamak suretiyle tüm organizasyon yapısı da dahil, denetim şirketinin sahip olduğu değerlerin belirlenmesi ve bunun tüm denetçi ve çalışanlar tarafından benimsenmesi şirketlerin önceliği olduğu belirtilmelidir. Denetim şirketleri sadece kendileri açısından değil, çalışanlar ve toplum açısından kurum kültürü oluşturma çabasında olmalıdır. Müşteri seçiminden başlayan süreçle birlikte risk tespiti, riske karşılık verme ve raporlama süreçlerinin tamamında kurumsal bir kimliğe sahip olduğu vurgusu yapılarak denetim faaliyetinin standart bir şekilde yürütülmesi sağlanabilir. Denetçilerin sahip olacağı etik değerlerin yanında denetim şirketlerinin de denetim programı, istihdam, terfi gibi faktörlerin uygulanmasında sahip olduğu ve uyguladığı politika ve prosedürler şirket kültürü ile denetim kültürü oluşturacak böylece denetim kalitesinin sağlanması hususunda adımlar atılmış olacaktır.

2.7. Teknoloji

Denetim ve hizmet faaliyetinin yürütülmesinde yapay zekâ başta olmak üzere tüm alanlarda teknoloji kaynağının öne çıktığı bilinmektedir. Denetim faaliyetini yürütmek için kullanılan teknoloji, çalışma kâğıtlarının düzenlenmesi, denetim faaliyetinin gözden geçirilmesi ve hatta denetim kalitesinin gözden geçirilmesine kadar tüm süreçlerde etken faktörlerden birdir.

Denetim şirketinin sahip olacağı teknoloji kaynakları ile denetim faaliyetinin yürütülmesinde standart uygulama kolaylaşacak ve denetim kalitesi riskini azaltan bir durum ortaya çıkacaktır.

3. Denetim Kalitesi ve Kamu Gözetimi Kurumu

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) 2011'de 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu'nun (TMSK) lağvedilmesi ile yerine kurulmuştur.

KGK'nın temel amacı, yatırımcıların çıkarlarını ve denetim raporlarının doğru ve bağımsız olarak hazırlanmasına ilişkin kamu yararını koruyarak doğru, güvenilir ve karşılaştırılabilir finansal bilginin sunumunu sağlamaktır. Kamu gözetimi, genel olarak bağımsız denetim faaliyetlerinin mevcut yasal düzenlemelere uygunluğunun ve bu faaliyetlerin standartlara uygun olarak yürütülüp yürütülmediğinin, meslekten bağımsız, kamu yararını ön planda tutan bir kurum tarafından çeşitli uygulamalarla kontrol edilmesidir (KGK, broşür:1).

Türkiye Muhasebe Standartları'nı uluslararası standartlarla uyumlu bir şekilde oluşturmak ve yayımlamak, bağımsız denetimde uygulama birliğini, gerekli güveni ve kaliteyi sağlamak, denetim standartlarını belirlemek, bağımsız denetçi ve bağımsız denetim kuruluşlarını yetkilendirmek ve bunların faaliyetlerini denetlemek ve bağımsız denetim alanında kamu gözetimi yapmak yetkisi Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'na verilmiştir. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'nun görev alanını dört ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar;

- Bağımsız denetçiler ve bağımsız denetim kuruluşlarını yetkilendirmek.
- Bağımsız denetim alanında kamu gözetimi yapmak ve böylece bağımsız denetimde uygulama birliğini, gerekli güveni ve kaliteyi sağlamak.
- Uluslararası Muhasebe Standartlarıyla uyumlu Türkiye Muhasebe Standartlarını (TMS) oluşturmak ve yayımlamak.
- Uluslararası Denetim Standartlarıyla uyumlu Türkiye Denetim Standartlarını (TDS) oluşturmak ve yayımlamak.

KGK'nın temel amacı, yatırımcıların çıkarlarını ve denetim raporlarının doğru ve bağımsız olarak hazırlanmasına ilişkin kamu yararını korumak ve doğru, güvenilir ve karşılaştırılabilir finansal bilginin sunumunu sağlamaktır. Bu doğrultuda başta borsa şirketleri, bankalar, sigorta şirketleri olmak üzere belirlenen büyük ölçekli şirketlerin denetimlerini gözetmek ve izlemek için kurulmuştur (KGK Tanıtım Kitapçığı).

KGK faaliyet raporunda yer alan, kurumun amaçlarından biri olarak, bağımsız denetimin kalitesinin artırılmasının finansal raporlama ve bağımsız denetime olan güvenin artırılması ile mümkün olacağı ifadesi yer almaktadır (KGK - FR, 2017:2).

Etkin bir gözetim faaliyeti, denetimin kalitesinin artırılması için en önemli araçtır. Etkin bir gözetim için öncelikle bağımsız denetim faaliyetlerinin

yerinde ve uzaktan sürekli gözetimi, yönlendirilmesi ve gerektiğinde yaptırım uygulanması gerekmektedir. Gerekli yetkilendirme ve Türkiye Denetim Standartlarının mevzuata kazandırılması ve devamlı olarak güncelliğinin korunması ile etkin bir denetim ve gözetim faaliyetinin gerçekleşmesi sağlanacaktır. Yerinde gözetim ve denetim faaliyetleri ile ilgili inceleme rehberleri oluşturulmalı, geliştirilmeli ve yıllık inceleme planı çerçevesinde yerinde inceleme gerçekleştirilmelidir. Uzaktan sürekli gözetim fonksiyonu ile ilgili olarak ise bilgi sistemleri alt yapısı kullanılmalı ve geliştirilmelidir. Böylece yerinde ve uzaktan gözetim faaliyetlerinin etkin kullanımı etkili bir kalite güvence sisteminin önemli unsurları arasında yer alacaktır. KGK'nın bağımsız denetim kalitesini artırmak amacına yönelik hedef ve stratejileri ise şu şekildedir (KGK – FR, 2017:31):

- Bağımsız denetim sektöründe kaliteyi artırabilmek için daha rekabetçi bir ortam oluşturmak,
- Rehberlik odaklı inceleme ve gözetim fonksiyonu gerçekleştirmek,
- Denetim şirketlerindeki denetim komitelerinin etkinliğini artırmak,
- Bağımsız denetim sektörünün kapasitesini artırmak,
- Sürekli eğitim sistemi oluşturarak yetkilendirilen bağımsız denetçilerin mesleki gelişimini sağlamak.

Denetim çalışmalarına yönelik yapılacak gözetim ve denetimin usul ve esasları ile bağımsız denetçiler ve bağımsız denetim şirketlerinin faaliyetleri ise ayrıntılı olarak Bağımsız Denetim Yönetmeliği'nce belirlenmiştir.

KGK tarafından Türkiye'de uygulanan denetim ve denetim kalitesi ile ilgili TDS, KKS 1, kalite kontrol sistemi incelemeleri, şeffaflık raporları ve bağımsız denetim yönetmeliği uygulanmaktadır.

3.1. Türkiye Denetim Standartları

Denetim standartları açısından Türkiye'de bulunan farklı otoritelerin kendi faaliyet alanları ile ilgili düzenleme yapma yetkilerinin bulunduğu görülmektedir. Farklı kurumların kendi görev ve yetki alanı ile ilgili düzenlemeleri nedeniyle de denetim standartları alanında çok parçalı bir yapı meydana gelmiştir. Söz konusu çok parçalı yapının ortadan kaldırılmasına yönelik ilk adım 2011 yılında Yeni Türk Ticaret Kanununun (TTK) yayımlanmasıyla atılmıştır. Yeni TTK şirketlerin denetimine yeni bir anlayış ve çağdaş bir yaklaşım getirmekte, böylece kamu gözetimi sisteminin çatısını oluşturmaktadır. Yeni TTK'nın öngördüğü denetim, alanında uzman ve mesleki yönden yeterli bağımsız denetçiler tarafından, Uluslararası Denetim

Standartlarıyla uyumlu Türkiye Denetim Standartlarına uygun ve meslek etiğine bağlı olarak gerçekleştirilen şeffaf bir denetimdir (KGK - FR, 2012:42).

KGK Denetim Standartları Daire Başkanlığı, 2013 yılında TDS'leri oluşturmak amacıyla çeşitli kurumlardan talep edilen katılımcılardan oluşan komisyonlardan faydalanarak TDS çatısı altında bulunan bir adet Kalite Kontrol Standardı (KKS) ile on altı adet Bağımsız Denetim Standardını Kurul onayına sunmuş ve bu standartlar Resmî Gazete'de yayımlanmak suretiyle mevzuatımıza kazandırılmıştır.

2023 yılına gelindiğinde ise TDS ile ilgili yürürlükte olan son durum şu şekildedir:

Tablo 1. TDS 2023 Seti

	Uluslararası Standart	Türkiye Standart
Bağımsız Denetim Standartları	37	37
Kalite Kontrol Standartları	1	1
Sınırlı Bağımsız Denetim Standartları	2	2
Güvence Denetimi Standartları	5	5
İlgili Hizmetler Standartları	2	2
Bağımsız Denetçiler için Etik Kurallar	1	1
Riskin Erken Saptanması Sistemi ve Komitesi Hakkında Denetçi Raporuna İlişkin Esaslara Yönelik İlke Kararı	-	3
Faizsiz Finans Denetim Standartları	7*	7

* *İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kuruluşu (AAOIFI)*

Kaynak: kgk.gov.tr derleme

3.2. Kalite Kontrol Standardı 1

Uluslararası Bağımsız Denetim ve Güvence Denetimi Standartları Kurulu (IAASB) tarafından düzenlenen ve Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) tarafından yayımlanan Uluslararası Kalite Kontrol Standardı 1, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Standartlar Kurumu tarafından (IFAC izni ile), 2 Ekim 2013 tarih 28783 sayılı Resmî Gazete'de "Finansal Tabloların Bağımsız Denetim ve Sınırlı Bağımsız Denetimleri ile Diğer Güvence Denetimleri ve İlgili Hizmetleri Yürüten Bağımsız Denetim Kuruluşları

ve Bağımsız Denetçiler için Kalite Kontrol Standardı (KKS 1)” olarak yayımlanmıştır.

Kalite Kontrol Standardı 1 (KKS 1), Bağımsız Denetim Standardı (BDS) 200 “Bağımsız Denetçinin Genel Amaçları ve Bağımsız Denetimin Bağımsız Denetim Standartlarına Uygun Olarak Yürütülmesi” ile birlikte dikkate alınır.

Kalite unsurlarından yola çıkarak denetim şirketleri tarafından oluşturulması gereken kalite kontrol sistemine ilişkin temel esaslar Kalite Kontrol Standardı 1 ve BDS 220 Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Kalite Kontrol içerisinde yer almaktadır. KKS 1 ve BDS 220 doğrultusunda denetim şirketleri, kendisinin ve personelinin, mesleki standartlara ve yürürlükteki mevzuat hükümlerine uygunluk sağladığı konusunda makul güvence sağlayan bir kalite kontrol sistemi kurmak ve bu sistemin devamlılığını sağlamakla yükümlüdür. Denetim şirketleri tarafından kurulan kalite kontrol sisteminin ve bağımsız denetim şirketi veya sorumlu denetçi tarafından düzenlenen raporların, mevcut şartlara uygunluğu konusunda da makul güvence sağlaması gerekmektedir.

Denetim kuruluşları, finansal tabloların bağımsız denetim ve sınırlı bağımsız denetimleri ile diğer güvence denetimleri ve ilgili hizmetlere ilişkin kalite kontrol sistemleriyle ilgili sorumluluklarını düzenleyen Kalite Kontrol Standardı 1 uyarınca, aşağıdaki unsurların her birini ele alan politika ve prosedürleri içeren bir kalite kontrol sistemi kurmak ve bu sistemin devamlılığını sağlamakla yükümlüdür.

- Denetim şirketi bünyesinde kaliteye ilişkin liderlik sorumlulukları,
- İlgili etik hükümler,
- Müşteri ilişkisinin ve denetim sözleşmesinin kabulü ve devam ettirilmesi,
- İnsan kaynakları,
- Denetimin yürütülmesi,
- İzleme.

Bu kapsamda, denetçi ve denetim kuruluşlarının, kaliteli ve güvenilir denetimler yürütmesini sağlayarak bağımsız denetimin kalitesinin artırılması amacıyla KGK, denetim kuruluşları tarafından oluşturulan kalite kontrol sistemlerinin yeterliliğini incelemektedir.

16/01/2023 tarih ve 32075 sayılı (1. Mükerrer) Resmî Gazete’de “Kalite Yönetim Standardı 1 Finansal Tabloların Bağımsız Denetim veya Sınırlı

Bağımsız Denetimleri ile Diğer Güvence Denetimleri veya İlgili Hizmetleri Yürüten Bağımsız Denetim Şirketleri İçin Kalite Yönetimi” (KYS 1), “Kalite Yönetim Standardı 2 Denetim Kalitesinin Gözden Geçirilmesi” (KYS 2), “BDS 220 (Revize) Finansal Tabloların Bağımsız Denetimde Kalite Yönetimi” yayımlanmıştır. Aynı Resmi Gazete’de ayrıca Kalite Yönetim Projesinden Kaynaklı Olarak Bağımsız Denetim Standartlarında Yapılan Değişiklikler ile Kalite Yönetim Projesinden Kaynaklı Olarak Diğer Bazı Standartlarda Yapılan Değişiklikler yayımlanmıştır.

Bu değişiklikler ile söz konusu Standartlar ve ilgili değişiklikler, 31/12/2023 tarihinde ve sonrasında başlayacak hesap dönemlerinin denetiminde uygulanmak üzere yayımı tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu doğrultuda KYS 1, 2023 yılında yürürlükte olan KKS 1 standardının yerini alacaktır.

3.3. KGK Kalite Kontrol Sistemine Yönelik İnceleme Raporları

Kamu Gözetimi Kurumu’nun en önemli görevlerinden biri de yıllık olarak Kalite Güvence Sistemi İncelemeleri’nde bulunmaktadır. Son olarak Ağustos 2022 tarihinde 2021 yılı inceleme raporu yayımlanmıştır. KGK inceleme faaliyeti; kamu yararını ilgilendiren kuruluşları (KAYİK) denetleyen bağımsız denetim kuruluşları için asgari üç yılda bir, diğerleri için ise asgari altı yılda bir yapılmaktadır. Ayrıca KGK tarafından planlanmış incelemelerin yanı sıra ihbar, şikâyet, bildirim gibi durumlarda ve gerekli görülen diğer hallerde inceleme yapma ve yaptırma yetkisi bulunmaktadır (KGK, 2022:1).

2021 yılsonu itibarıyla yetkilendirilmiş 356 denetim kuruluşundan 99’u nezdinde toplam 108 inceleme yapılmış olup, yapılan incelemelerin 101’i dosya incelemelerinden 7’si ise diğer incelemeden meydana gelmiştir.

Yaygın olarak tespit edilen denetim ve muhasebe standartları bulguları aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. KGK İnceleme Raporu Denetim Standartları Bulguları

<i>Yaygın Olarak Tespit Edilen Denetim Standartları Bulguları</i>
<i>Risk Olarak Değerlendirilmiş Hususlar</i>
<i>Önemli Yanlışlık Risklerinin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi</i>
<i>Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları</i>
<i>Bağımsız Denetçinin Diğer Bilgilere İlişkin Sorumlulukları</i>
<i>İlişkili Taraflar</i>
<i>İşletmenin Sürekliliği</i>
<i>Bağımsız Denetimde Örnekleme</i>
<i>Bağımsız Denetimin Belgelendirilmesi</i>
<i>Önemlilik</i>
<i>Bilanço Tarihidenden Sonraki Olaylar</i>

Tablo 3. KGK İnceleme Raporu Muhasebe Standartları Bulguları

<i>Yaygın Olarak Tespit Edilen Muhasebe Standartları Bulguları</i>
<i>Risk Olarak Değerlendirilmiş Hususlar</i>
<i>Önemli Yanlışlık Risklerinin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi</i>
<i>Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları</i>
<i>Bağımsız Denetçinin Diğer Bilgilere İlişkin Sorumlulukları</i>

2021 yılı itibarıyla incelemelerde yaygın olarak tespit edilen bulgular ve bu bulguların her bir denetim dosyası bazında tespit edilme sıklığı aşağıdaki gibidir:

Tablo 4. KGK İnceleme Raporu Dosya Bazında Bulguların Ağırlıkları

<i>Yaygın Olarak Tespit Edilen Bulguların Dosya Bazında Ağırlıklandırılması</i>	<i>Dosya Bazında Ağırlıkları %</i>
<i>Risk Olarak Değerlendirilmiş Hususlar</i>	80
<i>Maddi ve Maddi Olmayan Duran Varlıklar</i>	76
<i>Önemli Yanlışlık Risklerinin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi</i>	64
<i>Stoklar</i>	61
<i>Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları</i>	53
<i>Ticari Alacaklar ve Ticari Borçlar</i>	44
<i>Hasılat</i>	43
<i>Bağımsız Denetçinin Diğer Bilgilere İlişkin Sorumlulukları</i>	38
<i>İlişkili Taraflar</i>	34
<i>İşletmenin Sürekliliği</i>	30
<i>Bağımsız Denetimde Örnekleme</i>	28
<i>Bağımsız Denetimin Belgelendirilmesi</i>	25
<i>Önemlilik</i>	25
<i>Bilanço Taribinden Sonraki Olaylar</i>	24

2020 yılı incelemelerinde toplamda 71 denetim dosyası nezdinde yapılan incelemelerde 701 bulgu tespit edilmişken 2021 yılı incelemelerinde ise 101 denetim dosyası nezdinde yapılan incelemelerde 1004 bulgu tespit edilmiştir. Diğer taraftan, 2020 ve 2021 yılı incelemelerinde yaygın olarak tespit edilen ortak bulgular ve söz konusu bulguların 2020 yılına kıyasla 2021 yılında toplam bulgular içerisindeki değişim görülmektedir. Buna göre Maddi ve

Maddi Olmayan Duran Varlıklar, Stoklar, Hasılat, İlişkili Taraflar, İşletmenin Sürekliliği ve Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları'na ilişkin bulgularda azalış meydana gelmiştir. Ticari Alacaklar ve Ticari Borçlar, Önemli Yanlılık Risklerinin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi, Risk Olarak Değerlendirilmiş Hususlar, Önemlilik, Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylar ve Bağımsız Denetimin Belgelendirilmesi bulgularında artış meydana gelmiştir.

KGK tarafından yapılan bu incelemeler ile denetim şirketlerinin faaliyetlerinin kalitesini gözden geçirilmektedir. Bu incelemeler sonucunda ortaya çıkan bulgular denetim şirketleri ve kamuoyuyla paylaşılarak denetimlerin kalitesinin artırılması amaçlanmaktadır.

3.4. Şeffaflık Raporları

Bağımsız Denetim Yönetmeliğinin (BDY) 36'ncı maddesi “Şeffaflık raporunun hazırlanması ve duyurulması” başlığı uyarınca, bir takvim yılında Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşların (KAYİK) denetimini yapmış olan denetim kuruluşlarının ilgili takvim yılını müteakip, özel hesap dönemi kullanan denetim kuruluşlarının ise hesap dönemi kapanışını müteakip dördüncü ayın sonuna kadar yıllık şeffaflık raporlarını internet sitelerinde yayımlayarak aynı süre içerisinde KGK'ya bildirmeleri gerekmektedir.

KGK şeffaflık raporlarına ilişkin duyurusunda; “KAYİK Dâhil Denetime Yetkili” olarak sicile kaydedilen denetim kuruluşlarının, şeffaflık raporlarına ilişkin BDY'nin 36'ncı maddesinde düzenlenen yükümlülüklerini zamanında, tam ve doğru olarak yerine getirmeleri ve bu yükümlülüklerin yerine getirilmemesi nedeniyle herhangi bir yaptırımla karşılaşmamaları adına belirtilen hususlara dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmektedir (kgk.gov.tr).

KGK yapmış olduğu şeffaflık raporu incelemelerinde, “Şeffaflık Raporunda Zorunlu Olarak Yer Alması Gereken Asgari Bilgilerde Karşılaşılan Hususlar”, “Kalite Güvence Sistemi İncelemesinin En Son Ne Zaman Yapıldığına Dair Bilgi”, “Sorumlu Denetçilerin Ücretlendirilme Esaslarına İlişkin Bilgi”, “Kalite Kontrol Sisteminin Tanıtımı ve Bu Sistemin Etkin Olarak Çalıştığına Dair Denetim Kuruluşu Yönetiminin Beyanı”, “İlişkili Denetim Kuruluşları ve Diğer İşletmelere ve Bu İlişkilerin Mahiyetine İlişkin Açıklama” ve “KAYİK'ler Nezdinde Denetim Yapmak Üzere Yetkilendirilmiş Olmakla Birlikte İlgili Takvim Yılında KAYİK Denetimi Yapmayan Denetim Kuruluşlarının Yapacağı Açıklama” konularında eksiklikler olduğu belirtmiştir.

3.5. Bağımsız Denetim Yönetmeliği

Bağımsız Denetim Yönetmeliği; 6102 sayılı Kanun ve 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname çerçevesinde yapılacak bağımsız denetimi, bağımsız denetim kuruluşlarının ve bağımsız denetçilerin; yetkilendirilmeleri, sicil kayıtlarının tutulması, yükümlülükleri, sorumlulukları, bunların Kurum tarafından incelenmesi ve denetlenmesi ve bunlar hakkında uygulanacak idari yaptırımlara ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır (BDY, md:2).

Bağımsız denetim yönetmeliğinin içerdiği konular şu şekilde sıralanmaktadır:

- Denetimin amacı ve kapsamı,
- Denetimin konusu,
- Denetimin tarafları,
- Denetim kıstası,
- Denetim kanıtı,
- Denetim raporu,
- Denetim yapmaya yetkililer,
- Yetki belgeleri,
- Denetim kuruluşlarının yetkilendirilmesi,
- Denetçilerin yetkilendirilmesi,
- Denetçilik sınavı,
- Bağımsız Denetim Resmi Sicili (sicile kayıt ve ilan, sicil bilgileri),
- Denetimlerde kalite ve güvenilirliğin sağlanması,
- Kalite kontrol sistemi oluşturma,
- Mesleki etik ve ilkelere uyma,
- Bağımsızlık ve bağımsızlığın korunması,
- Reklam yasağı,
- Haksız rekabette bulunmama,
- Sürekli eğitim,
- Denetim faaliyetine ilişkin kısıtlamalar,
- Denetim ekipleri,
- Denetim sözleşmesi,

- Denetim raporu düzenleme ve görüş bildirme yükümlülüğü,
- Bilanço tarihinden sonra ortaya çıkan olaylar,
- Ücret tarifesi,
- Mesleki sorumluluk sigortası,
- Şeffaflık raporunun hazırlanması ve duyurulması,
- KGK tarafından yapılacak incelemeler, denetimler ve idari yaptırımlar ve
- Diğer hususlar.

Bağımsız Denetim Yönetmeliği beşinci bölümde “Denetimlerde Kalite Güvenilirliğin Sağlanması”na ilişkin hükümler yer almaktadır. Denetimde kalite ve güvenilirliğin sağlanması, denetim kuruluşları ve denetçilere düşen sorumluluk olarak ifade edilmektedir. Bunun yerine getirilmesi için de etkin bir kalite kontrol sisteminin kurulması gerekmektedir.

Yüksek nitelikli denetim kalitesi sağlamak başta denetlenen şirket olmak üzere, denetim kuruluşları, ilgili potansiyel kullanıcılar, düzenleyici kurumlar ve diğerleri açısından son derece önemli bir husustur. Bir denetimde, denetim kalitesinin sağlanabilmesi adına uzun yıllardır denetçi, denetim şirketleri veya denetim süreçleri ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Denetim kalitesi ile ilgili yapılan çalışmaların genellikle ilgili ülkelerin bakanlıklar nezdindeki kurumlardan oluştuğu, zaman içerisinde ise mevcut çalışmaların farklı kurumlarla gerçekleştirildiği görülmektedir. Denetim faaliyeti ile ilgili çalışmaların ise özellikle sermaye piyasası gelişmiş ülkelerde başladığı görülmektedir.

KGK tarafından yapılan gerek muhasebe ve denetim standartları alanındaki incelemeler ve yayımladıkları inceleme raporları ve gerekse bağımsız denetim yönetmeliği veya diğer standartların tamamı denetim kalitesinin sağlanması yönünde sürekli bir çalışma olduğunu göstermektedir. Bu çalışmaların yanında IAASB tarafından yayımlanan güncel standartların da Türkiye’de eş zamanlı olarak yayımlanma çalışmaları ile denetim faaliyetlerinin standartlaşması ve denetim kalitesinin sağlanması yönünde oldukça önemlidir.

4. Kalite Yönetim Standartları

Türkiye’de, denetim şirketlerinin denetim ve hizmet faaliyeti esnasında sahip olması gereken politika ve prosedürlere ilişkin 2013 yılından itibaren Uluslararası Bağımsız Denetim ve Güvence Denetimi Standartları Kurulu (IAASB) tarafından yayımlanan “Kalite Kontrol Standardı 1 Finansal

Tabloların Bağımsız Denetim ve Sınırlı Bağımsız Denetimleri İle Diğer Güvence Denetimleri ve İlgili Hizmetleri Yürüten Bağımsız Denetim Kuruluşları ve Bağımsız Denetçiler İçin Kalite Kontrol” uygulanmaktadır. Kalite Kontrol Standardı 1’in yayımlandığı tarihten itibaren denetim sektöründe meydana gelen değişiklikler ve yaşanan teknolojik gelişmeler, başta denetim kuruluşlarının kurumsal yapıları, liderlik yaklaşımları, denetim metodolojileri ve müşteri kabul süreçleri olmak üzere denetim yaklaşımlarını etkilemiştir. Bu nedenle de IAASB, yürürlükte olan KKS 1’in denetimde yaşanan değişikliklere uygun olarak güncellenmesinin denetim kalitesini daha da artıracağı görüşüyle, bağımsız denetim şirketlerinin kalite kontrol sistemleri için daha kapsamlı bir çerçeve ortaya koyan ve bağımsız denetimin kalitesini etkilemesi muhtemel risklerin yönetilmesine imkân tanıyan Kalite Yönetim Standartlarını yayımlamıştır (KGK, 2023).

IAASB tarafından yapılan düzenlemeler çerçevesinde, uluslararası denetim standartlarına tam uyumun sağlanması için aşağıdaki standartlar ve değişiklikler KGK tarafından Temmuz 2022’de kamuoyu görüşüne açılmıştır.

- a. KYS 1 Finansal Tabloların Bağımsız Denetim veya Sınırlı Bağımsız Denetimleri ile Diğer Güvence Denetimleri veya İlgili Hizmetleri Yürüten Bağımsız Denetim Şirketleri İçin Kalite Yönetimi,
- b. KYS 2 Denetimin Kalitesinin Gözden Geçirilmesi,
- c. BDS 220 (Revize), Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Kalite Yönetimi,
- d. Kalite Yönetim Projesinden Kaynaklı Olarak Bağımsız Denetim Standartlarında Yapılan Değişiklikler ve
- e. Kalite Yönetim Projesinden Kaynaklı Olarak Diğer Bazı Standartlarda Yapılan Değişiklikler

Yapılan çalışmalar sonucunda KYS 1 ve KYS 2 ile birlikte BDS 220 revize edilmiş olup ayrıca 15 adet bağımsız denetim standardı, bir adet sınırlı bağımsız denetim standardı, üç adet güvence denetim standardı ve bir adet ilgili hizmet standardında değişiklikler meydana gelmiştir. Yine KGK tarafından ilgili KYS’ler ve BDS 220’nin uygulanmasına yönelik uygulama rehberleri de yayımlanmıştır.

KYS 1, KYS 2, BDS 220 (Revize) ve Kalite Yönetim Projesinden Kaynaklı Olarak Bağımsız Denetim Standartlarında Yapılan Değişiklikler ile Kalite Yönetim Projesinden Kaynaklı Olarak Diğer Bazı Standartlarda Yapılan Değişiklikler, 16/01/2023 tarih ve 32075 sayılı (1. Mükerrer) Resmî

Gazete’de yayımlanmış olup, söz konusu Standartlar ve ilgili değişiklikler, 31/12/2023 tarihinde ve sonrasında başlayacak hesap dönemlerinin denetiminde uygulanmak üzere yayımı tarihinde yürürlüğe girmiştir.

KYS 1; denetim şirketinin, kalitesi gözden geçirilmesi gereken denetim veya hizmetlere yönelik politika veya prosedürler oluşturma sorumluluklarını düzenlemektedir. KYS 2 ise denetim veya hizmetin kalitesini gözden geçirecek kişinin (kaliteyi gözden geçiren kişi) seçilmesi, liyakati ve söz konusu gözden geçirmenin yürütülmesi ve belgelendirilmesine ilişkin hususları düzenler.

4.1. Kalite Yönetim Standardı 1

Kalite Yönetim Standardı 1 (KYS 1), denetim şirketlerinin; finansal tabloların bağımsız denetim ve sınırlı bağımsız denetimleri ile diğer güvence denetimleri ve ilgili hizmetlere ilişkin kalite yönetim sistemi tasarlama, yürütme ve uygulama sorumluluklarını düzenler. Denetim kalitesinin gözden geçirilmesi denetim şirketinin kalite yönetim sisteminin bir parçasını oluşturmaktadır (KGK-KYS1, 2023).

KYS 1’de denetim şirketinin amacı, denetim şirketi ve personelinin gerçekleştirmiş olduğu denetim ve hizmet faaliyetindeki sorumluluklarını mesleki standartlara ve mevzuat hükümlerine uygun yürüttüğüne ve denetim şirketi (sorumlu denetçi) tarafından düzenlenen raporların uygun olduğu konusunda makul güvence sağlayan bir kalite yönetim sistemi tasarlayarak uygulamasını sağlamaktır.

KYS 1, denetim şirketinin bir kalite yönetim sistemine (KalYönSis) sahip olma sorumluluğuyla ilgilenir. Kalite Yönetim Sistemi denetim ekiplerinin kaliteli denetimler gerçekleştirmesini sağlayan ve destekleyen bir mekanizmadır. Bu sistem, denetim şirketinin yürütülen denetimlerin kalitesini nasıl yönettiğine odaklandığından, denetim şirketinin kaliteli denetimleri tutarlı bir şekilde yürütmesine de yardımcı olur (KYS Uygulama Rehberi:3).

Denetim şirketlerinin, finansal tabloların bağımsız denetimini veya sınırlı bağımsız denetimini yürüten veya diğer güvence denetimlerini veya ilgili hizmetlerinden herhangi birini yürütmesi durumunda, KYS 1’i uygulaması gerekmektedir.

Denetim şirketi, 15 Aralık 2022’ye kadar Kalite Yönetim Sistemi’ni KYS 1’e uygun olarak tasarlamalı ve uygulamalıdır. KYS 1’in 53-54 üncü paragrafları uyarınca yapılacak Kalite Yönetim Sistemi değerlendirmesinin, 15 Aralık 2022’yi takip eden bir yıl içinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Özetle 15 Aralık 2022’ye kadar denetim şirketi; kalite hedeflerini belirlemek,

kalite risklerini belirlemeli ve değerlendirmeli, kalite risklerine karşı yapılacak işleri ve izleme faaliyetlerini tasarlamalı ve uygulamalıdır. Karşılıkların ve izleme faaliyetlerinin işleyişinin 15 Aralık 2022'den itibaren başlaması gerekmektedir. KYS 1'in erken uygulamasına izin verilmektedir, ancak denetim şirketinin aynı anda üç kalite yönetim standardını da uygulaması zorunludur (KYS 1 Uyg Reh. 2023).

4.1.1. Kalite Yönetim Sistemi Unsurlarının Uygulanması

Kalite yönetim sistemi 1'de yer alan unsurlara yönelik denetim şirketlerinin politika ve prosedürleri hazırlayarak bu hususları izleyip, değerlendirmeye yönelik faaliyetlerini yerine getirmelerini gerekmektedir.

Kalite yönetim sistemi aşağıdaki sekiz unsurdan oluşur:

- (a) Denetim şirketinin risk değerlendirme süreci,
- (b) Üst yönetim ve liderlik,
- (c) Etik hükümler,
- (d) Müşteri ilişkisinin ve belirli bir sözleşmenin kabulü ve devam ettirilmesi,
- (e) Denetim veya hizmetin yürütülmesi,
- (f) Kaynaklar,
- (g) Bilgi ve iletişim,
- (h) İzleme ve düzeltme süreci.

a) Risk Değerlendirme Süreci

Denetim şirketinin kalite hedefinin belirlenmemesi, kalite riski veya risklerinin belirlenmemesi veya uygun şekilde değerlendirilememesi, risklere karşı yapılacak iş veya işlerin uygun bir şekilde tasarlanmaması ve uygulanmaması, kalite yönetim sisteminde, KYS 1'in hükümlerinden birinin yerine getirilmemesine neden olacak şekilde eksiklik olması durumlarında denetim şirketinin kalite yönetim sisteminin eksik olduğu ifade edilmektedir.

Risk değerlendirme süreci, kalite hedeflerinin belirlenmesi, kalite hedeflerinin gerçekleştirilmesine ilişkin kalite risklerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi ve değerlendirilen kalite risklerine karşı yapılacak işlerin (riske karşılıkların) belirlenmesi ve uygulanmasından oluşmaktadır. Denetim şirketi kalite risklerini belirlerken, kalite hedeflerine ulaşılmasını olumsuz yönde etkileyebilecek şart, olay, durum, eylem veya eylemsizlikler hakkında çalışmalar yapmalıdır.

Kalite riski, kalite hedeflerine ulaşılmasını olumsuz etkileyebilecek birçok risk olarak karşımıza çıkabilir. Denetim şirketinin her olası riski belirlemesi ve değerlendirmesi ve her bir risk için karşılık tasarlaması ve uygulaması makul veya uygulanabilir olmayabilir. Bunun için KYS 1'de tüm riskler kalite riskleri olarak kabul edilmez. Eğer riskin makul bir düzeyde gerçekleşme olasılığı varsa ve riskin tek başına veya diğer risklerle birlikte kalite hedeflerine ulaşılmasını olumsuz yönde etkileyecek makul düzeyde bir olasılığı varsa kalite riski olarak kabul edilir (KYS 1 Uyg Rehberi:21).

Kalitenin gözden geçirilmesi, kalite risklerine yönelik olarak denetim şirketi düzeyinde bir riske karşılık vermektir. Kalitenin gözden geçirilmesi, denetim düzeyinde, kaliteyi gözden geçiren kişi tarafından denetim şirketi adına yürütülmesi gerekmektedir.

b) Üst Yönetim ve Liderlik

Üst yönetim ve liderlik yapısı denetim şirketinin kültürünü ve etiğini benimseme ve kendi kendini düzenleme şeklidir. Ayrıca denetim şirketinin kararlarının nasıl alındığına dair çerçeve görevi görür. Denetim şirketinin genel müdürüne veya yönetici ortağına, kalite yönetim sisteminin işleyişi için nihai sorumluluk ve hesap verme yükümlülüğünü verilir. Denetim şirketi tarafından ayrıca bağımsızlık hükümlerine uygunluk ve izleme ve düzeltme sürecinin işleyişinden sorumlu olan kişiler ile kalite yönetim sisteminin işleyişinden sorumlu olanlar görevlendirilir.

Denetim şirketinin kültürü, liderlik sorumluluğu ve hesap verebilirliği, denetim şirketinin organizasyon yapısı, görev ve sorumlulukların verilmesi ve kaynak planlaması ve tahsisi gibi konular kalite yönetim sisteminde yer almalıdır. Denetim şirketi, kalite yönetim sistemini destekleyen çevreyi oluşturan üst yönetim ve liderlik yapısına yönelik olarak, şirketin denetim ve hizmet faaliyetlerinin mesleki etik ve değerler ile tutarlı bir şekilde yürütülmesini sağlayacak bir üst yönetim ve liderlik yapısına sahip olmalıdır.

Denetim şirketi genelinde kaliteye bağlılığı yerleştirmek; üst yönetimin etik değerlere bağlılığı, tüm personelin kaliteye bağlılığı, denetim şirketinin finansal ve operasyonel öncelikleri de dâhil olmak üzere, denetim şirketinin stratejik karar ve eylemlerine kaliteyi yerleştirmek yoluyla başarılabilir. Bu süreçte unutulmaması gerekir ki kalite yönetimi, denetim şirketinin ayrı bir işlevi değildir. Etkili olması için kaliteye bağlılık gösteren bir kültürün denetim şirketinin stratejisi, operasyonel faaliyetleri ve iş süreçleri ile bütünleştirilmesi gerekmektedir.

c) Etik Hükümler

Denetim şirketi ve personeli, denetim ve hizmet faaliyetlerinin yürütülmesinde tabii olunan bağımsızlık hususları ile birlikte etik ilkelere uygun hareket edecek bir yapıya sahip olmalıdır.

Denetim şirketi, denetim veya hizmet faaliyetinin içinde bulunulan şartlar veya müşteri işletmenin sahip olduğu etik değerler hakkındaki kanaatleri ile müşteri ilişkisinin ve belirli bir sözleşmenin kabulü ve devam ettirilmesine yönelik olarak hareket edebilir. Denetim şirketinin finansal öncelikleri bir müşteri ilişkisini veya belirli bir sözleşmeyi kabul edip etmeme veya devam ettirip ettirmeme konusunda uygun olmayan yargılarla hareket etmesine neden olamaz.

Denetim şirketi dışındaki diğer kişilerin kalite yönetim sistemindeki denetimlerin veya çeşitli faaliyetlerin yürütülmesine dâhil olabileceği gibi, denetim şirketinin dışındaki kişiler için geçerli olan etik hükümleri de takip etme sorumluluğu bulunmalıdır. Dışarıdan bir hizmet alındığında kalite esaslarının takip edilmesi gerekmektedir.

d) Müşteri ilişkisinin ve belirli bir sözleşmenin kabulü ve devam ettirilmesi

Denetim şirketi tarafından denetim veya hizmetin yürütülmesine ilişkin, sorumlu denetçilerin denetim veya hizmetin kalitesinin yönetilmesine ve kaliteye ulaşılmasına ilişkin genel sorumluluklarını içerecek, kaliteli denetim veya hizmetlerin yürütülmesine yönelik olarak kalite hedefleri oluşturulur. Denetim şirketleri ayrıca denetim ekiplerinin programı ve gözetimi, denetim ekiplerinin uygun şekilde mesleki muhakemelerini kullanması, mesleki şüphecilik içerisinde hareket etmeleri hususlarında da ilgili süreçlerin uygulanması ve takibini yapmalıdır.

e) Denetimin yürütülmesi

Denetim şirketi; kalite yönetim sisteminin tasarımı, uygulanması ve işleyişini sağlamak üzere kaynakların zamanında ve uygun bir şekilde temin edilmesi, geliştirilmesi, kullanılması, korunması, tahsis edilmesi ve dağıtılmasına yönelik olarak kalite hedeflerini oluşturmalıdır. Bu doğrultuda denetim şirketleri, denetim veya hizmetlerle ilgili bilgi veya tecrübeye sahip olan ve kaliteli denetim veya hizmetleri tutarlı bir şekilde yürütecek yetkinlik ve kabiliyete sahip personelin işe alınması, geliştirilmesi ve kadroda tutulması hususlarında insan kaynağı politikalarına sahip olmalıdır.

Ayrıca denetim şirketinin, mesleki muhakeme yürütmede denetim ekiplerini nasıl desteklediğini ve denetimin niteliği ve şartlarına uygun

olduğunda, mesleki şüpheciliği nasıl uyguladığını içerecek kalite hedefleri ve politikaları oluşturulmalıdır.

f) Kaynaklar

KYS 1’de yer alan “insan kaynakları”, denetim şirketinin kalite yönetim sisteminde veya denetimlerin yürütülmesinde kullanabileceği kişilerin çeşitliliğini kapsar. Denetim şirketi içerisindeki personel, yönetici ve çalışanlardır. Çalışanlar denetim şirketi tarafından istihdam edilen uzamanlar ve profesyonellerden oluşur. Denetim şirketi dışındaki insan kaynakları ise denetim ağındaki bulunan çalışanlar ve hizmet sağlamak üzere istihdam edilen şirket dışı kişilerden oluşur.

İnsan kaynaklarının yanında, kalite yönetim sisteminin işleyişini ve denetim veya hizmetlerin yürütülmesini sağlamak amacıyla uygun teknolojik kaynakların temin edilmesi veya geliştirilmesi, uygulanması denetim şirketleri tarafından sağlanmalıdır. Denetim şirketi tarafından kullanılan tüm teknolojik kaynaklar KYS 1 kapsamına girmemektedir. Teknolojik kaynaklar bir denetim şirketi içinde birden fazla amaca hizmet edebilir ve bazıları kalite yönetim sistemleri ile ilgili olmayabilir. Denetim ekipleri, bir denetimle ilgili denetim prosedürlerini uygularken otomatik araç ve teknikleri kullanabilir.

KYS 1, denetim şirketinin ihtiyaç duyduğu tüm kaynaklara şirket içerisinde sahip olamayacağı ve bu nedenle hizmet sağlayıcıların kullanabileceğini belirtmektedir. Hizmet sağlayıcılardan gelen kaynaklar; denetim şirketi tarafından denetimlerin yürütülmesinde kullanılan teknolojik, entelektüel veya insan kaynaklarını içerebilir. Bu, denetim şirketinin yer aldığı denetim ağı içinde olmayan diğer denetim şirketlerinden insan kaynaklarının kullanılmasını da kapsamaktadır.

Kalite yönetim sisteminin tasarımı, uygulanması ve işleyişini sağlamak için; teknolojik, entelektüel ve insan kaynaklarının zamanında temin edilmesi, geliştirilmesi, kullanılması, korunması, tahsis edilmesi ve dağıtılması gerçekleştirilmelidir.

h) Bilgi ve İletişim

Denetim şirketleri; denetim şirketi içinden veya dışından elde edilip edilmediğine bakılmaksızın, kalite yönetim sistemini destekleyen, ihtiyaca uygun ve güvenilir bilgiyi belirlemesi, kayıt altına alması, işlemesi ve sürdürmesini sağlayacak bilgi sistemlerine ilişkin kalite hedefleri oluşturmalıdır.

Etkili bir çift yönlü iletişim, kalite yönetim sisteminin işleyişi ve denetimlerin yürütülmesi açısından büyük önem arz etmektedir. KYS

1, denetim şirketinin iletişim kurduğu ve bilgi alışverişinde bulunduğu çeşitli taraflar olduğundan hareket ederek bu tarafların iletişim kurma sorumluluklarının da belirlenmiş olması gerekir.

Denetim şirketleri tüm bu hususlar hakkında kalite hedeflerini oluşturmakla ortaya çıkacak risklere karşın; etik değer ve ilkeler, bağımsızlık ile ilgili bağımsızlık beyanları, yapılan faaliyetlerin KYS 1'e aykırı olması durumunda, buna ilişkin kendisine iletilecek bildirimlere (şikayet ve iddialar) yönelik politika ve prosedür oluşturmalıdır. Böylece denetim ve hizmet faaliyetleri ile ilgili karşılaşılan risklere hızla ve doğru bir şekilde karşılık verilerek denetim kalitesinin sağlanması yönünde kalite yönetim sistemi işler olacaktır.

g) İzleme ve düzeltme süreci

Denetim şirketleri, KYS 1'e istinaden denetim ve hizmet faaliyetinin yürütebilmek için son olarak, kalite yönetim sisteminin tasarımı, uygulanması ve işleyişi hakkında ihtiyaca uygun, güvenilir ve zamanında bilgi sağlamak ve tespit edilen eksikliklerin zamanında düzeltilmesi amacıyla bir izleme ve düzeltme süreci oluşturmalıdır. Hangi denetim veya hizmetlerin ve sorumlu denetçilerin seçileceğini belirlenerek tamamlanmış denetim veya hizmetlerin teftişi de izleme faaliyetlerine dâhil edilir.

Bir denetim ağı içerisinde yer alan denetim şirketlerinin tüm kalite yönetim sisteminin tasarımı, uygulanması ve işleyişinde kullanılan mesleki muhakemeler dâhil olmak üzere, denetim şirketinin kalite yönetim sistemine ilişkin sorumluluğu devam eder. Denetimin ağının kalite yönetim sistemi hususlarını yerine getirmesine engel olacak hükümlere izin verilmemelidir.

4.1.2. Kalite Yönetim Sistemi 1'in Değerlendirilmesi

Kalite yönetim sisteminin değerlendirilmesi, kalite yönetim sistemi için nihai sorumluluk ve hesap verme yükümlülüğü verilen kişi veya kişiler tarafından denetim şirketi adına yapılır. İhtiyaç duyulan zamanlarda olabileceği gibi yılda en az bir kere olmak üzere ilgili değerlendirmelerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Değerleme neticesinde aşağıdaki sonuçlardan birine ulaşılması beklenmektedir:

- a. Kalite yönetim sistemi, denetim şirketine, kalite yönetim sisteminin hedeflerine ulaşıldığına dair makul güvence sağlamaktadır,
- b. Kalite yönetim sisteminin tasarımı, uygulanması ve işleyişi üzerinde ciddi ancak yaygın olmayan bir etkiye sahip olduğu tespit edilen

eksikliklerle ilgili hususlar dışında; kalite yönetim sistemi, denetim şirketine, kalite yönetim sisteminin hedeflerine ulaşıldığına dair makul güvence sağlamaktadır veya

- c. Kalite yönetim sistemi, denetim şirketine, kalite yönetim sisteminin hedeflerine ulaşıldığına dair makul güvence sağlamamaktadır.

Bu değerlendirme sonucunda kalite yönetim sisteminin işlerliği ve verimliliği ile birlikte, denetim şirketinin kalite yönetim sistemi hakkında çalışmaları (hazırladığı politika ve ilkeler) ve bu çalışmaların uygulanma durumu görülecektir. Denetim şirketi tüm bu unsurların ve değerlendirme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, denetim ve hizmet faaliyetinin uygulanması ile ilgili belirlenen kalite yönetim sistemi tespitlerini çalışma kâğıtlarına aktarmak durumundadır.

Değerlendirme faaliyeti denetim şirketi içerisindedir; denetim şirketinin, kalite yönetim sisteminin etkinliği hakkında bağımsız bir güvence alması gerekmemektedir.

Denetim şirketinin büyüklüğü ne olursa olsun, KYS 1'e ve uygulanabilir olması hâlinde KYS 2'ye uyması gerekmektedir. Finansal tabloların bağımsız denetimini yürüten denetim ekiplerinin ise BDS 220'ye uyması gerekmektedir (KYS 1 Uyg Reh: 7).

4.2. Kalite Yönetim Standardı 2

Kalite Yönetim Standardı 2, denetimin kalitesini gözden geçiren kişinin belirlenmesi ve denetimin kalitesinin gözden geçirilmesi ve belgelendirilmesinde yetkilendirilen kişinin sorumluluklarını ele alan standarttır. Kaliteyi gözden geçiren kişi denetim ekibi üyesi olmayıp, denetim ekibi tarafından elde edilen sonuçları, mesleki standartlar ve mevzuat hükümleri çerçevesinde değerlendirmelidir (KYS 2:3).

Kalite Yönetim Standardı 2'nin karşılığı olan mevcut uygulama KKS 1 ve BDS 220'de yer almaktadır. KYS 2 yürürlüğe girdiğinde, KKS 1 ve BDS 220'de yer alan kalitenin gözden geçirilmesine ilişkin mevcut hükümlerin yerini alacaktır.

Kalitenin gözden geçirilmesine ilişkin ayrı bir standardın olması, bazı avantajlar sağlamaktadır:

- (a) Kalitenin gözden geçirilmesinin önemine vurgu yapılması;
- (b) Kaliteyi gözden geçiren kişilerin liyakati ile gözden geçirmenin yürütülmesi ve belgelendirilmesine ilişkin hükümlerin güçlendirilmesi;

(c) Denetim şirketi ve kaliteyi gözden geçiren kişinin sorumluluklarının daha net bir biçimde ayırt edilebilmesine yönelik bir mekanizma sağlanması ve

(d) KYS 1'in ölçeklenebilirliğinin artırılması.

Denetim şirketi kaliteyi gözden geçiren bir kişi atayarak, denetim ekibi tarafından yapılan önemli muhakemelerin ve bu kapsamda ulaşılan sonuçların tarafsız bir şekilde değerlendirilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Kaliteyi gözden geçirmek üzere atanacak bu kişi; yeterli yetkinlik, kabiliyet ve uygun yetkiye sahip olmakla birlikte, tarafsızlık ve bağımsızlığına yönelik tehditlerle ilişkili olanlar dâhil, etik hükümlere uyma konusunda mesleki deneyime sahip olmalıdır.

Kaliteli denetimler; denetimlerin mesleki standartlara ve mevzuat hükümlerine uygun olarak planlanması, yürütülmesi ve raporlanmasıyla gerçekleştirilebilir. Mesleki standartların amaçlarına ulaşılması ve mevzuat hükümlerine uygunluk sağlanması, mesleki muhakemenin kullanılmasını ve denetimin türüne bağlı olarak mesleki şüphencilik içinde hareket edilmesini gerektirir.

Kaliteyi gözden geçiren kişinin atanması ve liyakatine ilişkin olarak; (i) yeterli zaman dâhil, yetkinlik, kabiliyetler ve uygun yetkiye sahip olunması, (ii) Tarafsızlık ve bağımsızlık dâhil, etik hükümlere uymak ve (iii) Kaliteyi gözden geçiren kişinin liyakatiyle ilgili mevzuat hükümlerine uymak hükümlerine sahip olması gerekmektedir.

Kalitenin gözden geçirilmesi, denetim ekibi tarafından yapılan önemli muhakemelerin ve bu kapsamda ulaşılan sonuçların tarafsız bir şekilde değerlendirilmesidir. Kaliteyi gözden geçiren kişinin önemli muhakemeler hakkında yaptığı değerlendirme, mesleki standartlar ve mevzuat hükümleri çerçevesinde gerçekleştirilir. Ancak kalitenin gözden geçirilmesi, denetimin tamamının, mesleki standartlar ve mevzuat hükümlerine veya denetim şirketinin politika veya prosedürlerine uygun olup olmadığını değerlendirme amacı taşımamaktadır.

Kaliteyi gözden geçiren kişi, kalitenin gözden geçirilmesiyle ilgili olarak bu KYS'deki hükümlerin yerine getirilip getirilmediğini ve kalitenin gözden geçirilmesinin tamamlanıp tamamlanmadığını belirler ve tamamlanması durumunda sorumlu denetçiye kalitenin gözden geçirilmesinin tamamlandığını bildirir.

KYS 1, denetim şirketinin kalite yönetim sistemi kapsamındaki sorumluluklarını belirler ve denetim şirketinin kalite risklerine ilişkin yapılan değerlendirmelerin gerekçelerine dayanan ve bunlara karşılık veren uygun bir yaklaşımla, kalite risklerine karşı yapılacak işleri (karşılıkları)

tasarlamasını ve uygulamasını gerektirir. KYS 2'ye uygun olarak kalitenin gözden geçirilmesi, KYS 1 uyarınca denetim şirketinin risklere karşı özel olarak tasarladığı ve uyguladığı bir karşılık olarak kabul edilmektedir (KYS 2 Uyg Reh: 6).

Kalite Yönetim Standartları beraberinde birçok Bağımsız Denetim Standardı'nda güncelleme yapılmasını sağlamıştır. KYS 2'de yer alan açıklayıcı hükümler, BDS 220'de yer alan ilgili ana hükümlere ve/veya açıklayıcı hükümlere dikkat çekmektedir. BDS 220'de kalitenin gözden geçirilmesine ilişkin hükümler artık yer almamaktadır, ancak Standart hâlâ sorumlu denetçinin, kalitenin gözden geçirilmesiyle ilgili sorumluluklarına ilişkin hükümler içermekte ve bu hükümler büyük ölçüde, sorumlu denetçi ve denetim ekibinin, kaliteyi gözden geçiren kişiyle nasıl etkileşimde bulunacağına odaklanmaktadır.

4.3. Bağımsız Denetim Standartlarında Yapılan Güncellemeler

Kalite yönetim standartlarının denetim şirketleri ve denetçiler açısından uygulanmasında bağımsız denetim standartları ile aykırılık tespit edilen hususlar revize edilerek ilgili standartlarda güncellemeler paylaşılmıştır. Kalite Yönetim Standardının uygulanmaya başlanması ile kalite kontrol ile ilgili hükümler artık KKS 1 "Finansal Tabloların Bağımsız Denetim ve Sınırlı Bağımsız Denetimleri ile Diğer Güvence Denetimleri ve İlgili Hizmetleri Yürüten Bağımsız Denetim Kuruluşları ve Bağımsız Denetçiler İçin Kalite Kontrol"e göre yürütülmeyecek yerine Kalite Yönetim Standardı hükümleri gelecektir. Bu doğrultuda büyük oranda yapılan değişiklikler, bağlı bulunan kalite kontrol ifadesi yerine kalite yönetimi şeklinde veya KKS 1'de yer alan ifadeler yerine kalite yönetim standartlarında yer alan ifadelerle revize edildiği görülmektedir. Bazı paragraflarda yapılan değişiklikler ise dipnot sayıları veya dipnotlarda yer alan benzer değişikliklerden kaynaklanmaktadır.

Değişiklik yapılan standartlar ve paragrafları özetle şu şekildedir:

Tablo 5. Revize Edilen Bağımsız Denetim Standartları

<i>Güncelleme Yapılan Bağımsız Denetim Standartları</i>	<i>Değişiklik yapılan paragraf</i>
<i>BDS 200 Bağımsız Denetçinin Genel Amaçları ve Bağımsız Denetimin Bağımsız Denetim Standartlarına Uygun Olarak Yürütülmesi</i>	<i>A20, A28, A31 ve A67 paragrafları</i>
<i>BDS 210 Bağımsız Denetim Sözleşmesinin Şartları Üzerinde Anlaşmaya Varılması</i>	<i>Giriş ve A1 paragrafları</i>
<i>BDS 220 Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Kalite Kontrol</i>	<i>BDS 220 Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Kalite Yönetimi (Revize)</i>
<i>BDS 230 Bağımsız Denetimin Belgelendirilmesi</i>	<i>3, A7, A13, A20, A21, A23, A24 ve EK paragrafları</i>
<i>BDS 250 Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde İlgili Mevzuatın Dikkate Alınması</i>	<i>Açıklayıcı Hüükümler ve Uygulama başlığı ve A25 paragrafı</i>
<i>BDS 260 Üst Yönetimden Sorumlu Olanlarla Kurulacak İletişim</i>	<i>Açıklayıcı Hüükümler ve Uygulama başlığı ile A28 ve EK I paragrafları</i>
<i>BDS 300 Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminin Planlanması</i>	<i>Planlamanın Rolü ve Zamanı başlığı, 2, 6, 8, 9, 11, 12, 13, A0, A1, A3, A5, A6, A7, A8, A8A, A16, A17, A18, A22, Ek ve Kaynakların Niteliği, Zamanlaması ve kapsamı paragrafları</i>
<i>BDS 315 “Önemli Yanlışlık” Risklerinin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi</i>	<i>Sektör, Mevzuat/Düzenlemeler ve Diğer Dış Etkenler ile A38, A69 ve A218 paragrafları</i>
<i>BDS 500 Bağımsız Denetim Kanıtları</i>	<i>A5 ve A30 paragrafları</i>
<i>BDS 540 Muhasebe Tahminlerinin ve İlgili Açıklamaların Bağımsız Denetimi</i>	<i>Uzmanlık Bilgi ve Becerileri başlığı ve A61 paragrafı</i>
<i>BDS 600 Özel Hususlar-Topluluk Finansal Tablolarının Bağımsız Denetimi (Topluluğa Başlı Birim Denetçilerinin Çalışmaları Dâhil)</i>	<i>4 nolu paragraf</i>
<i>BDS 610 İç Denetçi Çalışmalarının Kullanılması</i>	<i>34 ve A11 nolu paragraflar</i>
<i>BDS 620 Uzman Çalışmalarının Kullanılması</i>	<i>2, 8, A6, A7, A10, A11, A12, A13, A15 ve A26 paragrafları</i>
<i>BDS 700 Finansal Tablolara İlişkin Görüş Oluşturma ve Raporlama</i>	<i>Sorumlu Denetçinin Adı başlığı ile A61 paragrafı</i>
<i>BDS 701 Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi</i>	<i>A15 ve A63 paragrafları</i>
<i>BDS 720 Bağımsız Denetçinin Diğer Bilgilere İlişkin Sorumlulukları</i>	<i>A24 nolu paragraf</i>

Tabloya bakıldığında 15 BDS’de revize meydana geldiği görülmektedir. Diğer standartlarda yer alan güncellemeler ise aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 6. Revize Edilen Diğer Denetim Standartları

<i>Güncelleme Yapılan Diğer Standartlar</i>	<i>Değişiklik yapılan paragraf</i>
<i>SBDS 2400 Tarihi Finansal Tabloların Sınırlı Bağımsız Denetimi</i>	<i>4, 24, 25, 27, 28, 94, A3, A4, A5, A27, A28, A29, A30, A31, A32, A34 ve A151 paragrafları</i>
<i>GDS 3000 Tarihi Finansal Bilgilerin Bağımsız Denetimi veya Sınırlı Bağımsız Denetimi Dışındaki Güvence Denetimleri</i>	<i>3, 4, 12, 21, 22, 23, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 69, A60, A61, A62, A63, A64, A65, A66, A69, A74, A75, A86, A121, A124, A125, A126, A147, A156, A172, A205 ve A207 paragrafları</i>
<i>GDS 3402 Hizmet Kuruluşundaki Kontrollere İlişkin Güvence Raporları</i>	<i>6, 50, 53, A46, Ek 2 ve Örnek 2 paragrafları</i>
<i>GDS 3420 Bir İzahnamede Yer Alan Proforma Finansal Bilgilerin Derlenmesine İlişkin Raporlama Yapmak Üzere Üstlenilen Güvence Denetimleri</i>	<i>8, 35 ve Ek paragrafları</i>
<i>İHS 4410 Finansal Bilgileri Derleme İşi</i>	<i>4, 17, 23, 26, 40, A6, A7, A8, A10, A11, A30, A31 ve A32 paragrafları</i>

BDS 220 Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Kalite Kontrol standardı içerik olarak en fazla revize edilen standart olup BDS 220 Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Kalite Yönetimi ismi ile yayımlanmıştır. Bu standartta, Kalite Kontrol Standardı 1’de yer alan Kalite Kontrol Sisteminin Unsurları, ana hükümler ve açıklayıcı hükümler paragraflarında daha detaylı bir içerikle yer almaktadır. Buna göre ana hükümlerde yer alan ve mevcut BDS 220’de altı adet olan kalite yönetim unsurları şu şekilde revize edilmiştir:

- Denetimde Kalitenin Yönetilmesi ve Kaliteye Ulaşılmasına İlişkin Liderlik Sorumlulukları,
- Bağımsızlıkla İlgili Olanlar Dâhil, Etik Hükümler,
- Müşteri İlişkinin ve Denetim Sözleşmesinin Kabulü ve Devam Ettirilmesi,
- Denetim Kaynakları,
- Denetimin Yürütülmesi,
- İzleme ve Düzeltme,

- Kalitenin Yönetilmesinde ve Kaliteye Ulaşılmasında Genel Sorumluluğun Üstlenilmesi ve

- Belgelendirme.

Kalite yönetim unsurlarından yol çıkarak, BDS 220 genel anlamda finansal tabloların bağımsız denetimine ilişkin denetim düzeyinde denetçinin özel sorumlulukları ve kalite yönetiminde denetçinin sorumluluklarının birçoğunun, sorumlu denetçiye ait olduğundan dolayı sorumlu denetçinin ilgili sorumluluklarını ele almaktadır.

SONUÇ

Bağımsız denetim kalitesinin sağlanması ve sürdürülebilir olması konusunda Kamu Gözetimi Kurumu tarafından yayımlanan standartlar, denetim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve denetim kalitesinin sağlanması yönünde rehberlik etmektedir. Bu standartlar dışında özellikle yurtdışı denetim ağına bulunan denetim şirketlerinin geliştirmiş oldukları kalite sistemleri denetim faaliyetlerinin ve denetim kalitesinin sağlanması yönünde kolaylık sağlamaktadır.

Denetim faaliyetlerinin gerçekleşmesi için kullanılan bağımsız denetim standartları yanında denetim kalitesine yönelik politika ve prosedürleri belirleyen KKS 1'in yerine 31 Aralık 2023 itibarı ile KYS 1 uygulanmaya başlayacaktır. KYS 1 Finansal Tabloların Bağımsız Denetim veya Sınırlı Bağımsız Denetimleri ile Diğer Güvence Denetimleri veya İlgili Hizmetleri Yürüten Bağımsız Denetim Şirketleri İçin Kalite Yönetimi ve KYS 2 Denetimin Kalitesinin Gözden Geçirilmesi, 31 Aralık 2023 itibarı ile uygulanması gerekmekte olup, daha erken uygulanması ise teşvik edilmektedir. Bu doğrultuda BDS 220 (Revize) Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Kalite Yönetimi Standardında da değişikliğe gidilerek, denetim kalitesinin sağlanabilmesi için gerekli olan politika ve prosedürlerin denetim şirketi, denetçi ve kalitenin gözden geçirilmesi hususlarında oluşturulması için ek adımlar gerçekleştirilmiştir.

Revize edilen standartlar KYS1, KYS2 ve BDS 220 özetle, KYS 1 denetim şirketi düzeyinde kalite yönetimini, KYS 2 denetim kalitesinin gözden geçirilmesini ve BDS 220 denetim düzeyinde kalite yönetiminin hususlarını içermektedir.

KYS 1, denetim şirketi tarafından yürütülen denetimlerin kalitesini yönetmek için denetim şirketinin bir kalite yönetim sisteminin tasarlanması, uygulanması ve işleyişinin sağlanmasını zorunlu kılar. Böylece ilgili kalite

yönetim sistemi ile denetim ekiplerinin kaliteli denetimler yürütmesini sağlayan ve destekleyen bir ortam oluşturulur.

KYS 2 denetim kalitesinin gözden geçirilmesi, KYS 1 ile kurulan kalite yönetim sisteminin bir parçasını oluşturur. KYS 2, kaliteyi gözden geçiren kişinin atanması ve liyakati, kalitenin gözden geçirilmesinin yürütülmesi ve kalitenin gözden geçirilmesinin belgelendirilmesini içerecek şekilde KYS 1'i temel alır.

BDS 220 ise denetçinin ve sorumlu denetçinin denetim düzeyinde kalite yönetimine ilişkin sorumluluklarını ele alır. BDS 220 standardı, kalite yönetim standartlarından farklı olarak, finansal tabloların bağımsız denetimlerinde uygulanır.

Denetim kalitesinin sağlanabilmesi açısından oluşturulan kalite prosedürleri ve uygulama rehberleri ile kaliteyi sağlayacak hususların da takip eden dönemlerde standart hale gelebileceği ve böylece kalite faaliyetlerinin ölçülebilmesi ve Türkiye'de denetim kalitesi göstergelerinin kullanılması ile denetim raporları ve faaliyetleri ölçülebilir ve karşılaştırılabilir olacaktır. Bu açıdan takip eden dönemlerde ölçütlerin sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılabilecektir.

KAYNAKÇA

- Acar, D., Senal, S. ve Usul, H. (2011). Bağımsız denetim kalitesi: denetim firmaları üzerine bir araştırma. *S.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(22), 273-306.
- Beasley, M. S., Joseph V. C. ve Dana R. H. (2001). Top ten audit deficiencies. *Journal of Accountancy*, 191(4), 63-66.
- Becker, C. L., DeFond, M. L., Jiambalvo, J., ve Subramanyam, K. R. (1998). The effect of audit quality on earnings management. *Contemporary Accounting Research*. 15(1), 1-24.
- Canatach, A. H. ve Walker, P. L. (1999). The international debate over mandatory auditor rotation: a conceptual research framework. *Journal of International Accounting, Auditing & Taxation*, 8(1), 43-66.
- Çelikay, Duygu Şengül, (2022). *Finansal Raporlama Kalitesinde Denetimin ve Denetçilerin Rolü: Bir Literatür Değerlendirmesi*, KGK – Yüksek Kalitede Finansal Raporların Oluşturulmasında Bağımsız Denetimin Önemi, Ankara.
- Dang, L. (2004). *Assesing actually audit quality*, Thesis, Drexel University.
- DeAngelo, L., E. (1981). Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, 3, 183-199.
- Defond, M. L. (1992). Association between changes in client firm agency costs and auditor switching. *Auditing: A Journal of Practice&Theory*, 11(1), 16-31.
- Deis, R. D. ve Grioux, A. G. (1992). Determinants of audit quality of public sector. *The Accounting Review*, 67(3), 462-479.
- Dickins, D., Johnson-Synder, A.J., ve Reisch, J. T. (2018), “Selecting an auditor for Bradco using indicators of audit quality”, *Journal of Accounting Education*, s.45, ss.32-44.
- Ernst & Young – Güney Bağımsız Denetim ve SMMM A.Ş. (2016), Şeffaflık raporu.
- Fearnley, S., Beattie, V. ve Brandt, R. (2005). Auditor independence and audit risk: A reconceptualisation. *Journal of International Accounting Research*, 4(1), 39-71.
- Geiger, M. A. ve Rama, D. V. (2006). Audit firm size and going-concern reporting accuracy. *Accounting Horizons*. 20(1), 1-17.
- IAASB. (2010). *Audit quality: Issues and IAASB task force proposals*. Main Agenda Item 9-A, 1-10.
- IAASB., (Siong, K.). (2010a). *Audit quality: An IAASB perspective*. International Auditing and Assurance Standards Board, Main Agenda Item 9-B, 1-9.
- IFAC. (2013). IESBA international ethics standards board for accountants

- ISB - Independent Standards Boards (2000). *A conceptual framework for auditor independence*.
- Kavut, L. (2002). Ulusal ve uluslararası bağımsız denetim firmalarında çalışan denetçilerin bağımsız denetim hizmet kalitesine ilişkin tutumları. *Yönetim Dergisi*, 13(41), 7-21.
- KGK (2023). Kalite Yönetim Standardı 1
- KGK (2023). Kalite Yönetim Standardı 1 Uygulama Rehberi
- KGK (2023). Kalite Yönetim Standardı 2
- KGK (2023). Kalite Yönetim Standardı 2 Uygulama Rehberi
- KGK (2023). Kalite Yönetim Standartları İle Bu Standartların Diğer İlgili Standartlarda Yaptığı Değişikliklerin Yayımlanması Hakkında Duyuru.
- KGK 2012 Faaliyet Raporu. www.kgk.gov.tr
- KGK 2017 Faaliyet Raporu. www.kgk.gov.tr
- KGK 2021 İnceleme Raporu, www.kgk.gov.tr
- KGK 2021 İnceleme Raporu. www.kgk.gov.tr
- Knechel, W. R., Krishnan, G. V., Pevzner, M., Shefchik L. B. ve Velury, U. K. (2013). Audit quality: insights from the academic literature. *A Journal of Practice and Theory*, 32(1), 385-421.
- Okolie, A. O. ve Izedonmi, F. I. O. (2014). The impact of audit quality on the share prices of quoted companies in Nigeria, *Research Journal and Finance of Accounting*, 5(8), 150-167.
- Oktay, S. (2013). Bağımsız denetim etkinliğinin artırılmasında, denetim hizmetinde kalite ve kalite kontrol: ABD düzenlemeleri. *Maliye ve Finans Yazıları*, 27(100), 42-94.
- Palmrose, Z. (1988). An analysis of auditor litigation and audit service quality, *The Accounting Review*, 64(1), 55-73.
- Schauer, P., C. (2002). The effects of industry specialization on audit quality: An examination using bid-ask spreads. *Journal of Accounting and Finance Research*, 77-86
- Selamet, F. ve Atılğan, Ç. (2016). Denetim kalitesi nedir ve nasıl ölçülür? *KPMG Denetimin Değeri*, 115-124.
- Şenyiğit, B. ve Zeytinoglu, E. (2014). Zorunlu denetçi rotasyonunun denetim kalitesi üzerindeki etkileri: Literatür araştırması, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 25(77), 79-98.
- Teoh, S. H. ve Wong, T. J. (1993). Perceived auditor quality and the earnings response coefficient. *The Accounting Review*. 68(2), 346-366.
- USA General Accounting Office-GAO. (2003). Public accounting firms required study on the potential effects of mandatory audit firm rotation.

Kilit Denetim Konuları: Borsa İstanbul'a Kayıtlı Tekstil Sektöründe Faaliyet Gösteren Şirketler Üzerine Bir Araştırma

Murat Kurtlar¹

Özet

Denetimde şeffaflığın sağlanması ve ihtiyaca uygun bilginin sunulması amacıyla kilit denetim konularının raporlanması son derece önemlidir. Bu amaçla Bağımsız Denetim Standardı (BDS) 701 09.03.2017 tarihinde yayımlanmıştır. BDS 701'e göre kilit denetim raporlarının bağımsız denetim raporlarında sunulması zorunlu hale getirilmiştir. Kilit denetim konuları, cari dönemin finansal tablolarında en çok önem arz eden konulardır. Bu konuların denetçi tarafından raporlanması hedef kullanıcılar ile iletişim değerinin artırılmasını sağlayacaktır. Bu çalışmada, Borsa İstanbul'da (BIST) tekstil sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin 2021 yılına ilişkin finansal tablolarında raporladıkları kilit denetim konuları incelenmiştir. Kilit denetim konularına ilişkin hesapların içinde buldukları ana hesap grubu ve genel toplam bazında ağırlıkları hesaplanmıştır. Hesaplamalar sonucunda raporlanan kilit denetim konularına ilişkin hesapların içinde buldukları ana hesap grubuna ve genel toplama paylarının önemli seviyede olduğu tespit edilmiştir.

GİRİŞ

Bağımsız denetim, finansal raporlama standartları uygulanarak raporlanan finansal tablolarda yer alan bilgilerin gerçeğe uygun olup olmadığının denetlenmesini amaçlamaktadır. İşletmelerin finansal durumlarının ve faaliyet sonuçlarının gerçeğe uygunluğunun bağımsız denetçiler tarafından denetlenmesi ve sunulan bilgileri kullanacak olan tarafların bilgilendirilmesi amaçlanmaktadır. Denetçinin amaçları, kilit denetim konularını belirlemek ve finansal tablolar hakkında bir görüş oluşturduktan sonra, bu konuları denetçi raporunda açıklayarak iletmeğidir. Bu amaçla hazırlanan denetim raporları

1 Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi Erdemli UTİYO, muratkurtlar@mersin.edu.tr, Mersin – Türkiye, ORCID: 0000-0002-3266-275X

işletmelerle ilgili taraflar için önemli bir bilgi kaynağıdır. Muhasebenin temel kavramlarından sosyal sorumluluk kavramı da muhasebe uygulamalarının gerçekleştirilmesinde ve finansal tabloların düzenlenmesinde ve ilgili taraflara sunulmasında toplumun çıkarlarının gözetilmesi ve dolayısıyla gerçeğe uygun davranılmasını ifade etmektedir. Gerçeğe uygun sunum yapılması finansal tablolara olan güvenin artmasını sağlayacaktır. Bağımsız denetim tam olarak da bu durumun sağlanmasını amaçlamaktadır. Bağımsız denetçi tarafından hazırlanan raporlar son derece önemlidir.

Denetim faaliyetinin şeffaflığının sağlanması denetçi raporlarının yanı sıra denetim komitesine ek yazılı raporların da geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu amaçla Avrupa Tüzüğü'nün getirdiği büyük değişiklik, Geliştirilmiş Denetçi Raporu ve Denetim Komitesine Raporlama'dır. Denetçi raporunun geliştirilmesi için uluslararası denetim standardı belirleme düzeyindeki gelişmelerden ve Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB) tarafından yayınlanan yeni Denetçi Raporlama Modeli'nden (özellikle ISA 700 Revize ve ISA 701) yararlanılmaktadır. Ayrıca bu model PCAOB (Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurumu) tarafından da tanıtılmıştır. Yeni Denetçi Raporlama Modeli ile ilgili olarak Uluslararası Denetim Standartlarında (ISA) yapılan değişiklikler, 15 Aralık 2016 ve sonrasında sona eren dönemlere ait mali tablo denetimleri için geçerli olacaktır. (Köhler vd. 2016:212).

Yeni ISA 701, denetçinin kilit denetim konularını denetçi raporunda bildirme sorumluluğunu düzenlemektedir. ISA, halka açık kuruluşların genel amaçlı mali tablolarının eksiksiz setlerinin denetimleri için geçerlidir. Ayrıca, denetçinin kanun veya yönetmelik tarafından diğer kuruluşlar için kilit denetim konularını iletmesi gerektiğinde veya denetçi gönüllü olarak iletmeye karar verdiğinde de geçerlidir. ISA 701, denetçilerin üst yönetimden sorumlu olanlara iletilen konular arasından mesleki muhakemelerine dayanarak en yüksek öneme sahip olan ve denetim açısından en yüksek riskleri oluşturan konuları seçmelerini gerektirir (IAASB, 2016).

Denetim kuralları, bir konunun denetçiler tarafından kilit denetim konusu olarak sınıflandırılmasına yönelik ilgili hususlara ilişkin göstergeler vermektedir. Kilit denetim konularının sunulması ile ilgili olarak denetim kuralları, bilgi değeri olan konuların ilişkili olduğu bölüme yerleştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. "Kilit Denetim Konuları" bölümünde, sunum sırası mesleki muhakeme meselesidir. Bunlar, göreceli önem sırasına göre veya finansal tablolarda sunuldukları sıraya göre sunulabilir. Kolay ayırt edilebilmesi için alt başlıklar girilmesi önemlidir. İşletme tarafından kamuya açıklanmayan orijinal bilgilerin denetçi tarafından kilit denetim konularında

sunulmaması arzu edilir. Örneğin başka bir raporda yayınlanmamış sadece yatırımcılar için bilgiler olabilir (Grosu vd., 2020:185).

Denetçilerin kilit denetim konularını denetim raporlarında özel olarak bildirmeleri bilgi boşluğunu, hedef kullanıcıların arzuladığı bilgi ile istenen bilgi arasındaki farkları azaltması amaçlanmaktadır. Ayrıca denetçilerin ek bilgi iletme gerekliliğinin denetim raporunun iletişimsel değerini arttırması ve şirket yönetimi ile yatırımcılar arasındaki bilgi asimetrisini azaltması beklenmektedir (Bedard vd. 2014:3).

Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul'da (BIST) tekstil sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin 2021 yılına ilişkin finansal tablolarında raporladıkları kilit denetim konuları içerik analizinin yapılmasıdır. Bu kapsamda öncelikle raporlanan kilit denetim konularının neler olduğu, seçilme sebepleri belirlendikten sonra raporlanan kilit denetim konuları ile ilgili hesapların içinde buldukları ana hesap grubu ve genel toplam bazında ağırlıkları hesaplanmıştır.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Şirketlerin bağımsız denetim raporlarında raporlanan kilit denetim konuları ile ilgili literatürde yer alan çalışmalar aşağıda yer almaktadır.

Karapınar ve Dölen (2020) çalışmalarında BIST'te kayıtlı şirketlerin 2018 yılı sonunda denetim raporlarında belirtilen kilit denetim konuları sektör, denetim firması ve denetim görüş türü bazında karşılaştırılması yapılmıştır. Çalışmada kilit denetim konusu belirtilen 365 denetim raporu incelenmiş olup 707 adet kilit denetim konusu açıklanmıştır. Çalışmanın sonucunda, kilit denetim konuları sayıları sektörlere ve denetçi görüşlerine göre farklılık gösterdiği Ernst&Young, KPMG, Deloitte ve PwC'den oluşan 4 büyük bağımsız denetim şirketi ile diğer bağımsız denetim şirketlerinin belirlediği kilit denetim konusu sayıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu ifade edilmiştir.

Aktaş ve Acar (2020) çalışmalarında, BIST 100 endeksinde işlem gören şirketlerin 2017 ve 2018 dönemlerini kapsayan bağımsız denetim raporlarında yer alan kilit denetim konuları incelenmiştir. Çalışmada kilit denetim konularının ilgili olduğu hesaplar raporlanarak denetimde önemlilik seviyesi kapsamında analiz edilmiştir. Ayrıca önemlilik seviyelerinin tespitinde kullanılan yöntemlerin incelenen yıllar kapsamında farklılık gösterip göstermediği istatistiksel olarak sorgulanmıştır. Çalışma sonucunda önemlilik eşik değerleri hesaplama yöntemlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşırken incelenen yıllarda önemlilik seviyelerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmediği ifade edilmiştir.

Çakalı (2021) çalışmasında BIST 100 endeksinde işlem gören şirketlerin 2020 yılına ilişkin bağımsız denetim raporlarında yer alan kilit denetim konuları incelenmiş ve analiz edilmiştir. Ayrıca uluslararası literatürde yer alan çalışmalarla sektör, işletme sayısı, kilit denetim konusu ve denetim şirketi bazlı karşılaştırma da yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda şirket başına ortalama en fazla kilit denetim konusunun Elektrik, Gaz ve Buhar alt sektöründe faaliyet gösteren firmaların denetim raporlarında yer aldığı ifade edilmiştir. Kilit denetim konuları arasında finansal araçlar, hasılat, maddi duran varlıklar ve yatırım amaçlı gayrimenkuller kalemlerinin en fazla raporlandığı tespit edilmiştir. Ortalama olarak en fazla kilit denetim konusunun KPMG, en az sayıda kilit denetim konusunun ise Deloitte tarafından raporlandığı ifade edilmiştir. Uluslararası literatürde yer alan çalışmalarla sonuçlar karşılaştırıldığında genel olarak farklılıklar tespit edildiği açıklanmıştır.

Kavut ve Güngör (2018) çalışmalarında BDS 701 standardının unsurlarını açıklayarak BIST 100 endeksinde yer alan şirketlerin 2017 yılı bağımsız denetim raporlarında belirtilen kilit denetim konularının içerik analizi ile birlikte sektörel dağılımı gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda kilit denetim konularının dağılımı hasılatın muhasebeleştirilmesi, şerefiye, ticari alacaklar, stoklar/stok değer düşüklüğü, kredi ve alacaklarda sınıflama ile değer düşüklüğü olarak sıralanmaktadır. Sektörel dağılımda ise imalat sektöründe toplam 76 kilit denetim konusu olduğu tespit edilmiştir.

Ertan ve Kızık (2019) çalışmalarında BIST'e kayıtlı olan imalat şirketlerinin 2017 yılı bağımsız denetim raporları incelenmiştir. Çalışmada kilit denetim konularının imalat sektörü, imalat sektörünün alt sektörleri ve denetim şirketleri açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın sonucunda kilit denetim konu sayısının en fazla metal eşya, makine ve gereç yapımı alt sektörü olduğu ve kilit denetim konuları arasında da hasılatın muhasebeleştirilmesi konusunun en fazla yer aldığı belirlenmiştir.

Uzay ve Köylü (2018) çalışmalarında bağımsız denetçi şirketlerin denetim esnasında en çok dikkat edilen kilit denetim konularının neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada BIST'e kayıtlı imalat sektöründe faaliyet gösteren 170 şirketin bağımsız denetim raporları ve bu şirketlere ait toplam 354 kilit denetim konusu raporları incelenmiştir. Çalışma sonucunda en fazla raporlanan kilit denetim konularının hasılatın muhasebeleştirilmesi, maddi duran varlıklar, ticari alacaklar ve stoklar olduğu belirlenmiştir.

İşseveroğlu (2019) çalışmasında BDS 701 standardı ve kilit denetim konularının raporlanması üzerinde durulmuştur. BIST 100 endeksinde yer

alan sigorta şirketlerinin 2017 ve 2018 yıllarına ilişkin bağımsız denetim raporlarında raporlanan kilit denetim konularına ilişkin içerik analizi yapılmıştır. Bağımsız denetim raporlarında raporlanan kilit denetim konularının standarda uygun ve sektöre özel konulardan olduğu tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda sektöre özgü kilit denetim konuları aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

Gerçekleşmiş ancak rapor edilmemiş tazminat bedellerinin tahmini, muallak tazminat karşılığında kaynaklanan net nakit akışlarının iskonto edilmesi ve sigorta sözleşmeleri yükümlülüklerinin hesaplanmasında kullanılan tahmin ve varsayımlar, maddi olmayan duran varlıklara ilişkin avanslar ve yatırımlar, kullanım amaçlı gayrimenkullerin değerlemeye tabi tutulması.

BDS 701 KİLİT DENETİM KONULARININ BAĞIMSIZ DENETÇİ RAPORUNDA BİLDİRİLMESİ STANDARDI

BDS 701 standardı, denetçinin kilit denetim konularını denetçi raporunda bildirme sorumluluğunu ve denetçi raporunda nelerin bildirilmesi gerektiği ve bu bildirim şeklini ve içeriğini ele almaktadır. Denetçinin amaçları, kilit denetim konularını belirlemek ve finansal tablolar hakkında bir görüş oluşturduktan sonra, bu konuları denetçi raporunda açıklayarak iletmeğidir.

ISA 701'e göre kilit denetim konuları denetçinin mesleki muhakemesine göre, cari döneme ait mali tabloların denetiminde çok önemli konular olarak tanımlanmaktadır. Kilit denetim konuları, üst yönetimden sorumlu olanlara bildirilen konulardan seçilir. Her bir kilit denetim konusu için denetçi, konunun neden böyle değerlendirildiğini ve denetim firmasının denetimde bu konuyu nasıl ele aldığı açıklanmalıdır (IAASB, 2016).

Kilit denetim konularının bildirilmesinin amacı, gerçekleştirilen denetim hakkında daha fazla şeffaflık sağlayarak denetçi raporunun iletişimsel değerini artırmaktır. Kilit denetim konularının bildirilmesi, finansal tabloların hedef kullanıcılarına ("hedef kullanıcılar"), denetçinin dikkate alması gereken konuları anlamalarına yardımcı olmak için ek bilgiler sağlar. mesleki muhakeme, cari döneme ait mali tabloların denetiminde en büyük öneme sahiptir. Kilit denetim konularının iletilmesi, hedef kullanıcıların işletmeyi ve denetlenmiş mali tablolardaki yönetimin önemli muhakeme alanlarını anlamalarına da yardımcı olabilir. (BDS 701, 2-4). Kilit denetim konularının ekonomik sonuçları tartışılabilir. Kilit denetim konuları açıklandığında, denetçiler ile yıllık raporların kullanıcıları arasındaki bilgi asimetrisinin derecesinin azaltıldığıdır. Bu durumda kilit denetim konusu, kullanıcıların ihtiyaçlarına uygun çözüm olabilir. Kilit denetim konularının açıklanması,

daha yüksek denetim kalitesine yol açabilir. Bazı kilit denetim konularının ifşa edilmesi, denetçilerin raporlanacak kilit konulardan sorumlu tutulmalarıyla sonuçlanabilir ve denetçiler, bu konuları analiz etmek için daha fazla çaba sarf edeceklerdir (Li, 2017:22).

Kilit denetim konularının denetim raporunda açıklanması, bir yandan davaya maruz kalma olasılığı ve itibar kaybı ile diğer yandan bir müşteriyi kaybetmenin beklenen maliyeti arasındaki ekonomik değiş tokuşun denetçinin algıladığı sonuçlarından etkilenir. Ayrıca, bir muhasebe standardının kesinliğinin ve bazı kuruluşların diğerlerinden daha fazla düzenlemeye tabi tutulmasının ve denetlenmesinin açıklanan kilit denetim konularının sayısını etkileyebileceği öngörülmektedir (Pinto ve Morais, 2018:148). Kilit denetim konularının sayısının karşılaştırılması önemlidir. Kilit denetim konularının sayısı ne kadar fazlaysa denetçi raporu o kadar az faydalıdır. Çünkü kilit denetim konularının sayısının çok fazla olması karmaşıklığın artmasına ve önemlerinin azalmasına neden olabilir (Sirois vd. 2018:4). Ancak kilit denetim konusu sayısının artması yani karar verici tarafa sunulan seçenek sayısı arttıkça bilgi karmaşıklığına yol açabilir (Orguin ve Loose, 2013:197). Kilit denetim konuları, finansal tablodaki ilgili açıklamaları hedef kullanıcılar açısından daha belirgin hale getirir. Çünkü kilit denetim konuları diğer açıklamalara göre kısa, öz ve güvenilirdir.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI, AMACI VE YÖNTEMİ

Çalışmada BIST'e kayıtlı tekstil sektöründe faaliyet gösteren 26 şirketin 2021 yılına ait bağımsız denetim raporları incelenmiştir. 20 şirketin bağımsız denetim raporlarında kilit denetim konuları raporlanırken 6 şirketin ise raporlanmamıştır. Araştırmanın amacı, BDS 701 standardı çerçevesinde BIST'e kayıtlı tekstil sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin bağımsız denetim raporlarında açıklanan kilit denetim konularının saptanması ve bu konuların ilgili olduğu hesap kalemlerinin hem ana hesap grubu içindeki hem de genel toplam içindeki paylarının belirlenmesidir. Ayrıca bu payların kilit denetim konularının belirlenmesindeki önem düzeyinin gösterilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmada incelenen şirketlerin finansal raporları www.kap.gov.tr adresinden elde edilmiştir. Kilit denetim konularının analizinde ise nitel araştırma yöntemi olan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Verilerden kaynaklarına doğru yinelenebilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir. İçerik analizinde elde edilen veriler kodlanmakta ve yorumlanmaktadır (Prasad, 2008:2).

BULGULAR VE YORUMLAR

BIST'e kayıtlı tekstil sektöründe yer alan şirketlerin bağımsız denetim raporlarında raporlanan kilit denetim konuları ve bu konuların seçilme sebepleri Tablo 1'de yer almaktadır. Sektörün kilit denetim konuları incelendiğinde aynı anlama gelen bazı konu isimlerinin farklı kullanıldığı tespit edilmiştir. Arazi, arsalar ve binalar, yeraltı ve yerüstü düzenleri, tesis makine ve cihazlar ile maddi varlıklara ilişkin aktifleştirme uygulamaları başlıklı kilit denetim konuları maddi duran varlıklarda yeniden değerlendirme konu başlığı altında değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Kilit Denetim Konularının Seçilme Sebepleri

Kilit Denetim Konuları	Seçilme Sebebi
Maddi duran varlıklarda yeniden değerlendirme	Gerçeğe uygun değerinin belirlenmesinde emsal karşılaştırma (pazar), maliyet ve gelir yaklaşımları gibi alternatif yöntemlerin kullanılması ve bu yöntemlerin gerçeğe uygun değer tespiti sırasında değişimlere yol açabilecek varsayımlara dayalı girdiler olması.
Yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değer tespiti	Gayrimenkullerin niteliği, konumu ve gelecekte beklenen kira gelirlerine ilişkin varsayımlar ve bu varsayımlardaki küçük değişikliklerin büyük değişimlere yol açması.
Ticari alacakların geri kazanılabilirliği	Ticari alacaklar için hesaplanan değer düşüklüğü karşılıkları, müşterilerden alınan teminatlar, müşterilerin geçmiş ödeme performansları ve kredibilite bilgileri ile alacak bakiyelerinin vade analizleri göz önünde bulundurularak yapılan tahminler sonucu muhasebeleştirilmektedir. Kullanılan bu tahminlerin gelecekte beklenen piyasa koşullarına oldukça duyarlı olması.
Şerefiye değer düşüklüğü testleri	Şerefiyenin konsolide finansal tablolar açısından önemli olması ve geri kazanılabilir tutarların tahmininde gelecekteki satış hacimleri ve fiyatları, faaliyet giderleri, ağırlıklı ortalama sermaye maliyeti gibi birçok varsayımın kullanılması.
Hasılatın finansal tablolara kaydedilmesi	Satış sözleşmelerinin karmaşık yapıda olabileceğinden hasılatın ilgili olduğu dönemde finansal tablolara alınması her bir duruma özgü satış koşullarının doğru bir biçimde değerlendirilmesine bağlı olmasından dolayı üretimi tamamlanarak teslimatı gerçekleştirilen ürünlerden iadesi olabilecekler ve müşteriye faturası henüz düzenlenmemiş olanlar ile faturası düzenlenmiş olup kontrolü müşteriye devredilmemiş olanlar için hasılatın doğru dönemde ve tutarda muhasebeleştirilmemesi riskinin olması.
Finansal Borçlar	Finansal borçların iskonto edilmiş maliyetlerinin hesaplanması ve mutabakatı

Stoklar/Stok Değer Düşüklüğü	Stokların değer düşüklüğüne uğrama riskinin bulunması, Stok değer düşüklüğü karşılığının hesaplanması yönetimin tahmin ve varsayımlar içermesi.
İlişkili Taraflara Diğer Borçlar	İlişkili taraflara diğer borçlara ait işlemlerinin finansal tablolar içerisinde önemli bir yer tutması, ilişkili taraflarla ticari işlemlerin dışında da işlemlerin gerçekleşiyor olması.

Tekstil sektörüne ilişkin raporlanan kilit denetim konularının finansal durum tablosunda ve gelir tablosunda yer alan önemli hesap kalemleri olduğu görülmektedir. Bağımsız denetim şirketleri bu kalemlerin çoğunun hesaplanmasında birçok varsayımın kullanılmasından kaynaklanabilecek riskler olduğunu bildiklerinden ve finansal tablolar içinde önemli paya sahip olmalarından dolayı bu kalemlere daha fazla önem vermektedirler. Bu yüzden bağımsız denetim raporunda kilit denetim konusu olarak Tablo 1'de yer alan konuların belirlenmesi doğal bir durumdur.

Sektöre ilişkin kilit denetim konularının raporlanma sayısı ve her bir konunun toplam raporlanma sayısı içindeki payı Tablo 2'de yer almaktadır. Tekstil sektöründeki şirketlerin üretim şirketleri olmasından dolayı Maddi Duran Varlıklar, Ticari Alacaklar, Stoklar ve Hasılat kalemlerinde raporlanma sayılarının fazla olması normal kabul edilebilir. Ayrıca denetçi TMS (Türkiye Muhasebe Standartları) ve TFRS (Türkiye Finansal Raporlama Standartları) standartlarına uygun raporlamanın yapılıp yapılmadığına ilişkin mesleki şüphe ile yaklaşması da belirtilen hesap kalemlerinin kilit denetim konusu olarak raporlanmasının bir göstergesi olabilir.

Tablo 2. Kilit Denetim Konularının Raporlanma Sayısı ve Yüzdesi

Kilit Denetim Konuları	Raporlanma Sayısı	Yüzde (%)
Maddi duran varlıklarda yeniden değerlendirme	8	20,0
Yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değer tespiti	4	10,0
Ticari alacakların geri kazanılabilirliği	5	12,5
Şerefiye değer düşüklüğü testleri	1	2,5
Hasılatın finansal tablolara kaydedilmesi	16	40,0
Finansal Borçlar	1	2,5
Stoklar/Stok Değer Düşüklüğü	4	10,0
İlişkili Taraflara Diğer Borçlar	1	2,5
Genel Toplam	40	100

Kilit denetim konuları ile ilgili olan hesap kalemlerinin hem içinde bulunduğu ana hesap grubu toplamına hem de genel toplama (aktif veya pasif toplamı) oranları Tablo 3'te yer almaktadır. Gelir tablosunda yer alan hasılat kalemi için sadece içinde bulunduğu brüt satışlar grubuna payı hesaplanmıştır. Tablo 3 incelendiğinde, kilit denetim konusu olarak raporlanan hasılatın finansal tablolara kaydedilmesi konusu ile ilgili hasılat hesap kaleminin gelir tablosunda brüt satışlar içerisinde önemli bir paya sahip olduğu tespit edilmiştir. Benzer bir şekilde stoklar, maddi duran varlıklarda yeniden değerlendirme, ticari alacakların geri kazanılabilirliği konularına ilişkin hesap kalemlerinin yer aldıkları ana hesap grupları içinde önemli paya sahip olduğu ifade edilebilir. Tablo 3'te yer alan bazı şirketlere ilişkin açıklamalar aşağıdaki gibidir:

SKTAS (Söktaş Tekstil) şirketine ilişkin kilit denetim konusu olarak denetçi tarafından finansal borçlar raporlanmıştır. Tablo 3'ten de görüldüğü üzere finansal borçlar kalemi içinde bulunduğu KVVYK (Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar) ve UVYK (Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar) toplamına oranı %54,34 ve pasif toplamına oranı ise %34,52'dir. Bu durumun finansal borçlar kaleminin kilit denetim konusu olarak seçilmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. BRMEN (Birlik Mensucat) şirketi için raporlanan kilit denetim konularından biri, İlişkili Taraflara Diğer Borçlar'dır. Tablo 3'ten görüldüğü gibi pasif toplamı içerisindeki payı %234,66'dır. Bu durum ilgili yılda şirketin özkaynaklar kaleminin negatif olmasından kaynaklanmaktadır.

SONUÇ

Türkiye'de 2017 yılı başı ve sonrası dönemler için borsada işlem gören şirketlerde BDS 701 standardının uygulanması ve 6102 sayılı TTK'ya uyarınca da denetime tabi diğer şirketlerde 2018 yılı başı ve sonrası dönemlerin denetimi için zorunlu hale getirilmiştir. Denetim raporlama standartlarındaki değişiklikler denetçi tarafından yapılan raporlamanın güvenilirliğini artırarak denetim mesleğinin gelişimine katkı sunacaktır.

Kilit denetim konuları hedef kullanıcıların finansal tablo açıklamalarına katılma olasılığını arttırarak kullanıcıların dikkatini bu açıklamalara çekerek yönlendirme etkisine sahip olabilecektir. Dolayısıyla kilit denetim konularının bir bilgi etkisine sahip olacağı ifade edilebilir. Denetim raporunda kilit denetim konularının raporlanmasının kullanıcıların finansal tablo bilgileri edinmesini önemli ölçüde etkileyebilir. Kilit denetim konularının denetçi raporunda bildirilmesinin, kullanıcıların denetçi tarafından vurgulanan konulara odaklanmasına yardımcı olabilecektir.

Sonuç olarak, incelenen şirketlerin bağımsız denetçilerinin genel olarak sayısal anlamda büyük olan kalemleri ve ayrıca bazı kalemlerin değerlerinin hesaplanmasında birtakım varsayımların kullanılmasından dolayı kilit denetim konularında raporladıkları ifade edilebilir. Dolayısıyla bağımsız denetçilerin bu kalemlere yoğunlaşması ve kilit denetim konusu olarak raporlama yapması doğal bir durumdur.

KAYNAKÇA

- Aktaş, R. ve Acar, M. (2020). Bağımsız denetimde önemlilik perspektifinden kilit denetim konuları: Bıst 100 uygulaması. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38(2), 185-214.
- Bédard, J., Gonthier-Besacier, N. ve Schatt, A. (2014, January). Costs and benefits of reporting key audit matters in the audit report: The French experience. In *International symposium on audit research* (Vol. 24).
- Çakalı, K. R. (2021). Bağımsız denetim raporlarında yeni uygulama: kilit denetim konularının raporlanması ve Bıst 100 analizi. *Denetışim*, (23), 60-77.
- Ertan, Y. ve Kızık, E. (2019). Kilit denetim konuları: BİST imalat sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin 2017 yılı denetim raporlarının incelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 263-278.
- Grosu, M., Robu, I. B. ve Istrate, C. (2020). The Quality of Financial Audit Missions by Reporting the Key Audit Matters. *Audit Financiar*, 18(157).
- International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). (2016). International standard on auditing 701: Communicating key audit matters in the independent Auditor's report. International Federation of Accountants. <https://www.iaasb.org/publications/international-standard-auditing-isa-701-new-communicating-key-audit-matters-independent-auditors-4>Erişim Tarihi: 11.03.2023
- İşseveroğlu, G. (2019). Bağımsız denetim raporunda kilit denetim konuları: BİST sigorta şirketlerinin 2017-2018 yılları analizi. *Muhasebe ve finansman dergisi*, (84), 49-64.
- Kamu Aydınlatma Platformu (KAP), www.kap.gov.tr Erişim Tarihi: 11.03.2023
- Karapınar, A. ve Dölen, T. (2020). Bağımsız denetim raporlarında kilit denetim konusu açıklamaları: Türkiye örneği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22(4), 763-780.
- Kavut, F. L., & Güngör, N. (2018). Bağımsız denetimde kilit denetim konuları: BİST-100 şirketlerinin 2017 yılı analizi. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, 16(59), 59-70.
- Köhler, A. G., Quick, R. ve Willekens, M. (2016). The new European audit regulation arena: discussion of new rules and ideas for future research. *International Journal of Auditing*, 20(3), 211-214.
- Li, H. (2017, December). The benefit of adding key audit matters to the auditing report. In *2017 2nd International Conference on Education, Management Science and Economics (ICEMSE 2017)* (pp. 21-24). Atlantis Press.
- Orquin, J. L. ve Loose, S. M. (2013). Attention and choice: A review on eye movements in decision making. *Acta psychologica*, 144(1), 190-206.
- Pinto, I., & Morais, A. I. (2019). What matters in disclosures of key audit matters: Evidence from Europe. *Journal of International Financial Management & Accounting*, 30(2), 145-162.

- Prasad, B. D. (2008). Content analysis. *Research methods for social work*, 5, 1-20
.http://www.css.ac.in/download/deviprasad/content%20analysis.%20a%20method%20of%20social%20science%20research.pdf Erişim Tarihi: 11.03.2023
- Sirois, L. P., Bédard, J., & Bera, P. (2018). The informational value of key audit matters in the auditor's report: Evidence from an eye-tracking study. *Accounting Horizons*, 32(2), 141-162.
- Uzay, Ş. ve Köylü, Ç. (2018). Kilit denetim konuları: Borsa İstanbul üzerine bir araştırma. *Erciyes üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi*, (52), 47-70.

Büyükşehir Belediyelerinde Sürdürülebilirlik Raporlaması¹

Abdulkadir Akan²

Utku Şendurur³

Özet

Birçok alanı kapsayan sürdürülebilirlik kavramı, yerel yönetim birimlerinden biri olan büyükşehir belediyelerini de ilgilendirmektedir. Yerel halk kendilerine hizmet sağlayacak olan büyükşehir belediyelerini seçerken büyükşehir belediyelerinin geleceğe ilişkin durumunu görmek ve büyükşehir belediyelerinin hangi düzeyde sürdürülebilir olduğunu araştırmak istemektedir. Bu bağlamda bir büyükşehir belediyesinin devamlılığının gözlemlenebilmesi veya sürdürülebilirliğinin raporlanması için kurumsal raporlarındaki ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlara ilişkin bilgilerin incelenmesi gerekebilir. Bu bilgilere ulaşabilmenin en iyi yollarından biri ise, büyükşehir belediyelerinin paylaşmış olduğu yıllık faaliyet raporlarını incelemek olacaktır.

Çalışma kapsamında, Türkiye’de hizmet veren 30 büyükşehir belediyesinin 2020 yılında paylaşmış oldukları yıllık faaliyet raporları ve varsa sürdürülebilirlik raporları incelenmiştir. Büyükşehir belediyeleri tarafından yayınlanan bu raporlardaki açıklamalar içerik analizi yöntemiyle değerlendirilerek sürdürülebilirlik raporlaması puanları belirlenmiştir. Sürdürülebilirlik raporlaması puanları ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere bu üç boyuta göre hem ayrı olarak hem de bu puanların toplamı alınarak hesaplanmıştır. Hesaplamalar sonucu elde edilen veriler, çoklu doğrusal regresyon, bağımsız t-testleri ve anova gibi istatistikî yöntemler kullanılarak, sürdürülebilirlik puanları birbirleriyle karşılaştırılıp, aralarında bir ilişki ve belirlenen gruplar arası anlamlı bir fark olup olmadığı analiz edilmiştir. Analiz sonucu elde edilen bulgularda toplam sürdürülebilirlik puanı bağımlı değişkeninin, büyüklük

1 Bu çalışma, yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiş bir çalışmadır.

2 AİÇÜ İİBF İşletme Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

3 Doç. Dr., AİÇÜ İİBF İşletme Bölümü Muhasebe Finansman Anabilim Dalı

bağımsız değişkeni ile orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu, siyasi yapı bağımsız değişkeni ile ise, güçlü düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Misyon ve vizyon, kaldıraç oranı, likidite ve eğitim durumu değişkenleriyle ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Giriş

Muhasebenin temel kavramlarında tanımlanan, sosyal sorumluluk ve kurumsal sürdürülebilirliğin önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Günümüz rekabet koşullarında, çeşitli kurumların varlıklarını sürdürebilmeleri için toplumun menfaatlerini de gözetmeleri gerekebilir. Bu kurumlar yapmış oldukları faaliyetlerin yanı sıra sosyal sorumluluk anlayışları ile de değer kazanmaktadır. Hızlı nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan çeşitli çevre sorunları, her ne pahasına olursa olsun ekonomik büyüme amaç edinilerek kurulan fabrikalar ve enerji ihtiyacını karşılamak için kurulan nükleer santraller gibi yapılar ekolojik dengeyi olumsuz olarak etkileyebilmektedir (Altınbay, 2007: 1).

Ekonomik ve teknolojik ilerlemeye katkısı olduğuna inanılan kurum ve kuruluşların önemli bir kısmı ekonomik, sosyal ve çevresel problemlere yol açtığı gerekçesiyle toplum tarafından eleştirilmiş ve bunun sonucu olarak da çevre kirliliği, çalışan hakları ve konumu, iş güvenliği, yolsuzluk skandalları, toplumsal sorumluluk gibi meseleler daha çok dikkat çekmeye başlamıştır. Bu bağlamda kurumlar, sadece belli bir kesime değil tüm topluma karşı sorumlu olmaları gerektiğini fark etmiş ve sosyal sorumluluğa uygun faaliyette bulunmaları gerektiğini anlamışlardır (A.B. Başar ve M. Başar, 2006: 214). Ayrıca gerçekleştirmiş oldukları faaliyetler sonucu ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve çevresel etkilere ilişkin sürdürülebilir bilgiler de üretmek durumunda kalmışlardır. Birçok kurum, sürdürülebilirlik ve sorumluluğun, toplum ve paydaşlar ile etkileşimli yönetimin, güç, itibar ve rekabet üstünlüğü getireceğini fark etmiştir (Senal ve Ateş, 2012: 178). Tüm bu gelişmeler sadece ekonomik sonuçları gösteren geleneksel bir raporlama anlayışı yerine daha gelişmiş olan ekonomik, sosyal ve çevresel sonuçları da içeren kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması (KSSR) anlayışına bırakmıştır (Şendurur, 2016: 2). KSSR, çeşitli kurum ve kuruluşların, topluma karşı etik ve sorumlu davranması, topluma ve çevreye zarar vermeden üretim yapma anlayışı ve finansal bilgiler yanında sosyal ve çevresel bilgilere de yer veren bir raporlama sistemi olarak tanımlanabilir (Kaynar, 2011: 2). Kurum faaliyetlerinin sonuçlarına ilişkin önemli bilgilerin yer aldığı bu raporlar, finansal olmayan raporlama, sosyal ve çevresel raporlama, sürdürülebilirlik raporlaması ve üçlü sorumluluk raporlaması (ÜSR) gibi farklı kavramlar da ifade edilebilmektedir. (Şendurur, 2016: 2). Kurumsal sosyal sorumluluğun

öneminin artması ile faaliyette bulunan kurumlar ekonomik, sosyal ve çevresel çıktılarını gösteren bir rapor hazırlayarak topluma ve paydaşlara hangi düzeyde sürdürülebilir olduğu hakkında bilgi verebilmektedir (Kaynar, 2011: 2). KSSR, kurum ve kuruluş faaliyetlerinin kapsamını ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üçe ayırmıştır. Sürdürülebilirlik raporlaması kavramının oluşumu da hareketle bu üç boyuttan ortaya çıktığı söylenebilir.

Bugünkü dünya ekonomisi, doğal felaketler, küresel ısınma, fiziksel ve kimyasal etmenler gibi çevresel sorunlardan etkilenirken, gelir adaletsizliği, çeşitli kurumlarda yaşanan iltimas olayları ve yolsuzluk gibi sosyal etmenlerden de etkilenmektedir. Bunun için çeşitli kurum ve kuruluşlar, sadece ekonomik bilgi değil, bunun yanında sosyal ve çevresel bilgileri de paylaşma gereği duymuşlardır. Ekonomik, sosyal ve çevresel raporlamayı içinde barındıran sürdürülebilirlik raporlaması bu sayede günümüzde büyük önem kazanmış ve kazanmaya da devam etmektedir (Şendurur ve Karacaer, 2017: 899). Sürdürülebilirlik raporlaması; çeşitli kurum ve kuruluşların, gönüllülük esasına bağlı olarak ekonomik, sosyal ve çevresel faaliyetlerine ilişkin bilgilerin raporlanarak kamuoyuna ve paydaşlara sunulması şeklinde tanımlanmıştır (Gerekan ve Bulut, 2018: 80). Günümüzde sürdürülebilirlik raporlamasının önemi giderek artmakla birlikte yayılım alanı da artırmaktadır. Sürdürülebilir olma düşüncesi işletmeler ve çeşitli özel kuruluşları ilgilendirdiği gibi Türkiye’de yerel yönetim birimlerinden olan belediyeleri (büyükşehir, il, ilçe belediyeleri) de ilgilendirmektedir. Diğer kurum ve kuruluşlarda olduğu gibi büyükşehir belediyelerinin de sürdürülebilir olup olmadığının gözlemlenebilmesi için yapmış oldukları faaliyetler incelenmektedir. Büyükşehir belediyeleri yapmış olduğu bu faaliyetleri kendi web sitelerinde rapor olarak yayınlatabilmektedirler. Faaliyet raporu hazırlayacak olan belediyeler, mevzuata uygun bir şekilde faaliyet raporu hazırlanmakla yükümlüdür (Köse, 2015: 53). Faaliyet raporu; çeşitli kurum ve kuruluşların geçmiş performanslarını değerlendirdikleri ve geleceğe yönelik beklentilerini ortaya koydukları kurumsal iletişimin en etkili araçlarından biridir (Kaya, 2014: 106). Doğru hazırlanıp sunulduğu takdirde kurum hakkındaki her türlü bilgiyi yansıtmaya özelliğine sahip yazılı bir doküman niteliğindedir. Belediyelerde sürdürülebilir olma düşüncesi belediyelerin verimsiz ve yeterli düzeyde aktif olmayan bürokratik yapılarının değiştirilmesine katkıda bulunarak kamu hizmetlerinin daha etkili ve verimli olarak yerine getirilmesini sağlayabilir (Korkmaz, 2015: 10). Belediyeler sürdürülebilirlik bilgilerini içeren raporlar hazırlayarak, sürdürülebilirlik konusunda gelecekteki hedeflerin oluşturulmasında ve belediyelerin olumlu ya da olumsuz taraflarını belirlenmesinde katkı sağlayabilir. Ayrıca sürdürülebilirlik raporlamasının hazırlanması kurumsal hesap verilebilirliğin

artırılmasına katkı sağlayarak önemli bir rol üstlendiği söylenebilir (Şendurur, 2016: 33).

Bu çalışma yerel yönetim birimlerinden biri olan büyükşehir belediyelerinin sürdürülebilirlik raporlamasını inceleyen bir çalışmadır. Çalışmada büyükşehir belediyeleri, sürdürülebilirlik raporlaması perspektifinden ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında Türkiye'deki büyükşehir belediyelerinin sürdürülebilirlik raporlaması yönünden ne durumda olduklarını ve eksiklerinin görülmesi yönünden literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada 30 büyükşehir belediyesine ait 2020 yılında yayınlanmış olan faaliyet raporları kullanılmıştır. Büyükşehir belediyelerinin yıllık faaliyet raporlarında yer alan ekonomik, sosyal ve çevresel açıklamalara ait veriler, içerik analizi yöntemi ile sayısallaştırılarak, sürdürülebilirlik raporlaması puanları belirlenmiştir ve bu veriler çoklu regresyon, bağımsız t-testleri ve anova gibi istatistikî yöntemler ile analiz edilmiştir.

Belediyelerde Sürdürülebilirlik ve Raporlama

Belediyelerde sürdürülebilirlik kavramı, sürdürülebilirlik unsurlarının yerel özelliklere uygun biçimde ekonomik, sosyal, çevresel, siyasal ve kurumsal faktörlere dikkat edilerek belirlenmesi ve bu faktörlerin yerel yönetim birimlerinden olan belediyeler tarafından kapasiteye uygun biçimde kullanılarak uygulanması olarak ifade edilebilir (Akdoğan ve Güleç, 2007: 43). Belediyelerin vermiş olduğu hizmetlerin sürdürülebilirliği, maddi ve maddi olmayan tüm işlemlerin etkinliği ve verimliliği ile ilişkili olabilmektedir. Belediyeler tarafından verilmiş olan hizmetlerin organize bir eylem sonucu gerçekleşmesi ve insan yaşantısını doğrudan etkilemesi birçok paydaşının olduğunun göstergesidir. Paydaşlarının olması da sunulan hizmetlerin şeffaflık ilkesine bağlı olarak yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu noktada yerel yönetimlerin etkin bir çevre sistemi oluşturmaları ve çevre yönetimi ile ilgili yapmış oldukları faaliyetlerini muhasebe raporlama sistemlerinin içerisine yerleştirilmesi kaçınılmaz görünmektedir (Kırlıoğlu ve Zeytin, 2015: 755). Dolayısıyla belediyenin gerçekleştirmiş olduğu çevresel hizmetler ve bu hizmetler karşılığında katlanılan maliyetlerin, belediyelerin muhasebe sistemine entegre edilerek bu bilgilerin raporlar halinde kamuoyu ile paylaşılması beklenmektedir (Kırlıoğlu ve Zeytin, 2015: 753). Belediyeler, verilen hizmetler sonucunda ortaya çıkan veya çıkabilecek ekonomik ve çevresel etkiler hakkında kamuoyuna bilgi verme yükümlülüğü altındadırlar. Bu yükümlülük aynı zamanda ekonomik ve çevresel sorumluluk yanında sosyal sorumluluğa da yer veren bir raporlama anlayışına geçiş yapıldığının göstergesidir (Dumanoglu, 2005: 143-144). Sürdürülebilirlik raporları, kalkınma için küresel nitelikteki hedefler ile ilgili bilgiler sunmaktadır.

Bütünsel bakış açısıyla vizyona odaklanan bu raporlar, belediye ve belediye paydaşları için oluşturulan değeri ortaya koyan, belediyenin çalışmalarını detaylı inceleyerek hangi kaynakların nerede, nasıl ve hangi gereksinimleri karşılamak için kullanıldığını gösteren dokümanlardan biridir. (Marşap vd, 2020: 56).

Literatür Taraması

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde Türkiye'deki büyükşehir belediyelerin ve uluslararası alandaki yerel yönetimlerin bütçe sürdürülebilirliğini inceleyen çalışmalar bulunmasına karşın aynı durumun sürdürülebilirlik raporlaması açısından geçerli olmadığı görülmektedir. Türkiye'de sürdürülebilirlik raporlamasını etkileyen faktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerini inceleyen çok az sayıda çalışma yapılmıştır. Büyükşehir belediyelerini sürdürülebilirlik raporlaması açısından genel olarak ele alan bir çalışmaya ise rastlanmamıştır. Ayrıca çalışmanın, büyükşehir belediyeleri içerisinde sürdürülebilirlik raporlamasını uygulayan belediye olup olmadığı, sürdürülebilirlik raporlamasını etkileyen değişkenlerin neler olduğu ve sürdürülebilirlik raporlamasının durumunun nasıl olduğu sorularını cevaplayarak literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Büyükşehir belediyelerinin sürdürülebilir olmaları konusunda literatür taraması sonucu tespit edilen çalışmaların bazıları şunlardır:

Banerjee ve diğ. (2003) çalışmalarında, üst yönetimin çevresel performans sonuçları konusunda doğrudan etkili olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca çalışmalarında kurumsal sürdürülebilirlik raporlamasında sürdürülebilirlik ile ilgili bilgilerin verilmesinin güvenilirlik algısını artırdığını ve bununla beraber kurum içinde çalışanların da motivasyonunu yükselterek sürdürülebilirlik performansının artırılmasına ve etkin çalışma ortamının sağlanmasına katkı sağladığını belirtmişlerdir.

Akdoğan ve Güleç (2007) çalışmalarında, Türkiye'de görev yapan belediye yöneticilerinin katı atık yönetimi konusundaki düşüncelerini belirlemeye çalışmışlardır. Araştırma sonucu elde edilen bulgularda, belediye yönetiminin katı atık yönetimine henüz gereken önemi vermediği ve katı atık yönetiminde sürdürülebilirliğin sağlanabilmesinin ancak gereken önemin verilmesiyle birlikte olabileceğini tespit etmişlerdir.

Kaygısız ve Girginer (2011) tarafından yapılan "Maliyet Etkinlik Analizi: Türkiye'deki Büyükşehir Belediyelerinde Uygulama" adlı çalışmalarında, Türkiye'de bulunan büyükşehir belediyelerinin kendilerine verilen bütçe ile hizmetlerini ne şekilde ve hangi derecede doğru kullandıklarını göstermeye çalışmışlardır. Elde ettikleri bulgularda performans ölçümünde maliyet

etkinlik oranlarının belirtilen etkinlik oranlarına göre daha gerçekçi sonuçlar ortaya koyduğunu belirtmişlerdir.

Tekeli ve Hotunluoğlu (2014) çalışmalarında hem merkezi yönetimin hem de yerel yönetimin bütçe açıklarının sürdürülebilir olmasının nedenleri araştırılmış olup bütçe açıklarının sürdürülebilirliği de ayrı ayrı incelenmiştir. Çalışmalarında yapısal kırılmalı birim kök testi analizini kullanarak yaşanan bütçe açıklarında dışsal kırılmaların önemsendiği zamanlarda bile bütçe açıklarında güçlü sürdürülebilirlik koşullarının sağlanmadığını ortaya koymuşlardır.

Çiçek ve diğ. (2015) çalışmalarında, belediyelerin performansı ile belediyelerin harcama yapıları arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışmış olup çalışmalarını bu konunun analizi üzerine yapmışlardır. GRİ İlişkisel Analiz (GİA) tekniğini kullanarak kişi başına düşen harcama miktarları en yüksek olan 10 ildeki belediyelerin performanslarını incelemişlerdir. Çalışmalarında belediyelerin 2007-2011 yılları arasındaki harcamaların ekonomik sınıflandırılmasını dikkate alarak belediyelerin performans düzeylerini analiz etmişlerdir. Yapılan analiz sonucunda en yüksek değere İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin sahip olduğunu görmüşlerdir. Ayrıca çalışmalarında bu tip analizler yaparak, belediyelerin eksiklerinin görülmesi sağlanmış ve gerekli önerilerde bulunarak harcama kalemlerinin iyileştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Bröthaler ve diğ. (2015) çalışmalarında, Avusturya'da bulunan belediyelerdeki parasal kaynakların sürdürülebilirliğini incelemişlerdir. Çalışma sonuçlarında belediyelerin borçlarında kısıtlayıcı tedbirlerin etkili olduğu ve belediyelerin faiz dışı borç fazlalarının, artan borç seviyelerine yeterli düzeyde yanıt verdiğini belirtmişlerdir. Ancak, bu şekildeki gibi bütçe sürdürülebilirliğinin oluşmasının yetersiz altyapı yatırımlarına neden olabileceğinin sonucuna varmışlardır.

Herremans ve diğ. (2015) çalışmalarında, sürdürülebilirlik yaklaşımını daha da geniş açıdan ele alarak, sürdürülebilirlik raporlamasının iş görenler üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Bulgular sonucunda iş görenlerin kurum ile olan ilişkilerine devam edip etmeyeceklerine kurumun kendi faaliyetleriyle ilgili yayınlamış olduğu sürdürülebilirlik raporlarını inceleyerek karar verdiklerini tespit etmişlerdir.

Kırhoğlu ve Zeytin (2015) çalışmalarını Marmara Bölgesinde bulunan belediyeler üzerine yapmış olup anket formu yöntemini kullanmışlardır. Sağlıklı veriler ile geri dönüş sağlanabilen 71 belediyeden elde edilen bulgulara göre belediye çalışanlarının yaklaşık %75'inin çevre muhasebesi

hakkında bilgiye sahip oldukları, çevresel faaliyetler sonucunda oluşan bilgileri raporlayan belediye oranının ise yaklaşık %30 olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca ileride yapılabilecek yasal düzenlemeler ile belediyelerin muhasebe sistemine ve raporlama faaliyetlerine çevresel bilgilerin de entegre edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Ertan (2018) çalışmasında, Türkiye’de 2005-2017 yılları arasında çeşitli kuruluşlar tarafından yayınlanmış olan 391 adet sürdürülebilirlik raporunu inceleyerek, sürdürülebilirliğin geçmiş ve şimdiki durumunu araştırmıştır. Araştırma sonucu elde edilen bulgularda Türkiye’de yıllar itibariyle sürdürülebilirlik raporlarının sayısında önemli derecede artış olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanması esnasından en yaygın olarak kullanılan rehberin Küresel Raporlama Girişimi (GRI) olduğunu belirtmiştir.

Biondi ve Bracci (2018) çalışmalarında, kamuda hesap verilebilirliğin sağlanabilmesi için farklı araçların karşılaştırmalı analizini yapmışlardır. Kamu sektöründe yayınlanan entegre, sürdürülebilirlik ve finansal raporlamaları karşılaştırarak, benzerliklerini ve farklılıklarını göstermeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonunda elde edilen bulgularda, sürdürülebilirlik raporlamasının ve entegre raporlamaların kamu sektöründe gerçekte benimsenmeden, günümüzde sadece popüler, konuşulan bir konu olduğu için uygulanmasının gelecekteki amaç ve hedeflere ulaşılmasında istenilen düzeyde etkili olamayacağını belirtmişlerdir.

Kurgun ve Aktaş (2019)’ın yapmış oldukları çalışmada, belediyelerdeki sürdürülebilirlik uygulamalarının önemine değinilmiş olup, turizm sektöründe kaliteli hizmetin verilebilmesi için sürdürülebilirliğin gerekliliğine vurgu yapmışlardır. Nitel (kalitatif) araştırma yöntemi kullanılmış olup çalışmalarında keşifsel araştırma modelinden yararlanmışlardır. Elde edilen bulgularda turizm hizmet kalitesini ve turistik talebi artırmaya yönelik üç önemli faktör tespit etmişlerdir. Bu faktörler, destinasyon temelinde makro ve mikro boyutta iletişim kalitesinin olması, nitelikli personel ihtiyacının karşılanması ve destinasyon sürdürülebilirlik faaliyetlerinin tanıtımında kullanılan ortak kaynak ve eylem planının olması olarak sıralanmıştır.

Caruna ve Grech (2019) çalışmalarında, Malta’da bulunan hükümet daireleri tarafından hazırlanan yıllık birim faaliyet raporlarını incelemiş olup, halihazırda bulunan uygulamalar ile entegre raporları arasındaki boşluğu incelemişlerdir. Çalışmada, entegre raporlamaların hesap verilebilirliği ve şeffaflığı artırmada etkili olabileceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca entegre raporlama kavramının Malta kamu sektöründe yaygın olan silo zihniyetinin önüne geçilmesinde etkin rol oynayabileceğini belirtmişlerdir. Bununla

birlikte entegre raporlama sisteminin benimsenmesi ile, kurumların daha fazla değer kazanabileceğini belirtmişlerdir.

Heybat (2020) çalışmasında, kurumsal sürdürülebilirliğin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarını Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilirlik Amaçları endeksine göre gruplandırmıştır. Sonuç olarak Türkiye’de sürdürülebilirlik çalışmalarının henüz istenilen seviyede olmadığını, sürdürülebilirlik uygulamalarının akademik uygulamalarla paralellik göstermediğini ancak geçmişe göre giderek gelişim gösterdiğini ifade etmiştir.

Marşap ve diğ. (2020) çalışmalarında, entegre raporlamanın yerel yönetimlerde de uygulanabilir olabileceğini ve sürdürülebilirlik açısından sağlayabileceği katkıları ortaya koymaya çalışmışlardır. Çalışma sonucunda elde ettikleri bulgularda yerel yönetim birimlerinin ve sivil toplum örgütlerinin, katılımcı demokrasi uygulamalarında önemli rol üstlendiklerini belirtmişlerdir. Çalışmada olumsuz olarak nitelendirilebilecek bir durum ise Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde yeterince aktif rol üstlenmediğidir.

Literatürde sürdürülebilirlik ile ilgili çalışmalar incelendiğinde özünde uzun vadede hayat kalitesini artırmak ve uzlaşmacılığı öne çıkaran bir konu olduğu görülmektedir. Her ne kadar sosyal paydaşların çıkarları birbirlerinden farklı olmuş olsa da ekonomik, sosyal ve çevresel çıkarların tüm dünyada ortak olduğu bilinmektedir. Bu nedenle paydaşların ortak bir iş birliği içinde hareket etmesi beklenmektedir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Günümüzdeki dünya ekonomisi, doğal felaketler, küresel ısınma, fiziksel ve kimyasal etmenler gibi çevresel sorunlardan etkilenirken, gelir adaletsizliği, çeşitli kurumlarda yaşanan iltimas olayları ve yolsuzluk gibi sosyal etmenlerden de dünya ekonomisi etkilenmektedir. Bunun için çeşitli kurumlarda da olduğu gibi paydaşlar artık belediyelerden sadece hizmet bilgisi değil, ekonomik, sosyal ve çevresel bilgileri de talep etmektedir. Bu sebeple belediyeler yatırım ve satın alma kararlarını verirken, kararlarını artık bu bilgiler çerçevesinde de vermektedir. Ekonomik, sosyal ve çevresel nitelikli bilgileri içeren sürdürülebilirlik raporların hazırlanması da bu sayede kamu kurumlarında da önem kazanmıştır. Bu bağlamda sürdürülebilirlik bilgilerinin içerdiği raporların hazırlanmasına yardımcı olabilecek en etkili araçlardan biri ise belediyelerin faaliyet raporlarının incelenmesi olmuştur. Çalışmada 2020 yılı faaliyet raporlarına ulaşılabilen 30 büyükşehir

belediyesinin faaliyet raporları ve varsa sürdürülebilirlik raporları ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Çalışmanın amacı, büyükşehir belediyelerin faaliyet raporlarında değinmiş oldukları sürdürülebilirlik bilgilerinin Kadıköy Belediyesi'nin yayınlanmış olduğu entegre raporunda kullanılan çeşitli kriterlerle ilişkisi olup olmadığını bulmak ve sürdürülebilirlik raporlamasının büyükşehir belediyelerindeki durumunu ortaya çıkararak, ne gibi iyileştirmeler yapılabileceği konusunda çözüm önerileri sunmaktır. Çalışmada iki tane araştırma konusu vardır (Şendurur, 2016: 78);

- Büyükşehir belediyelerin faaliyet raporlarına bakıldığında, sürdürülebilirlik raporlaması yapan belediye var mıdır?
- Sürdürülebilirlik raporlamasını etkileyen değişkenler nelerdir?

Son zamanlarda giderek daha da önem kazanan sürdürülebilirlik raporlaması artık kamu sektöründe de giderek önem kazanmaya başlamıştır. Ancak literatür incelendiğinde sürdürülebilirlik ile ilgili kamu sektörü üzerine yapılmış sınırlı sayıda çalışmanın olduğu görülmüştür. Bu çalışma, büyükşehir belediyeleri tarafından yayınlanmış olan faaliyet raporlarının niteliğini ön plana çıkarması bakımından önemli bir çalışma olarak görülebilir. Ayrıca çalışmada büyükşehir belediyeleri içerisinde sürdürülebilirlik raporu uygulayan belediye olup olmadığı ve sürdürülebilirlik raporunu etkileyen değişkenlerin neler olduğu sorularını cevaplayarak literatüre farklı bir görüş açısı sağlayacağı düşünülmektedir.

METODOLOJİ

Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Hipotezler

Çalışmada daha önce literatürde yapılmış çalışmalara da bakılarak 6 tane bağımsız değişken(misyon ve vizyon, büyüklük, siyasi yapı, kaldıraç oranı, likidite ve personel eğitim durumu) ve 4 tane bağımlı değişken (ekonomik, sosyal, çevresel ve bunların toplamı olan toplam sürdürülebilirlik puanı) olmak üzere toplamda 10 tane değişken kullanılmıştır. Bağımsız değişkenlerden biri olan siyasi yapı değişkeni kukla değişkendir. Bu değişkenlerin açıklamaları sırasıyla aşağıda verilmiştir.

Misyon ve Vizyon (M&V): Büyükşehir belediyelerinin geleceğe yönelik misyon ve vizyonlarını oluşturması sürdürülebilirlik hedeflerinin gerçekleştirilmesinde önem arz etmektedir. Literatürde daha önce yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde Akman ve Özasan (2018)'ın büyükşehir belediyelerine ait stratejik planlama raporlarını ele alarak yapmış oldukları

çalışmada misyon ve vizyon değişkenlerini gruplandırarak frekans analizine tabi tutmuşlardır. Analiz sonucunda büyükşehir belediyelerinin amaç ve hedeflerinin değişiklik göstermesinden dolayı belediyelerinin önceliklerinin vurgulandığı, kendilerine özgü bir misyon oluşturduklarını görmüşlerdir. Ayrıca büyükşehir belediyelerinin paylaştığı olduğu vizyonda ulusal bir hedef yerine daha çok dünyada örnek alınan etkin bir belediyeçilik olma düşüncesi etrafında toplandıklarını tespit etmişlerdir (Akman ve Özasan, 2018, s. 63-64). Bu çalışmada M&V değişkeni ölçülürken büyükşehir belediyelerin faaliyet raporlarında paylaştıkları misyon ve vizyon açıklamaları incelenerek 5 adet puanlama kriteri kullanılmıştır. Bunlar; Sürdürülebilir yönetim(1 puan), çevreye ve doğaya duyarlı olmak(1 puan), toplumsal eşitlik(1 puan), vatandaşların yaşam kalitesinin yükseltilmesi(1 puan) ve kaynakların verimli kullanılması(1 puan) olarak belirlenmiştir. Çalışmada büyükşehir belediyelerinin paylaştıkları misyon ve vizyonlarında yukarıda belirtilen kriterlere yer verilip verilmediğine göre puanlama yapılmıştır. Puanlama sistemine göre yukarıda verilen kriterlerden herhangi birine yer vermesi durumunda 1 puan, yer vermemesi durumunda ise 0 puan verilmiştir. Bu puanlama sistemine göre bir büyükşehir belediyesi toplamda en fazla 5 puan alabilmektedir. Çalışmada misyon ve vizyon için hipotez şu şekilde oluşturulmuştur;

H₁: *Büyükşehir Belediyelerin sürdürülebilirlik puanları ve misyon ve vizyonu puanları arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

Büyükklük (B): Çalışmada büyüklük, Toplam Aktif / Toplam Nüfus olarak hesaplanmıştır. Paydaşlık teorisine göre büyük kurumların daha fazla paydaşa sahip olması nedeniyle, paydaşlar kurumlardan faaliyet raporlarında daha fazla açıklama ve bilgiye yer vermelerini istemektedirler (Cowen vd., 1987). Daha önce yapılan çalışmalarda, çevresel ve sosyal bilgilerin miktarı ile büyüklük arasında pozitif bir ilişki bulunurken (Cormier ve Gordon, 2001; Deegan ve Gordon, 1996; Raar, 2002; Stanwick ve Stanwick, 2006; Choi, 1999; Ho ve Taylor, 2007); Davey (1982) ve Roberts (1992) ise bir ilişki bulamamıştır. Şendurur (2016), çalışmasında BIST 100 endeksindeki işletmelerin, sürdürülebilirlik raporlaması ile işletme büyüklüğü arasında istatistiki bir ilişki olup olmadığını araştırmıştır. Yapılan araştırma sonucunda büyüklük ile sürdürülebilirlik raporlaması arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır. Bu çalışmada da Türkiye'deki büyükşehir belediyelerinin, sürdürülebilirlik puanları ile büyüklüğü arasında istatistiki bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmada büyüklük için aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₂: *Büyükşehir Belediyelerin sürdürülebilirlik puanları ve belediyelerinin büyüklüğü arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

Siyasi yapı (SİY): Siyasi yöneticiler, siyasi iradelerini ve kendilerine verilmiş olan kamu yönetim gücünü kullanarak, sürdürülebilirlik sürecine yön verebilmektedir (Tunçer, 2016, s. 1267). Kanlı ve Erol (2019), çalışmalarında iktidar partisi ve muhalefet partisini karşılaştırarak parti programlarında sürdürülebilirlik hedeflerine yer verilip verilmediğini incelemişlerdir. Çalışmanın sonunda muhalefet partisinin iktidar partisine göre programlarında daha fazla sürdürülebilirlik hedeflerine yer verdiğini görülmüştür. Bu da muhalefet partisinin iktidar partisine göre sürdürülebilirliğe daha çok önem verdiğini göstermektedir (Kanlı & Erol, 2019, s. 153). Bu durumun, muhalefet partisinin iktidara gelmek ve söz sahibi olabilmek için daha fazla çalışmasından kaynaklandığı için olduğu düşünülmektedir. Çalışmada bu değişken, büyükşehir belediyelerinin siyasi yapısı incelenerek iktidar partisi ve muhalefet partisi olarak ikiye ayrılmıştır. Sürdürülebilirlik raporlaması açısından iktidar partisi ve muhalefet partisi arasında anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Veri girişi yapılırken iktidar partisi: 1, muhalefet partisi: 0 olarak kodlanmıştır. Siyasi yapı için geliştirilen hipotez şöyledir:

H₃: *Büyükşehir Belediyelerin sürdürülebilirlik puanları ile siyasi yapısı arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık vardır.*

Kaldıraç oranı (KO): Çalışmada büyükşehir belediyelerinin kaldıraç oranı Borç/Öz sermaye olarak hesaplanmıştır. Yüksek kaldıraç oranına sahip büyükşehir belediyeleri, kredi verenler ve paydaşları tarafından daha yakından takip edildikleri için büyükşehir belediyelerinin faaliyet raporlarında daha fazla çevresel ve sosyal açıklama yapması beklenmektedir (Şendurur, 2016; Suttipun, 2012). Daha önce yapılan çalışmalar incelendiğinde (Şendurur, 2016), kaldıraç oranı ile sürdürülebilirlik raporlaması arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu çalışmada da Türkiye'deki büyükşehir belediyelerinin, sürdürülebilirlik puanları ile büyükşehir belediyelerinin kaldıraç oranı arasında istatistiki bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmada kaldıraç oranı için aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₄: *Büyükşehir Belediyelerin sürdürülebilirlik puanları ile belediyelerinin kaldıraç oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

Likidite (LİK): Bu çalışmada likidite, Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar olarak hesaplanmıştır. Daha önce yapılan çalışmalar incelendiğinde, paydaşların işletmenin durumu hakkında kaygılarını giderebilmek için yüksek likiditeye sahip işletmelerin, faaliyet raporlarında hem finansal

hem de sosyal ve çevresel bilgilere daha çok yer verdiği görülebilir (Ho ve Taylor, 2007). Literatür incelendiğinde, Şendurur (2016) çalışmasında BIST 100 endeksindeki işletmelerin, likidite ve sürdürülebilirlik raporlaması arasında negatif ve düşük düzeyde bir ilişki olduğunun sonucuna varmıştır. Bu çalışmada da Türkiye’deki büyükşehir belediyelerinin, sürdürülebilirlik puanları ile büyükşehir belediyelerinin likidite durumu arasında istatistiki bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmada likidite için geliştirilen hipotez şöyledir:

H₅: *Büyükşehir Belediyelerin sürdürülebilirlik puanları ile belediyelerinin likiditeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

Personel Eğitim durumu (EğD): Bu değişken, lisans ve lisansüstü eğitim alan personel sayısının toplam personel sayısına bölünmesiyle bulunmuştur. Literatür incelendiğinde, eğitilmiş personellerin sürdürülebilirliğe daha çok önem verdiği görülmektedir. Danacı ve Akkaya (2018), çalışmalarında eğitimsiz ve kalifiye olmayan personellerle çalışmaya devam etmek hizmet kalitesini düşürürken, sürdürülebilirliği de olumsuz olarak etkilediğini belirtmişlerdir. Eğitilmiş bir personel eğitimsiz bir personele göre kıyaslandığında, hizmeti daha güvenli ve daha kaliteli vermenin yanında ekonomik, sosyal ve çevresel zararları da en aza indirebilmektedir (Porsuk, 2021, s. 36). Çalışmada büyükşehir belediyelerinde çalışan personellerin eğitim durumu ile sürdürülebilirlik puanları arasında istatistiki bir ilişki olup olmadığı analiz edilmiştir. Çalışmada yer alacak son hipotez aşağıdaki gibidir:

H₆: *Büyükşehir Belediyelerin sürdürülebilirlik puanları ile belediyelerinin personel eğitim durumları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık vardır.*

Bağımlı değişkenler ise, belirli kriterlere göre verilen puanlarla oluşturulmuştur. Sürdürülebilirlik puanlarının hesaplaması için kullanılacak olan bu kriterler, Kadıköy Belediye’sinin 2018 yılında yayınlamış olduğu entegre raporundan ve literatürde daha önceden yapılmış çalışmalardan olan Şendurur (2016)’un çalışması incelenerek belirlenmiştir. Ekonomik, sosyal ve çevresel puanları hesaplamak için her bir kategoriden 10’ar kriter olmak üzere toplam 30 kriter kullanılmıştır. Bu 30 kriterden elde edilecek toplam puan ise bize toplam sürdürülebilirlik puanını vermektedir. Sürdürülebilirlik puanlaması yapılırken, Jones ve Alabaster (1999)’ın da sürdürülebilirlik puanlama sistemini araştıran çalışmalarında kullandıkları, “Birleşmiş Milletler Çevre Programı Sürdürülebilirlik Kriterleri” (UNEP/SustainAbility, 1996)’in raporunda yer alan puanlama sistemi esas alınmıştır. Büyükşehir belediyelerin yıllık faaliyet raporları incelenerek 0 ile 4 arasında bir puan verilmiştir. 0 puan, büyükşehir belediyesinin o kriter hakkında hiç

açıklama yapmaması, 4 puan ise, büyükşehir belediyesinin o kriter hakkında sürdürülebilirliğe de atıf veren ayrıntılı bir açıklama yapması durumunda verilmiştir. Tablo 1’de çalışmada kullanılan sürdürülebilirlik raporlaması puanlama sisteminin ayrıntıları açıklanmıştır.

Çalışmada bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek için çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Sürdürülebilirlik puanları ile bağımsız değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için ise, bağımsız t-testi ve anova uygulanmıştır. Denklemden, ekonomik kriterlere göre hesaplanan puana Eko_P , sosyal kriterlere göre hesaplanan puana Sos_P , çevresel kriterlere göre hesaplanan puana $Çev_P$ ve toplam sürdürülebilirlik puana göre hesaplanan puana ise Top_P denilmiştir. Buna göre model aşağıdaki gibidir:

$$Eko_P/Sos_P/Çev_P/Top_P = a_1 \text{Sabit} + b_1 \text{Misyon ve Vizyon} + b_2 \text{Büyükölç} + b_3 \text{Siyasi Yapı} + b_4 \text{Kaldıraç Oranı} + b_5 \text{Likidite} + b_6 \text{Eğitim Durumu}$$

Çalışmanın Tasarımı

Bu çalışma Türkiye’de bulunan 30 büyükşehir belediyesinin yıllık faaliyet raporlarında yer vermiş oldukları sürdürülebilirlik bilgileri üzerinedir. Çalışmada büyükşehir belediyelerinin 2020 yılı faaliyet raporları ve varsa sürdürülebilirlik raporları gibi diğer kurumsal raporlar kullanılmıştır. Çalışmada büyükşehir belediyelerinin seçilmesindeki en önemli neden sürdürülebilirlik yönetiminde etki alanının daha geniş olmasıdır. Büyükşehir belediyelerinin yıllık faaliyet raporundaki sürdürülebilirlik puanlarını hesaplamak için kullanılacak olan kriterler Kadıköy Belediyesi’nin yayınlamış olduğu entegre raporundan ve daha önce literatürde yapılmış olan çalışmalar Şendurur (2016)’un çalışması incelenerek belirlenmiştir. Ekonomik, sosyal ve çevresel kategorilere ait, her bir kategoride 10 kriter olmak üzere toplam 30 kriter tablo 2’de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Sürdürülebilirlik puanlaması yapılırken, Jones ve Alabaster (1999)’ın da sürdürülebilirlik puanlama sistemini araştıran çalışmalarında en güvenilir puanlama sistemi olarak belirttikleri, “Birleşmiş Milletler Çevre Programı Sürdürülebilirlik Kriterleri” (UNEP/SustainAbility, 1996) raporunda yer alan puanlama sistemi esas alınmıştır. Bu puanlama sisteminde büyükşehir belediyelerinin yıllık faaliyet raporları incelenerek 0 ile 4 arasında bir puan verilmektedir. 0 puan, büyükşehir belediyesinin o kriter hakkında hiç açıklama yapmaması, 4 puan ise, büyükşehir belediyesinin o kriter hakkında sürdürülebilirlik bilgilerine yer veren ayrıntılı ve detaylı bir açıklama yapması durumunda verilir. Buna göre bir büyükşehir belediyesi her bir kategoriden

en yüksek 40 puan toplamda ise en fazla 120 puan alabilmektedir. Sürdürülebilirlik puanlarının açıklama düzeyleri belirlenirken elde edilen sürdürülebilirlik puanlarının ortalamaları ile oluşabilecek en yüksek sürdürülebilirlik puanlarının ortalaması karşılaştırılarak belirlenmiştir. Bu çalışmada hem toplam sürdürülebilirlik puanları hesaplanmış hem de her kategorinin puanları ayrı ayrı olarak hesaplanmıştır. Böyle bir hesaplamanın da çalışmayı hem nitelik hem de nicelik yönünden zenginleştireceği düşünülmektedir. Tablo 1’de çalışmada kullanılan sürdürülebilirlik puanlama sisteminin ayrıntıları açıklanmıştır.

Tablo 1. Sürdürülebilirlik Raporlaması Puanlama Sistemi

0 Puan	1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan
Büyükşehir belediyesinin hiç açıklama yapmaması	Büyükşehir belediyesinin minimum seviyede açıklama yapması ve az detaya yer vermesi	Büyükşehir belediyesinin eksiklerini ve taahhütlerini de kapsayan, dürüst, detaylı açıklama yapması	Büyükşehir belediyesinin sürdürülebilirliği için ana faaliyet konusu hakkındaki gelişmeleri kapsayan süreçleri ve büyükşehir belediyesinin sorumluluklarını da kapsayan açıklama yapılması	Büyükşehir belediyesinin sürdürülebilirlik raporlaması kapsamında sürdürülebilirliği için ana faaliyet konusu hakkındaki gelişmeleri kapsayan süreçleri ve büyükşehir belediyesinin sorumluluklarını da kapsayan açıklama yapması

Kaynak: (Şendurur, 2016: 92; UNEP/SustainAbility, 1996).

Çalışmada incelenen büyükşehir belediyelerinin 2020 yılı faaliyet ve/veya sürdürülebilirlik raporlarında açıkladıkları ekonomik, sosyal ve çevresel kriterler tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Sürdürülebilirlik Raporlaması Puanlama Kriterleri

<p>EKONOMİK KRİTERLER</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar • Başlıca Yatırımların Büyüklüğü • Çalışanlara Sosyal Yardım • Hedefler İçin Ortaklıklar • İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme • Mali Bilgiler • Performans Bilgileri • Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı • Sosyal Sermayenin Yapısı • Ürün ve Hizmet Analizi
<p>SOSYAL KRİTERLER</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Açlığa Son • Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar • Çalışan Sosyal Hakları • Eşitsizliklerin Azaltılması • İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme • Nitelikli Eğitim • Rüşvetle Mücadele Politikaları • Sağlıklı Bireyler • Toplumsal Cinsiyet Eşitliği • Yoksulluğa Son
<p>ÇEVRESEL KRİTERLER</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Atık Yönetimi • Erişilebilir ve Temiz Enerji • İklim Eylemi • Karasal Yaşam • Sağlıklı Bireyler • Sorumlu Tüketim ve Üretim Alanları • Sudaki Yaşam • Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları • Temiz Su ve Sıhhi Koşullar • Yenilenebilir Enerji Tüketimini Destekleme

Kaynak: (Kadıköy Belediyesi, 2018; Şendurur, 2016).

Tablo 2’de yer alan bilgiler büyükşehir belediyelerinin faaliyet raporlarında açıklama yaptıkları konuları gösterirken bu konuların niteliği hakkında bilgi vermemektedir. Büyükşehir belediyelerinin sürdürülebilirlik raporlamasına önem verip vermediklerini araştırmak için 30 büyükşehir belediyesine ait faaliyet raporları içerik analizi yöntemiyle incelenerek sürdürülebilirlik raporlaması puanları belirlenmiştir. Bu puanlar belirlenen kriterler doğrultusunda oluşturulmuş olup ekonomik, sosyal, çevresel ve toplam sürdürülebilirlik puanı şeklinde gruplara ayrılmıştır. Puanlama sonucu elde edilen verilerle ilgili detaylı bilgiler tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Büyükşehir Belediyelerine Ait Sürdürülebilirlik Raporlaması Puanları

Sayı	Büyükşehir Belediyeleri	Siyasi Yapı	Ekonomik Puan	Sosyal Puan	Çevresel Puan	Toplam Puan
1	Adana	Muhalefet	19	13	28	60
2	Ankara	Muhalefet	28	24	34	86
3	Antalya	Muhalefet	27	16	32	75
4	Aydın	Muhalefet	20	10	25	55
5	Balıkesir	İktidar	23	11	28	62
6	Bursa	İktidar	24	17	22	63
7	Denizli	İktidar	24	14	17	55
8	Diyarbakır	Muhalefet	18	14	27	59
9	Erzurum	İktidar	22	17	21	60
10	Eskişehir	Muhalefet	25	19	30	74
11	Gaziantep	İktidar	18	13	28	59
12	Hatay	Muhalefet	20	13	20	53
13	İstanbul	Muhalefet	30	31	35	96
14	İzmir	Muhalefet	30	28	35	93
15	Kahramanmaraş	İktidar	15	7	9	31
16	Kayseri	İktidar	23	11	18	52
17	Kocaeli	İktidar	19	12	23	54
18	Konya	İktidar	21	11	23	55
19	Malatya	İktidar	24	18	23	65
20	Manisa	İktidar	24	19	13	56
21	Mardin	Muhalefet	22	20	21	63
22	Mersin	Muhalefet	31	21	29	81
23	Muğla	Muhalefet	22	16	27	65
24	Ordu	İktidar	24	20	23	67
25	Sakarya	İktidar	22	14	14	50
26	Samsun	İktidar	19	15	19	53
27	Şanlıurfa	İktidar	22	17	17	56
28	Tekirdağ	Muhalefet	22	16	21	59
29	Trabzon	İktidar	15	9	10	34
30	Van	Muhalefet	22	18	15	55
Ortalama Sürdürülebilirlik Puanı			22,50	16,13	22,90	61,53

Tablo 3’ te bulunan büyükşehir belediyelerinin ekonomik, sosyal, çevresel ve toplam sürdürülebilirlik puanlarının ortalamaları incelendiğinde ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik bilgilerine orta düzeyde sosyal sürdürülebilirlik bilgilere ise düşük düzeyde açıklama yaptıkları görülmüştür. Toplam sürdürülebilirlik puanlarının ortalaması incelendiğinde ise, Türkiye’deki büyükşehir belediyelerinin sürdürülebilirlik bilgilerine genel olarak orta düzeyde açıklama yaptıkları görülmüştür. Büyükşehir belediyelerinin sürdürülebilirlik puanları kendi aralarında karşılaştırıldığında en yüksek sürdürülebilirlik puanı alan büyükşehir belediyesinin İstanbul Büyükşehir Belediyesi olduğu görülmüştür. Siyasi yapılarına göre sürdürülebilirlik puanları karşılaştırılarak hesaplandığında ise, muhalefet partisinin yönetiminde bulunan büyükşehir belediyelerinin ekonomik puanda 336, sosyal puanda 259, çevresel puanda 379 ve toplamda ise 974 puan aldığı görülebilir. İktidar partisi yönetiminde bulunan büyükşehir belediyelerinin ise, ekonomik puanda 339, sosyal puanda 225, çevresel puanda 308 ve toplamda ise 872 puan aldığı görülebilir. Bu bulgulara göre muhalefet partisinin yönetiminde bulunan büyükşehir belediyelerinin, iktidar partisi yönetiminde olan büyükşehir belediyelerine göre toplam sürdürülebilirlik puanı daha yüksek olduğu söylenebilir. Yine bu bulgulara bakarak gruplar arası karşılaştırma yapıldığında, ekonomik açıklamalarda en yüksek puanı iktidar partisi yönetiminde olan büyükşehir belediyeleri alırken, sosyal ve çevresel açıklamalarda ise muhalefet partilerinin daha yüksek puan aldığını söyleyebiliriz.

Çalışmada iktidar ve muhalefet partisi arasında sürdürülebilirlik puanı açısından anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek için ayrıca t-testi analizi yapılarak karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgularla ilgili detaylı bilgilere araştırma bulguları başlığı altında yer verilmiştir.

Araştırma Bulguları

Çalışmada bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığını tespit etmek için korelasyon analizi yapılmıştır. Literatüre göre korelasyon kat sayısının 0,00 - 0,10 aralığında olması değişkenler arası ilişkinin olmadığını, 0,10 - 0,30 arası ilişkinin zayıf olduğunu, 0,30 - 0,50 arası ilişkinin orta seviyede olduğunu, 0,50 - 0,70 arası ilişkinin güçlü ve 0,70 - 1,000 arasında olması ise ilişkinin çok güçlü olduğunu göstermektedir. Korelasyon kat sayısının 0,70 üzeri gibi çok güçlü bir değerde çıkması durumunda çoklu doğrusalılık probleminin oluşmasına neden olabilmektedir. Bu açıklamalar doğrultusunda toplam sürdürülebilirlik puanlarına ait korelasyon analizi sonuçları tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Korelasyon Analizi Sonuçları

	Top_P	MV	B	SİY	KO	LİK	EğD
Top_P	1						
MV	,211	1					
B	,413*	-,070	1				
SİY	,511*	,549*	-,188	1			
KO	-,067	,238	-,235	-,135	1		
LİK	,012	,005	-,151	,165	-,256	1	
EğD	-,131	,240	-,414	,266	-,140	-,128	1

N= 30
 Notlar: Test 0,05 anlamlılık düzeyinde yapılmıştır. Tabloda kullanılan * sembolü değişkenler arası istatistiki olarak anlamlı bir ilişki vardır anlamına gelmektedir.

Yukarıdaki korelasyon tablosu incelendiğinde 0,70 üzeri gibi yüksek bir ilişkinin olmadığı görülmekte yani çoklu doğrusalılık problemine yol açmamaktadır. Bağımsız değişkenlerin, toplam sürdürülebilirlik puanı bağımlı değişkeni ile arasındaki ilişki düzeyi incelendiğinde ise, büyüklük değişkenin orta düzeyde pozitif bir ilişkinin olduğu, siyasi yapı değişkenin ise güçlü düzeyde pozitif bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Misyon ve vizyon, kaldıraç oranı, likidite, eğitim durumu bağımsız değişkenleri incelendiğinde ise toplam sürdürülebilirlik puanı bağımlı değişkeni arasında bir istatistiki bir ilişki olmadığı görülmüştür.

Araştırma kapsamında bağımsız değişkenlerin toplam sürdürülebilirlik puanı üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını tespit etmek için çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda elde edilen bulgular tablo 5’ te gösterilmiştir.

Tablo 5. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

	Standart Olmayan Katsayılar		Standart Katsayılar	t	Anlamlılık Düzeyi
	B	Std. Hata	Beta		
(Sabit)	14,646	11,059		1,324	,198
MV	-3,048	2,363	-,237	-1,290	,210
B	,044	,013	,614	3,523	,002
SİY	21,882	4,983	,779	4,391	,000
KO	6,066	4,229	,252	1,434	,165
LİK	,714	2,569	,043	,278	,784
EğD	,055	,668	,014	,082	,935

Notlar: Test 0,05 anlamlılık düzeyinde yapılmıştır.

Çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları incelendiğinde kurulacak model;

$$\text{Top P} = 14,646 - 3,048\text{MV} + 0,044\text{B} + 21,882\text{SİY} + 6,066\text{KO} + 0,714\text{LİK} + 0,055\text{EğD}$$

şeklindedir.

Tablo 5 incelendiğinde büyüklük bağımsız değişkeni ile siyasi yapı bağımsız değişkeninin anlamlı ve pozitif çıktığı görülmüştür. Bu bulgulara göre büyüklük ve siyasi yapı değişkenlerindeki birer birimlik artış toplam sürdürülebilirlik puanında sırasıyla 0,044'lük ve 21,882'lik bir puan artışına tekabül etmektedir. Misyon ve vizyon, kaldıraç oranı, likidite ve eğitim durumu değişkenlerinin ise istatistiksel olarak anlamsız çıktığı görülmektedir.

Çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda oluşan modelin özeti ise tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Çoklu Doğrusal Regresyon Modelinin Özeti

R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahmini Standart Hata	Durbin Watson	Anova(F)	Anlamlılık Düzeyi (p)
,764	,583	,475	10,34666	2,145	5,370	,001

Tablo 6 incelendiğinde düzeltilmiş R^2 değerinin 0,475 olduğu görülmektedir. Bu bulgulara göre bağımsız değişkenler bağımlı değişkende meydana gelen değişimlerin %47,5'ini açıklayabilmektedir. Tablodaki diğer bulgular incelendiğinde Durbin Watson değerinin 2.145 çıktığı görülmektedir. Anova (f) değerinin 5,370 ve Anova (p) değerinin ise, 0,001 çıktığı görülmüştür.

Siyasi yapı kukla değişkeninde bağımsız iki grup arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için bağımsız t- testi analizi yapılmıştır. T-testi sonuçları tablo 7' de verilmiştir.

Tablo 7. T-testi Sonuçları

		Sayı	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	Anlamlılık Düzeyi(p)
Siyasi Yapı	İktidar Partisi	16	54,40	10,17	2,62	,004
	Muhalefet Partisi	14	68,73	14,44	3,72	
Notlar: Test 0,05 anlamlılık düzeyinde yapılmıştır.						

Tablo 7 incelendiğinde T- testi sonucuna göre muhalefet partisinin siyasi yapı puanları, iktidar partisine göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmektedir.

Çalışmada toplam sürdürülebilirlik puanları yanı sıra ekonomik, sosyal ve çevresel puanlarda da ayrı ayrı analiz edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulguların özetlenmiş hali tablo 8 de gösterilmiştir.

Tablo 8. Gruplar Arası Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Özet Tablosu

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişkenler			
	Eko_P	Sos_P	Çev_P	Top_P
(Sabit)	12,578	0,353	1,690	14,646
Misyon ve Vizyon Büyüklik	-1,166	-0,666	-1,244	-3,048
Siyasi Yapı	0,008	0,015*	0,022*	0,044*
Kaldıraç Oranı	5,548*	6,611*	9,726*	21,882*
Likidite	2,252	1,910	1,972	6,066
Likidite	-0,308	0,460	0,581	0,714
Eğitim Durumu	-0,059	0,120	-0,017	0,055
R^2	0,384	0,429	0,548	0,583
Düzeltilmiş R^2	0,223	0,280	0,430	0,475
Anova (Sig.)	0,061	0,030	0,003	0,001
Anova (F)	2,389	2,879	4,643	5,370
Durbin Watson	2,249	1,646	1,743	2,145

Notlar: Test 0,05 anlamlılık düzeyinde yapılmıştır. Tabloda kullanılan * sembolü bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi vardır anlamına gelmektedir.

Ortaya çıkan bu sonuçlara göre model denklemleri şu şekildedir;

$$\underline{\text{Eko_P}} = 12,578 - 1,166\text{MV} + 0,008\text{B} + 5,548\text{SİY} + 2,252\text{KO} - 0,308\text{LİK} - 0,059\text{EğD}$$

$$\underline{\text{Sos_P}} = 0,353 - 0,666\text{MV} + 0,015\text{B} + 6,611\text{SİY} + 1,910\text{KO} + 0,460\text{LİK} + 0,120\text{EğD}$$

$$\underline{\text{Çev_P}} = 1,690 - 1,244\text{MV} + 0,022\text{B} + 9,726\text{SİY} + 1,972\text{KO} + 0,581\text{LİK} - 0,017\text{EğD}$$

$$\underline{\text{Top_P}} = 14,646 - 3,048\text{MV} + 0,044\text{B} + 21,882\text{SİY} + 6,066\text{KO} + 0,714\text{LİK} + 0,055\text{EğD}$$

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada Türkiye’de hizmet veren 30 büyükşehir belediyesinin 2020 yılına ait faaliyet raporlarına ulaşılarak ana kütlenin tamamı ayrıntılarıyla incelenmiştir. Çalışma kapsamında, 30 büyükşehir belediyesinin sürdürülebilirlik raporlaması puanları gruplar arası ayrı ayrı incelediğinde ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik bilgilerine orta düzeyde, sosyal sürdürülebilirlik bilgilerine ise düşük düzeyde açıklamalar yaptıkları

görülmüştür. Türkiye’deki büyükşehir belediyelerinin genel olarak toplam sürdürülebilirlik raporlaması puanları incelendiğinde ise, orta düzeyde açıklamalar yaptıkları görülmüştür. Büyükşehir belediyelerinin ekonomik, sosyal, çevresel ve toplam sürdürülebilirlik puanlarının belirlenmesinde kullanılan kriterler detaylı bir şekilde incelendiğinde ekonomik açıklamalarda sanayi, yenilikçilik ve alt yapı, ürün ve hizmet analizi, mali bilgiler ve performans bilgileri hakkında daha fazla detaya yer verdikleri; insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, çalışanlara sosyal yardım ve barış, adalet ve güçlü kurumlar hakkında ise daha az detaya yer verdikleri görülmüştür. Büyükşehir belediyelerinin yapmış olduğu sosyal açıklamalara baktığımız zaman ise, büyükşehir belediyelerinin daha çok açıklama yaptığı konular, nitelikli eğitim, sağlıklı bireyler, insana yakışır iş ekonomik büyüme ve toplumsal cinsiyet eşitliği konuları olurken; en az açıklama yaptıkları konular ise, rüşvetle mücadele politikaları, açlığa son, yoksulluğa son, barış adalet ve güçlü kurumlar olmuştur. Büyükşehir belediyelerinin yapmış olduğu çevresel açıklamalara baktığımızda ise, temiz su ve sıhhi koşullar, sürdürülebilir şehir ve yaşam alanları, atık yönetimi ve karasal yaşam konularında daha çok açıklama yapıldığı görülmürken; sudaki yaşam, sorumlu tüketim ve üretim alanları, yenilenebilir enerji tüketimi destekleme ve erişilebilir ve temiz enerjiyi destekleme konularında daha az açıklamaya yer verdikleri görülmüştür. Büyükşehir belediyelerin yıllık faaliyet raporlarında yer vermiş oldukları bilgiler genel olarak incelendiği zaman, en fazla bilginin çevresel açıklamalarda verildiği daha sonrasında ekonomik açıklamalara ve son olarak ise sosyal açıklamalara yer verildiği görülmüştür.

Yapılan analizler sonucu elde edilen bulgularda toplam sürdürülebilirlik puanı bağımlı değişkeninin, büyüklük bağımsız değişkeni ile orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu, siyasi yapı bağımsız değişkeni ile ise, güçlü düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Misyon ve vizyon, kaldıraç oranı, likidite ve eğitim durumu değişkenleriyle ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca çalışmada muhalefet partisine ait büyükşehir belediyelerinin sürdürülebilirlik raporlaması puanı, iktidar partisi yönetiminde olan büyükşehir belediyelerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna göre iktidar partisinin yönetiminde olan büyükşehir belediyelerinin sürdürülebilirliğe daha fazla odaklanarak daha fazla çalışmaları ve eksik oldukları konularda kendilerini geliştirmeyi düşünmeleri gerekebilir. Her ne kadar sürdürülebilirliğin oluşması için ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin bir arada olması gerekli ise belediyelerde olan sürdürülebilirlik gelişiminin etkin ve verimli bir şekilde ilerlemesi için de belediyeler arasında bir rekabet politikasının oluşması o kadar gereklidir. Bu bakımından muhalefet ve iktidar partisinin birbirini tamamlayarak sağlıklı bir

sürdürülebilir yönetim modelinin oluşmasına katkı sağladığını söyleyebiliriz. Büyükşehir belediyelerinin sürdürülebilirlik puanları kendi aralarında karşılaştırıldığında en yüksek sürdürülebilirlik puanı alan büyükşehir belediyesinin İstanbul Büyükşehir Belediyesi olduğu görülmüştür. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin en yüksek puanı almasındaki en büyük etken paylaşmış olduğu faaliyet ve diğer kurumsal raporlarındaki şeffaf ve ayrıntılı sürdürülebilirlik açıklamalarıdır. Bu puan diğer büyükşehir belediyelerine göre her ne kadar yeterli gibi gözükse de eksik olduğu diğer kriterlerde de kendisini geliştirmeyi düşünebilir.

Çalışmada zaman kısıtından dolayı büyükşehir belediyelerinin sadece 2020 yılı faaliyet raporları incelenmiştir. Gelecekte yapılacak olan çalışmalar daha kapsamlı bir şekilde yapılarak sürdürülebilirlik raporlaması incelenebilir.

Bu çalışmada sürdürülebilirlik raporlamasının önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Dünya örneklerine bakıldığında, yerel yönetimlerde sürdürülebilirlik raporlaması yapan belediyelerin sayının gelişmiş ülkelerde bile henüz istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Sürdürülebilirliğin büyükşehir belediyeler açısından öneminin artması ile paydaşlar ve toplum açısından ekonomik, sosyal ve çevresel faaliyetlere karşı olan duyarlılığın daha da artmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Artık sürdürülebilir raporlama sistemi sadece ticari faaliyetlerle uğraşan özel kurumların dikkat etmesi gereken bir kavram değil, kamu sektörü dâhil birçok resmi kurumunda dikkat etmesi gereken bir kavram olmuştur. Belediyeler gibi kamu kurumlarının sürdürülebilir olmaları açısından özellikle finansman kaynaklarını kullanırken daha dikkatli davranmaları gerekebilir. Bu bağlamda halk tarafından sağlanan ekonomik gelirlerin tekrar halk için kullanılması sürdürülebilirlik açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Akdoğan, A., & Güleç, S. (2007). Sürdürülebilir Katı Atık Yönetimi ve Belediyelerde Yöneticilerin Katı Atık Yönetimiyle İlgili Tutum ve Düşüncelerinin Analizine Yönelik Bir Araştırma. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 39-69.
- Akman, Ç., & Özasan, A. (2018, Ekim). Türkiye’de Stratejik Planlama: Büyükşehir Belediyelerinin Stratejik Planları Ne Söylüyor? *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(14), 55-90.
- Altınbay, A. (2007, Ocak). Çevresel Maliyetlerin Raporlanması. *Akademik Bakış Dergisi*(11).
- Banerjee, & vd. (2003, Nisan 1). Corporate environmentalism: Antecedents and influence of industry type. *Journal of Marketing*, 67(2), 106-122.
- Başar, A. B., & Başar, M. (2006). Sosyal Sorumluluk Raporlaması ve Türkiye’deki Durumu. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 213-230.
- Biondi, L., & Bracci, E. (2018, Ağustos 31). Sustainability, Popular and Integrated Reporting in the Public Sector: A Fad and Fashion Perspective. *Sustainability*, 10(9).
- Bröthaler, j., & vd. (2015). Sustainability of local government debt: a case study of Austrian municipalities. *Empirica journal*(42), 521-546.
- Caruana, J., & Grech, I. (2019, Mayıs 28). Tweaking Public Sector Reporting With Integrated Reporting (IR) Concepts. *Public Money & Management*, 39(6), 409-417.
- Choi, J. (1999). An Investigation of the Initial Voluntary Environmental Disclosures Made in Korean Semi-Annual Financial Reports. *Pacific Accounting Review*, 11(1), 73-102.
- Cormier, D., & Gordon, I. (2001). An Examination of Social and Environmental Reporting Strategies. *Accounting Auditing & Accountability Journal*, 14(5), 587-616.
- Cowen, S., Ferreri, L., & Parker, L. (1987). The Impact of Corporate Characteristics on Social Responsibility Disclosure: A Typology and Frequency Based Analysis. *Accounting Organizations and Society*, 12(2), 111-112.
- Çiçek, Ş. E., & vd. (2015). Türkiye’de Belediyelerin Performansının Harcama Yapıları Açısından Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(24), 59-74.
- Danacı, M. C., & Akkaya, F. A. (2018). Kemaliye (Eğir)’de Sürdürülebilir Turizm Yönetimi Ekseninde Gelecek Projeksiyonu. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 233-250.
- Davey, H. (1982). *Corporate Social Responsibility Disclosure in New Zealand: An Empirical Investigation*. Working Paper, Massey University.

- Deegan, C., & Gordon, B. (1996). A Study of Environmental Disclosure Practices of Australian Corporations . *Accounting and Business Research*, 26(3), 187-199.
- Dumanoğlu, S. (2005). Belediyelerde Muhasebe Sistemi ve Hizmet Maliyetlerinin Takibi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(26), 138-146.
- Ertan, Y. (2018). Türkiye’de Sürdürülebilirlik Raporlaması (2005-2017). *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 11(3), 463-478.
- Gerekan, B., & Bulut, E. (2018). Sürdürülebilir Sosyal Sorumlulukta Üç Boyutlu Raporlama: Türkiye’ de Sürdürülebilirlik Raporu Yayımlayan Bankalar Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim, Ekonomi ve Politika Kongresi*, (s. 80-88).
- Herremans, & vd. (2015, Mart 29). Stakeholder Relationships, Engagement, and Sustainability Reporting. *Journal of Business Ethics*, 138(3), 4177-435.
- Heybat, K. (2020). *Sürdürülebilirlik Sinyali Olarak Faaliyet ve Sürdürülebilirlik Raporlarının İncelenmesi: BIST Sürdürülebilirlik Endeksinde Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Kütahya.
- Ho, L., & Taylor, M. (2007). An Empirical Analysis of Triple Bottom Line Reporting and Its Determinates: Evidence from United States and Japan. *Journal of International Financial Management and Accounting*, 18(2), 123-150.
- Jones, K., & Alabaster, T. (1999). Critical Analysis of Corporate Environmental Reporting Scoring Systems. *Journal of Environmental Assessment Policy and Management*, 01, 27-66.
- Kadıköy Belediyesi Entegre Raporu. 2018. <https://www.kadikoy.bel.tr/documents/file/dosya/D%C3%BCnyada%20Bir%20C4%B0lkKad%C4%B1k%C3%B6y%20Belediyesi%20Entegre%20Raporu.pdf> (Erişim Tarihi: 11.06.2021).
- Kanlı, İ. B., & Erol, M. (2019). Adalet ve Kalkınma Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi Programlarında Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin Karşılaştırmalı Analizi. *TESAM Akademi Dergisi*, 6(2), 123-158.
- Kaya, H. P. (2014). *Türkiye’de Faaliyet Raporu Denetimi: İlgili Tarafların Görüşleri Çerçevesinde Tespitler, Değerlendirmeler ve Öneriler*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Muhasebe Bölümü, Kayseri.
- Kaygısız, Z., & Girginer, N. (2011, Ekim). Maliyet Etkinlik Analizi: Türkiye’deki Büyükşehir Belediyelerinde Uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 309-342.
- Kaynar, B. (2011). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışına Dayalı Sosyal Raporlamanın İşletme Performansı Üzerine Etkisi: Türkiye Uygulaması*. Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İşletme Bölümü, Afyonkarahisar.

- Kırhoğlu, H., & Zeytin, M. (2015). Belediyelerde Çevre Muhasebesi ve Raporlama: Marmara Bölgesinde Bulunan Belediyeler Üzerine Bir Durum Analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 753-777.
- Korkmaz, Ö. (2015). *Belediyelerde İnsan Kaynakları Yönetiminde Hizmet İçi Eğitimin Önemi: İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İzmir Büyükşehir Belediyesi Örnekleri*. Yüksek Lisans Tezi, Aydın Üniversitesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı, İzmir.
- Köse, H. (2015). Belediyelerde Faaliyet Raporu Hazırlama Süreci ve Ortaya Çıkan Sorunlar. *ABMYO Dergisi*(40), 51-66.
- Kurgun, O. A., & Aktaş, D. (2019). Belediyelerin Sürdürülebilirlik Uygulamalarının Turistik Hizmet Kalitesine Etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 211-242.
- Marşap, B., & vd. (2020). Entegre Raporlama ve Yerel Yönetimlerde Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22, 47-64.
- Porsuk, T. (2021). Mesleki Yeterlilik Sistemi ve Sürdürülebilir Orman Yönetimindeki Önemi. *Anadolu Orman Araştırmaları Dergisi*(1), 34-45.
- Raar, J. (2002). Environmental Initiatives: Towards Triple Bottom Line Reporting. *Corporate Communications*, 7(3), 169-183.
- Roberts, R. (1992). Determinants of Corporates Social Responsibility Disclosure: An Application of Stakeholder Theory. *Accounting Organizations and Society*, 17(6), 595-612.
- Senal, S., & Ateş, B. (2012, Nisan). Kurumsal Sürdürülebilirlik İçin Muhasebe ve Raporlama. *Muhasebe ve Denetim Bakışı*(36), 83-97.
- Stanwick, P., & Stanwick, S. (2006). Corporate Environmental Disclosure: A Longitudinal Study of Japanese Firms. *Journal of American Academy of Business*, 9(1), 1-7.
- Suttipun, M. (2012). Triple Bottom Line Reporting in Annual Reports: A Case Study of Companies Listed on the Stock Exchange of Thailand(SET). *Asian Journal of Finance & Accounting*, 4(1), 69-92.
- Şendurur, U. (2016). *Üçlü Sorumluluk Raporlaması: BIST 100 İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Muhasebe Finansman, Ankara.
- Şendurur, U., & Karacaer, S. (2017). Üçlü Sorumluluk Raporlaması: BIST 100 Endeksi Üzerinde Bir Araştırma. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(12), 897-930.
- Tekeli, R., & Hotunluoğlu, H. (2014). Türkiye'deki Merkezi ve Yerel Yönetimlerin Mali Sürdürülebilirliğinin Analizi. *İşletme ve Ekonomi Araştırma Dergisi*(3), 113-127.

- Tunçer, P. (2016, Mart 28). Sürdürülebilir Kentleşme Politikaları ve Türkiye. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(2), 1267-1300.
- UNEP/SustainAbility. (1996). Engaging Stakeholders. The Benchmark Survey: The Second International Progress Report in Company Environmental Reporting. 108. Londra.

Güncel Gelişmeler Ekseninde Muhasebe ve Denetim

Editörler

Prof. Dr. Tansel Hacıhasanoğlu • Dr. Medet İğde

 ÖZGÜR
YAYINLARI

ISBN 978-975-447-601-9

9 789754 476019